

RÓMAI REGÉK ÉS MONDÁK

MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ

RÓMAI REGÉK ÉS MONDÁK

FELDOLGOZTA
BORONKAY IVÁN

MÁSODIK KIADÁS

MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST
1961

SZERKESZTETTE
BALÁZS SÁNDOR

★

ILLUSZTRÁLTA
KONDOR LAJOS

★

A BORÍTÓT TERVEZTE
filo

★

A MŰMELLÉKLETEKET VÁLOGATTA
BORONKAY IVÁN

ELŐSZÓ

Mikor több, mint hétszáz évvel Róma alapítása után Titus Livius hozzáfogott a Tiberis partján épült város és a belőle kifejlődött római birodalom történetének megírásához, maga is úgy érezte, hogy mentségre szorulnak azok a csodákkal átszőtt hagyományok, amelyek a római történelem első századainak az előadását színezték. „Meg lehet bocsátani a régiségnek — írta nagy történeti munkájának a bevezetésében —, ha a városok kezdeteit azáltal teszi felségesebbé, hogy isteni elemekkel keveri az emberi eseményeket."

Valóban, minden nép történeti emlékezete az ősidőkről ilyen regéket őrzött meg: az emberek képzelete által teremtett istenekről és isteni származású, rendkívüli hősökről szóló *mítosz*okat és a valóban megtörtént események emlékét is a mítoszokhoz és a mesékhez hasonló kerekdedséggel és csodaszerűséggel továbbalakító *mondák*at. A mítoszok leggazdagabb rendszerét, a legművészibb *mitológiát* a görög nép képzelete fejlesztette ki.

A rómaiak korán megismerkedtek a görög mítoszokkal, kezdetben az Itáliába települő görög törzsek szájhagyománya, majd később a görög irodalom gondos tanulmányozása révén. Ez a körülmény erősen befolyásolta a római mondák alakulását, így például Romulus és Remus születésének a mondáját idővel Tyró görög királyleány csodálatos körülmények között született két fiának, Peliasznak és Néleusznak a mítosza mintájára bővítették.

Már a római nép iránt érdeklődő görögök is hozzájárultak

ahhoz, hogy a római ősmondát a görög nép hagyományaival egyeztessék össze, valósággal a görög mitológia körébe vonják. Így lesz a római nép őse Aineiasz (Aeneas), Aphrodité istennő fia, akiről már Homérosz híres hőskölteményében, az Iliászban, elhangzik a jóslat, hogy Trója bukása, Priamosz házának pusztulása után uralkodni fog a trójai népnek a görögök által elpusztított várost túlélő maradéka felett. És ezért, ha a trójai háború végső okait Erisz aranyalmájára vezeti vissza a mítosz, erre az aranyalmára — „Parisz ítéletére" — mindjárt hőskölteménye elején Vergilius is hivatkozhatik, amikor az Aeneasra vonatkozó mondai hagyományokat feldolgozza. A görög mítosz szerint evvel az aranyalmával zavarta meg a Viszály istennője Péleusz és Thetisz lakodalmát, sértődöttségében, mert kihagyták a meghívottak közül. Az aranyalma a legszebb istennőt illette meg; Parisz trójai királyfi Aphroditének, a szerelem és a szépség istennőjének ítélte oda, és evvel a mellőzött istennőket, Hérát, az égiek királynőjét és Pallasz Athénét, a bölcsesség istennőjét a trójaiak ellen ingerelte.

Héra, vagy ahogyan a rómaiak mondták, Juno, ezt a gyűlöletet még a Trója alól menekülő Aeneasra, Venus fiára is átruházta. Mert — mellesleg — a saját istenségeik közül Venust a rómaiak a görög Aphroditével, Junót Hérával, Minervát Pallasz Athénével azonosították, ugyanígy például Jupitert, a legfőbb istent is a görög Zeusszal, Neptunust a tenger görög istenével, Poszeidónnal, a tűzhányók mélyén kovácsmesterségét folytató Vulcanust a görög Héphaisztosszal, Mars hadistent a görög Arésszal, Mercuriust a görög istenek követével, Hermésszel és így tovább.

Mindebből következik, hogy a római regék elsősorban a görög mítoszokkal és mondákkal vethetők egybe. De a népek

mondateremtő képzelete általában gyakran működik hasonló irányban, s így a római mondák nemcsak görög hagyományokra, hanem sok más nép mondakincsére is emlékeztetnek. Róma alapítói Romulus vezetésével a szabin nők elrablása útján tesznek szert feleségre; a Bibliában ugyanígy rabolnak maguknak leányokat a silói ünnepen Benjámin törzsének fiai, és leányrablás útján szereznek maguknak feleséget a magyar ősmondában is a hun és a magyar testvérnép alapítói, Hunor és Magyar. Az ilyen mondákban ősi társadalmi viszonyok tükröződnek. A Rómát megalapító testvérpár mondája a testvérgyilkosság motívumával együtt ismétlődik meg Attila és Buda mondájában is; a Biblia az egész emberiség élére helyezi a testvérgyilkosság irtózatos bűnét Káin és Ábel mondájában.

Ha Romulust és Remust isteni atyjuknak, Marsnak szent állata, a farkas táplálja, ehhez is a világ minden tájáról hozhatók fel párhuzamok: Poszeidón szent állata, a ló táplálta Tyró ikreit a görög mítoszban, kutya táplálta Cyrust, a perzsa birodalom megalapítóját is mint kitett gyermeket, farkas és medve a szláv mitológia óriás-ikreit, a hegyeket megmozgató Valigorát és a fanyűvő Virvidabot — sok egyéb mellett Fehérlófiát, a magyar népmese hősét is ebbe a sorba állíthatjuk. Mindez az őstársadalom olyan elképzelésére utal, amely szerint egy-egy törzs — később egy-egy uralkodócsalád — őse valamilyen állat volt, a törzs ún. *toteme*, amelyet isten gyanánt tiszteltek. Mert az ember alakú istenelképzeléseket az egész világon állat alakú istenelképzelések előzték meg. Régészeti leletek bizonyítják, hogy valamikor a bibliai Jehovát is bika alakjában ábrázolták.

De akár állat, akár ember alakjában képzelték el az isteneket, alakjukban olyan erőket személyesítettek meg az embe-

rek, amelyeknek hatását érezték mindennapi életükben, de amelyek valódi természetét még nem tudták megmagyarázni, és nem tudták őket a maguk céljaira felhasználni. Ezek az erők kezdetben a természet hatalmai voltak — villám és napfény, tűz és víz, jótékony eső és pusztító vihar, termékeny föld és a törékeny csónakban hajózó ember életét veszélyeztető tenger stb. Később — az osztálytársadalmak kialakulása után — a megszemélyesített természeti jelenségekhez az emberek élete felett uralkodó társadalmi erők járultak, a királyi hatalom, háború, az egyének és közösségek életében váratlanul kedvező vagy kedvezőtlen változást előidéző titokzatos hatalmak. Mindezekkel szemben az ember erőtlennek, kiszolgáltatottnak érezte magát, de miután képzelete megszemélyesítette őket, áldozatokkal, varázsszertartásokkal, imával próbálta megnyerni jóindulatukat. S minden kedvező fordulatot az ő segítségüknek tulajdonított, minden csapást az ő kegyetlen szeszélyük vagy az istenekkel szemben elkövetett saját mulasztásaik következményének, isteni büntetésnek tekintett.

Ez a felfogás — ahogyan a rómaiak mondták: *religio,* ahogyan mi mondjuk: vallásos szemlélet — végigvonul minden nép ősi regéin, a rómaiak egész mondavilágán is. Ez nyilvánul meg abban is, hogy a nagy alapítókat vagy szabadító hősöket többnyire halandó leányok valamelyik istentől csodálatos körülmények között született fiának tüntetik fel: Romulus és Remus Mars istennek és egy Vesta-szűznek a gyermeke, Servius Tullius egy rabszolgasorra jutott királyleányé és Vulcanusé, a tűz isteneé. Aeneas anyja istennő: Aphrodité-Venus, és apja halandó királyfi: Anchises.

Az ilyen elképzelésekben első fokon a nép csodálata nyilvánul meg kiemelkedő hősei iránt. De az osztálytársadalmak

kialakulásával — amikor a vallás általában az uralkodó osztály eszköze lesz a szolgaságra kényszerített tömegek öntudatának az elfojtásában — az uralkodók és az arisztokraták az efféle eredetmondákat arra használták fel, hogy az uralomhoz való jogukat igazolják vele. Még Augustus császár is arra szeretett hivatkozni, hogy családja, a Julius-nemzetség isteni eredetű, mert Aeneastól, Venus istennő fiától származott.

A vallás szerepét az elnyomás szolgálatában jól szemlélteti például a római Diana-templom építése, amely Róma fölényét domborította ki a latin szövetségen belül; Jupiter templomának építése a Capitoliumon kényszermunka szervezésére is alkalmul szolgált. Róma világuralmát számos vallási hagyománnyal, isteni jóslattal vagy előjellel iparkodtak igazolni; ilyen volt az a monda is, amely szerint a capitoliumi Jupiter templomának építése során koponyát találtak a földben, s ez a koponya arra utalt, hogy Róma egyszer az egész földkerekség feje lesz.

Szükséges mindezt szem előtt tartanunk, hogy megértsük a római mondáknak az ókori rabszolgatársadalomra jellemző, de sokszor a társadalmi fejlődés még korábbi fokáról a rabszolgatartó társadalomra öröklődő, a mi felfogásunktól olyannyira idegen vonásait. De hiba volna, ha csak ezeket a vonásokat vennénk észre, és figyelmen kívül hagynánk e mondák költői szépségét, a társadalmi harcoknak a mondákban is tükröződő tanulságait, az önfeláldozó hazaszeretet lenyűgöző példaképeit. A harcias királyokat bizonyos szabályossággal felváltó békeszerető uralkodóknak az emberek erkölcseit megszelídítő törekvései, a királyokat elűző Brutus forradalmi következetessége, a zsarnokait lerázó nép ragaszkodása kivívott szabadságához, olyan népi hősöknek, mint Horatius Cocles, Mucius Scaevola, Cloelia halált megvető bátorsága

a köztársaság védelmében: az emberiség nagy emlékei közé tartoznak, amelyekhez az európai történelem haladó mozgalmai szívesen tértek vissza, hogy lelkesedést merítsenek belőlük.

S milyen sokoldalúan és valószerűen tükröződnek az osztályharc tényleges körülményei a patríciusok és plebejusok küzdelmeire vonatkozó elbeszélésekben! A rabszolgatársadalom egymással szemben álló két alapvető osztályát a szabadok és a rabszolgák alkották, ez utóbbiak ugyanúgy rabszolgatartóik tulajdonát képezték, és adás-vétel tárgyai voltak, mint az állatok vagy az élettelen vagyontárgyak, munkaeszközök. De a szabadok osztályán belül is mélyre ható különbségek nyilvánultak meg az egyes rétegek anyagi helyzetében és ennek megfelelően az őket megillető jogok tekintetében. A római történelem évszázadain át az osztályharc éppen a szabadok egymással ellentétben álló rétegei között folyt elsősorban, így a köztársaság történetének első két századában egyfelől a termőföld nagy részét birtokló és különböző előjogokkal rendelkező előkelőek, a patríciusok és az általuk kizsákmányolt, szűkölködő és a magasabb hivatalok viseléséből kizárt plebejusok között. Patríciusok és plebejusok között hosszú ideig érvényes házasság sem volt köthető, mígnem a plebejusok szívós küzdelem során kivívták egyenjogúságukat.

A küzdelem a plebejusok részéről munkabeszüntetéssel indult meg; kivonultak a Szent Hegyre, megtagadták a munkát és a katonáskodást. Az uralkodó osztály hagyományai szerint Menenius Agrippa meséje bírta jobb belátásra az elégedetlenkedőket: mint ahogyan az emberi szervezetben a különböző testrészek végzik a munkát, hogy a munkátlanul élő gyomrot táplálják, de ha a gyomor nem jut táplálékhoz, a test többi része is erejét veszti és elsorvad, úgy a dolgozóknak is ki kell

szolgálniuk az uralkodó osztályt, ha nem akarnak maguk is elpusztulni. Marx joggal mondja ezt a példázatot „ízetlennek", hiszen csak a mindenkori uralkodó osztályok gondolkodásmódjának felel meg, a dolgozók soha nem tehetik magukévá az ilyen álokoskodást. A valóságban nem is azért mentek vissza a városba a Szent Hegyről a plebejusok, mert Menenius Agrippa ravasz beszéde meggyőzte őket a patríciusok igazáról, hanem mert küzdelmeiknek már ez az első szakasza is jelentős eredménnyel végződött. Kiharcolták a néptribunusok intézményét, s a köztársaság ez új hivatalviselőinek az volt a feladata, hogy a nép érdekeinek a szószólói legyenek.

Az uralkodó osztály hagyománya mellett, amely Menenius Agrippa alakját állítja a középpontba, igazi népmonda is maradt fenn ezekről az eseményekről, amelyben a dolgozók szempontja jutott kifejezésre. Ez a monda egy jóságos öregasszonyról beszél: Anna Perenna, amikor éhínség fenyegette a Szent Hegyen táborozó plebejusokat, kifogyhatatlan bőségben sütötte számukra a kenyeret, és így fokozta kitartásukat mindaddig, amíg a jogaikért folyó néma küzdelmet siker koronázta. Az első siker: a nép érdekeit védő néptribunusok hivatalának a felállítása. De a küzdelem változó körülmények között változó eszközökkel folyt tovább, mindaddig, amíg a plebejusok a patríciusokkal szemben teljes egyenjogúságukat ki nem vívták.

Herdonius története világítja meg, hogy az uralkodó osztály e két rétegének az egyetértését milyen új körülmények sürgették: Róma fennállásának 294. évében, tehát időszámításunk előtt 458-ban Herdonius vezetése alatt már az elviselhetetlen sorsuk elől menekülő szökött rabszolgák fenyegetik Rómát. Ez az első rabszolgalázadás figyelmezteti a szabadok

egymással szemben álló rétegeit közös érdekeikre. A közös érdekek sürgetik a megegyezést patríciusok és plebejusok között, hogy a rabszolgatartó állam a rabszolgák elnyomására és kíméletlen kizsákmányolásuk biztosítására fordíthassa teljes erejét. Mint ahogyan további századok múltán, az időszámításunk előtti I. században, Spartacus rabszolga-forradalmának az elfojtására is a szabadok osztályának valamennyi rétege egyesíti erejét, sőt utóbb még a köztársasági szabadságról is lemondanak, hogy a „rendek egyetértése", amelyre Augustus a római császárságot alapítja, egy időre még biztosítsa a rabszolgaság fenntartását.

Az Augustus környezetében élő Livius meleg rokonszenvvel beszéli el a római köztársaság korai időszakának önvédelmi harcait, de Herdonius rabszolgaháborúját megbélyegző szavakkal illeti. Szemmelláthatóan időszerű célzást rejt a régmúlt esemény előadásába: mint ahogyan az első római rabszolgalázadás hatására patríciusok és plebejusok félretették korábbi ellentéteiket, mert a lázadó rabszolgákban közös ellenséget láttak, saját kora, az I. század polgárháborúit is a hatalmon és vagyonon osztozó rendek egyetértésének kell felváltania Augustus erős kezű uralma alatt, ha nem akarnak a rabszolgák további kizsákmányolásáról lemondani. És a rabszolgáknak még nem volt szervezett erejük arra, hogy sikerrel harcolják végig forradalmukat az uralkodó osztályoknak a császárság formájában megszilárduló államával szemben. A római köztársaság a polgárháborúkban elbukott, de a császárság még néhány évszázadra elodázta a római rabszolgatartó társadalom válságát.

Az utoljára említett eseményeket azonban már hiteles történeti adatok kiemelik a mondáknak a képzeletet megtermékenyítő félhomályából. Ezért a római mondák előttünk fekvő

gyűjteménye csak az időszámításunk előtti IV. századig követi Róma történetét. Camillusszal zárul, aki a gall háborúban megmentette, és romjaiból újjáépítette Rómát. S mert evvel Róma második megalapítójának megtisztelő rangját érdemelte ki, a rá vonatkozó hagyományok elbeszélése szerkezetileg mintegy kikerekíti a római nép eredetével és Róma alapításával induló mondák sorozatát. A mondák helyét hovatovább a történelem veszi át, s ha korábban a görög mitológia aranyszálai szövődtek a római hagyományokba, egyre inkább a görög tudomány — filozófia, természettudomány és történetírás — józan világossága űzi el azt a félhomályt, amely a mondaképződésnek kedvezett.

Figyeljük meg a Camillus-monda néhány vonását. Veji ostroma idején az Albai-tó rendkívüli áradásából olvasnak ki jóslatot az ellenséges város elfoglalására nézve, s mert hallgatnak a jóslatokra, Camillus sikerrel vezeti a hadjáratot. Isteni előjel, csodálatos égi szózat figyelmeztetett a támadó gallok közeledésére is, de a római nép ezúttal süketnek mutatkozott az előjellel szemben. Az ellenség ezért tudott mérhetetlen károkat okozni a városban, a Capitoliumot is csak Juno szent lúdjainak a gágogása oltalmazta meg. S mikor az utolsó percben Camillus hazatért, és a végső veszedelemtől megmentette Rómát, a romokban álló városból csak azért nem költözött át a nép a nemrégiben elfoglalt Vejibe, mert a győzelmes hadvezér hű hazaszeretetre intő beszéde mellett egy véletlenül elhangzó, de előjelnek értelmezett vezényszó is arra indította a szenátust, hogy a helybenmaradás és Róma újjáépítése mellett döntsön.

Az előjelek — latin szóval *prodigium*ok — tiszteletbentartása a rómaiak vallásának különösen jellemző vonása volt. Ilyen előjelnek számított minden szokatlan esemény, rendkívüli,

azaz a kielégítő természettudományos ismeretekkel még nem rendelkező ember szemében csodálatosnak tetsző természeti jelenség, például a hold- és napfogyatkozás is. Azt hitték, hogy az istenek ilyen előjelek útján tudatják akaratukat az emberekkel, ajánlatos tehát ilyenkor a jóspapokhoz vagy a homályos jövendöléseket tartalmazó Sibylla-könyvekhez fordulni. Az így nyert útmutatást hajszálpontosan kell teljesíteni, hogy a közeledő veszedelmet elhárítsák. Az előjelekbe vetett hit természetesen a jóspapoknak busás jövedelmet és nemegyszer súlyos visszaélésekre alkalmat adó politikai befolyást biztosított.

Az előjelekbe vetett hit és általában a vallás ellen már az ókorban felvette a harcot a tudomány, amelyet éppen azért karoltak fel azok, akik a nép felvilágosítása útján a haladást szolgálták, és gátolták fejlődésében a haladás ellenségei, akik a népet babonás rettegésben igyekeztek tartani, hogy könnyebben uralkodjanak felette.

Időszámításunk előtt a II. században élt az első római csillagász, Sulpicius Galus, aki a görög tudományból merítve tudását, az egyszerű emberek között is bátran hirdette, hogy a hold- és napfogyatkozás előre kiszámítható, mert időről időre törvényszerű szabályossággal következik be, nincs tehát benne semmi csodálatos. Így jelezte előre a pydnai csata előestéjén Aemilius Paulus katonáinak a küszöbön álló holdfogyatkozást, de nem azért, hogy jóstehetsége látszatát keltse az emberekben, ellenkezőleg, hogy eloszlassa az előjelekbe vetett hitet, és a jelenség természetes magyarázatával megszabadítsa a harcosokat attól a rettegéstől, amelyet a vallás ültetett el a lelkükben.

Persze Sulpicius Galus fellépése nem vetett véget minden babonának, annál kevésbé, mert az uralkodó osztálynak álta-

lában ahhoz fűződött érdeke, hogy a vallás tekintélyét fenntartsa, sőt hogy a rabszolgatartó állam rendjét is vallási tekintéllyel ruházza fel. De a tudomány józan világosságának egyre több szószólója akadt, s tagadhatatlan, hogy ez a józan világosság nem kedvezett a mondák terjedésének sem. A monda helyet ad a történetírásnak.

Sulpicius Galus kortársa, az idősebb Cato még hallotta azokat a hősdalokat, amelyekben a római elöidők mondai emlékezete szájhagyományokban öröklődött nemzedékről nemzedékre. Egy évszázaddal később Cicero már sajnálkozik afelett, hogy ezek a hősdalok feledésbe merültek. Sulpicius Galus bátor fellépését a természettudományos világnézet mellett Cicero is, Livius is elismeréssel említik. Livius és költőkortársai mégis kegyelettel építik munkáikba mindazt, ami a római mondakincsből — a hősdalok feledésbe merülése után is — a szájhagyományban vagy feljegyzésekben az ő korukra fennmaradt.

És e kegyeletben mi is méltán követhetjük őket, hiszen e mondákban végső fokon — saját vallási korlátjaikon túlemelkedve — a nép képzelete tiszteleg az emberi nagyság előtt. A római mondákban ugyanúgy, mint minden más nép mondakincsében.

Ezért nyújtja át ez a könyv az érettebb magyar ifjúságnak a legfontosabb római mondákat, és ezért követik majd ezt a könyvet a világ más népeinek mondakincsét hasonló keretben ismertető kötetek. Mert minden népnek mások és mások a mondái, aminthogy minden nép más és más történeti utat járt be. De a sokféleségben mégis szembetűnő az egység: az emberi nagyság tör bennük keresztül az ősidők homályán.

Trencsényi-Waldapfel Imre

AENEAS ELINDUL ÚJ HAZÁT KERESNI

Valamikor réges-régen, sok évvel Róma alapítása előtt, Kisázsia partján volt egy gazdag, hatalmas város: *Trója*. Történt pedig, hogy a trójai királyfi, Parisz, elrabolta a *spártai* király feleségét, a világszép Helenát, és magával hozta kincseit is. Az egész görög nép összefogott, hogy megtorolja a sérelmet, és hatalmas hajóhadával Trója ellen vonult.

Tíz évig ostromolták hiába a görögök a természettől és emberektől jól megerősített várost. A hosszú ostrom alatt elestek a legjelesebb hősök, a trójai Hektór, a görög Akhilleusz, még az istenek is beleavatkoztak a harcba, de a vár mégis állt, és úgy látszott, minden erőfeszítés hasztalan, Trója bevehetet-

len. Ámde amit az erő nem tudott elérni, azt elérte a furfang. Odüsszeusz tanácsára egy falovat építettek, s elhíresztelték róla, hogy az istenek tiszteletére készült; majd visszavonulást színlelve hajóra szálltak, és eltávoztak Trója látóhatárából. A trójaiak a parton hagyott hatalmas falovat behurcolták a várba, még a falakat is lerombolták, hogy a kapun beférjen.

A ló belsejében azonban válogatott görög vitézek rejtőztek. Ezek aztán, mikor a trójaiak az örömtől és bortól megrészegedve, a visszanyert szabadságtól megmámorosodva álomra tértek, leereszkedtek, és tűzjeleket adtak a szomszéd sziget mögött rejtőző hajóhadnak. A görögök csakhamar visszatértek Trójába, és iszonyú pusztítást vittek véghez.

Aeneas, Venus istennő fia volt a trójaiaknak Hektór után legnagyobb hőse. Most álmában megjelent neki Hektór, és így szólt hozzá:

— Menekülj, fuss innen, Aeneas! Csak volt Trója, csak voltunk trójaiak! Vidd magaddal Trója házi isteneit, és keress számukra új hazát!

Aeneas felriadt álmából, és fegyvert ragadott. De mikor látta, hogy a harc reménytelen, magához vette a trójai házi isteneket, a *penates*eket, majd béna atyját, Anchisest nyakába véve, feleségével és kisfiával együtt menekülni igyekezett a lángban álló városból. A szomszédos Ída-hegység erdeje menedéket nyújtott neki, de útközben, a szörnyű vérzivatarban, elvesztette feleségét.

A görögök pedig, miután Tróját földig lerombolták, és az embereket leölték, vagy fogságba ejtették, Helenával együtt most már csakugyan visszatértek hazájukba. Mikor már az utolsó vitorla is eltűnt a tengeren, az erdőben rejtőzködő menekültek előjöttek, és tanakodtak, mitévők legyenek. Hazájuk nem volt, otthonuk megsemmisült.

— Légy te a vezérünk, Aeneas — fordultak a hőshöz —, és mutasd meg a jövőbe vezető utat.

Aeneas vállalta vezérlésüket. Hajókat ácsoltatott, s nekivágtak a tengernek új hazát keresni. Hosszú és keserves bolyongás után végre eljutottak *Szicília* szigetére, *Itália* szomszédságába. Itt halt meg Aeneas atyja. Azután elhagyva Szicíliát, Itália felé vették útjukat, amikor *Juno*, a haragvó istennő, megpillantotta őket. Juno haragja régi keletű. Egyszer ugyanis az istenek lakomáján Erisz, a viszály istennője aranyalmát dobott az istennők közé, ezzel a felírással: „A legszebbnek". Három istennő, Juno, *Minerva* és Venus vetekedett az aranyalmáért. Pariszra bízták az ítéletet, aki — mivel Venus neki ígérte a világ legszebb asszonyát, Helenát — neki ítélte az almát. Juno ezt sohasem bocsátotta meg a trójaiaknak, és minden módon meg akarta akadályozni, hogy Aeneas elérje a végzet által kijelölt célját, a római birodalom megalapítását. Ezért a szelek királyához, Aeolushoz fordult, aki a barlangból kibocsátotta az oda bezárt szeleket. Ezek iszonyú vihart támasztottak, és szétverték Aeneas hajóit. *Neptunus*, a tenger istene megfékezte őket, de a húsz hajóból csak hat tudott a vezér mellett megmaradni, és vele együtt csak hat vetődött partra, azok sem Itáliában, hanem messze, szemben Itáliával, az afrikai *Libya* partján.

Aeneas azt sem tudta, hová, mely égtáj alá jutott. Félve indult el, hogy kikémlelje a vidéket. De anyja, Venus, segítségére jött, Karthágóba vezette. Itt találkozott elveszettnek hitt társaival, ahol Dido, az ország királynője — akinek szintén menekülnie kellett hazájából, és itt alapított új országot — szívesen fogadta a hőst, és tiszteletére nagy lakomát rendezett. A lakomán Dido kérésére Aeneas elbeszélte Trója pusztulását és bolyongásait. De a lakomán más is történt. Venus, hogy

fiát megőrizze a további bolyongástól és veszedelmektől, szerelmet ébresztett Dido szívében Aeneas iránt. Aeneas kisfia, Ascanius helyébe *Cupidót*, a szerelem csintalan istenkéjét csempészte, aki a szerelem nyilával megsebezte Didót.

A királynő korán jutott özvegységre, és nagy gyásza óta most ébredt először szerelem szívében. Amikor hű nővérének, Annának felfedte titkát, ez megnyugtatta:

— Az istenek kezét látom ebben, nővérem. Mennyire megnő majd városod ereje, becsülete, ha trójai fegyveresek védik!

Ennek a házasságnak Juno sem volt ellene. De Jupiter, az istenek királya és az emberek atyja másképp határozott. *Merciriust*, az istenek hírnökét küldte Aeneashoz:

— Ne feledkezz meg küldetésedről. Neked nem Afrikát, hanem Itáliát kell kormányoznod. Azonnal szállj hajóra!

Aeneas, fájó szívvel engedelmeskedett az isteni parancsnak. Mikor hajói már kifutottak a tengerre, és ő visszatekintett Karthágóra, a királyi palota felől máglyát látott lobogni. A szerencsétlen Dido bánatában máglyára vetette magát.

Ismét Szicília szigetére értek. Kerek egy esztendő telt el Anchises halála óta, és most a fiú ünnepi játékokkal áldozott a halott apa emlékének. Majd hátrahagyva a gyávákat és betegeket, továbbhajózott Itália felé. Indulás előtt álmában apja szelleme megjelent neki:

— Keress fel *Sibylla* segítségével az alvilágban!

Sibyllát, az agg papnőt *Cumae*ban találta meg Aeneas, *Apollo* istennek szentelt barlangjában. Jóslatot kért tőle. A válasz így hangzott:

— El fognak jutni a trójaiak céljukhoz, de azt kívánják majd, bár ne jutottak volna el. Háborúkat, szörnyű háborúkat látok, és látom, hogy vértől árad a *Tiberis* folyó. Juno üldözi a trójaiakat. De te ne hátrálj. Végül is célhoz érsz.

A jóslat után Aeneas megkérte a jósnőt, hogy mutassa meg neki az alvilágba vezető utat. Ám ehhez meg kellett találnia az aranyágat, hogy azzal *Proserpiná*nak, az alvilág királynőjének kedveskedjék. Venus madarai, egy kergetőző galambpár, elvezették Aeneast egy fához; ezen rejtőzött az aranyág. Aeneas lenyeste: most már nyitva állt előtte az alvilág útja.

Itt talált rá apjára a boldogok ligetében, amint azokat szemlélte, akik *Léthé*nek, a feledésnek vizéből készültek inni, hogy ezzel befejezvén alvilági bűnhődésüket, ismét földi életet élhessenek. Itt tudta meg Róma hivatását: leverni az ellenállókat, kímélni a legyőzötteket, és békét adni az emberi nemnek.

Visszatérve az alvilágból, megindultak a harcok. Hogy szövetségest szerezzen, Aeneas *Latium* királyához, Latinushoz fordul, és leányát, Laviniát feleségül kéri. Ezzel azonban magára haragítja Turnust, egy szomszéd népnek, a *rutulus*oknak királyát. A harci tűz egyre magasabban lobog, az istenek is beleavatkoznak a földiek sorsába. Ámde a végzet, a *Fátum*, mely még az isteneknél is erősebb, Aeneasnak kedvez. Párviadalban legyőzi Turnust, és most már senki sincs, aki veszélyeztetné hatalmát. A honalapító elvégezte küldetését. Egy ideig még békében kormányozza országát, majd villámlás és mennydörgés közepette eltűnik, és az Olümposz hegyén, az istenek között foglal helyet. Utódai közül Silvius új várost alapít, *Alba Longa* néven. Itt uralkodtak Aeneas utódai mintegy háromszáz évig.

A KIRÁLYOK KORA

ROMULUS ÉS REMUS

Alba Longa számos uralkodója közül kiemelkedett a bölcs és igazságos király, Numitor. Uralkodását csak gonosz és cselszövő öccse, Amulius zavarta meg. Amikor ugyanis apjuk, Proca király meghalt, és Numitorra mint idősebbre hagyta trónját, Amulius sehogy sem tudott belenyugodni abba, hogy ne ő legyen a király. Megpróbálta Numitort félrevezetni. A királyi székre kirakta sorjában az uralkodás jelvényeit, egy másikra pedig azokat az aranykincseket, amiket még ősük, Aeneas mentett ki az égő Trója falai közül, és hozott Itáliába, megőrizve tengernyi viszontagságon keresztül.

Miután így elrendezkedett, odahívta Numitort, és így szólt:

— Nézd, bátyám, tulajdonképpen nem igazság, hogy azért, mert te vagy az idősebb, én elessem a tróntól. Viszont az is igaz, hogy ketten nem ülhetünk egy királyi székben, és nem foghatjuk ketten a királyi pálcát anélkül, hogy előbb-utóbb viszály ne támadna közöttünk.

— Nem értelek, öcsém — válaszolt Numitor. — Az öröklésnek mindenütt az a rendje, hogy az apa halála után az idősebbik fiú következik. De hadd halljam tovább, mit akarsz ezzel mondani.

— Tudom, hogy szokatlan, amit mondok, de ami szokatlan, még nem jelenti, hogy rossz és elvetendő. Nézd, bátyám: itt vannak ezen a széken a királyi hatalom jelvényei. Ha ezt választod, te leszel a király. Emitt meg láthatod nemzetségünk kincseit. Ha ezeket választod, akkor ugyan nem fogsz uralkodni, de azért hatalmas és gazdag ember leszel, akinek vállát nem nyomja az uralkodás gondja. Rajtad a sor, válassz, te vagy kettőnk közül az idősebb.

Numitor az uralkodást választotta. A trójai kincsek pedig Amulius birtokába jutottak. De gonosz és irigy természete továbbra sem hagyta nyugodni. Mivel kettőjük közül ő volt a gazdagabb, nagyobb erőt tudott gyűjteni, és hamarosan megfosztotta bátyját a királyságtól, de még ki is űzte Alba Longából.

Numitornak volt egy szépséges leánya, Silvia, akit Amulius parancsára *Vesta* istennő papnőjének szenteltek. A Vesta-papnők erős szent fogadalmat tettek, hogy soha házasságra nem lépnek, s tisztaságukat még életüknél is többre becsülik. Így Amuliusnak nem kellett attól tartania, hogy Silviának gyermekei lesznek, akik majd veszélyeztetik uralmát.

A végzet azonban, a kifürkészhetetlen Fátum, másként akarta.

Silvia, Vesta papnője, szorgalmasan ellátta feladatát az istennő szentélye körül. Így történt egy szép tavaszi hajnalon is. Már korán, napkeltekor elindult hazulról, kiment a közelben levő folyócska partjára, hogy kristálytiszta vizet merítsen az áldozathoz. Nehéz agyagkorsót vitt a fején. Mikor a folyó partjára ért, a korsót letette, maga pedig megpihent a harmatos fűben. A lágy szellő, a simogató tavaszi szél álomba ringatta.

Azt álmodta, hogy az oltár mellett áll, s míg a szent szolgálatot végzi, a haját lefogó gyapjúszalag földre esik. Leesik a szalag, és íme, ahol földre esett, azon a helyen két pálmafa nő ki, szép szál, sudár egyenes, dús lombú, hogy az egész égboltozatot befödi. Ám ekkor hirtelen ott terem a gonosz Amulius, a bitorló király, és éles fejszéjével ki akarja vágni a két fát. Silvia felkiáltott álmában: „Jaj, szegények!... Ne bántsd őket, gonosz király!..."

Mit sem használna a leány ijedtsége, de csodás jelenés támad hirtelen: megjelenik *Mars*nak, a hadak istenének szent madara, a harkály, véle egy farkas is, és az isteni küldöttek megvédelmezik a fákat. Amulius ereje megtörik.

Erre ébredt fel Silvia. Nem értette ugyan az álmot, de annyit sejtett, hogy valami jót jelent. Vidáman ugrott fel, megtöltötte korsóját, és hazafelé indult. Nem is sejtette, hogy míg álmodott, Mars isten megszerette őt. Ennek a szerelemnek gyümölcseként Silvia két erőteljes ikerfiút hozott világra. Egyiket Romulusnak, a másikat Remusnak nevezte el.

Mikor ez Amuliusnak tudomására jutott, szörnyű haragra lobbant. Megparancsolta, hogy az anyát vessék föld alatti börtönbe, a gyermekeket pedig dobják a Tiberisbe.

A szolgák elindultak teljesíteni a parancsot, de ahogy vitték a kisfiúkat a Tiberis felé, megsajnálták őket.

— Milyen szépek és erősek! — mondta az egyik.

— Mennyire hasonlítanak egymáshoz! — mondta a másik.

— De talán ez még elevenebbnek látszik — mondta a harmadik, Romulusra mutatva.

— De mindkettőjük arca, tekintete előkelő származásról, talán isteni eredetről tanúskodik. Vajon melyik isten lehet az apjuk? — vette át ismét a szót az első.

Ilyen beszélgetés, tanakodás közben értek el a Tiberishez, és ha sajnálták is a csecsemőket, eszükbe jutott a kegyetlen Amulius parancsa.

— Hát akkor menjetek — mondták sóhajtva —, menjetek, kik egyszerre születtetek, egyszerre pusztuljatok is el!

De az utolsó percben mégis arra határozták magukat, hogy nem ölik meg a csecsemőket, hanem sorsukra bízzák őket: csináljanak velük az istenek, amit akarnak. Partmenti fűzfából kis teknőt faragtak, rézabronccsal fogták össze, abba fektették az ikreket. A folyó vize felkapta a teknőt, s magával sodorta. Történetesen ekkor a Tiberis megáradt volt, és a medréből kilépett folyó ide-oda hurcolta a törékeny kis teknőt, míg ez végül a parton, egy vén fügefa görcsös lábánál megakadt.

Az ikrek azonban itt is elpusztultak volna, ha isteni atyjuk, Mars nem gondoskodik róluk. Egy anyafarkast küldött hozzájuk, fiait vesztett félelmetes vadállatot, de ez nem hogy nem bántotta a gyermekeket, hanem anyai gondjaiba vette őket. Emlőit nyújtotta, úgy adott nekik friss farkastejet. Megjelent a harkály is, Mars kedves madara, édes gyökeret és mézes gyümölcsöt hozva csőrében.

Így talált rájuk egy derék pásztor, Faustulus, a királyi nyáj, Amulius nyájának őrzője. Hazavitte, és hű feleségével, Acca

Larentiával együtt felnevelte őket. Szép, erős ifjak lettek, maguk is pásztorok. Társaik között hamarosan kitűntek bátorságukkal és okosságukkal. Törvényt szolgáltattak nekik, szembeszálltak a nyáj rablóival, felkutatták, és hazavezették az eltévedt barmokat. Kettejük közül különösen Romulus tűnt ki vezetésre termettségével.

Így szolgálták az ifjak Faustulus mellett halálos ellenségüket, Amulius királyt. Faustulus ugyan sok mindent sejtett származásukról, de nem árult el semmit. Kedvező alkalomra várt. Történt aztán egy ízben, hogy a száműzött Numitor pásztorai elhajtották Amulius ökreit. Erre Romulus és Remus hasonlóképpen cselekedett, és a két pásztornép közt állandó lett a civódás. Numitor pásztorai elhatározták, hogy a két ifjút, ezt a két farkastejen nevelkedett vezetőt, törik-szakad, kézre kerítik. Nos, *Lupercal*, a pásztoristen ünnepén, amikor Amulius pásztorai jókedvűen és gyanútlanul mulatoztak, megrohanták őket, és igyekeztek Romulust és Remust fogságba ejteni. Romulus derekasan védekezett, és visszaverte támadóit, de Remust sikerült legyűrniök. Megkötözték, és azonnal Numitor elé vitték.

— Itt van, urunk, ez a gaz lator, Amuliusnak, a te ellenségednek pásztora, aki már annyi kárt okozott neked. Most megfogtuk. Bánj vele érdeme szerint.

De Numitor most is tartott gonosz öccsétől. Nem merte megbüntetni pásztorát, hanem elment, és bepanaszolta nála.

— Úgy vélem, királyi testvérem, nem lenne igazságos dolog a te pásztorodon bíráskodnom. Kérlek, hozz ítéletet a lator ügyében. De vedd tekintetbe, hogy a király testvére, a te bátyád az, akit ez a hitvány pásztor megsértett.

Amulius azonban azt szerette volna, ha Numitor a nép előtt kegyetlennek tűnik fel, ezért így válaszolt:

— Látom, Numitor, érted, mi a jog és igazság. Hanem hogy irántad való jóindulatomnak *újabb* jelét adjam: íme, vidd az én szolgámat. Nem pásztorom többé, hanem a te foglyod. Bánj vele tetszésed szerint.

Így lett Remus tulajdon nagyatyjának foglya. Numitor hazavezette, és élni akarván jogával, amit Remus felett öccsétől nyert, sorra kikérdezte szolgáit, pásztorait, hogy mit tudnak Remusról; így akart igazságos, példás büntetést reá mérni. Azok mindent elmondtak neki, amit az ikrekről hallottak. Numitor lelkében gyanakvás támadt. Bizonyára valamelyik isten sugalmazta neki, hogy tovább nyomozzon, kérdezősködjék, és az igazat megtudja. Végre is maga elé rendelte az ifjút, s mindenki mást elparancsolt a közelből. Nyájas hangon így szólt hozzá:

— Mondd, ki vagy, kik a szüleid, és honnan származol?

Remusban ez a hang bizalmat keltett. Őszintén válaszolt:

— Előtted nem hallgatok el semmit, mert úgy nézem, inkább te vagy a király, mint Amulius, mert te meghallgatsz, mielőtt ítélkeznél felettem, míg ő vizsgálat nélkül kiadott neked. Halld tehát származásomat. Mindeddig úgy tudtuk (mert kettőnk nevében beszélek: ikertestvérem is van), hogy Amulius pásztorának, Faustulusnak és feleségének, Larentiának vagyunk gyermekei. De mióta vádolnak bennünket, rágalmakat szórnak ránk, és életünkre törnek, nagy és szinte hihetetlen dolgokat hallunk magunk felől. Hogy azonban ezek a híresztelések igazak-e vagy sem, azt én most még nem tudom eldönteni. De halld te is, hogy mit beszélnek rólunk. Azt beszélik, hogy származásunkat titok fedi, hogy kis korunkban szokatlan módon tápláltak bennünket. Madarak és vadak martalékának voltunk kitéve, de éppen ezek voltak a mi dajkáink. Egy anyafarkas szoptatott, és egy harkály tartott

minket édes gyümölccsel. Bölcsőnk, mint mondják, egy kis teknő volt. Ez állítólag még most is megvan, fűzfából készült, és rézabroncsok tartják össze. Mindössze ennyi, amit származásunkról mondhatok.

Numitor figyelmesen hallgatta Remus szavait. Még jobban szemügyre vette izmos, daliás termetét, nemes arcvonásait, és a gyanakvás reménnyé erősödött benne. Ha ennek van ikertestvére, és *abban* az időben tették ki őket a folyóba, talán akkor éppen az ikrek egyike áll előtte. De egyelőre nem szólt semmit. Remust visszavitette őrizetébe, maga pedig azon töprengett, mint jöhetne össze leányával, a boldogtalan Silviával, hogy az ő szívében is felébressze a reményt.

Eközben Romulus javában készülődött, hogy testvérét kiszabadítsa. Faustulus előtt ez nem maradt titokban, és a derék pásztor most már elérkezettnek látta az időt, hogy mindent elmondjon az ifjúnak. Szavait így fejezte be:

— Mindezt bölcsebbnek találtam idáig elrejteni előletek s csak annyit sejtetni, amennyi az alacsony gondolkodástól megóvhatott benneteket. Most azonban hallottad a teljes igazságot. Ennek birtokában azt is tudnod kell, mi a teendőd: elindulni, és bajba jutott testvérednek segítséggel szolgálni! Magam is megteszem, ami tőlem telik — szólt, majd vévén a teknőt, ruhája alá rejtette, s elindult sietve Albából, hogy mielőbb Numitorhoz érkezhessék. Kapkodó sietségével és szorongással teli zavarában azonban magára vonta a kapunál álló királyi őrök figyelmét. Megállították.

— Hová, hová, Faustulus? — kérdezte egyikük.

— Megyek kifelé, azokhoz, akik a nyájat őrzik.

— De ilyen sietve?

— Igen, mert megkéstem. Megyek, hogy ne kelljen sokat várakozniok rám.

— Viszel talán valamit nekik? Csakugyan, hisz ott van a köntösöd alatt. Mutasd, mi az!

Faustulus tehát kénytelen volt a kis teknőcskét megmutatni. Azok pedig nem győztek csodálkozni, s addig-addig faggatták, míg végül is éppen eleget megtudtak a két gyermekről és csodálatos megmenekülésükről.

Az őrök egyike pedig történetesen szintén részt vett annak idején a két ikergyermek kitételében. Alaposan szemügyre vette a kis teknőt, megforgatta, megnézte minden oldaláról. Ráismert: csakugyan az a teknőcske, amelyben azt a két csöppséget a folyóba tették. És tüstént sejteni kezdte a történet folytatását is; a gyermekek nem pusztultak el; Faustulusnak valami köze is lehet hozzájuk; most bizonyára valahol a közelben tartózkodnak, s a pásztor vagy hozzájuk igyekszik, vagy valahova máshova, de minden bizonnyal az ő ügyükben. Ezért volt a teknő a ruhája alá rejtve.

Így szőtte következtetéseit az őr, majd habozás nélkül értesítette a királyt.

Faustulust megfogták, és elkezdték faggatni. Hogy hallgatott, veréssel és kínzással próbálták belőle kicsikarni az igazságot. Végül is vallomásra nyitotta száját. De ki-ki lássa, mennyi volt abban az igazság! Így hangzott vallomása:

— Nem hallgathatom el immár, hogy a gyermekek, akik után tudakozódtok, életben vannak. Nincsenek azonban Alba területén, messzire vannak innen. Származásukról mit sem sejtenek. Mint pásztorok szolgálnak, s egy pásztort tisztelnek szülőjüknek. Elmondhatom azt is, hogy hová készültem a teknőcskével. A szegény Silviához igyekeztem vele. Gyakran mondogatta már nekem, hogy mennyire szeretné látni és ujjaival megtapogatni: ettől megerősödnék reménye, hogy szülöttei valahol életben vannak még. Ennyi, amit mondha-

tok, ez a színigazság. Fölösleges gyötörnötök tovább, nincs több mondanivalóm.

Mire Faustulus vallomásának végére ért, Amulius úgy megzavarodott, úgy kergette benne egymást a félelem meg a harag, hogy már azt sem tudta, mit cselekszik. Nagy kapkodásában magához szólította a legközelebb álló szolgáját, és így ripakodott rá:

— Azonnal menj, keresd meg Numitort, és faggasd ki mindenáron, jött-e hozzá valami tudósítás a gyermekek felől. Azután, ha megtudtál tőle valamit, íziben nyargalj vissza hozzám!

Az volt a szándéka, hogy az ifjakat mielőbb elfogassa és kivégeztesse.

Igen ám, csakhogy az ember, akit ezzel a feladattal megbízott, titokban Numitor barátja és híve volt. Ment is nyomban, száguldott Numitorhoz, de hogy milyen szándékkal, mindenki sejtheti. Amikor Numitor elé bocsátották, nem kis csodálkozással látta a nagyapát és unokáját, Remust édes könnyek közt egymás nyakába borulva. Betoppanása ijedelmet okozott, ő azonban így nyugtatta meg őket:

— Ne féljetek! Amulius ugyan mindent tud már, s el nem mulaszt semmit sem az ifjak halálra keresésében, de annyira megzavarodott, hogy ha nem késlekedtek, könnyen kezetekbe kaparinthatjátok.

És fölajánlotta, hogy amiben csak tud, maga is segítségükre lesz.

De nem is lehetett késedelmeskedni, mert közben Romulus már Alba közelébe ért fölfegyverzett pásztoraival. Kevesen voltak ezek ahhoz, hogy nyíltan megtámadhassák az erős falakkal körülvett várost, ezért azt a parancsot adta Romulus, hogy egyenként meg kis, föltűnést nem keltő csoportokban

lopózzanak be a városba, s majd a királyi palota előtt találkozzanak. Így is történt. Erre az időre már Remus is ott termett egy válogatott csapattal — Numitor hű embereiből választotta a legderekabbakat. Ugyanúgy lopakodtak be ők is, és ugyancsak a palota előtt volt gyülekezőjük. A király csak annyit vett észre, hogy egy szempillantás alatt körülveszik őt dühös és mindenre elszánt arcú emberek, s mire kiálthatott vagy segítség után nézhetett volna, már le is sújtott rá a gyilkos vas.

Természetes, hogy mindez nem történhetett csendben. De Numitor is résen volt, nehogy valahonnét meglepetés érje őket. Amikor a palotából kiszűrődő zajt meghallotta, ő is elkezdett kiabálni:

— Ellenség tört a városra! ... Betört a királyi palotába! ... A fegyverfogható ifjúság azonnal foglalja el helyét a fellegvárban és erősítse meg!

És míg Romulus meg Remus a maga feladatát végezte a palotában, addig ő az albai katonaságot rendezgette — a fellegvárban.

Egyszer azután elcsitult minden zaj, és unokái fegyvereseik élén léptek ki a palota kapuján. Egyenest odamentek hozzá, és sugárzó, boldog arccal adták tudtára, hogy Amulius nincs már az élők sorában, s már semmi veszély sem fenyegeti őket. Numitor hamarjában népgyűlést hívott össze, és ott a polgárok előtt is mindent szép sorjában előadott úgy, amint történt. Beszéde végeztével a pásztorifjak odajárultak elébe, és vezéreik, Romulus és Remus, most már úgy üdvözölték nagyatyjukat, mint Alba Longa törvényes királyát. A nép üdvrivalgása pedig szentesítette Numitor új királyságát.

Alba Longában ismét Numitor uralkodott. A polgárok nagy örömére helyreállt a rend, békesség és nyugalom. De

legnagyobb öröme talán mégis Silviának volt, aki megszabadulva föld alatti börtönéből, visszakapta isteni eredetű két szép magzatát.

Numitor pedig még sokáig uralkodott, és soha többé nem háborgatta őt senki királyságában.

ROMULUS ÉS REMUS VÁROST ALAPÍT

Alba Longa lakossága egyre szaporodott, s lassanként már el sem fért a város falai között. Ez adta a gondolatot az ikertestvéreknek, hogy új várost alapítsanak. Elmentek tehát Numitorhoz:

— Királyunk, nagyatyánk, a mi fegyverünk szerezte neked vissza jogos, őseidtől örökölt királyságodat. Most, miután uralmadat veszedelem többé nem fenyegeti, és anyánk is visszanyerte szabadságát, nem szorulsz már tovább a mi támogatásunkra. Ezért az a szándékunk, hogy hű pásztortársainkkal együtt elhagyjuk ezt a várost, és azon a helyen, ahol mint tehetetlen kisdedeket a Tiberis sodra partra vetett bennünket,

és ahol atyánk, Mars isten állatai, a farkas és a harkály tápláltak, új várost építünk, új királyságot alapítunk.

Numitor megáldotta unokáit, és ők, miután anyjuktól is elbúcsúztak, társaikkal együtt elhagyták Alba Longát. A Tiberis partjára érve, megtelepedtek azon a helyen, ahol egykor teknőjük megrekedt, ahol a folyó kanyarulatánál hét enyhe hajlású domb emelkedik. A *Palatium* nevű dombon szándékoztak új várost alapítani.

Mint az ikreknél mindig, most is egyszerre vetődött fel bennük a gondolat: melyikük legyen az alapító, melyikük legyen a király? Ifjak voltak mindketten, bátrak és dicsőségre szomjasak, nem csoda, hogy egyformán kívánták az uralmat. De Romulus, akiben több volt az értelem, és a makacsság sem uralkodott úgy rajta, mint Remuson, így szólt:

— Nincs ok a civakodásra, testvér. Mi magunk nem tudunk dönteni, bízzuk a döntést az istenekre. Menjünk ki holnap két különböző dombra, és amelyikünknek az istenek több madarat küldenek, annak legyen joga várost alapítani.

Remus beleegyezett. Kora reggel elindultak a megbeszélt helyekre, ahonnan a madarak repülését jól megfigyelhették. Romulus a Palatium oldalát megmászva, a domb sziklás tetején foglalt helyet, míg Remus az *Aventinus*t választotta. Itt várták, jönnek-e, honnan és hányan az isteni jósküldöttek.

Remusnak meg is jelentek hamarosan. Kedvező irányból jöttek: hat szép, hatalmas, kiterjesztett szárnyú, vijjogó keselyű. Örült Remus, s hálát adván az isteneknek, ment Romulushoz, megvinni a hírt, hogy a halhatatlanok őt szemelték ki a város alapítására és a királyságra.

— Halld, testvérem: az istenek engem szemeltek ki népünk urául. Ezt adták tudtomra azzal a hat szép saskeselyűvel, amit balom felől láttam repülni. Nem kell már versengenünk.

— De nem ám! — vágott rá vissza Romulus. — Az istenek valóban világosan beszéltek, mert nekem meg tizenkét sas jelent meg a kedvező irányból, s vijjogva húztak el fölöttem jobbra. A király tehát kétségtelenül én leszek!...

Mit volt mit tenni? Remus belátta, hogy az istenek bátyjának kedveznek, és jobban teszi, ha legalábbis színleg megnyugszik ebben a döntésben.

A pásztorok istennőjének, *Pales*nek ünnepére tűzte ki Romulus a város alapítását. A kötelező szertartások elvégzése után hófehér bikát és hófehér tehenet fogtak ekébe, hogy barázdát húzva, Romulus ezzel jelölje meg a városfal helyét. Romulus, mielőtt megindult volna, ekképp fohászkodott:

— *Jupiter*, Mars atya és Vesta anya, segítsetek a város alapítójának! Legyen ez a város örökéletű, és uralkodjék a föld kerekén. Határairól soha ne bukjon éjszakába a nap!

Így fohászkodott. Jupiter pedig jó szívvel hallgatta könyörgését: megdördült bal felől az égbolt, és az istenek meg az emberek királya villámló nyilával adta beleegyezését.

Ezután megindult az ekefogat hatalmas körben, mögötte mentek a pásztorok, s a kiszántott földet nyomban visszafordították a barázda körén belülre, hogy egy szemernyi se maradjon a barázdán kívül. Szent volt ez a barázda, a leendő városfal helye. Ahová a kapukat szánta, ott kivette a földből Romulus az ekevasat, nem húzott barázdát. Így haladt tovább a középen felállított oltár körül, míg végül megvonta a hatalmas kört.

Az új város leendő polgárai örömmel és frissen fogtak a fal építéséhez. Romulus a munka vezetését, az építés irányítását egyik hű társára, Celerre bízta.

— Legyen gondod arra, hogy ezt a falat senki át ne merészelje lépni vagy ugrani. Aki ezt megteszi, haljon meg!

De Remus, aki nem tudta legyőzni irigységét, és nem tudott Romulus tilalmáról sem, odaállt, ahol legjobban égett a munka az emberek kezében, és fitymálva kiáltotta:

— Gondoljátok, hogy ezekkel a falakkal véditek meg a mi népünket?

És feleletet nem is várva, nevetve átugrotta a földből még alig-alig kiemelkedő falat. Celer nyomban ott termett, és ásójával halálos ütést mért rá. Remus holtan terült el az új város épülő falánál.

Mikor Romulus tudomást szerzett testvére haláláról, nem mutatta fájdalmát. Csak bensőjében könnyezett, sebe rejtve maradt az emberek előtt, sőt még meg is dicsérte a bátor példát:

— Így ugorja át minden ellenség az én falaimat!

De mikor már állt a máglya, és rajta feküdt a szeretett halott, Romulus nem tudta tovább visszatartani sírását. Újra meg újra megcsókolta testvére tetemét, és könnyeivel öntözte:

— Menj, szándékom ellenére elköltözött testvérem, menj! Isten veled!

Vele siratta Faustulus és Acca Larentia is. Az épülő város polgárai együtt gyászoltak velük.

Végül meggyújtották a máglya tüzét. Magasra csapott a láng, körülölelte Remus tetemét, és lassan elhamvasztotta.

Elhamvadt a szeretett fivér teste, Romulus könnyezve rejtette sírba a hamvakat, s Remus árnyának — jaj, miért is kellett oly elhamarkodottnak lennie! — szépen, illően adta meg a végtisztességet.

Ott állt mellette a szerencsétlen Faustulus meg Acca, a gyásztól megoldott, szétzilált hajával, s bőven ömlő könnyük árjával öntözték az égett csontokat.

Már alkonyodott, mikor szomorú, nehéz szívvel hajlékukba tértek, és álomra hajtották fejüket a vetetlen, kemény ágyon; mit törődtek ők most kényelmükkel! De íme, alig szenderedtek el, mindketten egyazon álmot látták: Remus árnya jelent meg ágyuknál, vértől szennyezett árnya, és suttogva megszólította az alvókat:

— Ím, aki nemrég féltő gondotok részese voltam, testvéremmel megosztott szeretetetek boldog birtokosa, nézzétek, mi lett belőlem! Pedig micsoda dalia voltam, és ha a madarak nekem ítélték volna az uralmat, most népem legelseje lehetnék! És most csak tűz égette árny, üres képmás vagyok. Hát ez maradt szép Remusból! Hol van Mars atyám? ... Ha ugyan igazat szóltatok róla, s valóban ő rendelte táplálásunkra a farkas emlőit ... Akit féltőn őrzött az anyafarkas, most vakmerő polgár kezétől veszett el. Ó, mennyivel szelídebb volt farkas-anyám! Gonosz Celer, sebtől pusztulj el te is, mint én, te kegyetlen, vértől borítva juss a föld alá! Nem, bátyám nem akarta ezt: szeretett engem, kegyes és méltányos volt irántam. Meg is tett mindent, mi tőle tellett, könnyeivel áldozott lelkemnek. De én még kérek tőle valamit: menjetek, sírjatok előtte, úgy kérjétek, hogy ünnepet állítson emlékezetemre. Megteszi néktek, hisz őt is úgy tápláltátok, akárcsak édes gyermeketeket. Menjetek, kérjétek!

Faustulus és Acca még jól látták az árnyat, ölelték volna, karjukat nyújtották feléje, de kapkodó kezükből elillant a semmi-árny. Elillant, s magával vitte álmukat. Fölserkentek hát, azonnal a királyhoz indultak, s vitték, futva vitték testvére kérését.

Romulus meghallgatta az üzenetet. A virradó napot testvére szellemének szentelte, és elnevezte Remuria ünnepének. (De milyen különös is az emberi nyelv: a szó elején álló ke-

mény „r” hang az idők folyamán a lágyabb „l” hanggá változott, és a rómaiak az ünnepet később *Lemuriá*nak hívták, elköltözött szeretteik lelkeit pedig lemuroknak.)

Így alapította meg Romulus Lemuria ünnepét, melynek napjain a római családfők éjjelente engesztelő áldozatot mutattak be elhunyt családtagjaik, őseik szellemének, a lemuroknak.

A SZABIN NŐK ELRABLÁSA

Állt már Palatium körül a fal, épültek már a házak, de lakója csak kevésnek volt. A pásztorok, akik Romulust és Remust követték, nem voltak elegen ahhoz, hogy megtöltsék az új várost.

Romulus, Róma alapítója és királya, hogy alattvalói számát szaporítsa, hírnökök útján a szomszédos területeken, városokban és falvakban tudtára adta a lakosoknak, hogy *asylumot*, vagyis menedéket nyújt az ártatlanul üldözötteknek, a rabszolgáknak, akik uruk embertelen bánásmódja elől menekülnek, és mindenkinek, aki akár kalandvágyból, akár vala-

mely más okból új hazát keres. Egy tölgyfaligetet jelölt ki asylum céljára a *Capitolium* oldalán.

Jöttek is az emberek mindenfelől. Nem volt különbség, hogy szolga-e, vagy szabadrendű valaki, bűnös vagy ártatlan — itt menedéket talált. Róma megtelt lakosokkal. A királynak most már gondja volt arra, hogy törvényekkel szabályozza a város életét. Ezek a törvények elsősorban az istenek tiszteletére és a közbiztonságra, az élet és vagyon megbecsülésére vonatkoztak. Maga Romulus, hogy hatalmának külső jelekkel is bizonyságát adja, bíborszínű *tógá*t viselt, kezében elefántcsont pálca. Tizenkét testőr vette körül. *Lictor*oknak hívták őket, bal vállukon piros bőrszíjjal átkötött vesszőnyalábot hordtak, amely bárdot fogott körül. Ez azt jelentette, hogy a király élet-halál ura.

Külön jele volt hatalmának, hogy a városban csak neki volt szabad kocsit használni.

És ahogy a durva erkölcsöket így megfékezte, a lakosság bizalmát azzal nyerte meg, hogy száz kiválasztott férfiút, az idősebbek és tapasztaltabbak közül, tanácsadó testületbe, a *senatus*ba (szóról szóra: öregek tanácsa) hívott össze. Ezek voltak az atyák, a *patres*, és utódaik a *patricius*ok.

Így fejlődött, erősödött Róma. Már volt annyira erős, hogy bármelyik szomszédjával megmérkőzhetett volna, ha erre sor kerül, de volt egy nagy hiányossága: nem voltak asszonyai. Az asylumot csak férfiak keresték fel, annak idején a pásztorok is jórészt fiatalon, feleség nélkül követték Romulust és Remust. Márpedig asszony nélkül szomorú az élet. Az épülő város zajába nem vegyültek üde gyermekhangok.

Általános volt a panasz, és hogy a panasz lázadássá ne fajuljon, Romulus összehívta az atyákat:

— Határozzatok, mitévők legyünk!

Az atyák elhatározták, hogy követeket küldenek a szomszéd népekhez. Kössenek velük szövetséget, és leányaikat adják feleségül a rómaiakhoz.

A követek el is mentek, mindegyik a számára kijelölt helyre. Ekképpen beszéltek:

— Ne nézzetek le bennünket, mert városunkat jóformán a semmiből teremtettük. Mutassatok nekünk bármit is, ami nem kicsiből lett! Még a legjobb és legnagyobb Jupiter szent tölgyfája is kicsiny magból eredt. Ilyen a városok sorsa is. Ha azután valamely városnak megvan hozzá a képessége és ereje, idővel hatalmas lesz, és nagy nevet vív ki magának, ha az istenek is úgy akarják. Azt pedig senki közületek nem tagadhatja, hogy Rómát kezdettől fogva segítették az istenek, és népében elegendő erő van. Ha pedig így áll a dolog, gondoljátok meg: ti is emberek vagytok, mi is azok vagyunk, ne vonakodjatok hát kérésünket teljesíteni, kössetek velünk szövetséget, és engedjétek elvegyülni a ti fajtátokat a mi fajtánkkal.

De a követeket sehol sem hallgatták jó szívvel. Lenézték őket, megvetették Rómát. Nem sokra becsülték azt a várost, amely asylum útján, mindenféle gyülevész nép odacsődülése folytán lett naggyá.

— Koldus népség — mondogatták egymás közt —, nem hisszük mi azt, hogy Mars volt királyuk apja. Istállókban laknak, földjük is alig van, meg ami van is, műveletlenül hagyják. Nem érdemes ezekkel szövetségre lépni.

Ezt félre nem érthető módon meg is mondták a követeknek. Aztán még gúnyolódva hozzátették:

— Nyissatok a nők számára is asylumot! Mert másképp bajosan kaptok feleséget, és különben is tihozzátok ez lenne a legméltóbb házasságkötés!

A követek csüggedten tértek vissza Rómába. Róma népe — különösen az ifjabbak — felháborodva hallgatták a követek szinte szó szerint egyező jelentését. Romulus homloka elborult, szeméből haragos villámok cikáztak, de uralkodott magán, és csak ennyit mondott:

— Akkor majd nem követek útján, hanem másképp tárgyalunk velük.

Nem mutatott haragot, ellenkezőleg: meghívta azokat a városokat és népeket, ahol követei jártak, az ünnepi játékokra, melyeket Neptunus isten tiszteletére készült rendezni. Fényes ünnepséget ígért, ezzel akarta bizonyítani, hogy egyáltalán nem olyan jöttment nép a római, mint ahogy azt a szomszédok vélik.

Nagy buzgalommal fogott hozzá, hogy a játékokat előkészítse az ünnepre, melyet Rómában Consualiának hívtak. Gondoskodott arról is, hogy a fényes előkészületekről, az ünnepen lejátszódó nagy kocsiversenyről a fitymáló szomszédok értesüljenek, hadd eméssze őket a kíváncsiság. Volt is sürgés-forgás Rómában olyan, amilyent ez a föld még sosem látott.

Mire az ünnepség elérkezett, csak úgy tolongott Rómában a sok idegen. Különösen sokan jöttek a közeli városokból, *Caenina*ból, *Crustuminum*ból meg *Antemnae*ből. De még többen, szinte valamennyien eljöttek a szabinok. Ezek elhozták feleségeiket, fiaikat és leányaikat is.

Romulus parancsára a rómaiak barátságosan fogadták a vendégeket. Meghívták őket házaikba, megvendégelték őket, majd körülvezették a városban, megmutogatták nekik a falakat, a tömérdek új házat; azok meg nem győztek csodálkozni, hogy mindez hogyan jöhetett létre ily rövid idő alatt. Lám, mégsem istállókban laknak . . .

A kitűzött napon valamennyien elmentek a cirkuszba, az ünnepi játékok megtekintésére. (A cirkusz abban az időben komoly versenyek és izgalmas harci játékok színtere volt.) Előbb áldozatot mutattak be Neptunusnak — noha ő a tengerek istene volt, az állatok közül a lovat kedvelte leginkább, hiszen a tenger hullámai és a vadul vágtató paripák között nagy a hasonlóság. — Ezután megkezdődött a kocsiverseny. Olyan pompás, olyan izgalmas volt, hogy a vendégek se nem láttak, se nem hallottak, csak a forgatagos, száguldó versenyt nézték. Ekkor elérkezett a pillanat, a cselekvés pillanata, amit Romulus jó előre kitervelt.

Ott ült a főhelyen, a szenátus tagjaitól körülvéve. Bíborszínű királyi palástját vállára vetette. A verseny legizgalmasabb pillanatában, mikor a kocsik már fordultak, és a cél felé közeledtek, Romulus hirtelen felállt, palástját levetette, összehajtotta, majd ismét a nyakába borította. Ez volt a jeladás. Erre a beavatott ifjúság megrohanta a nézőteret. Mindegyikük megragadott, felkapott egy-egy vendéglányt, és kivitte magával.

Iszonyú sikoltozás és rémület támadt. A játékok megszakadtak, az elrabolt leányok szülei átkozódva menekültek a cirkuszból, a városból, ahol ily durván megsértették a vendégbarátságot. Bosszút lihegve esküdöztek:

— Ezt megkeserülitek! Az istenek haragja és népünk dühe lesújt rátok! Nincs kegyelem számotokra, ti meggyalázói az ünnepnek, meggyalázói a vendégbarátságnak!

Az elrabolt nők talán még jobban kétségbe voltak esve. Jajgatásuk, siránkozásuk betöltötte a várost. Eleinte még bíztak benne, hogy szüleik majd segítségükre jönnek, kiszabadítják őket, de hogy ez egyre késett, hajukat kibontva, ruhájukat megtépve siratták sorsukat. Romulus végigjárta a várost, be-

tért minden házba, ahol szabin hajadont őriztek, és mindegyikhez volt néhány nyájas szava:

— Nézd, lányom, ne minket vádolj, hogy ez megtörtént. Apáitok fennhéjázása okozta, hogy így kellett cselekednünk. Ha ők nem utasítják vissza a mi házassági ajánlatunkat, sohasem vetemedtünk volna arra, hogy titeket elraboljunk. Nekünk fáj legjobban, hogy így kellett cselekednünk. De ha már így történt, nyugodjatok meg. Az én derék vitézeim feleségül vesznek benneteket, és meglátjátok, boldogok lesztek velük. Ők mindent el fognak követni, hogy ne érezzétek az elveszett otthon hiányát, nemcsak férjeitek, hanem apáitok is lesznek.

A király szavai némileg megnyugtatták az elrablott nőket, de azért még hosszú idő kellett, míg egészen beletörődtek sorsukba. De ez is bekövetkezett. A római ifjak — most már férjek — szerelemmel és szeretettel magukhoz édesgették őket. Így tett maga Romulus is, akinek szintén egy elrabolt szabin nő, Hersilia, lett a felesége.

A szabin nők tehát megbékéltek, boldogok voltak. De nem így a szüleik! Gyászruhát öltöttek, jajveszékelésük és panaszuk nem ért véget. Mindenfelől Titus Tatiushoz, *Cures* szabin város királyához fordultak panaszukkal.

— Kérünk, könyörgünk, vezess bennünket a rómaiak ellen, akik megsértették a szent vendégbarátságot! A te vezetésed alatt bizonyára sikerül majd megtorolni vakmerő és istentelen tettüket.

Titus Tatius neve ezen a vidéken mindenekfölött tisztelt és megbecsült volt, mert bölcsen és bátran kormányozta városát. Hanem Caenina, Crustuminum és Antemnae lakói, akiknek lányai közül szintén sokat elraboltak, úgy találták, hogy Tatius és szabinjai túlságosan soká készülődnek. Szövetkeztek

tehát hárman, hogy együtt álljanak bosszút Rómán. Meg is indultak, betörtek a római földre, de Romulus, aki ekkor már megszervezte seregét, és felállította *légió*ját, könnyűszerrel leverte őket. Sőt Caenina királyát, Acront, párviadalban legyőzte, és tetemét — a kor szokása szerint — megfosztotta fegyvereitől.

Miután győztes seregét Rómába visszavezette, egy állványt — latinul *ferculum*ot — készített, melyre felaggatta a megölt király fegyvereit. Ezt a Capitoliumon, ahol Jupiter szent tölgyfája állott, elhelyezte a fa alá, és így imádkozott:

— Jupiter Feretrius — mert mostantól fogva így nevezlek téged a ferculumról —, neked adom ezeket a fegyvereket, és egyúttal templomot ajánlok fel neked ezen a helyen. Legyen ez a templom gyűjtőhelye azoknak a fegyvereknek, melyeket az én példámra utódaim az elejtett ellenséges királyoktól és hadvezérektől zsákmányolnak.

Az istenek királya mennydörgéssel és villámlással kedvező jelet adott. Ezután felépült Jupiter Feretrius temploma, melyet elsőnek szenteltek fel az új városban. A római nép történetében mindössze még kétszer fordult elő, hogy királytól zsákmányolt fegyvert függesztettek itt fel.

Mikor Romulus Caeninát, Antemnaet és Crustuminumot bevette, és diadallal tért vissza Rómába, felesége, Hersilia, ily szavakkal fordult hozzá:

— Kérlek, királyi férjem, kíméld az ezen városokból származó nők szüleit. Részesítsd őket bocsánatban, és fogadd be városodba. Hidd el, az egyetértés többet használ a gyűlöletnél.

Romulus szívesen engedett a kérésnek. Kihirdette, hogy ha valaki az említett városok lakói közül át akar települni Rómába, szívesen látják. Sokan akadtak, különösen az elrabolt

nők szülei között, akik bevándoroltak Rómába, másrészt voltak olyanok is, akik a király engedelmével Rómából a helyükbe mentek, főleg Crustuminumba, melynek földje igen termékeny volt.

Romulus győzelme azonban nem volt teljes. Hátra volt még a legveszélyesebb ellenfél: Titus Tatius. Őt már nem a vak bosszúvágy vezette, hanem jól megfontolt haditerv szerint járt el. Váratlanul, hadüzenet nélkül tört be Róma területére, és elsőnek a Capitolium dombon épült fellegvárat akarta elfoglalni, hogy innen felülről támadhasson a városra.

A város erősségének, a fellegvárnak, volt egy vitéz parancsnoka, Spurius Tarpeius, és ennek volt egy szép leánya, akit római szokás szerint apjáról Tarpeiának neveztek. A leány egy alkalommal kiment a várból, hogy a domb oldalán fakadó forrásból az áldozáshoz friss vizet merítsen. A szabinok ekkor már napok óta hiába ostromolták a várat. Most éppen lopva, járatlan ösvényeken próbálták megközelíteni, amikor Tarpeiával találkoztak. Elfogták, és királyuk elé vitték. Titus Tatius így szólt hozzá:

— Nem érdemlesz kíméletet, mert annak a népnek vagy tagja, mely az én népem ellen gaz merényletet követett el. De én mégis megkegyelmezek neked, ha segítségemre lész a vár elfoglalásában.

És mikor látta, hogy a lány még habozik, hozzátette:

— És azonkívül, hogy meghagyjuk életedet, még gazdag jutalomban is részesítünk. Mondd meg te magad, mit kívánsz.

— Azt adjátok nekem, amit bal karotokon viseltek — felelte Tarpeia. Látta ugyanis, hogy a szabin harcosok nehéz aranykarikákat hordanak a bal karjukon.

— Megkapod — mondta Titus Tatius.

Tarpeia erre az éj beálltával az őrizetlen ösvényeken be-

csempészte a szabinokat a várba. Ezek a mit sem sejtő és álomba merült rómaiakat lemészárolták, és urai lettek az egész város felett uralkodó magaslatnak.

— Most rajtatok a sor — állt elő Tarpeia —, adjátok meg a jutalmat, amit ígértetek.

— Jól van, gyere — mondták a szabinok —, hadd rójuk le hálánkat veled szemben.

És reá dobálva pajzsaikat, agyonzúzták a leányt. A szabinok ugyanis nemcsak az aranykarikákat, hanem pajzsukat is a bal karjukon viselték. Így bűnhődött az áruló, népének árulója. Halála után holttestét ledobták a vár meredek sziklafaláról, melyet azóta is Tarpeia sziklájának neveznek.

Másnap a rómaiak megdöbbenve észlelték, hogy a Capitolium vára nem az övék, ott már a szabinok az urak. Romulus azonnal kirendelte légióját arra a síkságra, mely a Palatium és Capitolium dombja között terül el. Állt már a légió dühös haraggal, harcra készen, de a szabinok nem mozdultak. Megvárták, míg a rómaiak türelmetlenségükben a Capitolium ellen indulnak. Csak akkor csaptak össze velük, a domb lejtős oldalán. A szabinokat Mettius Curtius, a rómaiakat Hostius Hostilius vezette. A terep rendkívül kedvezőtlen volt a rómaiak részére. Mert míg ellenségeik kényelmesen hajíthatták rájuk felülről dárdáikat, nekik a puszta előrehaladás is nagy fáradságukba került a meredek hegyoldalon. Sokan el is estek közülük. De vitéz vezérük, Hostius Hostilius, újra meg újra harci kedvet öntött beléjük, maga is példát adva a bátorságra. Mindenütt ott termett, ahol szükség volt gyors cselekvésre. De egy dárda őt is elérte, és vérbe borulva elesett. A római csatársor azonnal megingott, és hátrálni kezdett a város kapuja felé. A menekülő tömeg Romulust is magával sodorta, és már-már attól kellett tartani, hogy a szabinok magát a várost

is elfoglalják, amikor Romulus, fegyverét magasra emelve, Jupiterhez fohászkodott:

— Jupiter atya! A te madaraid intettek engem arra, hogy itt a Palatiumon vessem meg a város alapját. Ezt meg is tettem. De a várat, melyhez árulás útján jutottak, a szabinok tartják megszállva, sőt már a síkságot is elözönlötték, és fegyverüket forgatva, a város kapuja felé közelednek. Kérlek téged, istenek és emberek királya, tartsd innét távol az ellenséget! Ne engedd, hogy városunkat elfoglalja! Vesd ki a rómaiak szívéből a rettegést, és állítsd meg ezt a rút futást! És én templomot ígérek neked, álljon majd ezen a helyen, és legyen bizonysága késő századoknak is, hogy a te segítséged mentette meg a várost. Legyen a templom Jupiter Statoré, a Megállító Jupiteré!

Ezután a menekülő katonák felé fordult, és mennydörgő hangon így kiáltott:

— A legjobb és legnagyobb Jupiter azt parancsolja, hogy itt megálljunk, és szálljunk szembe az ellenséggel!

És csodák csodája, a menekülő katonák mintha csakugyan Jupiter hangját hallották volna, megálltak, megfordultak, és Romulusszal az élen újra csatasorba álltak.

Éppen ideje volt. A szabinok vezére, Mettius Curtius, aki elsőnek ereszkedett le a fellegvárból, és aztán lóra ülve a síkságon üldözte az elmaradt rómaiakat, már a város kapuja felé közeledett, és hangos szóval így kiáltott a rómaiak felé:

— Hitszegő vendéglátók, lám, legyőztünk benneteket! Nem is vagytok ti méltó ellenfeleink! Legalább most megtanultátok, hogy mennyire más nőket rabolni, mint férfiakkal harcolni!

Így dicsekedett. Felfuvalkodott hangjával teleharsogta az egész síkságot. Romulus katonái arcát szégyenpír borította el.

Egynéhány ifjú nem tudta ezt tovább tűrni, és anélkül, hogy parancsot kaptak volna rá, a szabin vezér ellen indultak. Erre Mettius Curtius — mivel egymaga volt — visszafordult serege felé. A kis római csapat utána. Mettius Curtius lova azonban a harci zajtól megvadulva, nem fogadott szót gazdájának, nem a szabinok felé vágtatott, hanem egyenesen a mezőség közepén levő iszapos mocsár felé. Már el is tűnt az iszapban, és a szabinok már elveszettnek hitték vezérüket, amikor a ló újra felbukkant, és lovasával együtt partra ugrott. A szabinok üdvrivalgással fogadták a vezér megmenekülését, és jó jelnek vették a további harcra.

Mert most már mindkét fél készült a döntő ütközetre. A seregek felálltak egymással szemben, a vezérek buzdító szavakat intéztek katonáikhoz. És már várták a csatára hívó kürtjelet, amikor mindkét sereg figyelmét különös látvány kötötte le. A palatiumi kapun Hersilia vezetésével kitódultak az elrablott szabin nők, sokan gyermeküket tartva karjukon, és a mezőség közepére, a két sereg közé siettek. Egyik oldalról apáikat, a másik oldalról férjeiket kezdték kérlelni:

— Ne szennyezzétek be magatok egymás vérével, mert átkozottak lesztek! Ne vétkezzetek utódaitok ellen: gyermekeitek, unokáitok ezek! És ha mindenképpen vért akartok ontani, fordítsátok *mireánk* haragotokat, hiszen miattunk háborúskodtok, miattunk éri halálos csapás férjeinket meg apáinkat. Öljetek meg minket! Szívesebben elpusztulunk, mint hogy elvesztvén benneteket, özvegyekké vagy árvákká legyünk!

Az asszonyok szavait a gyermekek hangos szava kísérte, akik nagyapjuk nevét kiáltották, ahogy erre az anyjuk megtanította őket. Azután csend lett. A harcosok, akik még nemrég egymás vérét akarták ontani, most a szemüket törülget-

ték. Majd megindultak a szabinok, de most már fegyver nélkül, hogy lányaikat és unokáikat ölelhessék. Most már az öröm és békesség hangjai töltötték be a mezőt. A két király, Romulus és Titus Tatius is megindult egymás felé, hogy békét kössenek. De nemcsak békét kötöttek, hanem abban is megegyeztek, hogy a két népből egyet alkotnak, egyesítik királyságukat, és a két nép fővárosává Rómát teszik.

Így lett Róma még hatalmasabb. Hogy azonban a szabinok ne érezzék, hogy ők mégiscsak idegenek, a város polgárait ezentúl nem *civis*eknek, hanem *quiris*eknek nevezték. Ez a szó pedig Cures, a szabinok régi fővárosa nevéből eredt.

Amilyen keserves volt a háborúskodás, olyan édes volt most a béke. És akik ezt megteremtették, a szabin nők, még kedvesebbek lettek férjeiknek. Romulus, aki a megnövekedett népet harminc új törzsre osztotta, ezeket a törzseket a nők nevéről nevezte el. A csata emlékére pedig azt a tavat, amelybe Mettius Curtius majdnem beléveszett, *Curtius-tó*nak nevezték el.

Ettől fogva Titus Tatius haláláig két király uralkodott Rómában. A szabin király szintén Rómába tette székhelyét. De néhány esztendő múlva Romulus egyedül maradt a királyi trónon. Titus Tatius ugyanis egy alkalommal megsértette Lavinium követeit, mert eltűrte, hogy rokonai elkergessék őket, és mikor ezért panaszt tettek nála, a sérelmet nem orvosolta, hanem gőgösen így válaszolt:

— A rokonaim kedvesebbek nekem, mint a laviniumi követek.

De mikor a latinok közös ünnepére az ősi latin városba, Laviniumba ment, hogy áldozatot mutasson be, maga lett az áldozat. A laviniumiak nem feledkezve meg a követeiket ért sérelemről, reárohantak és felkoncolták. Romulust régi szö-

vetség kötötte Laviniumhoz, és bár fájlalta királytársa halálát, mégis hű maradt a szövetséghez, mert egyrészt Titus Tatius maga volt az oka halálának, másrészt a békét többre tartotta a háborúnál.

Ettől fogva még hosszú ideig uralkodott Róma alapítója és első királya.

ROMULUS HALÁLA

Mars isten, Romulus és Remus atyja, amikor a magas égből letekintve meglátta az új várost, és végiggondolta fiának, Romulusnak dicső tetteit, így szólította meg Jupitert:

— Istenek és emberek királya, régi ígéretedre emlékeztetlek téged. Látod, mily erős a római hatalom, egyetlen ellenség sem meri kinyújtani feléje kezét, nem szükséges tehát már neki az én vérem szolgálata. Kérlek, add vissza atyjának a fiát! Meghalt az egyik, elvesztettem, legalább a másik legyen itt mellettem. Azt mondtad, azt ígérted e szavakkal: „Egy lesz a kettő közül, akit a kék égbe emelek" — legyen hát érvénye Jupiter szavának!

És Jupiter bólintott. Beléremegtek a föld sarkai, megingott az égbolt súlya alatt *Atlas*, ki az egész világot a vállán viseli.

Jupiter a következőképp váltotta be ígéretét:

Romulus a város alapításától számított 38. évben a *Mars-mezőn* szemlét tartott serege felett. Gyönyörködött légiójában és a háromszáz főből álló lovasszázadában, melyet a légió mellé szervezett. Majd a szenátus gyűlésére ment, melyet ugyancsak a Mars-mezőre hívott össze. Meg is kezdődött a gyűlés, amikor egyszerre hatalmas égzengés, villámlás kíséretében vihar kerekedett, és a királyt, ki trónszékében ült, egy sűrű, fekete felhő teljesen eltakarta. Mikor aztán a felhő, amilyen gyorsan jött, éppoly gyorsan el is oszlott, ámulva és megdöbbenve látták, hogy a királyi szék üres. Romulus nem volt sehol. A katonák és atyák már akkor is megdöbbentek, mikor a király fölött megjelent a csodálatos fekete felhő, de ijedelmük még fokozódott, mikor a csendes és derűs napfényben üresnek látták a trónszéket. Aztán innen is, onnan is kiáltások hangzottak:

— A vihar ragadta a magasba, az égiek közé!

— Istentől született isten ő! Úgy tisztelje mindenki, mint Róma városának királyát és teremtő atyját!

Az atyák pedig kezüket ég felé tartva, ekképp könyörögtek:

— Adj, Romulus, békességet városodnak! Légy hozzá kegyes és jóindulatú! Oltalmazd népedet!

De a következő napokban és hetekben, mikor Romulus hiánya mind érezhetőbbé vált, a nép és a hadsereg, mely bálványozta királyát, az atyák ellen fordult gyűlöletével. Az a gonosz hír terjedt ugyanis el, hogy a vihar alkalmával az atyák ölték meg Romulust, mert ők akartak uralkodni helyette. A gyűlölet már-már lázadássá fajult, mikor a szenátus

gyűlésre hívta össze a népet a Mars-mezőre, ugyanoda, ahol Romulus eltűnt. A gyűlés megnyitása után Proculus Julius nevű szenátor emelkedett szólásra:

— Rómaiak! Ma hajnalban, mikor falusi birtokomból elindulva Rómához közeledtem, az égből hirtelen leereszkedett, és közeledett hozzám Romulus. Rögtön megismertem, hiszen éppúgy, mint ti, jól ismertem kedves vonásait, és a legnagyobb tisztelettel kértem, könyörögtem, üzenjen velem nektek, akik nem tudtok belenyugodni az ő elvesztésébe. Megmondtam neki, hogy már minket, az atyákat vádoltok, hogy mi öltük volna meg. Romulus erre így válaszolt:

„Menj, és vidd hírül a rómaiaknak, hogy ne adjanak hitelt oktalan híreszteléseknek. Az égi lakóknak az a szándékuk, hogy az én Rómám legyen a földkerekség ura. Ezért hát törődjenek a hadi dolgokkal, és tudják meg, de az utódaiknak is úgy adják tovább, hogy nincs emberi erő, mely a római fegyvereknek ellenállhatna" — ezeket mondta, majd ismét a magasba emelkedett, és eltűnt előlem.

Proculus Julius szavai mélyen meghatották a népet. Mivel őt mindenki szavahihető és igaz embernek ismerte, senkinek sem jutott eszébe kételkedni szavában. A lelkek megnyugodtak, a nép ujjongva távozott a gyűlésről. Romulust *Quirinus* néven beiktatták a halhatatlan istenek közé, és tiszteletére templomot emeltek, melynek külön papja volt, és Quirinalia néven minden évben ünnepi játékot rendeztek emlékére.

Így vonult be Romulus a halhatatlanok közé.

NUMA POMPILIUS

Nagy királyuk halála után az atyák feladata volt, hogy új királyt jelöljenek, akit aztán a nép megerősít hatalmában. De az atyák között nem volt egyetértés. A szabin atyák — mert a szabinokkal való egyesülés után ezekből is százat a szenátusba emelt Romulus — attól tartottak, hogy ha római származású királyt választanak, teljesen kicsúszik kezükből a hatalom, a római szenátorok viszont szabin királyt nem akartak.

De ha a király személyében nem tudtak is megegyezni, abban egyetértettek, hogy király nélkül nem maradhat Róma. A seregnek nincs vezére, az államnak nincs feje, ebből csak zűrzavar támadhat. Ezért a *rex*, a király helyébe *inter-*

*rex*et, ideiglenes, közbenső királyt választottak maguk közül, mégpedig úgy, hogy öt napig tartott egynek-egynek az uralma, amikor megillették a király jelvényei és a lictorok. Öt nap múlva át kellett adnia a hatalmat a soron következőnek. Ez volt Rómában az *interregnum* kora, mely egy évig tartott.

A nép azonban ismét zúgolódni kezdett, nem tetszett neki, hogy egy igazi királya helyett száz ideiglenes legyen. Az atyák, akik már túlságosan beleélték magukat a hatalom birtoklásába, és nem nagyon siettek az új király választásával, erre jobb belátásra tértek. Haladék nélkül új királyt jelöltek, akiben — bár szabin származású volt — a római szenátorok is megegyeztek. Egyhangúan elhatározták, hogy Numa Pompiliusra szálljon a hatalom.

Numa Pompilius Curesben lakott, és ismert volt messze földön igazságosságáról és bölcsességéről. Nem volt nála senki jártasabb a jogban, a törvények magyarázásában. Ha valamely vitás kérdés merült fel, akár az istenek tiszteletére, akár az emberek egymás közti ügyére vonatkozólag, ő bölcsen és igazságosan döntött. Ezért azután a szenátus követeket küldött hozzá, és Rómába hívta.

Miután megérkezett, nagy elődje, Romulus példájára ő is *augurium*ot, madárjóslatot kért, hogy kérdezzék meg személye felől az isteneket. A madárjós *(augur)* felvezette a Capitoliumra a fellegvárhoz, és ott dél felé fordulva egy kőre leültette. Az augur, fejét befödve, Numa balján foglalt helyet, miközben jobb kezében csomótlan, görbe botot tartott, a *lituus*t. Majd az istenekhez fohászkodva, botjával az ég boltozatán előbb keletről nyugatra, azután északról délre egy-egy képzelt vonalat húzott, és négyszögű területet határolt el. Előtte volt kelet, háta mögött nyugat, jobbra volt dél, balra

észak. Majd a lituust bal kezébe véve, jobbját Numa fejére tette, és így fohászkodott:

— Jupiter atya, ha ennek a Numa Pompiliusnak, akinek én a fejére teszem jobbomat, szabad Róma királyának lennie, add ezt világos jellel tudtunkra azon határok között, melyeket megjelöltem. Kérlek, küldj madarakat, és bal felől mennydörgéssel add jelét beleegyezésednek.

Jupiter a kért jósjeleket rövid idő alatt kegyesen megadta, és Numa így elnyerte a királyságot, leereszkedett a *templom*ból. Így hívták ugyanis azt a négyszögű területet, melyet az augur a madárjelek megfigyelése céljából az égen, majd ennek megfelelően a földön kijelölt. A szenátus és a nép örömmel járult hozzá az istenek akaratához.

Rómát annak idején erő és fegyverek alapították. Most Numa Pompilius hozzáfogott, hogy újraalapítsa joggal, törvénnyel, erkölcsökkel. Mivel szent meggyőződése volt, hogy Róma népét harci zaj közben nem lehet szelídebb erkölcsökhöz szoktatni — hiszen a háború eldurvítja a lelkeket —, elhatározta, hogy templomot épít, mely állandóan a békét hirdeti. A kétarcú istennek, *Janus*nak temploma volt ez. Ha kapuja tárva volt, jelezte, hogy az állam serege harcban áll, ha pedig zárva, azt mutatta, hogy béke honol Rómában.

Numa bezáratta Janus templomának kapuját. A szomszédos népekkel szövetséget kötött.

De hogy ne ellenkezzék Romulus utolsó parancsával, hogy tudniillik Rómában törődjenek a hadi dolgokkal, a katonákkal sűrűn gyakorlatokat végeztetett, hogy szükség esetén harcra készen álljanak, és el ne puhuljanak. Az istenek tiszteletére szertartásokat rendelt, amelyekről azt hirdette, hogy *Egeria* istennőtől tanulta ezeket. Továbbá papokat választott, akik a kötelező áldozatokat bemutatták.

Ámde a régi dicső harcok emléke még mindig sok emberben élt. „Az volt a szép idő — mondogatták —, mikor férfi férfi ellen harcolt, mikor Róma hatalmától minden szomszédos nép rettegett. Nyissuk ki Janus kapuját, és induljunk harcba, különben nem érdemeljük meg a római nevet."

Mikor erről Numa tudomást szerzett, Jupiterhez könyörgött, hogy erősítse őt meg hatalmában a nép előtt.

... Hatalmas vihar tombolt. Az Aventinus hegyi erdők megremegtek, zengett a hegy orma, s a föld megsüppedt az isten súlya alatt: Jupiter égi nyilát röpítette oda. Megremegett a király szíve, testét elhagyta a vér, félelmében hajaszálai az égnek meredtek. Amikor végre visszatért belé az élet, még mindig remegve megszólalt:

— Ó, magas istenek királya és atyja, mondd, hogyan engesztelhetjük ki legbiztosabban mennyköveidet? Talán úgy, ha tiszta a kezünk, mellyel oltárodat illetjük? Ha kegyesen szól a száj, amikor kér tőled valamit? Felelj, ó, Jupiter atya!

Az isten helybenhagyóan bólintott. Hanem ezután olyan beszédbe kezdett, ami a királyt zavarba ejtette, mert sem kétértelmű nem volt, sem világos beszéd. Így szólott Jupiter:

— Vágd le fejét...

— Engedelmeskedünk — csapott rá a király. — Kiássuk kertjeimben, s levágjuk a h a g y m a fejét!

Az isten azonban folytatta:

— De emberét!

— Kapj hát hajfürtöket! — válaszolt az. Ez azonban valami elevent követelt, mire Numa:

— Halakat!

Jupiter elmosolyodott:

— Nem bánom, engeszteld halakkal villámaimat, hős, akivel még istenek is szívesen beszélgetnek. Hanem holnap, ami-

kor *Phoebus* újra égre emeli fényes kerekét, uralkodásodnak erős zálogát fogom átnyújtani — szólt, s szavára nagyot dördült az ég. Az isten a magas égbe emelkedett, és az áhítatba merült Numát magára hagyta.

A király boldog örömmel tért haza, s a polgároknak elmondta, mi történt. Hanem azok hitték is, nem is a beszédét.

— Majd fogtok nekem hinni — volt Numa válasza erre a közönyre —, ha szavaimat siker koronázza! Gyertek csak oda holnap, majd meghalljátok! Amikor a Nap fényes gömbjét teljesen a földek fölé emelte már, Jupiter megadja nekünk uralmunk legbiztosabb zálogát.

A nép szétszéledt. Most se igen hitték. — Hol van még a holnap? — mondogatták. — De hát majd meglátjuk!

Még alig ült el a hajnali harmat, már sokan összegyűltek a kijelölt helyen. A király is megjelent lictorai kíséretében, és leült jávorfa trónusára, körülötte az egyre szaporodó tömeg. Mikor Phoebus a látóhatár peremén feltolta az égre fényes korongját, a király felállt, és csendet parancsolt.

Fejét fehér lepel borította. Két kezét az ég felé emelte, majd így imádkozott:

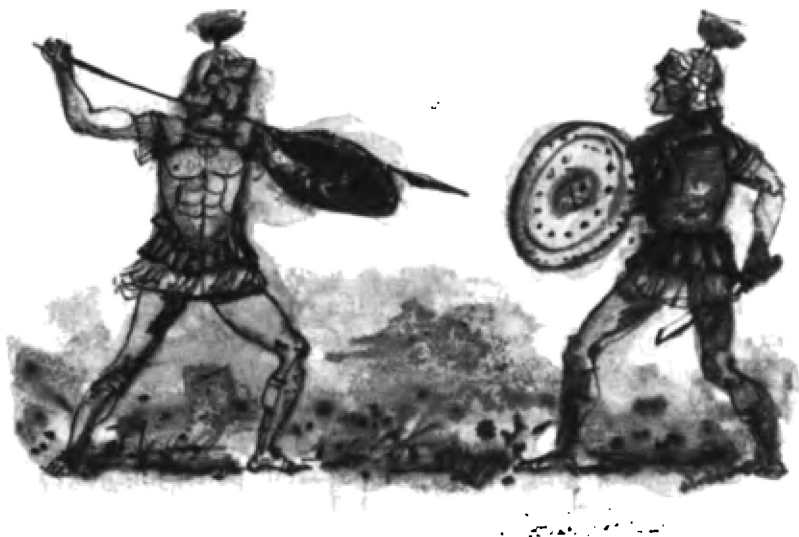
— Megígért ajándékodnak itt az ideje. Adj, Jupiter atya, bizonyosságot szavaidhoz!

Még be sem fejezte rövid imáját, mikor az ég bal sarkából rettentő csattanás hallatszott. Nem volt egyetlen felhő sem az égen, az isten derült égből küldte beleegyezését. Háromszor dördült meg az ég, három villám hasította a levegőt, és íme, az emberek ámulatára az ég közepe hasadozni kezdett. Az ég hasadékán keresztül pedig egy kerek pajzs ereszkedett le könnyen libegve, és gyorsan közeledett a földhöz. Most már senki sem vonta kétségbe Jupiter akaratát, s a nép ujjongása az eget verte.

Numa mindjárt hálaáldozatot mutatott be Jupiternek. Tulkot öltek tiszteletére, mely még soha nem hajtotta igába a nyakát. Azután felemelte a földről a kerek pajzsot, és elnevezte *ancilé*nek. Hogy pedig Jupiternek ez az ajándéka és kegyelmének záloga el ne vesszen, vagy méltatlan kézbe ne kerüljön, a király Mamurius kovács által még tizenegy teljesen azonos veretű pajzsot készíttetett, úgyhogy nem lehetett tudni, melyiket küldte az isten, és melyek a Mamurius által készítettek. Papi testületet is rendelt a pajzsok mellé, melynek tizenkét tagja volt. Ezeknek a *Salius-pap*oknak kötelességük volt minden év márciusában táncolva, dalolva körülvinni a pajzsokat a városban. A Salius-papok ünnepi öltözete ez volt: hímzett *tunica*, ezen ércpáncél, felül tóga, fejükön hegyes süveg, oldalukon kard, bal karjukon a szent pajzs, jobbjukban papi bot. A menet élén kürtösök haladtak. Oltárok és templomok előtt megállva, a Salius-papok haditáncot jártak, szent dalokat énekeltek, miközben botjukkal a szent pajzsra ütöttek. A Salius-papok dalait maga Numa Pompilius írta, s ezekben Jupiteren kívül Marsot, Janust és *Minervá*t dicsőítette, és megemlékezett a pajzsok mesteréről, Mamurius kovácsról is, aki munkájáért nem fogadott el jutalmat, hanem azt kérte, hogy nevét a Salius-papok éneke őrizze meg.

A király teljesítette kérését. A Salius-papok énekük végén megemlítik, és dicsőítik Mamurius nevét.

HORATIUSOK ÉS CURIATIUSOK

Numa halála után ismét interregnum következett. A békeszerető király után ismét egy harcias, még Romulusnál is harciasabb királyt választottak, a vitézségéről híres Tullus Hostiliust. Annak a Hostius Hostiliusnak volt ő az unokája, aki Romulus uralkodása idején, a szabinok betörésekor, a fellegvár tövében oly hősiesen harcolt. Tullus semmiben sem hasonlított elődjéhez, a nyugodt és békés Numa Pompiliushoz. Az ifjú királynak állandóan szeme előtt lebegett családjának ősi dicsősége, maga is ezt kereste. Uralkodása alatt Janus templomának kapuja tárva-nyitva állt. „A semmittevés tu-

nyává teszi a népet" — ez volt a jelszava, és mindég eszerint cselekedett.

Uralkodása elején történt, hogy az albai és római pásztorok közt viszálykodás támadt. Kölcsönösen egymás földjére törtek, és ami állatot össze tudtak szedni, áthajtották magukhoz. Alba Longa királya, Gaius Cluilius, ez ügyben követeket küldött Rómába Tullus Hostiliushoz, hogy panaszt tegyen, és kártérítést követeljen, de ugyanebben az időben Tullus követei is megérkeztek Alba Longába, ugyancsak panaszt tenni, és kártérítést követelni.

A római követek semmi mást nem tettek, mint amire megbízást kaptak. Mikor kártérítést követeltek, az albai király kereken megtagadta. Erre a követek megüzenték a háborút, az attól a naptól számított harmincadik napra. Azután visszatértek Rómába, és beszámoltak Tullusnak.

Tullus csak ekkor hallgatta meg az albai követeket, akik nem siettek megbízatásukkal, hanem inkább eszemiszommal, mulatozással töltötték idejüket.

— Nos, hadd hallom: tulajdonképpen miért jöttetek? — kérdezte Tullus.

— Azért jöttünk, hogy panaszt tegyünk pásztoraid ellen, és az okozott kárért kártérítést követeljünk. Ha ezt meg nem adod, királyunk parancsára hadat kell üzennünk — válaszolták a követek.

— Vigyétek hírül királyotoknak, hogy Róma királya magukat az isteneket hívja tanúskodni: ki volt az kettőnk közül, aki elsőnek tagadta meg a kártérítést? Hárítsák reá és népére a háború minden nyomorúságát, nekünk pedig adjanak győzelmet!

Elkezdődött tehát a készülődés a háborúra mindkét oldalon, teljes erővel. Nem akármilyen háborúra: testvérhábo-

rúra. Hiszen mindkét város lakói Aeneas és a trójaiak leszármazottai voltak.

Elsőnek az albaiak törtek be nagy sereggel a rómaiak földjére. A várostól nem messzebb, mint ötezer lépésnyire megálltak, és tábort ütöttek. Táborukat hatalmas árokkal vették körül, melyet még évszázadok múlva is úgy hívtak: Cluilius-árok. De később betemette az idő, nyomtalanul eltűnt. Ma már senki sem tudja, hol volt.

A tábor állt, a sereg harcra készen várta a támadás megindulását, amikor Cluilius egyik éjszaka váratlanul meghalt. Helyébe Mettius Fuffetiust tették meg az albaiak *diktátor*nak. Mikor Tullus hírét vette Cluilius halálának, így szólt híveihez:

— Higgyétek el, hogy a nagy istenek akarata nyilvánult meg ebben a halálesetben. A baj előbb a fejre száll, azután átcsap az egész testre. Valamennyien bűnhődni fognak az igaztalan háborúért!

És éjnek idején, míg az ellenség táborában aludt, serege teljes csendben elvonult mellettük, és betört az albaiak földjére. Mikor ezt Mettiusnak hírül hozták, többé nem gondolt Róma ostromára, hanem amilyen gyorsan csak tehette, visszavonult, hogy megvédhesse Alba Longát. Ahogy megközelítette a római hadsereget, követet küldött Tullushoz:

— Mielőtt összecsapnánk, beszédem volna veled. Biztosra veszem, hogy ha meghallgatnád, amit mondandó vagyok neked, magad is fontosnak találnád nemcsak az albai, hanem a római nép érdekében is.

Tullus nem zárkózott el a személyes megbeszélés elől, de mivel cseltől tartott, biztonság kedvéért csatasorba állította seregét. Ugyanígy tettek az albaiak is. Akkor azután a vezérek válogatott férfiak kíséretében előrevonultak, és a térség közepén találkoztak. Az albai vezér mindjárt elkezdte:

— Azt hallottam a mi boldogult királyunktól, Cluiliustól, hogy ennek a háborúnak az okai különböző jogtalanságok és meg nem fizetett kártérítések, melyek pedig jártak volna nekünk. Abban sem kételkedem, hogy a magad részéről, Tullus, ugyanezt tudod, ugyanezt mondod. Hanem ha a tetszetős szavak helyett igazakat mondunk, ki kell jelentenünk, hogy ezt a két szomszédos és rokonnépet, a mi népeinket, az uralomvágy kergette fegyverbe. Hogy mi, albaiak, helyesen jártunk-e el vagy sem, én nem kutatom. Annak lett volna dolga, aki elkezdte a háborút. Engem az albaiak csak arra választottak, hogy vezessem a harcot. Hogy te miként vélekedsz erről, azt én nem tudhatom. De egyre figyelmeztetlek, Tullus: te közelebb vagy az *etruszk*okhoz, mint mi, így bizonyára jobban tudod nálam, milyen erős gyűrűt fonnak körénk, de különösen reátok fenekednek. Mármost vedd csak eszedbe, milyen erősek szárazon és vízen, és ha majd a mi csatasoraink összecsapnak, és katonáink egymás kezétől elhullanak, mily gyönyörködtető látvány lesz ez számukra és kedvező alkalom, hogy amikor a győztes is kimerült, a legyőzött pedig minden erejét elvesztette, mindkettőnket megtámadhassanak. A mi kettőnk harcában a győzelem bizonytalan, a győzelem az istenek kezében van. De az biztos, hogy ebben a harcban végül is sem a római, sem az albai nem lesz győztes, hanem a nevető harmadik: az etruszk. Azért, ha már nem tudunk megmaradni régi állapotunkban, azon legyünk, hogy minél kevesebb vérveszteséggel dönthessünk!

Az albai vezér szavai gondolkodóba ejtették Tullust. Valóban, az etruszk veszedelem nem üres szónoki fogás volt, tudott erről Tullus is. Elkezdtek tehát tanácskozni, hogy mi úton-módon tudnák ezt a kérdést megoldani. Ebben a véletlen játszott a kezükre.

Történetesen volt mindkét seregben három-három ikertestvér, egyidősek, erőben is egyformák. A három római ifjút Horatiusoknak, az albaiakat Curiatiusoknak hívták. Mikor ez a két vezérnek eszébe jutott, magukhoz hívatták őket és megkérdezték: vállalnák-e, hogy hazájukért fegyverrel megküzdenek? Azoké lesz az uralom, akiké a győzelem. Nem kellett semmi rábeszélés; a Horatiusok is, a Curiatiusok is örömmel vállalták.

Mielőtt pedig megütköztek volna, a római és albai vezér szerződést kötött, hogy amelyik nép fiai győznek a párviadalban, az parancsoljon a másiknak békés egyetértésben. A szerződést szent esküvel megerősítették, és Jupitert hívták tanúnak, hogy sújtson le hatalmával arra, aki ezt a szerződést megszegi.

Miután ez megtörtént, a hármas ikrek fegyvert fogtak, és a két sereg közt elterülő mezőn egymás ellen indultak. Mindkét oldalon felharsant bajtársaik biztatása:

— Ősi isteneinket, hazánkat, szüleinket mind-mind ti védelmezitek! Ahányan csak vannak otthon, ahányan csak vagyunk itt a seregben, mindet a ti fegyveretek, a ti harcotok védelmezi most!

Az ifjak — vakmerők már maguktól is, de most a biztatás által még jobban feltüzelve — előrevonultak, és közeledtek egymáshoz. A katonák letelepedtek a földre, de bár nekik nem kellett harcolniuk, nem múlt el arcukról a csata veszedelmének félelme. Jól tudták, miről van szó. Nem kisebb dologról, mint hogy kevesek harca, vitézsége döntse el, melyik nép lesz kettő közül az uralkodó. Feszülten és szorongva figyelték az ikrek küzdelmét.

Megadták a jelt, s az ikrek összecsaptak. Sem a Horatiusoknak, sem a Curiatiusoknak nem jutott eszükbe önnön vesze-

delmük, hazájuk jövendő sorsára gondoltak. Úgy is harcoltak. Mindjárt az első összecsapásnál mind a három Curiatius megsebesült, két római pedig holtan esett össze. Mikor ezt látta az albai sereg, örömujjongásban tört ki, a római hadat pedig minden remény elhagyta. Hogy is gondolhatták volna, hogy az egy Horatius legyőzi a három Curiatiust? Igaz, hogy Horatiuson még egy karcolás sem esett, de hárommal — még ha sebesültek is — nem küzdhetett meg.

Gyorsan futásnak eredt. A három Curiatius utána, aszerint, amennyire sebük engedte. Mikor Horatius jó darabra eltávolodott attól a helytől, ahol előbb harcoltak, visszanézett. Látta, hogy a Curiatiusok egymástól nagy távolságban követik. Horatius erre hirtelen visszafordult, és azt a Curiatiust, aki hozzá legközelebb volt, és a futástól és sebétől egészen kimerült, rövid küzdelemben megölte. Az albai sereg hiába biztatta a másik kettőt, hogy siessenek testvérük segítségére, mire a másik Curiatius odaért, már a testvér elesett, és ő a győztes Horatiusszal került szembe. A rómaiakban a remény újraéledt, viharos erővel biztatták katonájukat. Nemhiába. Horatius a második Curiatiust is leterítette. Most már a harmadik ellen fordult, aki már nem is volt igazi ellenfél. Míg a rómait még nem horzsolta fegyver, s a kettős győzelem csak növelte harci kedvét, a másikat bágyasztotta a vérveszteség, a hosszú futás, és rémületbe ejtette testvéreinek halála. Nem is volt már ez igazi viadal. A római felkiáltott:

— Kettőt testvéreim szellemének áldoztam, a harmadikat a háború szellemének adom, hogy a római parancsoljon az albainak!

Azzal nekirontott az utolsó Curiatiusnak, aki hiába tartotta maga elé pajzsát, Horatius őt is megölte, majd megfosztotta fegyvereitől. A rómaiak boldogan rohantak mindenfelől

Horatius üdvözlésére. Örömük olyan nagy volt, mint szorongásuk a viadal elején.

Mindkét fél eltemette halottait. A sírdombokat ott emelték, ahol a vitézek elestek. A két Horatiust egy sírba fektették, a három albainak külön-külön volt a sírja, ott, ahol a győztes Horatius kardjától elvéreztek.

TIGILLUM SORORIUM

Horatius győzelme után a római sereg nagy örömmel vonult haza. A menet élén maga a nap hőse, Publius Horatius haladt. Vitte hármas győzelmének bizonyságát, a három Curiatiustól elvett fegyverzetet. Mikor a *Capenai-kapu* elé értek, testvérhúga jött eléjük. Ennek a leánynak jegyese volt az elesett Curiatiusok egyike, név szerint Attus Curiatius. Mikor a lány meglátta bátyja vállán azt a katonaköpenyt, amit tulajdon kezével varrt vőlegényének, zokogni kezdett, megoldotta hajfürtjeit, és egyre csak halott vőlegénye nevét kiáltotta: „Attus! . . . Attus! . . ." Horatius szívét vad harag töltötte el. Most, mikor mindenki, az egész város, az egész

nép az ő győzelmét ünnepli, tulajdon húga az ellenséget siratja? Rákiáltott:

— Menj innen esztelen szerelmeddel! Megfeledkezel halott bátyáidról? Nem örülsz annak sem, hogy én élek? Nem örülsz együtt hazáddal? Hát akkor menj jegyesed után! — és kirántva kardját, ledöfte a leányt. És még hozzátette:

— Így pusztuljon mind, ki az ellenséget gyászolja!

Rettenetes volt ezt látni az atyáknak és a népnek. A győztes vitéz, a haza megmentője testvérgyilkos lett! De türtőztették haragjukat, és a király elé vitték, mondja ki rá ő az ítéletet. Tullus népgyűlést hirdetett:

— A törvényre hivatkozom, polgárok. Kéttagú bíróságot, *duumvir*eket nevezek ki, ők ítéljék el Publius Horatiust hazaárulás miatt. Mert hazaáruló az, aki a király jogát gyakorolva ítélkezik élet és halál felett.

A hazaárulónak pedig mindenkor az volt a büntetése, hogy bitófához kötözték, s halálra korbácsolták. Az ítélet ellen a néphez lehetett fellebbezni.

A duumvirek, Horatiust kihallgatva, hasonlóképpen ítélkeztek:

— Publius Horatius, elítélünk téged hazaárulás miatt. Menj, lictor, kötözd a bitófához!

A lictor végrehajtotta a parancsot. Horatius fölkiáltott:

— Fellebbezek a néphez!

Siralmas volt a népnek látni a nemrég még ünnepelt hőst bitófához kötve. Sokan nem tudták könnyeiket visszatartani. Ekkor előretört a nézők közül a hármas ikrek és a leány apja, az agg Horatius, és így szólt a néphez:

— Polgárok, barátaim! Én, az apa szólok hozzátok! Azt állítom, hogy fiam, Publius, jogosan ölte meg lányomat! Ha nem így történt volna, éltem volna apai jogommal, és

fiamat megöltem volna én! Ne engedjétek, hogy Publiust halálra korbácsolják! Nemrég még elhalmoztátok dicséretekkel, diadalmenetben vonult be a városba, és most elnéznétek, hogy kínozzák, és halálra korbácsolják?

Azután a lictorhoz fordulva így folytatta keserű gúnnyal:

— Megkötözte a lictor azokat a kezeket, melyek az uralmat jelentő győzelmet szerezték a római népnek. Menj, lictor, takard le fejét is az én fiamnak, és korbácsold meg a város határán belül, ahol az ellenségtől zsákmányolt fegyverek vannak, vagy a város határán kívül, ahol a Curiatiusok sírjai domborodnak. Nem tudod olyan helyre vinni, ahol vitézi tettei ne tanúskodnának mellette!

Azután újra a néphez fordult, és sírva mondta:

— Római polgárok! Ismertek, tudjátok mindannyian, hogy nemrég még négy gyönyörű gyermekem volt. Ezekből már három halott. Csak nem akartok ettől az egyetlentől is megfosztani? Ezt nem tehetitek velem, nem szabad megtennetek! Mentsétek fel, és adjátok vissza a fiút az apának!

Az apa sírása és fiának a halálos veszedelemben is szilárd magatartása megindította a népet. Felmentette Publius Horatiust, de az apát kötelezte, hogy mutasson be engesztelő áldozatot a megholtak lelkeinek, és jelképesen alázza meg fiát is.

Az apa bemutatta az áldozatot, majd az út felett alacsonyan gerendát függesztett fel, és ezalatt, mint valami iga alatt kellett fiának letakart fejjel, mélyen meghajolva áthaladnia. Ezt a szégyenigát később is gyakran alkalmazták, és a nővér (soror) meggyilkolásának emlékére tigillum sororium (a nővér gerendája) volt a neve.

A leánynak — kinek neve nem maradt fenn — kőkockákból síremléket állítottak azon a helyen, ahol bátyja kardjától halálát lelte.

METTIUS FUFFETIUS ÁRULÁSA

Az albaiak vezére, miután az elesett hősöknek megadták a végtisztességet, odafordult Tullus királyhoz:

— Az istenek akaratából te lettél a győztes. Állom a szerződést, és várom parancsodat.

— Tartsd seregedet fegyverben — válaszolta Tullus. — Attól tartok, hogy hamarosan szükségem lesz rátok, mert *Veji* városa, mint értesültem, háborúra készül ellenem.

Mettius hazavezette seregét, de Alba Longában nem talált békét. Az albaiak zúgolódtak:

— Mégsem igazság, hogy három ember sorsa döntsön egy egész nép sorsáról!

Mettius nyugtalan, állhatatlan ember volt. Mint a szélkakas, hol erre, hol arra fordult. Most is, hogy a nép elégedetlen volt, ő, aki nemrég békét kért, és szerződést kötött, azon mesterkedett, hogyan üthetné el Rómát az uralomtól. De tudva azt, hogy bár az ő népének harci kedve nagy, de ereje kicsi, egymaga nem mert szembeszállni Rómával. Szövetségest keresett, és ezt meg is találta *Fidenae* városában. Fidenae Rómától nem messze, mintegy öt mérföldnyire feküdt, és régóta irigy szemmel nézte Róma hatalmának gyarapodását. Szabin város létére nem felejtette el a szabinokon esett sérelmet sem. Mettius ezt tudván, titokban követeket küldött Fidenaebe:

— Ne tétovázzatok, itt az alkalmas pillanat Róma erejét megroppantani! Veji hadra készül ellene, és ti ne nézzétek, hogy Veji etruszk város, hanem csatlakozzatok hozzá. Aki győzni akar, nem válogat az eszközökben. Mi, albaiak, látszólag szövetségesei vagyunk Rómának, de csak látszólag. Ha megkezdődik a csata, átállunk hozzátok.

Fidenae hallgatott a hamis szóra, és Vejivel együtt fegyvert ragadott Róma ellen. Tullus király üzent Mettiusért:

— Veji és Fidenae háborút indítottak ellenünk. Jöjj haladéktalanul seregeddel együtt Róma segítségére!

Mettius sietve jött. Az egyesült római és albai sereg átkelt az *Anio* folyón, ott, ahol a Tiberisbe ömlik, és tábort ütöttek. Átkelt az ellenség is a Tiberisen, és mindjárt csatarendbe állott: jobbszárnya a Tiberisre támaszkodott, itt voltak a vejiek. Ezektől balra a fidenaeiek álltak fel, egészen az ott húzódó hegyek aljáig. Tullus is elrendezte seregét: a rómaiakat a vejiekkel, az albaiakat a fidenaeiekkel szemben állította fel.

Még nem kezdődött meg a csata, de Mettius lelkében

annál nagyobb harc dúlt. Nem tudta, mitévő legyen. Elhatározta ugyan az árulást, de nem tudta, hogyan hajtsa végre. Ha egyszer Tullus megadja a jelt a csatára, akkor már késő. Nem maradni nem mert, nyíltan átmenni az ellenséghez még kevésbé. Végre is úgy döntött, hogy úgy tesz, mintha valami hadműveletet tervezne, és kiadta a parancsot:

— Az albai sereg húzódjon lassan a hegyek felé!

Ez meg is történt, és Mettius csak lassan fejlesztette ki csatasorát. Remélte, hogy a csata hamarosan elkezdődik, és ő majd oda csatlakozik, ahová a hadiszerencse.

A római sereg jobbszárnya az albaiak elvonulása után védtelen maradt, és ezt lovas küldönccel jelentették a királynak. Tullus rögtön átlátta Mettius szándékát, és halkan így fohászkodott:

— Tizenkét papot és szentélyt ajánlok fel nektek, Mars isten kísérőinek, *Pallor és Pavor* (Sápadtság és Félelem), csak most segítsetek!

Aztán rárivallt a lovas küldöncre:

— Takarodj vissza a helyedre! Mit ijedeztek? Én parancsoltam meg az albai seregnek, hogy vonuljon a hegyek felé, és onnan támadja meg a fidenaeiek védtelenül álló szárnyát.

A lovas visszavágtatott. A király ezután megparancsolta, hogy a lovasság tartsa magasba, harcra készen a lándzsáját, s ezzel elérte, hogy a gyalogság nem látta az elvonuló albaiakat.

Mivel a két ellenséges csatasor alig volt ezer lépésnyire egymástól, Tullus haragos és hangos szavát a fidenaeiek is hallották. Hogy tehát az albaiak egy hirtelen lerohanással meg ne támadhassák őket, és el ne vághassák városuktól, gyors menetben hátrálni kezdtek. Tullus csak erre várt: hirtelen lecsapott a megrémült vejiekre. Azok nem állhattak ellen

vakmerő rohamának, de megfutni sem tudtak, mert ott volt hátukban a széles folyó. Végül, nem volt más választásuk, eldobálták fegyvereiket, és belerohantak a vízbe. A sereg nagy része ott pusztult el. Azokat pedig, akik mégis harcra szánták magukat, a római fegyverek sújtották le.

Eldőlt a csata sorsa. Most már Mettius is tudta, hová kell csatlakoznia. Az albai sereg, mely eddig csupán nézője volt a véres eseménynek, leereszkedett a mezőségre. Mettius örömmel üdvözölte a győztes Tullust, ez pedig nagy nyájasan fogadta az üdvözletet.

— Azt javaslom — mondta Mettiusnak —, hogy egyesítsétek táborotokat a miénkkel, hogy holnap együtt mutassunk be engesztelő áldozatot a halottakért.

Mettius beleegyezett. Másnap aztán, mint az szokás volt, mindent előkészítettek a nagy áldozatra. Ennek elvégzése után Tullus megparancsolta, hogy hívják mindkét sereget gyűlésbe. Előbb az albaiakat szólították a hírnökök. Jöttek is ezek, mert új dolog volt nekik római királyt hallani egy gyűlésen. Utánuk jöttek a római katonák, de mintegy véletlenül — mind fegyveresen. Tisztjeiknek parancsuk volt arra, hogy senkit az albaiak közül távozni ne engedjenek.

Tullus megnyitotta a gyűlést:

— Rómaiak! Ha valaha valamely háborúban előfordult már, hogy elsősorban a halhatatlan isteneknek tartoztatok hálával a győzelemért és csak azután a magatok vitézségének, akkor a tegnapi ütközet ilyen volt. Mert nem annyira az ellenség ellen kellett harcolnotok, hanem — és ez a nagyobb, a veszedelmesebb! — saját szövetségesetek hűtlensége és árulása ellen. Mert tudjátok meg: nem az én parancsomra vonultak az albaiak a hegyek felé! Én ezt csak azért

mondtam nektek, hogy ne vegyétek észre a szörnyű árulást. Mert ha észreveszitek, ti is megfutamodtok, s akkor ma itt nem mi ülünk mint győztesek halotti tort, hanem a vejiek és fidenaeiek. Így azonban az ellenség futamodott meg, mert azt hitte, hogy hátba támadják. De ne gondoljátok ám, hogy ez a gyalázatos árulás minden albai bűne. Nem! Ők csak vezérüket követték, mint ahogy ti is követtetekvolna engem, ha csatasorotokat más irányba akartam volna terelni. Mettius vezette félre az albai sereget! Mettius ennek az egész háborúnak az oka, az albaiak és rómaiak szerződésének megszegője! És nem fog-e más is hasonló gazságot elkövetni, ha nem szolgáltatok elrettentő példát?

Eközben a halálra rémült Mettiust fegyveres tisztek vették körül. A király így folytatta:

— De hogy ennek a háborúnak a kimenetele a legjobb, legáldásosabb, legszerencsésebb legyen a római népnek és nektek is, albaiak, és hogy e két testvérnép között többé a háborúnak még lehetősége se legyen, az a szándékom, hogy az egész albai népet áttelepítem Rómába, a népnek polgárjogot adok, elöljáróit pedig az atyák közé sorolom. Legyen a kettőből egy város, egy állam! Alba Longa egykor kettészakadt, és lett egy népből kettő, most legyen a kettőből ismét egy!

Az albai katonák, bár talán nem voltak vele egy véleményen, hallgattak, mert fegyverek csillogtak körös-körül. Tullus pedig így folytatta:

— És most hozzád szólok, Mettius Fuffetius! Ha lehetne remélni, hogy te megtanulod, hogyan kell szerződést megtartani, hűséget megőrizni utolsó leheletedig, magam vállalkoznék rá, hogy megtanítsalak. De mivel a te lelked gyógyíthatatlan, legalább te tanítsd meg bűnhődéseddel az em-

beri nemet: szentnek tartani mindazt, amit te meggyaláztál. Ahogyan kettős volt a lelked, míg Fidenae és Róma között döntetlen volt a küzdelem, most kettős lesz a tested, mert ketté foglak tépetni.

Úgy is lett. Két harci szekérhez kötötték Mettiust, a két szekeret négy ló ellenkező irányban húzta, és így lelte halálát gyalázatos és a rómaiakra nézve oly veszélyes árulásáért.

Mettius bűnhődése után Tullus gondoskodott arról is, hogy — mint beszédében említette — a két népet egyesítse. Lovasokat küldött Albába, hogy vezessék Rómába a népet. Később gyalogosok is indultak nagy számban, hogy lerombolják Alba Longát. Az albaiak csendben, mély szomorúsággal fogadták a parancsot. Nem jajgattak, nem tiltakoztak, hanem némán készülődtek az útra, és a némaság jobban megrendítette a római katonákat, mintha siránkoztak volna. Eleinte hagyták, hogy Alba lakosai tétován, szinte eszelősen maguk elé meredjenek, vagy bebarangolják a várost, de egy idő múlva mégis felhangzott a parancs:

— Indulás! Gyerünk! Ki a városból! — és megindult a menet, húzódott a kanyargó utcákon ki a városból a Róma felé vezető útra.

Még ki sem értek, már megkezdődött a város rombolása. Néhány óra alatt porrá lett, a föld színével egyenlő a négyszáz éves Alba Longa. A rómaiak mindent elpusztítottak, csak a templomokat kímélték. Így parancsolta a király.

A folytonos háborúzás miatt azonban Tullus elhanyagolta a vallásos szertartásokat. De amikor különböző csodajelek ijesztgették a népet, Alba Longában kőeső esett, magában Rómában pedig járvány ütötte fel fejét, Tullus, aki azelőtt

semmit sem vélt királyhoz méltatlanabbnak, mint vallásos dolgokkal foglalkozni, most Numa vallásos iratait és szertartásait tanulmányozta, hogy a szertartások rendjét visszaállítsa, mint Numa idejében volt. Ilyen készülődések közben, harminckét évi uralkodás után váratlanul következett be halála: villámsújtotta házával együtt égett el. A nép körében azt a hírt terjesztették el, hogy Jupiter sújtotta halálra, mert hozzáértés hiányában helytelenül végezte a szertartást.

ANCUS MARTIUS

Tullus király halála után, amint ez már szokás volt Rómában, a főhatalmat ideiglenesen az atyák gyakorolták. Ők interrexet választottak, az interrex pedig összehívta a népgyűlést, hogy királyt válasszon. A nép választása Ancus Martiusra esett, s az atyák is megerősítették őt méltóságában.

Ancus Martius a nép között elterjedt hírek szerint Numa leszármazottja volt. Mivel a római nép már beleunt a folytonos háborúskodásba, remélte, hogy Ancus, Numához hasonlóan, békeszerető király lesz. Reményében nem is csalatkozott. Ancusnak fő gondja nem a szomszéd népek leigázása

és meghódítása volt, hanem a földművelés és a kereskedelem fejlesztése. Ezért kikötővárost épített a Tiberis torkolatánál, a ma is meglevő *Ostiát*.

Békés munkájában megzavarták a szomszéd latinok, akik gyakran betörtek Róma területére. De Ancus a harctéren is megállta a helyét. A latinokat legyőzte, elfoglalta több várossukat, és lakóikat Rómába, a hét domb egyikére, az Aventinusra telepítette.

Ezekből alakult ki aztán a *plebs*, a plebejusi rend, amely ugyan szabadnak számított, és a törvények oltalma alatt állott, de ekkor még nem voltak politikai jogai. Ezeket csak a későbbi századokban, nehéz küzdelmek árán tudta megszerezni.

Ancus nevéhez fűződik még a Tiberisen át vezető cölöphíd megépítése, melynek védelmére a Tiberis túlsó oldalán, a *Janiculum*on erődítményt épített.

Uralkodása idején történt, hogy egy Lucumo nevű igen gazdag és szorgalmas ember költözött Rómába. Eddig *Tarquinii*ben, egy etruszk városban élt, ahol azonban görög származása miatt lenézték, és ezért okos és nagyravágyó felesége, Tanaquil, azt tanácsolta, hogy menjenek Rómába lakni.

— Bár én itt születtem, és etruszk származású vagyok, azt javaslom, hogy hagyjuk itt Tarquiniit. Rómában nem néznek majd le, hogy nem vagy bennszülött patrícius. Abban az új városban minden méltóság egyik napról a másikra keletkezik, és te is szerezhetsz rangot vagyonoddal és szorgalmaddal. Itt Tarquiniiben nem terem számodra babér. Márpedig én azt nem tudom elviselni, hogy ilyen embert, mint te, semmibe vegyenek. Ki kell vándorolnunk innen! Rómában lesz hely számodra is. Nem uralkodott-e ott a szabin Tatius? Numát is, ugye, Curesből hívták meg! Ancus Mar-

tius, a jelenlegi király is csak apai ágról *nobilis*, anyja szabin nő volt. Tebelőled is lehet Rómában vezető ember!

Minthogy becsvágyban Lucumo sem maradt el a felesége mögött, hallgatott a szóra. Összeszedték, kocsira tették mindenüket, és elindultak Róma felé. A Tiberis túlsó oldalán, a Janiculum domb lábánál csodás esemény történt velük. Amint a kocsi haladt, látták ám, hogy egy hatalmas sas repked felettük. Majd szárnyait kiterjesztve, szelíden lejjebb-lejjebb ereszkedik, egészen a kocsi fölé, aztán hirtelen lekapja Lucumo fejéről útikalapját, és felemelkedik vele. Körülröpködte többször a kocsit, közben hangosan vijjogott, majd ismét leereszkedett, és a kalapot ügyesen visszatette Lucumo fejére. Azután újból felemelkedett, és eltűnt a szemük elől.

Lucumo előbb megijedt, aztán megnyugodott, de sehogy sem értette, mit jelent ez a különös esemény. Tanaquil azonban, mint általában az etruszkok, járatos volt a madárjóslásban, és meg tudta fejteni. Így szólt Lucumóhoz:

— Örvendj, kedves férjem, és reménykedj az isteni jóakaratban! Olyan madár jött ugyanis követként az égnek arról a részéről és attól az istentől, hogy ez csak jót jelenthet. Abból, hogy magasba felvitte kalapodat, és azután mintegy isteni parancsra ismét visszatette, arra következtetek, hogy magas méltóságra jutsz csakhamar.

Örömében megölelte, és megcsókolta férjét. Lucumo vele együtt reménykedett, hogy nemhiába költöznek Rómába. Így haladtak át a város kapuján.

Megérkezésük után Lucumo hamarosan házat építtetett, és pompásan berendezte. Nevét is megváltoztatta, Lucius Tarquinius Priscus nevet vette föl, vagyis „a legelső Lucius, aki Tarquiniiből jött". A rômaiak csakhamar felfigyeltek a gazdag és nyájas idegenre, ő pedig mindent elkövetett, hogy

megnyerje a rómaiak rokonszenvét. Volt, akivel szépen elbeszélgetett, másokat meghívott vendégül házába, és aki csak hozzá fordult, azon segített, úgyhogy rövid idő alatt ismert és közkedvelt ember lett. Végül a királyi palotába is eljutott a híre. Ancus magához hívatta, hogy megismerkedjék vele. Ebből az ismeretségből aztán benső barátság lett, mert Lucius Tarquinius semmit el nem mulasztott, hogy a királyt megnyerje. Amit Ancus rábízott, azt biztosan, gyorsan és ügyesen elintézte. Végül már a király legbizalmasabb embere lett, Ancus az ő tanácsát kérte ki, bármiről volt szó, állami ügyekben éppúgy, mint magánügyeiben, háború vagy béke dolgában egyaránt. Amikor halálát közeledni érezte, végrendeletében őt tette meg fiai gyámjává.

Ancus Martius király huszonnégy esztendei, békében és háborúban egyaránt dicsőséges uralkodás után meghalt. Fiai még gyermektógában jártak, de nem voltak már messze a *toga viriliss*től, a férfitógától. Apjuk azt szerette volna, ha utána idősebb fia következik a trónon, de nem számolt Tarquinius Priscus becsvágyával, amely most teljes erejével érvényesülni akart.

— Most itt az alkalom, hogy a legfőbb méltóságot megszerezzem! — mondta Tanaquilnak, s az buzgón helyeselt.

Alighogy Ancus király örök nyugalomra tért, Tarquinius titokban szervezkedni kezdett. Azon volt, hogy minél előbb hívják össze a királyválasztó gyűlést. Az atyák teljesítették kívánságát, hiszen az állam érdeke is azt kívánta, hogy az interregnum mielőbb véget érjen. Amikor közeledett a népgyűlés napja, Tarquinius gondoskodott róla, hogy Ancus fiai, a trón várományosai, ne tartózkodjanak Rómában. Nagy vadászatot rendezett a távoli hegyekben, és ezen a királyi ifjak is részt vettek.

Tarquinius pedig újra meg újra fölkereste jó embereit, emlékezetükbe idézte, mennyi jó szolgálatot tett nekik a múltban, és megígérte, hogy még ennél is többet tesz a jövőben.

Általában nagy buzgalmat fejtett ki feleségével együtt a polgárok rokonszenvének biztosítására. Amikor pedig összegyűlt a népgyűlés, beszédet mondott, hogy az egész nép érzületét megnyerje:

— Nem új dolgot kérek tőletek, polgárok, hiszen nem én vagyok az első, de már a harmadik, aki Rómában idegen létemre királyságra törekszik. Mert ha első lennék, nem mondom, joggal csodálkozhatnátok, és háboroghatnátok vakmerőségemen. De hát nem az első vagyok. Itt volt Tatius, aki nemcsak idegen, hanem egyenesen ellenségetek volt, és mégis elfogadtátok királyotoknak. Itt volt Numa, aki idegen városban lakott, és ti ide hívtátok királynak. Harmadiknak itt vagyok én. Tudjátok rólam, hogy feleségemmel és egész vagyonommal Rómába költöztem, és életem nagyobbik felét itt töltöttem. Azóta úgy élek itt, mintha őseim hazája is ez lett volna. Háborúban és békében, törvényeitek ismeretében és isteneitek tiszteletében nem maradtam mögöttetek. Olyan tanítómesterem volt, akiről csak a legnagyobb büszkeséggel emlékezhetem meg: maga Ancus király. Ő vezetett, tanított, oktatott engem mindenre. És van-e valaki közöttetek, aki — ha a királynak engedelmeskedni vagy szolgálatot kellett tenni — felülmúlt engem? És vajon bőkezűségben vagy segítőkészségben mögötte maradtam-e magának a királynak is? Ezt akarom, ezt fogom csinálni a jövőben is: életem és vagyonom, minden erőm és képességem a római népé. Gondoljátok-e, hogy ezek után nem méltó hozzám vagy a városhoz, hogy királya legyek?

Szavai készséges fülekre találtak. Igaz volt minden, amit mondott. Mikor a „királya legyek" elhangzott, hatalmas, egyhangú kiáltással választotta meg Róma népe királynak.

Amíg tehát a királyfiak vadat űztek a hegyekben, Tarquinius megszerezte magának a királyi hatalmat. Tanaquil jóslata bevált. Férje az első ember lett Rómában.

TARQUINIUS PRISCUS

Az új király, hogy háláját a nép iránt kifejezésre juttassa, elődeinél gazdagabb, pompásabb ünnepi játékokat kívánt rendezni. Ezekhez új, hatalmas cirkuszra volt szüksége, s ezért a Palatinus és az Aventinus közti völgyben megépíttette a *Circus Maximus*t (a Nagy Cirkuszt). Itt a közönség nagyszerű lovasjátékokat és ökölvívást láthatott. Később is, minden évben megismételték a látványosságokat, és *Nagy Játékok*nak vagy Római Játékoknak nevezték.

Róma építésére és szépítésére is gondja volt. Telkeket osztott ki, és meghagyta, hogy azokon a gazdagok építkezzenek. Ő maga jó példával járt elöl: oszlopcsarnokokat és bol-

tokat építtetett nagy számban. A város terjedése folytán a régi városfal szűknek bizonyult, és ezért elhatározta, hogy az egész várost új, erős kőfallal veszi körül. De ebben megakadályozta az ősi ellenségnek, a szabinoknak a támadása.

A váratlan támadás nagy ijedelmet keltett Rómában. A római sereg ugyan megállította a szabinokat, de végleges győzelmet nem aratott rajtuk. Ezt Tarquinius jórészt annak tulajdonította, hogy lovassága nem volt elég erős.

„Romulus három *lovascenturiát* (századot) szervezett, én újabb hármat fogok hozzájuk csatolni — gondolta. — Nevemet is megörökítem velük, mert a magam nevével jelölöm meg őket."

És azonnal hozzá is fogott az új centuriák szervezéséhez, mire Attus Navius, Róma legtiszteltebb madárjósa, tiltakozott nála:

— Nem lehet, ó, király, sem megváltoztatni, sem újakkal szaporítani a meglevő századokat, míg kedvező jelet nem kaptál a madaraktól.

A király haragra gerjedt. Mint idegen származású, nem túlságosan hitt a madarakban, de ezt nem mutatta, hanem hogy megszégyenítse Attust, gúnyosan így szólt hozzá:

— Rajta hát, isteni férfiú, kérdezd meg madaraidat, meg lehet-e azt tenni, amit én most gondolok!

Attus Navius madárjóslatot kért, aztán így válaszolt:

— Igen, meg lehet tenni.

— Nos, tudd meg tehát, én azt gondoltam, hogy te ezzel a késsel ezt a kovakövet itt ni, ketté tudod-e vágni. A madaraid azt jósolták, hogy igen, nos hát, fogd mindkettőt és vágd!

Attus Navius — Tarquinius legnagyobb ámulatára — habozás nélkül kettévágta a kovát, ezt a vasnál is keményebb követ, melyet tűz csiholására használtak.

Ez olyan hírnevet szerzett Attusnak, hogy halála után azon a helyen, ahol ez történt, szobrot állítottak neki. A kovát is oda ásták el, a szobor alá, hogy az utókor se feledkezzék meg erről a csodáról. És ettől fogva oly nagy tisztelet övezte Rómában a madárjósokat, hogy ha bármibe fogtak, hadseregtoborzás, béke vagy háború dolgában, mindig *auspiciumot*, madárjóslatot tartottak. Minden templom vagy pap felszentelésénél jelen voltak az augurok. Népgyűlést csak akkor lehetett tartani, ha az augur kedvező jóslatot hirdetett. A madarakat két osztályba sorozták: olyanokra, amelyek hangjukkal adtak jelt, mint például a holló, bagoly, harkály, kakas, és olyanokra, mint a sas, ölyv, galamb, amelyeknek repülése és száma volt a jóslás alapja. Az auspiciumot ezentúl egyetlen hivatal sem mellőzhette, de még a király sem.

Tarquinius nem változtatott a lovasság rendjén, hanem minden század létszámát megduplázta, úgyhogy most már egy lovascenturia nem háromszáz, hanem hatszáz emberből állott. Megerősítve a lovasságot, most már Tarquinius akart leszámolni a szabinokkal. Újból megindult a háború. Az Anio folyó partján állt szemben a két sereg. A parton nagy mennyiségű fa hevert, főleg építkezéshez szükséges gerendák és dorongok. A király megparancsolta, hogy titokban készítsenek tutajokat, a dorongokat pedig rakják a tutajokra és gyújtsák meg. Úsztak a tutajok az égő dorongokkal a sebes vízű Anión lefelé, és mert a szél is alkalmasan fújt, a folyó rövidesen teljes szélességében tűzbe borult. Valamivel lejjebb, a szabinok harcvonala mögött állt egy cölöpökre vert híd, ezen vonultak fel, és csak ezen vonulhattak vissza a szabinok. De mielőtt észbe kaptak volna, a vízen úszó máglyák már odaértek, a cölöpökön fennakadtak, és a szél segítségével lángba borították a hidat.

Ezzel egyidejűleg megindult a római támadás. A szabinok közül a gyávábbak az égő látványtól is megrémülve, már az ütközet elején megfutamodtak, és minthogy a hídon át nem menekülhettek, vakon belerohantak a vízbe, és ott pusztultak el. Fegyvereiket az Anio sodorta magával, bele a Tiberisbe, az pedig továbbvitte Róma felé. Így történt, hogy a város lakói előbb szereztek tudomást a győzelemről, mintsem a győzelem hírnöke megérkezett.

E csatában különösen a lovasok tűntek ki. Tarquinius számítása bevált. A lovascenturiák eldöntötték a csata sorsát. A szabinok menekültek, Tarquinius üldözte őket. A zsákmányt és a foglyokat Rómába küldte, a csatatéren elszórt fegyverekből pedig hatalmas máglyát rakatott, és *Vulcanus*nak, a tűz istenének tiszteletére felgyújtatta.

Azután folytatta az üldözést. A szabinok ügye veszve volt, nem maradt számukra más hátra, mint hogy békét kérjenek. Tarquinius *Collatia* városát és a körülötte elterülő termékeny földeket elvette tőlük. Mint ez időben minden, ez is szertartásosan, kellő formaságok szerint történt. A király megkérdezte Collatia követeit:

— Ti vagytok-e Collatia követei? Titeket küldött-e Collatia népe bejelenteni, hogy megadjátok magatokat és a collatiai népet?

— Mi vagyunk — hangzott a válasz.

— Vajon képes-e a collatiai nép a maga sorsában dönteni? — kérdezte tovább a király.

— Képes — válaszoltak a követek.

— Átadjátok-e magatokat és a collatiai népet, a várost, földjeit, vizét, határait, szentélyeit, házi eszközeit, mindent, ami isteneké vagy embereké — átadjátok-e mindezt az én hatalmamba és a római nép hatalmába?

— Átadjuk.

— Én pedig elfogadom — fejezte be a szertartást a király. A magát megadott Collatia városát és annak vezetését rábízta elhalt testvérének fiára, Egeriusra. Ennek született itt egy fia, aki a városról a Tarquinius Collatinus nevet kapta.

A szabin háború befejeztével a király visszatért Rómába, és diadalmenetet tartott.

SERVIUS TULLIUS

A szabinok legyőzése után többé nem háborgatta senki Tarquinius uralmát. Békében élt feleségével, Tanaquillal, két fiával és lányával együtt. De élt még a királyi palotában egy kisgyermek, Servius Tullius, egy rabszolganő fia. Egy napon, amikor a gyermek édesdeden aludt, egyszerre lángnyelvek jelentek meg a feje körül. Nagy ijedség támadt, a szolgák rémülten futkostak ide-oda, nem tudták, mitévők legyenek. A lármára felfigyelt Tanaquil, odament a fiúcskához, és látta, hogy lángban áll a feje.

Egyik szolga vizet hozott, hogy eloltsa a tüzet, de Tanaquil megakadályozta.

— Ne közelíts a gyermekhez! — kiáltotta. — Megtiltom, hogy a gyermekhez nyúljatok! Hagyjátok csak a tüzet, majd kialszik magától, ha a gyermek felébred. Mit mondtam? Odanézzetek!

És csakugyan, abban a pillanatban, mikor a gyermek kinyitotta a szemét, a láng rögtön kialudt. A ház népe nem győzött csodálkozni, egész nap a csodáról suttogott, Tanaquil pedig karonfogta férjét, és a palota egy csendes zugába vonult vele vissza.

— Ez a kisfiú — mondta —, mint tudod, egy rabszolganőm gyermeke. Az apját nem ismerem, de lehet, hogy maga Vulcanus, a tűz istene. Nem alaptalanul mondom ezt. Saját szememmel láttam, hogy láng koszorúzta a fejét anélkül, hogy megégette volna! Tudod, mit jelent ez? Azt jelenti, hogy egyszer még, amikor bajok ostromolják a királyi házat, balszerencsénkben ő lesz a megmentőnk. Ezért ezentúl ezt a gyermeket a nyilvánosság előtt is, magunk között is a legnagyobb gonddal és figyelemmel kell nevelnünk.

Tarquinius jól tudta, hogy Tanaquil, mint etruszk nő, otthonos a jóslás tudományában. Nem is ellenkezett egy szóval sem. Ettől fogva a gyereket nem tekintették szolgaivadéknak, de még idegennek sem, hanem úgy bántak vele, mintha saját gyermekük lett volna. Sőt Tanaquil a gyermek anyját, a szép Ocresiát is — aki állítólag királyi családból származott — barátságába fogadta, mert megerősödött hitében, hogy Ocresia is kedveltje Vulcanusnak. Emlékezett ugyanis, hogy régebben, egy alkalommal, mikor szent áldozatot mutatott be, Ocresia mellette állt, és segédkezett úrnőjének. Égett az áldozati láng, Ocresia öntötte rá a szent borral telt kelyhet. És íme, a láng, Vulcanus isten szent tüze, a bortól szokatlanul magasra csapott. Most már tudta Tana-

quil, hogy ez mit jelent, és ettől fogva a két asszony között igen bensőséges, baráti viszony alakult ki. Együtt nevelték a nagyra hivatott gyermeket, a kis Servius Tulliust, aki okos, bátor, daliás külsejű ifjúvá nőtt fel.

Mikor Tarquinius király arra az elhatározásra jutott, hogy leányát férjhez adja, keresve sem találhatott különb férjet Servius Tulliusnál. Az ifjú nemcsak a királyi házban, hanem az atyák és a nép előtt is nagy megbecsülésnek és szeretetnek örvendett...

Tarquinius Priscus már harmincnyolc éve uralkodott, mikor elődjének, Ancus Martiusnak két fia összeesküvést szőtt ellene. Tarquinius hosszú uralkodása alatt sem felejtették, hogy egykori gyámjuk milyen mesterkedéssel játszotta ki őket. Vadászat ürügyével eltávolította őket, és ezalatt a népet szép szavakkal becsapta, és elhitette vele, hogy nincs nála alkalmasabb ember a királyságra. Így játszotta ki őket, így vette el tőlük jogos örökségüket. Pedig hát tulajdonképpen ki ez a Tarquinius? Senkiházi jöttment, nem szomszédos városnak, de még csak nem is Itáliának szülötte, hanem messziről került ide, tengeren túlról. Annak idején, mint serdülő ifjak, nem tudtak vele szembeszállni, de azt remélték, hogy mint idős ember nemsokára befejezi földi pályafutását, és akkor ők következnek. De most meg mit kell látniuk? Egy rabszolgaivadékot nevel utódjának, nem ok nélkül adta hozzá a leányát. Márpedig ha ez fog uralkodni, akkor már nemcsak jöttment, hanem rabszolga lesz Róma ura, azé a Rómáé, melyben száz esztendővel ezelőtt még az istentől származott Romulus volt a király. Király, míg a földön élt, azután maga is istenné vált, mikor meghalt. És most Servius, egy rabnő gyermeke?... Micsoda gyalázata ez Rómának, micsoda gyalázata Ancus Martius házának! Mert ki hiszi el, hogy —

mint terjesztik — Servius Tullius ereiben királyi vér csörgedez?

Hát még hogy Vulcanus isten az atyja? Nyilvánvaló koholmány az egész! Rabszolga az anyja, nem lehet hát a fiú sem más, mint közönséges rabszolga, még akkor sem, ha csalárd módra isteni jelre hivatkoznak.

— Nem fogjuk tűrni, hogy még egyszer meghiúsuljanak reményeink! Ha kell, fegyvert fogunk! — határozták el egymás között.

De gyilkos tervük nem Servius, hanem az öreg király ellen irányult.

— Őt kell eltennünk láb alól — mondogatták. — Ha Serviust ölnénk meg, azt a király még megtorolhatná! De ha őt magát küldjük az alvilágba, nem lesz, aki bosszút álljon érte. Servius nem tehet ellenünk semmit.

Ebben megegyezvén, hozzáláttak tervük kiviteléhez. Találtak két pásztorembert, akiket még apjuk idejéből ismertek, ezeket bérelték fel a gyilkosságra. A két pásztor egy szép napon megjelent a királyi palota bejáratánál, és ott hangosan, feltűnést keltve elkezdett civakodni. Ahány királyi szolga volt a közelben, mind odacsődült. A pásztorok pedig, mindegyik a maga igazát hangoztatva, hozzájuk fordultak:

— A király elé akarunk menni! Vezessetek a királyhoz, majd ő igazságot tesz — kiáltották. Ebben a korban, amikor a király nemcsak uralkodója, hanem atyja is volt népének, nem volt szokatlan, hogy a perlekedő felek egyenesen a királyhoz fordultak.

A lármát Tarquinius is meghallotta, és mikor megtudta az okát, maga elé hívatta a két veszekedő pásztort. A szóharc azonban őelőtte is folytatódott, egyik a másikat igyekezett túlharsogni, úgyhogy végül a lictor intette le őket:

— Hallgassatok már, nem érteni szavatokból semmit sem! Megparancsolom nektek a király nevében, hogy csak egymás után beszéljetek, hogy a király mint bírátok helyesen ítélhessen ügyetekben.

Erre csendesebben viselkedtek. Az egyik, mint azt már előre megbeszélték, élénken belekezdett a panaszába, és a király, abban a hiszemben, hogy itt csakugyan komoly kérdésben kell igazságot szolgáltatnia, feszülten figyelt rá. Ezalatt a másik lopva a háta mögé került, és hirtelen előrántva ruhája alá rejtett bárdját, lesújtott vele a király fejére. A király lehanyatlott, elborította a vér, a két pásztor pedig a nagy zűrzavarban a nyitott kapun át megszökött. De nem jutottak messzire. A lictorok utánuk eredtek, és nemsokára megkötözve hozták vissza őket. Eközben mások a királyt lefektették, és hívták a királynét.

A lárma, sikoltozás és futkosás természetesen felkeltette az utca népének figyelmét, és egyre nagyobb kíváncsi és rémüldöző tömeg tódult a palotába. Tanaquil gyorsan és határozottan intézkedett. A népet a palotából eltávolíttatta, a kaput bezáratta. A király ápolásához fogott, a sebeket kimosta, kötözőszereket készített, de rögtön látta, hogy nincs remény a gyógyulásra. Tarquinius egyre gyengébb lett, már alig lélegzett. Tanaquil látta ezt, és miközben könnyei omlottak, és keze a kötést csinálta, elméje már azon járt, hogy mi most a teendő, ha — ami bizonyosnak látszott — férje meghal. Azon töprengett, hogyan cselekedjék, hogy Ancus fiait — akiket a pásztorok hamarosan elárultak — a gyilkosság ne segítse céljukhoz. Sietve hívatta Serviust. Rámutatott a haldokló Tarquiniusra, és kezét szorongatva így szólt hozzá:

— Ó, Servius, bosszuld meg apósod halálát! Ne szolgáltass ki engem az ellenségnek játékszerül! Ha igazi férfi vagy, téged

illet ez a királyság, nem pedig azokat, akik orgyilkosokkal hajtattak végre aljas merényletet. Szedd össze erődet, és bízvást kövesd az isteneket, akik már régen kinyilvánították a fejedet körülnyaldosó lángok által, hogy a te fejed egyszer még dicsőségben fog tündökölni. Most hív téged ez az égi tűz, most cselekedj! Jövevények voltunk mi is, mégis uralkodtunk. Te se azt nézd, hogy kitől születtél, hanem azt, hogy ki vagy. És ha most nem is tudod, mihez fogj, bízd magad rám, tedd, amit én mondok.

Tanaquil okos és erős asszony volt. Halott volt ekkor már az ő férje, de miután Serviusnak kiadta az utasításokat, odament a nyitott ablakhoz, és mivel az utcán összegyűlt tömeg izgatott zajongása nem csillapodott, így szólt hozzájuk:

— Nyugodjatok meg, polgárok, a király elájult ugyan a váratlan ütéstől, de sebe nem mély. Már magához is tért. Csak kiömlött vére mutatta súlyosnak az esetet, de hogy a vért lemostuk, sebhelyét is alig látni. Nincs komoly baja. Bízik benne, hogy pár nap múlva személyesen is mutatkozhatik előttetek.

A tömeg örvendő kiáltozásba fogott, a királyné pedig — hogy Ancus fiainak reményét teljesen szétoszlassa — így folytatta:

— Hogy azonban ez alatt a néhány nap alatt az államügyek vezetésében zavar ne álljon be, mindenben hallgassatok Servius Tulliusra. A király betegsége alatt ő fog majd jogot szolgáltatni, ő fogja a király többi feladatkörét is ideiglenesen ellátni. Így kívánja a férjem, a ti királyotok.

És a következő napokon Servius valóban meg is jelent királyi palástba öltözve, lictorok kíséretében. Felült a trónszékre, egyes ügyekben maga határozott, míg más döntésekkel várt, visszavonult, és azt színlelte, mintha előbb a királlyal

kellene a dolgot megbeszélnie. Így titkolták néhány napon át a király halálát, Servius meg úgy viselkedett, mintha ő csupán helyettesítené, pedig közben már saját útjait egyengette. Végül azután, amikor az emberek már hozzászoktak Servius uralmához (Tanaquil ezt is jól kiszámította), nyilvánosságra hozták Tarquinius Priscus halálát. Nagy gyászba borult az egész királyi ház, egész Róma. Servius meg rendkívül erős fegyveres kísérettel vette magát körül, és minthogy már úgyis ő helyettesítette a királyt, a népet meg sem kérdezte, hanem egyszerűen uralkodni kezdett. Az atyák sem tiltakoztak, az események ilyen fordulata tetszésükre szolgált.

Ancus fiai pedig, mihelyt meghallották, hogy az általuk felbérelt gyilkosokat elfogták, megfutottak, és *Suessa Pometia* városában, a *volscus*ok között kerestek menedéket.

KI LESZ AZ ÚR LATIUMBAN?

Servius Tullius tehát uralkodott Rómában. Igaz, nem a nép megkérdezésével, de az atyák tetszése szerint. Ha valakinek mégis eszébe jutott zúgolódni és kétségbe vonni Servius uralkodásának jogosságát (ilyenek mindig akadtak), a nép nem hallgatott rá. Háború indult ugyanis a vejibeliekkel és más etruszk törzsekkel, és ez teljesen lefoglalta az emberek lelkét. Nem törődtek most azzal, hogy jogosan vagy jogtalanul uralkodik-e Servius. Mindenesetre jól uralkodott.

A római sereget maga vezette. Személyes bátorsága példaadó volt, a hadiszerencse is hozzá pártolt. Az egész hatalmas

ellenséges sereget szétszórta és megszalasztotta. Diadalmasan tért vissza a városba: most már kétségtelenül király volt. Győzelme, amit a legjobb és leghatalmasabb isten, Jupiter juttatott neki, bizonyságot tett mellette. Ha választásra kerül sor, sem az atyák, sem a nép nem választott volna mást helyette.

A háború befejezése után a békében is sok jeles tett fűződik nevéhez. Elsőnek kell említeni a róla elnevezett alkotmányt. Az előtte uralkodó királyok csak az atyáknak és hozzátartozóiknak, vagyis a patríciusoknak adtak politikai jogokat, míg a nép többi részét, a plebejusokat, bár személy szerint ezek is szabadok voltak, csak kötelezettségek terhelték. Servius új alkotmányt adott Rómának. Kimondta, hogy minél több vagyona, földbirtoka van valamely polgárnak, annál több jogot élvezzen, de annál több terhet is viseljen. Ezért minden öt évben vagyonbecslést, *census*t rendelt el, és ennek alapján a népet hat osztályba, *classis*ba sorolta. Így aztán ezentúl az adót és a katonai szolgálattal járó terheket a vagyon alapján rótták ki. Több pénzed van? Többet fizetsz adóba, és saját költségeden szerzed be fegyvereidet! A hatodik classisba tartozó vagyontalanok, az úgynevezett *proletár*ok, nem fizettek adót, és nem kellett fegyverzetre költeniök, őket a csatatéren az elesettek fegyvereivel szerelték fel. Ez a beosztás sokáig érvényben volt, és mindmáig megőrizte Servius Tullius nevét.

A vagyonbecslés után szemlét tartott a hadsereg felett. Elrendelte, hogy minden római polgár, lovas és gyalogos egyaránt, ki-ki a saját classisához és annak valamely centuriájához csatlakozva, a kitűzött napon kora reggel jelenjen meg a Mars-mezőn.

Ez megtörténvén, a király nagy áldozatot, *suovetauriliá*t mutatott be. E szó disznó-, juh- és marhaáldozatot jelent. Ez

volt a census végső, berekesztő szertartása. A hagyomány szerint ezen az ünnepen nyolcvanezer fegyverfogható polgár vett részt.

Itt látta Servius király, hogy mily nagy már az ő népe, hogy megnövekedett a város lakossága.

„Nem elég ezeknek már a régi kis város" — gondolta, és hozzáfogott a város megnagyobbításához. A hét domb közül újabb kettőt, a *Quirinalis*t és *Viminalis*t is benépesítette, és az *Esquilinus*on is szaporította a lakóhelyek számát. És hogy a hely méltóságát emelje, ide tette át saját királyi székhelyét is. Az immár hét halomra kiterjeszkedő várost új, hatalmas kőfallal, sáncokkal és árkokkal vette körül.

Nem volt ugyan szándékában háborúval leigázni Latiumot, de békés úton igyekezett ezt a termékeny tartományt Róma befolyása alá hajtani. Erre példát látott az *ephesusi Diana-templom*ban. Ezt a templomot ugyanis az ázsiai népek közös vállalkozással építették fel, mégpedig olyan nagyszerűnek, hogy a világ hét csodája között emlegették.

— Nem volna-e helyes — vetette fel Servius, miközben latin főemberekkel találkozott —, ha mi is követnők az ephesusi példát, és latinok és rómaiak együtt építenénk templomot Rómában *Dianá*nak, a vadászat istennőjének?

Magában azt gondolta, hogy ha Latium népei ebbe belemennek, és a templomot Rómában megépítik, ez a közös vállalkozás nemcsak az istennő jóindulatát szerzi meg Rómának, hanem annak elismerését is, hogy Róma az ura Latiumnak.

A latinok, ha nyíltan még nem is, de magukban ezt már elismerték, hiszen annyiszor vontak kardot Róma ellen, annyiszor próbáltak fegyverrel kedvező döntést elérni — és mindig hiába.

És Diana temploma csakugyan felépült. De Róma uralmát Latium felett mégis veszély fenyegette, mégpedig nem is latin, hanem szabin részről. Történt ugyanis, hogy egy szabin gazdaember tehenének csodálatosan szép, hatalmas üszőborja született. Az egész környéken híre kelt. Szépségét, nagyságát mindenki égi jelnek vette. A jósok ezt jövendölték róla:

— Amely nép fia ezt az üszőborjút feláldozza Dianának, az a nép tartja majd kezében az uralmat Latium fölött.

Ennek a jóslatnak a híre eljutott a Diana-templom papjának fülébe is.

A szabin gazda nemsokára elérkezettnek látta az időt, hogy a borját feláldozza, és népének a hatalmat megszerezze.

Megjelent borjával Rómában, elvezette Diana szentélyéhez, és a gyönyörű állatot odaállította az oltár elé. Készült az áldozatra. Mikor a szentély papja meglátta a gazdát borjával, tüstént eszébe jutott a jóslat, és igyekezett az áldozatot megakadályozni. Rákiáltott a gazdára:

— Mit akarsz itt, vendég? Csak nem akarsz mosdatlanul Dianának áldozni? Nem tudod, hogy előbb tiszta folyóvízzel meg kell mosakodnod? Menj csak és tisztálkodj meg, másképp az istennő haragját vonod magadra. Menj, itt folyik alattunk a völgyben a Tiberis!

A jövevény, mit sem sejtve, szót fogadott. Hiszen azt mindenki tudta, hogy egy jóslat csak akkor teljesülhet, ha mindent előírás szerint csinálnak. Lement hát a Tiberishez, hogy megmosakodjék. Hanem amíg ő oda volt, a Diana-pap gyorsan levágta, és feláldozta a tehénborjút. Így aztán Róma lett Latium ura. A papot pedig, aki a veszélyt ügyes csellel elhárította, a király és a nép hálásan ünnepelte.

A BŰNÖS ÚT

Servius Tulliusnak már uralkodása kezdetétől fogva gondot okozott Tarquinius Priscus két fia: Lucius és Arruns. „Nem gyűlölnek-e ezek engem — töprengett magában —, hogy én lettem a király? És ha gyűlölnek, ki kezeskedhetik róla, hogy nem kísérlik meg ugyanolyan eszközökkel visszaszerezni jogaikat, mint Ancus fiai?"

Hogy lefegyverezze, és magához láncolja őket, két leányát, mihelyt felserdültek, hozzájuk adta feleségül. Úgy vélte, most már nyugodtan alhatik felőlük.

Servius két leánya, akiket római szokás szerint apjuk után

Tulliának hívtak, két egymástól egészen eltérő természetű és jellemű nő volt. Az egyik Tullia szelíd és gyöngéd, a másik vad és szenvedélyes. A szelíd Tullia Luciusnak, a vad Tullia Arrunsnak lett a felesége. És a természet különös játéka folytán Lucius ugyancsak vad, míg Arruns szelíd természetű volt. Így hát a bárány az oroszlánnal, a galamb az ölyvvel került össze. Nem is volt szerencsés a házasságuk. Állandó torzsalkodás volt köztük, nem fértek össze, mint ahogy a víz nem fér össze a tűzzel.

Servius erről mit sem tudott. Azt sem, hogy a királyi ifjak közül Luciusban erősen él az uralomvágy, és hiába lett a veje, leányának férje, irigységét és gyűlöletét ez a rokoni kötelék nem szüntette meg. Egy alkalommal azonban Servius felfigyelt Lucius szavára, aki azt mondta, hogy ő, mármint Servius Tullius, a nép megkérdezése nélkül foglalta el a trónt. Való igaz, de a magyarázatot Tarquinius Priscus halálának körülményei adják meg. Azért okosabbnak látta, ha megkésve is, de megkérdezi a népet. Nyugodt lélekkel mert kiállni a nép elé. Nemcsak azért, mert igazságos alkotmányt adott neki, hanem mert a háborúk befejezése után a földet, amit az ellenségtől elvett, szétosztatta a nép között, hogy mindenkinek jusson belőle. Összehívta tehát a népet, és feltette nekik a királyválasztás szertartásos kérdését:

— Akarjátok-e, parancsoljátok-e, hogy én uralkodjam Rómában?

Hatalmas és egyhangú „igen" volt a válasz. Ilyen egyetértés talán még egy király választásánál sem mutatkozott.

Az ifjú Lucius Tarquinius azonban nem vesztette el a reményét. Nem a népre, hanem az atyákra, a szenátusra számított. Tudta, hogy az atyáknak nem tetszik, hogy a nép földet kapott, és hogy Servius a népnek kedvezett. Lucius tudott

erről, és alig várta az alkalmat, hogy a szenátus tanácskozóhelyén, a *Curiá*ban bevádolhassa Serviust.

Míg Lucius terveket szőtt a hatalom megszerzésére, öccse, Arruns, erről mit sem akart tudni. Csillapította bátyját, és igyekezett lebeszélni minden erőszakos tettről. Mikor erről felesége, a vad és szenvedélyes Tullia értesült, szidalmazni kezdte férjét.

— Lucius, a bátyád, az az igazi férfi, nem te! Azon meglátszik, hogy király volt az apja. Te? Te nem vagy jó semmire. Férfit kaptam, de olyan hitványat, hogy még én, az asszony is fölötte állok merészségben!

A vad Tullia rájött, hogy neki nem Arrunshoz, hanem Luciushoz kellett volna hozzámennie. Szerelemre gyulladt Lucius iránt, és az viszonozta szerelmét. Nem tartották elviselhetőnek, hogy továbbra is együtt éljenek olyanokkal, akiknek a természete annyira elüt az övéktől.

— Ha téged adtak volna férjemül az istenek, hamarosan a mi házunkra szállna az uralom, amit most kénytelen vagyok az apám házán látni — mondta Tullia.

— Ha te lettél volna a feleségem, nem az a jámbor Tullia, már régen rábírtál volna a cselekvésre — mondta Lucius.

Hogy ne legyen, aki tettükben őket gátolja, esetleg elárulja, gyilkos módon, méreggel megszabadultak házastársuktól. Mindketten majdnem egy időben lettek özvegyek, aztán házasságot kötöttek.

Servius király meggyászolta leányát és vejét, de még mindig gyanútlanul töltötte napjait, és nem is sejtette, hogy a veszély egyre jobban közeledik feléje. Mert Tullia, most már Lucius felesége, nem nyughatott, éjjel-nappal zaklatta férjét.

— Csak nem engedjük — mondotta —, hogy amit eddig tettünk, hiábavaló legyen? Akkor kár volt eltenni láb alól

Arrunsot és a szelíd Tulliát. Arruns nem volt igazi férfi, nem is gondolt arra, hogy ő — Tarquinius Priscus fia lévén — méltó a királyságra. De ha te valóban az vagy, akinek hittelek, amikor nőül mentem hozzád, akkor hajlandó vagyok téged uramnak és királyomnak nevezni.* Ha azonban nem vagy az, a házastársainkon elkövetett gyilkosság bűnét csak tetézzük, ha most tétlenkedünk. Hát miért nem fogsz már hozzá? Hiszen nem *Korinthus*ban vagy, ahonnan családod származik, még csak nem is Tarquiniiben, mint apád, hogy el kellene távoznod onnan, helyet keresni az uralkodásra! Itt vagy, itt vannak őseidtől reád maradt házi isteneid, itt van atyád képmása, itt ez a királyi ház, a házban a trónszék, itt a Tarquinius név: hát nem tesz, nem kiált mindez téged királlyá? Vagy csak bátorságod nincs hozzá? Akkor meg miért hitegeted az embereket? Azt akarod, hogy folyton csak úgy beszéljenek rólad: a király *fia?* Én, ha neked volnék, nem hagynám ezt.* Ha pedig gyáva volnék, visszamennék Tarquiniibe vagy egyenest Korinthusba, ahonnan családom jött! Testvéredhez vagy te csak méltó, nem atyádhoz!

Máskor megint rákezdte:

— Én magamat is vádolom. Itt volt ez az idegen asszony, Tanaquil. Az meg tudta csinálni, hogy először a férjének, azután a vejének megszerezze a trónt? Én meg, aki királyi apától származom, a kisujjamat sem mozdítom, hogy valakit uralomra juttassak, vagy hogy valakit megfosszak attól?

Így ment ez napról napra. Lucius végül is nem bírta tovább a zaklatást, és hozzáfogott, hogy Tullia akarata szerint lerombolja Servius királyságát. Először fölkereste azokat a szenátorokat, akiket még atyja, Priscus emelt az atyák sorába.

— Emlékeztek-e még — kérdezte tőlük —, mennyi jótéteményben részesültetek Tarquinius Priscustól? Én, a fia,

mindezekért most ellenszolgáltatást várok. A hálát atyám iránt ezzel mutatjátok meg.

Azután az ifjakat járta végig, és megajándékozta őket. Azonfelül fűt-fát ígérgetett, ha segítségére lesznek, és nem mulasztotta elsorolni azt sem, hogy mi minden vétke van Serviusnak. Ily módon aztán elérte, hogy híveinek száma napról napra gyarapodott. Végül egy szép napon úgy látta, ütött a cselekvés órája.

Fegyveres csapattól kísérve a *Forum*ra ment, majd berontott a kúriába, a tanács házába, és ott helyet foglalt abban a székben, melybe egyedül a királynak volt joga beleülni. Majd küldöncöket menesztett az atyák után:

— Mondjátok nekik, jöjjenek, és üdvözöljék Tarquinius királyt.

És az atyák jöttek, nem várattak magukra; némelyek, mert már előre tudták, hogy mi megy itt végbe, és helyeselték Lucius eljárását, mások, mert megijedtek, és féltek, hogy bajuk származik abból, ha nem jönnek üdvözlésre. De jöttek már csak azért is, mert oly hirtelen történt, ami történt, olyan váratlanul, hogy nem volt idejük higgadtan megítélni a helyzetet. Még az a hír is elterjedt, és ennek is sokan hitelt adtak, hogy Servius Tullius meghalt.

Mikor az atyák összegyűltek, Lucius Tarquinius beszédet intézett hozzájuk:

— Atyák, gondoljátok csak meg, hogy miután atyám gaz gyilkosság áldozata lett, ez a hitvány fattyú, ez a rabnőtől származott rabszolga foglalta el előlem a trónt, mely engem illetett meg. És vajon tiszteletben tartotta-e a törvényeket? Nem mellőzte-e a szokásos interregnumot, megkérdezte-e a népgyűlést? Sőt! Fittyet hányt a nép szervezetére, semmibe se vette a ti beleegyezéseteket, nem kérte, hogy erősítsétek meg

uralmában. Így lépett trónra, melyet egy nőtől kapott ajándékba. Így lett király ez az aljanépet szerető ember, azok királya, akik közül maga is származott. Mások tisztességét nem becsülte, az előkelők földjét elvette, hogy azután a leghitványabb népségnek adja át. Minden terhet, amit hajdan közösen viseltünk, az előkelők nyakába varrt. Fölbecsülte vagyonotokat, hogy a gazdagságtokra mosolygó szerencse gyűlöletet ébresszen. Mindent összeharácsolt, amihez csak hozzájutott, hogy azután a legrongyosabbak között szétoszthassa, és népszerűségét növelje . . .

Idáig ért beszédében, mikor Servius király, akit egy hírvivő sietve értesített a történtekről, belépett a kúria tanácskozótermébe és rákiáltott:

— Mi dolog ez, Tarquinius? Hogy merészelted te, amíg él a király, összehívni az atyákat, és micsoda vakmerőség beleülnöd abba a székbe, mely egyedül engem illet?

Lucius vadul szavába vágott:

— Apám trónszéke engem illet, nem egy rabszolgát! Én vagyok a király fia, királyságának én vagyok az örököse! Elég volt már a hosszú önkényből, mellyel gúnyt űztél *uraidból,* takarodj innen, pusztulj a szemünk elől!

Erre a hangra már az egész szenátus felindult. Az atyák két pártra szakadtak, és csúnyán szidalmazni kezdték egymást. A nagy lármára a nép is összecsődült, voltak, akik Tarquiniusnak, és voltak, akik Serviusnak fogták pártját. Ekkor Tarquinius, végsőre elszánva magát, odarohant Serviushoz, megragadta palástjánál fogva, kivonszolta a kúriából, és lelökte a lépcsőn. Servius lezuhant a földre. Tarquinius pedig visszatért a kúriába, hogy a szenátusra rákényszerítse a maga akaratát.

Az öreg király a zuhanástól csak elszédült, de nem ájult el.

Lassan összeszedte magát, és néhány hűséges szolgától kísérve elindult hazafelé. De mikor elért az úgynevezett Cyprusi útra, a Tarquinius által utána küldött üldözők utolérték és megölték. A nép között elterjedt az a hír, hogy ez a gyilkosság Tullia utasítására történt. Az bizonyos, hogy Tullia kocsin érkezett a fórumra, és kihívta férjét a kúriából.

— Üdvözöllek, uram és királyom! — mondta. — Első akarok lenni, aki így szólítlak.

Tarquinius visszatért az ülésre, Tullia pedig kocsijával indult hazafelé. Mikor befordult a Cyprusi útra, a kocsis ijedten megrántotta a lovak zabláját, megállította a kocsit, és rámutatott az ott heverő meggyilkolt Serviusra:

— Nézd, úrnőm . . .

De Tullia rákiáltott a kocsisra:

— Hajts, hajts keresztül a holttestén! Úgy hajts, hogy az arcán vágjon át a kerék!

A kocsis szót fogadott, és a vér telefröcskölte magát Tulliát is.

Bűnét a római nép sohasem bocsátotta meg, és az utat, ahol ez a szörnyűség történt, elnevezte Bűnös útnak.

TARQUINIUS SUPERBUS

Lucius Tarquinius tehát elérte célját. Servius Tullius holttestén keresztül eljutott a trónig. Nem sokáig hívták Luciusnak, hanem tettei és magatartása után Superbusnak, Gőgösnek, így írta be nevét a római történelembe. Gőgös, dölyfös, kegyetlen ember volt, méltó férje a gonosz Tulliának. Kegyetlenségére mi sem jellemzőbb, mint hogy meggyilkolt apósát eltemetni sem engedte.

— Romulus is temetetlen halt meg — mondta gúnyosan —, legalább ebben hasonlítson hozzá.

Uralkodását azzal kezdte, hogy az atyák közül azokat, akik

a szenátusnak azon az emlékezetes ülésén Servius mellett foglaltak állást, kivégeztette.

Mivel attól tartott, hogy — miként ő tette Serviusszal — vele szemben is erőszakot alkalmaznak, személyes biztonságára nem elégedett meg tizenkét lictorral, hanem egész testőrcsapatot szervezett.

Semmiféle jog vagy törvény nem volt előtte szent. A népet nem kérdezte, az atyák jóváhagyását nem kérte uralkodásához. Nem remélte, sőt nem is kívánta, hogy megkedveljék, ehelyett a félelmet és rettegést választotta királyságának alapjául. Hogy minél többen érezzék ezt a rettegést, felségsértési pereket zúdított egyesekre. A perek által egész csomó embert távolított el útjából, hol halálos ítélettel, hol száműzetéssel. Amikor „kegyesen" járt el, csak a vagyonát kobozta el a vádlottnak, még ha nemhogy bűnös nem volt az illető, de még a gyanú árnyéka sem fért hozzá.

Az atyák sorait alaposan megritkította, és a hézagokat nem töltötte be. Az volt ugyanis a szándéka, hogy a szenátus minél kisebb létszámú legyen, és ahogy tagjainak száma, úgy befolyása is csökkenjen. Egyébként ezt a megtizedelt szenátust sem kérdezte meg soha, semmiféle ügyben. Ő volt a királyok között az első, aki megszegte a régi törvényt, hogy a királynak az államot érintő minden ügyben először a szenátust kell megkérdeznie. Ő nem tárgyalt sem a néppel, sem a szenátussal, annak üzent háborút, akinek akart, azzal kötött szövetséget, akivel jónak látta. Jelszava volt: „Oderint, dum metuant" — vagyis: gyűlöljenek, csak féljenek tőlem!

Jellemző rá, hogy barátokat csak a szomszéd latinok között szerzett. Leányát előkelő latin emberhez adta feleségül, és e házasság révén számos családdal került rokonságba. Egyszer megbeszélésre hívta a latin előkelőket a *ferentinumi* ligetbe.

— Jelenjetek meg pontosan — szólott üzenete —, mert fontos, mindkét népet érintő dologról lesz ott szó.

A latin előkelők szép számban megjelentek a kitűzött nap reggelén. Csak Tarquinius késett. Már a nap megtette fele útját az égen, ő még mindig nem jött.

A várakozók egyre türelmetlenebbek lettek, és előbb morogva, majd nyíltan is kitörtek ellene. Különösen az *Aricia* városából való gazdag és nagy tekintélyű Turnus Herdonius kelt ki a késlekedő Tarquinius ellen.

— Nem csodálom — úgymond —, hogy Rómában a Gőgös csúfnevet kapta. Mert van-e pimaszabb és gőgösebb dolog, mint így csúfot űzni a latinokból? Kiráncigál bennünket otthonunkból, ő meg, aki az egész gyűlést kitalálta, nem jön meg. Nemsokára lemegy a nap, és ő még nincs itt. Úgy látszik, a türelmünket akarja próbára tenni. Ha látja, hogy szelíd birkaként tűrünk, engedelmesen meghajtott nyakunkra lép. Nem kétséges: arra áhítozik, hogy felettünk, latinok felett is uralkodjék. Még ha a saját alattvalói jó szívvel bírták volna rá az uralomra, talán mi sem idegenkednénk annyira tőle. De még akkor sem szívesen ismernénk el királyunknak! Hiszen ez a Tarquinius nem miközülünk való. De hát egyáltalán: rábízta valaki erre a Tarquiniusra az uralmat? Senki a világon! Úgy szerezte testvér- és apagyilkossággal! És ha már az övéi gyűlölik, rettegnek tőle, hiszen halomra öldösi, számkiveti, vagyonuktól megfosztja őket, mi, latinok, jobbat várhatunk tőle? Semmiképpen sem! Ha rám hallgatnátok, velem együtt mind hazajönnétek, és ezután magatok is olyan pontosan jönnétek el a gyűlésre, mint az, aki kitűzte!

Ilyeneket és hasonlókat mondott, a legtöbben helyeseltek neki. Csak az óvatosabbak tartózkodtak véleményt nyilvánítani, mert féltek Tarquiniustól. Ekkor érkezett meg a király.

Turnust kivéve mind siettek üdvözlésére, s ő néhány szóval magyarázatot adott, hogy miért késett.

— Hivatalos elfoglaltságom volt. Egy apa és fia között peres ügy támadt, azt kellett elintéznem. Minthogy ezzel a nap legnagyobb része eltelt, és most már késő van — csak holnap terjesztem elétek, amiről ma szándékoztam beszélni.

Turnus Herdonius azonban nem volt megelégedve ezzel a magyarázattal, és ennek hangosan is kifejezést adott:

— Miért kellett ezzel az egyszerű üggyel, király, annyi időt vesztegetned? Nincs egyszerűbb dolog, mint apa és fiú között a nézeteltérést elintézni. Néhány szóval rendreutasítod a fiút, vagy ha még ezután sem engedne, megbünteted. Az apa és fiú közötti perben csak a fiú lehet a vesztes. Minek kellett ezzel annyi időt elpocsékolnod és ennyi embert megvárakoztatnod? — ezzel fogta magát, és eltávozott a gyűlésről.

Tarquinius látszólag nem vette zokon e szavakat, valójában azonban meggyűlölte Turnust, és mikor megtudta, miket mondott ellene távollétében, elhatározta, hogy elteszi láb alól. Nyíltan nem adhatott ki parancsot ellene, hiszen a latinoknak mégsem volt királya, hanem gonosz cselt eszelt ki elpusztítására. Magához hívatta Turnus egyik rabszolgáját (mert ez időben az urak sehová sem mentek kísérő rabszolga nélkül), és így szólt hozzá:

— Ide figyelj, rabszolga! Itt van ez az arany, fogd, a tiéd. Amikor este a sátradba egy csomó kardot behordatok, te azt nem veszed észre, mert már alszol. És főleg nem fogsz erről fecsegni! Az életeddel felelsz érte!

A rabszolga elment. Az éjszaka hamarosan leszállt a ferentinumi ligetre. Másnap kora hajnalban Tarquinius fellármázta, és magához rendelte a latin előkelőségeket. Feldúlt arccal fogadta őket, mint akit valami rendkívüli esemény izgatott fel.

— Most már világos — kezdte mindjárt hangos szóval —, hogy az istenek akarták tegnapi késésemet, mind a magam, mind a ti javatokra. Tudjátok meg, hogy Turnus Herdonius gyilkos merényletet tervez ellenem és ellenetek, akik népetek vezetői vagytok, hogy azután a latinokon egyedül uralkodhassék. Tulajdonképpen már tegnap akarta tervét végrehajtani, de mert én késtem, mára halasztotta. Mint nekem jelentették, reggel ott lesz a meghirdetett gyűlésen fölfegyverkezve, összeesküvő bandájával együtt. Mert azt mondják, rengeteg kardot hordatott össze, hogy kéznél legyen. Hogy igaz-e vagy sem, rövidesen meggyőződhetünk róla. Kérlek, gyertek velem most azonnal Turnus szállására.

Tarquinius jól számított. A latin előkelők jól ismerték Turnus vakmerő természetét, és valamennyien hallották előző nap türelmetlen kifakadását. Sőt az is hihető volt, hogy Turnus csak azért mondott le a gyilkos tervről, mert Tarquinius oly sokat késett. Egyszóval semmi lehetetlent nem találtak abban, amit a király mondott. Így hát követték Turnus szállására. A mit sem sejtő Turnust fölverték álmából, és Tarquinius fegyveresei azonnal körülvették. Közben a sátor különböző zugaiból előhordták az oda elrejtett kardokat. Most már tagadni sem lehetett, a napnál is világosabb volt Tarquinius igaza.

Turnust, aki hiába tiltakozott, meg sem hallgatták, a gyűlés elé hurcolták. Mikor a gyűlés résztvevői meglátták a halomra hordott kardokat, olyan düh fogta el őket, hogy tárgyalásra sem kerülhetett a sor, mert Turnust fogták, és letaszították a *Ferentina* patak forráskútjába. Rőzsét hajigáltak föléje, majd köveket, s így fojtották a vízbe.

Tarquinius pedig elérte célját. Megszabadult ellenségétől, a többiek pedig most már vakon engedelmeskedtek neki.

TARQUINIUS SUPERBUS ELFOGLALJA GABII VÁROSÁT

Tarquinius Superbus kedvelte a háborút. Gonosz, kegyetlen lelke örömét lelte a vérontásban, nem ismerte a béke édességét. Minduntalan keresett valami okot az összetűzésre. Így került háborúba több szomszédos néppel: a *volscus*okkal, majd az *aequus*okkal és *hernicus*okkal.

Hadvezéri tehetségét nem lehet kétségbe vonni. Hadjáratait mindig győzelemmel fejezte be. De durva zsarnoksága ezt a tehetségét is elhomályosította.

A volscusoktól elfoglalta Suessa Pometia városát, ahol igen nagy zsákmányra tett szert. Ebből a zsákmányból akarta befejezni a Capitoliumon a nagy Jupiter-templomot, melyet

még apja fogadott volt az istennek, hogy így megszerezze a legfőbb istennek, az istenek és emberek királyának jóindulatát, másrészt, hogy ezzel a templommal emléket állítson saját királyságának és a Tarquinius névnek. Hadd mondja az utókor, valahányszor a szeme elé kerül az épület:

— A két Tarquinius építette. Az atya fogadalmat tett rá, a fiú pedig felépíttette.

Minthogy azonban az építkezés költségei igen magasra rúgtak, Tarquinius újabb hadjáratot indított, újabb zsákmány szerzésére. Ezúttal Latium egyik legősibb, leggazdagabb városát, *Gabii*t támadta meg. De a gabiibeliek vitézül védekeztek. Tarquinius hiába ostromolta a várost, nem tudott erőt venni a szilárd falakon. Végül is kénytelen volt eredménytelenül visszavonulni. Úgy tett, mintha lemondott volna a további háborúskodásról, a légiókat leszereltette, Janus kapuját bezáratta. Visszatért békebeli elfoglaltságához, legfőképp a Jupiter-templom építkezésén buzgólkodott. Ám mindez csak tettetés volt. Ravasz cselt eszelt ki Gabii meghódítására, és ehhez jó segítséget talált legkisebb fiában, Sextusban.

Tarquiniusnak három fia volt, és köztük Sextus állt legközelebb hozzá. Kegyetlenségben, cselszövésben apjához hasonló, elszántsága és durvasága nem ismert határt. Ahogy apjával megbeszélte, Sextus — mintha titokban tenné — kiosont a városból, átszökött Gabiiba, és ott az atyák előtt a következőket mondta:

— Azért szöktem hozzátok, mert otthon már tűrhetetlen volt apám zsarnoksága. Már nemcsak alattvalóit, hanem saját családjának tagjait is gyötri. Gyűlöli gyermekeit is, és szeretne köztük ritkítást végezni, mint amilyet a kúriában végzett az atyák között. Ezért menekültem el hazulról. Úgy kellett valósággal keresztülcsúsznom apám fegyveres kopói közt, és ide

menekültem hozzátok, mert itt, apám ellenségeinél, nagyobb biztonságban érzem magamat, mint apám házában. Mert ne áltassátok magatokat, ellenségei vagytok ti még most is, háború van köztetek most is, ha színleg nyugosznak is a fegyverek. Apám csak az alkalmat várja, hogy mikor csaphat le újra rátok. Megmondom azt is — folytatta —, ha ti most nem fogadtok be engemet, ha nálatok védelemre nem találok, akkor fölkerekedem, végigjárom egész Latiumot, elmegyek a volscusokhoz, onnét az aequusokhoz meg a hernicusokhoz és így tovább, mindaddig, amíg olyan helyre nem találok, ahol tudják, hogyan védelmezzék meg az olyan fiakat, kiket apjuk gonosz és kegyetlen fenyegetése üldöz. Sőt nemcsak menedéket, de talán harckészséget és fegyverforgató karokat is találok valamelyik népnél, hogy azokkal törjem le a legdölyfösebb királynak és a legvadabb népnek, a rómainak gőgjét.

Abbahagyta a beszédet, s már úgy tett, mintha tovább akarna menni nagy elkeseredésében. A gabiibeliek marasztalták, vigasztalták:

— Ne csodálkozz, ha apád olyan veletek, tulajdon gyermekeivel, mint amilyen alattvalóival vagy szövetségeseivel szemben. Mi ismerjük őt, ezért nyugodj meg, nagyon szívesen vesszük jöttödet, örömmel látunk magunk között, és reméljük, hogy rövid idő alatt, éppen a te segítségeddel plántálhatjuk majd át a háborút Gabii falai alól Róma falai alá.

Annyira hitelt adtak szavainak, hogy mindjárt bevonták tanácskozásaikba. Sextus hízelgett nekik, és tüzelte őket:

— Várostok egyéb ügyeiben, Gabii tapasztalt vénei, teljesen egyetértek veletek, hiszen ezeket a dolgokat ti jobban ismeritek nálam. De ami a háború megindítását illeti, ebben az egyben hallgathattok rám, mert ha másban nem is, ebben különleges tapasztalataimra hivatkozhatom, mivel mindkét

szemben álló fél erőit ismerem, és azt is tudom, hogy a látszat ellenére a római gyöngébb nálatok. Elsősorban azért gyengébb, mert ott a féktelen királyi önkényt mindenki gyűlöli, a légiók nem szívesen harcolnak ennek a gőgös királynak a parancsára, akinek dölyfét még saját fiai sem viselhették el — láthatjátok az én példámon!

Így ösztönözte Gabii vezető férfiait a háborúra. Természetesen esze ágában sem volt továbbmenni. A városban maradt, és a fiatalabbjából csakhamar vakmerő csapatot állított össze, akikkel portyázni ment, és minden alkalommal római zsákmánnyal tért vissza. Így aztán minden szava hitelre talált, és minden tette csak növelte népszerűségét. A tudatlan, mit sem sejtő nép csak azt látta, hogy Gabii és Róma között kisebb csetepaték estek, és ezekben mindig Gabii hadereje maradt felül, ezt a haderőt pedig Sextus Tarquinius vezette. Az előkelők és a nép egymást túllicitálva vallották, hogy Sextus Tarquiniust az istenek küldték hozzájuk. Valóban, a látszat is ezt igazolta. Sextus nem kímélte magát, akár valamit kockáztatni kellett, akár fáradságos munkát kellett végezni. A zsákmány szétosztásában is önzetlennek mutatkozott, magának nem tartott meg semmit, mindent szétosztott katonái között. Így aztán a katonák megkedvelték, és mikor a vének tanácsa megbízta Gabii egész haderejének vezetésével, ezt mindenütt lelkesedéssel fogadták. Minden jel arra vallott, hogy apjának nincs akkora hatalma Rómában, mint neki Gabiiban.

Így beszélte ezt meg apjával, és sikeresen végre is hajtotta. De most hogyan tovább? Egy megbízható hívét nagy titokban Rómába küldte apjához:

— Vidd hírül atyámnak, a királynak, hogy Gabiiban az istenek mindent kezembe adtak. Kérdezd meg, mi a parancsa, mitévő legyek.

A hírnök elment Rómába, és elmondta Tarquiniusnak Sextus üzenetét. Csakhogy Tarquinius Superbus, úgy látszik, nem bízott benne, mert meghallgatta ugyan fia üzenetét, de egy szóval sem válaszolt rá. Nem szólt egy szót sem, csak mintha erősen gondolkoznék, elkezdett sétálni palotája kertjében fel-alá. A hírnök mindenütt nyomában. A király végigsétált a kerten oda, végigsétált vissza, de közben egy árva szót sem ejtett. Csak sétált. Volt a kezében egy pálca, és séta közben, mintegy szórakozottan, ezzel a pálcával az út mentén ültetett virág- és mákfejeket sorra leütötte. A hírnök hiába lépegetett mellette, hiába várt választ, a király néma maradt, csak a pálca vagdosta a kiálló fejeket.

Végül is elunta a várakozást, elköszönt a királytól, és abban a meggyőződésben, hogy nem végzett semmit, ugyanolyan titokban, ahogyan jött, visszament Gabiiba. Rendre elmondott mindent Sextusnak, azt is, amit ő mondott a királynak, és azt is, hogy a király nem válaszolt egy árva szót sem, csak fel-alá sétált a kertben, és pálcájával jobbra-balra, vaktában lecsapkodta a virág- és mákfejeket.

— Nem tudom — fejezte be jelentését —, hogy harag, gyűlölet vagy a természetébe oltott gőg tartotta-e vissza a királyt a beszédtől. De akárhogy is áll a dolog, ez minden, amit mondhatok, ha ugyan érdemes volt ennyit is elmondanom, hiszen annyi ez, mintha semmit sem mondtam volna.

A hírnöknek ez semmi sem volt, de Sextusnak nagyon is sokat mondott. Ő, apjának méltó fia, megértette apja tervét és tanácsát. A virág- és mákfejek Gabii előkelőit jelentették, ezektől kell szabadulnia.

Sextus most már halogatás nélkül hozzáfogott a terv végrehajtásához. A város vezető embereit koholt ürüggyel bevádolta, hogy az ellenséggel cimborálnak, hogy kémkednek,

hogy lopják az államvagyont és más hasonlókkal. Mivel Sextus népszerűsége igen nagy volt, a vádaknak hitelt adtak, és az előkelőket halálra vagy száműzetésre ítélték. Nem egyet, akiket váddal nem illethetett, titkon tétetett el láb alól. A kivégzettek vagy száműzöttek vagyonát elkobozta, és szétosztotta hívei között. Így az erkölcsöket lezüllesztve, Gabiit a romlás szélére juttatta. Rablás, fosztogatás, pazarlás és dőzsölés, ez jellemezte a Sextus-párt tevékenységét. Mindenki a maga hasznát kereste, a maga kapzsiságát akarta kielégíteni, az állam jólétével, védelmével többé nem törődött senki. Nem volt tanács, nem volt haditerv, Gabii megszűnt hatalom lenni.

Mikor aztán Sextus üzenetére Tarquinius Superbus seregével megjelent Gabii alatt, a kapuk kitárultak, a város kardcsapás nélkül jutott a római király birtokába.

JÓSLATOK JELENTIK RÓMA JÖVENDŐ SORSÁT

Jupiter templomának építése közben Tarquinius Superbus elhatározta, hogy az egész Capitoliumot az istenek és emberek királyának szenteli. Csakhogy a Capitolium már nem volt üres, egész sor szentély és templom állt rajta már régebbről. Még Titus Tatius tett fogadalmat építésükre, mikor Romulus ellen vívott csatája válságosra fordult. De ezek az épületek most gátolták Tarquinius tervét. Annak idején madárjóslattal szentelték fel őket, ezért Tarquinius most újból madárjóslatot kért, és miután az neki kedvezett, érvénytelenítette felszentelésüket.

De nem mindegyikét lehetett! A madarak ugyanis egyetlen szentély esetében nem adtak kedvező jóslatot. Ez a szentély *Terminusé*, a határok istenéé volt. Voltaképpen egy üregbe állított határkő volt. Ebbe az üregbe előzőleg áldozati barom vérét öntötték, majd tömjént, mézet, bort tettek belé, aztán az áldozati barmot elégették, és a füstölgő csontokra felállították az olajjal bekent, szalagokkal és virágokkal díszített követ.

A jóslat most azt mondta: „Terminus nem hátrál meg Jupiter előtt" — a megszentelt kő tehát megmaradt, Tarquinius nem merte elmozdítani, hanem beépítette capitoliumi templomába.

Az isteni akaratnak ez a megnyilvánulása nagy lelkesedéssel töltötte el a népet. Terminus azáltal, hogy helyét változtatni nem volt hajlandó, azt a jóslatot adta, hogy a római államban minden szilárd és állhatatos marad. Mert Terminus, a Határ is állhatatos.

Egy másik jóslat pedig Róma leendő nagyságát hirdette előre. Mikor a capitoliumi nagy templom alapjait ásták, egy teljesen ép arcú emberi koponyát találtak. Ez a jósok megállapítása szerint azt jelentette, hogy az a hely, ahol Jupiter földi tartózkodásának székhelye lesz, az egész földkerekségnek lesz egyúttal a feje. Ezt a jóslatot megerősítették azok a jósok is, akiket idegenből hívtak a nem mindennapi csoda megfejtésére. Ezt mondták az etruszk jósok is, akiknek tudománya különösen nagy becsben állott. És ők is így fejtették meg a csodát: Róma lesz a földkerekség ura.

Tarquinius Superbus ezek után még biztosabbnak érezte hatalmát. Növelte az építkezés költségeit, úgyhogy az eredeti összeg, a Suessa Pometiánál és Gabiinál ejtett zsákmány, már az alapok lefektetésére is alig volt elegendő. Fokozták a kiadá-

sokat a mindenünnen, főleg Etruriából hozott mesteremberek is. Ezért Tarquinius már a nép ingyen munkaerejét is igénybe vette. A nép nem tiltakozott ellene, hiszen a templomépítéssel istennek áldoztak. De mikor a király később a fórumok és a *Cloaca Maxima*, a föld alatt épült szennyvízcsatorna építésére kényszerítette a szegényebb néposztályokat, ezellen már zúgolódtak.

A gőgös Tarquinius azonban ezzel mit sem törődött. Úgy vélte, hogy semmi sem ingathatja meg trónján. Egy különös esemény azonban megzavarta nyugalmát. Az történt ugyanis, hogy egy faoszlopból, mely a királyi palotában volt, nagy kígyó tekergőzött elő sziszegve. A szolgák megijedtek, és nem merték bántani a kígyót, mely ismét eltűnt, a királyt azonban aggasztotta, vajon nem hord-e baljóslatot magában a kígyó megjelenése. Hogy teljes bizonyságot szerezzen, ezúttal nem elégedett meg az etruszk jósok magyarázatával, hanem elhatározta, hogy *Delphi*től, Görögország leghíresebb jóshelyétől kér jóslatot. Mivel idegenekre nem akarta rábízni az esetleg kedvezőtlen jóslatot, titokban két fiát, Titust és Arrunsot küldte Delphibe. Kísérőjükül húgának fiát, Lucius Junius Brutust jelölte ki.

Brutus eszes, tehetséges ifjú volt, de hogy a király gyűlöletét magára ne vonja, együgyűnek tettette magát. Ez volt az egyetlen mód, hogy a király ne tartsa őt magára nézve veszélyesnek, és úgy ne járjon, mint nagybátyja, akit Tarquinius annak idején megöletett. Olyan államban, ahol a jogot lábbal tiporják, úgy élhet legbátorságosabban, ha lenézik, megvetik, semmibe se veszik. Így nem kell hízelgővé sem válnia, még ezt sem kívánják tőle.

Ezért színlelt tehát ostobaságot, és kitette magát a király szeszélyeinek. Látszólag tehát megszolgálta a Brutus mellék-

nevet, ami magyarul Bárgyút jelent, és így esett rá a király választása, hogy mint veszélytelen, de megbízható ember, fiai kísérője legyen.

Delphi Apollo istennek volt a jóshelye, melynek papnőjét *Pythiá*nak hívták. A két királyfi szokás szerint gazdag ajándékot vitt Apollónak. Brutus is vitt ajándékot, mégpedig — amit a Tarquinius-testvérek igen megmosolyogtak — egy somfabotot. Azt persze nem tudták, hogy ez a somfabot belül ki van vájva, és egy aranypálca van benne elrejtve. Jelkép volt ez a somfabot: kívül faragatlan, de belül színarany, mint Brutus jelleme.

A *delphi* jóshely mély barlang fölé épült. A mélyedés fölött magas, aranyozott háromlábú szék állott, és ezen ült a jósnő. A barlangból kiszivárgó kéngáztól elkábulva és megihletve, titokzatos és mélyértelmű szavakat mormolt, melyeket a mellette álló papok feljegyeztek, és azután közölték Tarquinius fiaival a jóslatot.

— A kígyó nem jelent rosszat atyátokra nézve. Szerencse, hogy az állatnak nem történt bántódása, mert az veszélyt hozott volna házatokra.

Lucius és Arruns ettől felvidulva, újabb ajándékokat adtak a jóshelynek, mert kedvük támadt megkérdezni Apollótól, hogy apjuk után melyikükre száll Rómában az uralom. A barlangból ez a válasz hangzott:

— Azé lesz a főhatalom Rómában, ó, ifjak, aki elsőnek csókolja meg a szülőanyját.

Lucius és Arruns egy ideig azon törték a fejüket, hogyan előzzék meg egymást, de aztán jobb belátásra tértek, és elhatározták, hogy sorshúzás döntse el, melyikük csókolja meg elsőnek édesanyjukat, ha visszatértek Rómába.

— Hanem Sextusnak egy szót sem! — állapodtak meg, ne-

hogy a legfiatalabbik, aki otthon maradt, megsejtsen valamit, és elorozza előlük a királyságot.

Brutus pedig, az együgyű, ostoba Brutus, mikor meghallotta Pythia szavait, mintha csak véletlenül tenné, megbotlott, elesett, és szájával a földet érintette.

„Az anyaföld — gondolta — minden élet forrása, mindenki anyja."

Így tértek vissza Rómába.

LUCRETIA

Mikor a király fiai Delphiből visszatértek Rómába, ott ismét háborús készülődéseket találtak. Ezúttal a rutulusok ellen készült Tarquinius Superbus.

A rutulusok Latium kevésbé művelt, mocsaras vidékén laktak, de volt egy nagyon gazdag, szép városuk: *Ardea*. Ezt akarta elfoglalni a római király. Az építkezések ugyanis teljesen kimerítették az állam pénztárát, és ezt szerette volna megtölteni az Ardeában remélt zsákmányból. Róma lakóinak is akart juttatni belőle, mert a zúgolódás egyre hangosabb lett:

— Mi lett Rómából, mi lett a római népből, hogy a király mint kézműveseket foglalkoztatja valamennyi alattvalóját?

— Mint kézműveseket? Ez a munka nem jobb a rabszolgákénál! Hát rabszolgák vagyunk mi?

Tudta Tarquinius, hogy ha a zsákmány egy részét szétosztja köztük, megszűnik a méltatlankodás. Megindult tehát haladék nélkül Ardea ellen, gondolván, hogy Ardeát a váratlan támadás egyetlen lendületével el tudja foglalni. Alaposan csalódott. Ardea sokkal erősebb volt, mint gondolta. Támadásának híre megelőzte, és a rutulusok felkészültek városuk védelmére. A római légiók rohama a városfalaknál megtorpant, és a hadjárat átalakult ostrommá. Ostromművek épültek, sáncok, tornyok, faltörő kosok. Az ardeaiak gyakori kirohanásokkal zavarták meg az ostromlókat. Így aztán az ostrom sokáig elhúzódott. A király visszatért Rómába, és Ardea ostromát fiaira bízta.

A rómaiak az ostromlott város közelében tábort építettek. Abban bíztak, hogy Ardea előbb-utóbb megadja magát, és nem is nagyon erőltették az ostromot. A táborban kockajátékkal, semmittevéssel, heverészéssel töltötték az időt.

A király fiai pedig éjt-napot betöltő tivornyákat rendeztek, barátaik társaságában. Egyik este Sextusnál folyt a mulatozás. A meghívott barátok közt ott volt a királyfiak rokona, Tarquinius Collatinus is. Ivás közben mindenféléről fecsegtek, beszélgettek. Többek között a feleségek kerültek szóba.

— Itt harcolunk, itt táborozunk Ardea falai alatt — mondta Sextus —, haza nem mehetünk, mert ide kényszerít bennünket a végzet. De vajon asszonyaink is olyan hívek-e kötelességükhöz, mint mi vagyunk? Őrzik-e úgy otthonunkat, mint mi Ardea városát? És gondolnak-e ránk, mint ahogy mi most őróluk beszélgetünk?

Megindult a beszéd. Mindegyik azt állította, hogy az ő felesége hű, még ha a többi nem is az. Végül már valóságos

veszekedéssé fajult a vitatkozás, mígnem Collatinus, akinek a nyelvét már szintén megoldotta a bor, fölugrott, és így kiáltott:

— Mi szükség van itt ennyi szóra? Ez mind üres fecsegés! Tessék bizonyítani, amit mondotok! Pár óra az egész, kitelik az éjszakából! Lóra, menjünk Rómába! Majd meglátjátok, hogy valamennyi feleség közül az én Lucretiám a legkülönb!

Mindannyiukat fűtötte a bor, mindannyiuknak tetszett az ötlet.

— Igaz! Úgy van! Gyerünk hát! Lóra! — kiabálták.

És csakugyan, egy-kettőre lóra pattantak, és sebesen vágtatva indultak Róma felé. Habzott a lovak szája, mire Rómába értek. Legelőször a királyi palotába mentek. Meglesték az asszonyokat, és íme, mit láttak? A királyfiak feleségei, fejükön virágkoszorúkkal, vígan borozgattak, lakomáztak. Gyorsan továbbmentek, anélkül, hogy az asszonyok észrevették volna őket. De a többi Rómában lakó asszony sem cselekedett másképp. Egy sem tartózkodott hálókamrájában, mindegyik szórakozott valahol.

Hátra volt még Tarquinius Collatinus felesége. Collatiában lakott, nem messze Rómától, az Anio bal partján. Ide is kimentek a versengők, hogy megnézzék, Lucretia mit csinál. És csakugyan, Lucretia nem dőzsölt, nem tivornyázott, ott ült a szobájában, és bár késő éjszaka volt már, még mindig a gyapjúszálat fonta. Kosarak hevertek körülötte és gyapjúcsomók. Ott dolgoztak körülötte szolgálói is. Mécses mellett szőttek-fontak. Úrnőjük szelíden biztatta őket:

— Gyorsabban, lányok, gyorsabban! Uratok vár harci köpenyére, már el kellett volna küldenünk! Mit hallotok, mit beszélnek az emberek, meddig tart még a háború? Ó, bárcsak ledőlnél már, Ardea! Meddig tartod vissza férjeinket falaid

alatt? — mondta sóhajtva, és szeméből könnyek hullottak a fonálra.

A versengő férjek csendben meglapulva hallották Lucretia szavait. Nem kétséges, hogy a feleségek közül Lucretiát illeti a pálma. Kopogtattak, mintha csak most érkeztek volna, és Collatinus megszólalt:

— Ne félj, Lucretia! Én vagyok itt, a férjed.

Le nem lehet írni az örömet, amit Lucretia érzett, mikor férjét meglátta. Azután bevezette a vendégeket, és megvendégelte őket. A győztes férj, bár büszkeségét felesége előtt palástolnia kellett, most boldogan hevert barátaival asztal mellé. A szerény lakoma befejeztével Collatinus búcsút vett Lucretiától, majd mind újra lóra ültek, és visszatértek a táborba.

Collatinus tehát győzött, és ebben mindnyájan megnyugodtak. Csak Sextus nem tudta felejteni Lucretiát, bűnös szerelem ébredt iránta szívében.

„Mily bájos volt szelíd fehér arcával . . . Hogy ült ott . . . hogy fonta a szálat . . . Az a gyönyörű haja! . . . A hangja, mint az ezüst . . . És milyen tiszta az egész lénye . . ."

Nem tudta felejteni, napról napra jobban vágyódott utána. Vihar ha lecsendesedik, és elül a szél, a tenger habjai lankadni kezdenek, de a víz háborgása még sokáig megmarad. Így Sextus szívében is, bár az idő múlt Lucretia látása óta, a bűnös vágy nem szűnt meg, sőt talán fokozódott. Gonosz és kegyetlen természete, mely még szerelmében sem tagadta meg magát, szörnyű tervet érlelt meg benne.

„Nem tudom, sikerül-e, de meg kell kockáztatnom. Bátraké a szerencse!" — gondolta, és egy szolgát véve maga mellé, titkon Collatia felé indult. Lucretia és háza népe, mit sem sejtve gonosz szándékáról, szívesen fogadta. Vendég is volt, barát, rokon — bőkezűen, mint illik, megvendégelték.

Majd vacsora után elvezették a vendégszobába, hogy lepihenhessen. De Sextus nem pihent.

Megvárta, míg a ház lecsendesedik, akkor kardját kihúzva belopózott Lucretia szobájába. Lucretia felriadt, de Sextus fojtott hangon rászólt:

— Csend, Lucretia! Én vagyok, Sextus Tarquinius. Egy szót se, különben meghalsz!

Lucretia halálra rémülten, az ijedtségtől megnémulva várt, mire Sextus így folytatta:

— Megvallom, Lucretia, szeretlek. Azt akarom, hogy az enyém légy! Nem fogja soha senki sem megtudni.

Lucretiának erre megjött a szava:

— Inkább a halált! Menj innen, Tarquinius! Én a férjemet szeretem.

— Ha nem hallgatsz meg, Lucretia, akkor itt nyomban megöllek!

Lucretia elvesztette eszméletét, és nem volt ereje Tarquiniusnak ellenállni. Másnap aztán, mikor Sextus visszament a táborba, Lucretia gyászba öltözött, és így szólt a szolgájához:

— Menj, siess Rómába atyámhoz, azután rohanj Ardea alá a férjemhez, hogy jöjjenek azonnal, és vegyenek maguk mellé egy-egy hű barátot is. Így tegyenek, és siessenek, mert szörnyű dolog történt.

Az apa, Spurius Lucretius, csakhamar megérkezett barátjával, Publius Valeriusszal együtt, majd nem sokkal később Collatinus is, Junius Brutus társaságában. Ott találták Lucretiát szomorúan, csüggedten üldögélve szobájában. Amikor meglátta szeretteit, hangos zokogásra fakadt. Férje megdöbbenve csillapította:

— Mi az, Lucretia? Mi bajod van, mi bánt?

Lucretia, elfojtva könnyeit, így szólt:

— Az bánt, hogy nem mondhatom magam többé a te tiszta feleségednek. Sextus Tarquinius tegnap vendégként jött házamba, de az éjjel karddal tört rám, és elrabolta tisztességemet. Adjátok ide kezeteket, adjátok szavatokat, hogy ez a parázna szörnyeteg meg fog bűnhődni. Ez az éjszaka reám halált hozott, de ha ti férfiak vagytok, ez az éjszaka az ő számára is halálos lesz!

A férfiak sápadtan, magukból kikelve, ígéretet tettek neki. Apja próbálta vigasztalni:

— Ne bánkódj annyira, leányom. Nem az a vétkes, akin erőszak esett, hanem az, aki elkövette. És ne felejtsd, hogy a bűnt csak a test követte el, a lélek nem.

Lucretia bánatosan így válaszolt:

— Tudom, atyám, hogy te vigasztalni akarsz, de az én számomra nincs vigasz. Ha föl is mentem magamat a bűn alól, a büntetés alól nem.

És azzal előkapta tőrét, és szívébe szúrta. Haldokolva hanyatlott férje karjába. Apa és férje kétségbeesetten siratta.

De Brutus, akit nem annyira a gyász és fájdalom, mint inkább a bosszúvágy kerített hatalmába, kirántotta Lucretia sebéből a vértől csepegő tőrt, és maga elé tartva, mélységes felháborodással ezeket mondta:

— Esküszöm erre a vérre, melynél makulátlanabb nem volt, míg királyi erőszak meg nem fertőzte, esküszöm, és titeket, isteneket hívlak tanúnak, esküszöm, hogy én Lucius Tarquinius Superbust bűnös feleségével és minden ivadékával együtt tűzzel, vassal és minden erőmmel elüldözöm innét, és nem hagyom, hogy akár ők, akár másvalaki királykodjék Rómában!

Azután Collatinusnak, majd Lucretiusnak és Valeriusnak adta a tőrt, akik szintén megesküdtek:

— Esküszünk erre a vérre, amelynél nem volt makulátlanabb, hogy Lucius Tarquinius Superbust minden ivadékával együtt elüldözzük Rómából!

Esküvésük gyászukat haragra fordította, és most már mindenben Brutust követték vezérük gyanánt.

Brutus Lucretia tetemét kivitette Collatia fórumára, ahol csakhamar csődület támadt a csodálkozókból, de a csodálkozás — mikor megtudták, hogy mi történt — panaszra, jajszóra és zokogásra vált. Ott állt az atya szomorúan, magába roskadva, ott állt Brutus, aki ostorozta a hiábavaló panaszokat és könnyeket:

— Ne sírjatok! Ha férfiaknak és rómaiaknak érzitek magatokat, fogjatok fegyvert a királyi önkény ellen!

Az ifjak közül csakhamar megjelentek néhányan, fegyveresen. Ezeket mások is követték, úgyhogy Brutus hamarosan jókora csapat élére állhatott. Megindult velük Róma felé, Collatia kapujánál megbízható őrséget hagyva, nehogy hírül vigyék a történteket a királynak, aki ekkor éppen Ardea alatt tartózkodott.

Mikor a collatiai fegyveres csapat Brutusszal az élén megérkezett Rómába, a városban zavar és félelem támadt. De mikor megtudták, hogy Brutuson kívül Collatinus, Publius Valerius és Lucretius vezeti őket, megnyugodtak. Mikor aztán azt is megtudták, mi az oka jövetelüknek, ez éppúgy hatott Rómában, mint Collatiában. A város minden részéből a fórum felé sereglettek. Brutus beszédet intézett hozzájuk — és ez egészen más Brutus volt, mint amilyennek eddig ismerték. Lángoló szavakkal ostorozta Sextus Tarquinius gyalázatos erőszakát, majd könnyekre fakasztotta hallgatóit, mikor a szánalomra méltó Lucretia öngyilkosságáról beszélt és az öreg Lucretius gyászáról, akinek számára lánya halálánál is szomo-

rúbb ennek a halálnak az oka. Aztán átfordította a szót magának a királynak dölyfös magatartására, a nép nyomorúságára. Árkok és csatornák ásásával robotoltatják a polgárokat, és mindmegannyi kézművest és kőfaragót csinálnak a harcosokból! Fölemlegetett régi dolgokat is: Servius Tullius méltatlanul esett halálát és az apa holttestén kocsijával keresztülhajtó lányát. Gyújtó hatású beszédét így fejezte be:

— Jöjjetek, segítsetek a zsarnok király ellen, őseink bosszuló szellemei!

A beszéd megtette hatását. A hallgató tömeg izzó, morajló tömeggé vált. A kiáltások viharrá erősödtek:

— Fosszuk meg hatalmától a királyt! Űzzük el feleségestül, fiastul! Menjen oda, ahol befogadják, menjen el Rómából!

A nép zajongva, tüntetve vonult a királyi palota elé. Tullia rémülten menekült, és egy rabszolganő ruhájába öltözve a Cloaca Maximába bújt, majd az éj folyamán kiszökött a városból. Ő, aki oly könnyen lemondott apja és nővére életéről, sőt egyiket meggyilkolta, a másikon keresztülhajtatott, most, mikor a saját életéről volt szó, nem szégyellt a szennycsatornába rejtőzni, csakhogy menthesse a bőrét. A kegyetlenek és zsarnokok ráadásul még gyávák is.

Brutus pedig, miután meggyújtotta a forradalom lángját, egy lovascsapat élén Ardea alá igyekezett, hogy a katonákat is fellázítsa Tarquinius Superbus ellen. Ugyanakkor a király, mikor hírét vette a római lázongásnak, gyorsan hazafelé indult. Csaknem egy időben ért Brutus Ardeába, Tarquinius pedig Rómába. De milyen más fogadtatásban részesültek! Brutust, Róma szabadítóját a táborbeliek kitörő örömmel fogadták, Tarquinius pedig zárt kapukat talált. Nem mehetett be a városba, sőt ott a zárt kapu előtt mindjárt ki is hirdették előtte a nép határozatát:

— Száműzött vagy, Tarquinius, feleségeddel, fiaiddal, minden ivadékoddal együtt! Menj, mi gyűlölünk, és be nem fogadunk!

A táborból is azonnal kiutasították a király fiait. Ezek közül kettő atyját követte az etruszk *Caeré*be, a harmadik, az átkozott, gonosz Sextus, Gabiiba menekült. De itt is utolérte a végzet: azoknak a kezétől esett el, akik régi bűnei, gyilkosságai, rablásai miatt gyűlölték.

Így bűnhődött meg a véres kezű zsarnok. És így szabadult meg a királyoktól Róma.

A RÓMAI KÖZTÁRSASÁG KORA

TARQUINIUS COLLATINUS ELHAGYJA RÓMÁT

Rómában megszűnt a királyság. Vezetőket választott ugyan a nép — mivé is lett volna enélkül? —, de vigyázott, hogy a hatalom egy ember kezében se váljék zsarnoksággá. Tarquinius Superbus kiűzetése után minden évben két-két *konzul*t választottak, ezek megosztották maguk között a hatalmat, és ellenőrizték egymást. Mellettük az atyák testülete, a szenátus döntött az állam ügyeiben. A konzulok és a szenátus álltak a római köztársaság élén. Az első konzulok Lucius Junius Brutus, a királyok elűzője és a szegény Lucretia férje, Tarquinius Collatinus voltak.

Hanem a Tarquinius név a városban annyira gyűlölt volt, hogy — ha más kifogást nem is találtak Collatinus személye ellen, hiszen ő maga is áldozata volt az egyik Tarquiniusnak, a gaz Sextusnak — a nevét kifogásolták. Úton-útfélen ilyeneket lehetett hallani:

— Nem kell nekünk Tarquinius, még konzulnak sem. Azok nagyon is hozzászoktak a zsarnokoskodáshoz.

— Kezdte Tarquinius Priscus, utána Servius Tullius uralkodott, de Tarquinius Superbus, mintha az uralom az ő családjának lenne jogos öröke, bűn és erőszak árán magának szerezte meg. Most, hogy elűztük Superbust, Collatinust ültessük a nyakunkba?

— Sehogy sem tetszik ez nekünk. A Tarquiniusok mind zsarnokok.

Eleinte csak titokban suttogták, de lassan az egész várost ellepték az efféle szóbeszédek. Nem maradtak ezek titokban Brutus előtt sem, aki végül is a gyanakvó, felizgatott népet gyűlésbe hívta össze. Azzal kezdte a népgyűlést, hogy felolvasta a nép esküjét, melyet Tarquinius Superbus kiűzetésekor tett:

— „Nem fogjuk tűrni, hogy valaha valaki is királykodjék Rómán, sem azt, hogy olyasmi történjék, ami veszélyezteti szabadságunkat" — majd így folytatta: — Ezt az esküt, polgárok, minden erőnkkel meg kell tartanunk. Mindaz, ami erre vonatkozik, nekünk életbevágóan fontos — aztán lassan Collatinus felé fordult: — Nem szívesen beszélek konzultársam ellen, és nem is beszélnék, ha nem kötelezne erre hazaszeretetem. Mert, polgárok — mondjuk ki őszintén —, a római nép még mindig nem szerezte meg maradéktalanul a szabadságát. Hogy miért? Mert királyi vér, királyi név van még mindig jelen államunkban, sőt magában a legfőbb hata-

lomban is. Ez aggaszt minket, ez valahogy ellene mond a szabadságnak. Nos, Lucius Tarquinius Collatinus, felszólítlak téged itt a nép előtt, szabadíts meg bennünket saját jószántadból ettől az aggodalomtól! Bevalljuk, nem felejtettük el, hogy tevékenyen részt vettél a királyok elűzetésében, és ezzel nagy jót cselekedtél. De arra kérünk, fokozd jóságodat, és űzd el innét a királyi nevet is! Nyugodt lehetsz: vagyonodat nemcsak tisztességgel megadják polgártársaid — én kezeskedem érte —, de ha valaminek híjával vagy, azt bőkezűen pótolják is. Jó barátként távozz! Lehet, hogy ez az aggodalom alaptalan, de akkor is szabadítsd meg tőle a várost, mert nyugodtak igazán csak akkor leszünk, ha a Tarquinius-család egyetlen tagja sem él államunkban.

Collatinus válaszolni próbált, de olyan meglepő, olyan váratlan volt ez a helyzet, hogy eleinte nem talált szavakat. Amikor aztán magához térve beszélni kezdett, az állam előkelői, az atyák köréje sereglettek, és kérlelni kezdték, hogy tegye meg, amit Brutus javasol. Egy ideig úgy látszott, hiába mondanak neki bármit, nem fogadta el, azt hangoztatva, hogy ő nem tehet arról, hogy mi a neve, és ő egész életével, minden tettével bebizonyította, hogy híve a köztársaságnak, és ha ő most elmenne Rómából, azzal beismerné, hogy bűnös, és a Tarquiniusokkal tart. Így védekezett. Már-már úgy tűnt fel, mintha nem lehetne ezt a kérdést békésen elintézni, amikor az idős és rendkívül tekintélyes Spurius Lucretius, tulajdon apósa, a szerencsétlen Lucretia apja, szólt hozzá:

— Hagyd az érveket! Ne vedd semmibe a közvéleményt! Itt mindenki azt kívánja, hogy távozz, tehát távoznod kell!

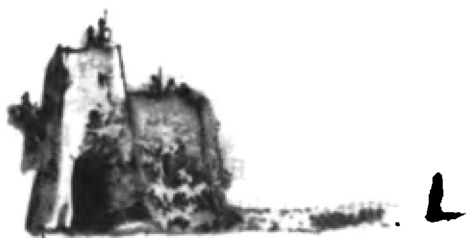
Ez hatott. A konzul lemondott tisztségéről, annál is inkább, mert ki volt téve annak a veszélynek, hogy egy év múlva, mikor konzulsága lejár, mint magánemberrel ugyanez tör-

ténhetik, elveszítheti vagyonát is, és ki tudja, még milyen bajnak teszi ki magát. Lemondott hát, és nem sokkal később, mindenét magával vive, elköltözött Laviniumba.

Brutus aztán a szenátus elé terjesztette javaslatát, melyet a nép is elfogadott:

— Mindazokat, akik a Tarquinius-nemzetséghez tartoznak, tekintsük számkivetetteknek.

Majd összehívta a centuriákat, választást hirdetett, hogy ki legyen az ő konzultársa. A nép választása Publius Valeriusra esett, ki hűséges fegyvertársa volt a királyok elűzésében, a szabadság kivívásában.

BRUTUS

Róma nem ismert többé királyt, száműzte a Tarquiniusokat. De azzal mindenki tisztában volt, hogy a Tarquiniusok ebbe nem nyugosznak bele, hanem megpróbálják — még háború árán is — visszaszerezni hatalmukat. Megindult a sugdolózás:

— Háború lesz, visszajönnek — mondogatták egymásnak.

De egyelőre nem fenyegetett háború, és — mily különös! — a szabadság, amit csak nemrég vívott ki magának a nép, mégis majdnem elveszett. Nem háború által, hanem árulás és cselszövés folytán, mert most ez volt a Tarquiniusok fegyvere.

Volt ugyanis az előkelő római ifjak között jó egynéhány, akiknek annak idején, míg királyok uralkodtak, minden, de minden meg volt engedve. Jó barátságban voltak a királyfiakkal, szinte velük azonos rangúaknak számítottak, és bizony hozzászoktak, hogy maguk is királyi módon éljenek. Persze most, hogy a köztársaságban mindenkinek egyenlő joga volt, nem élhettek olyan szabadosan, mint azelőtt. Panaszkodtak is egymás között:

— Másoknak szabadság — nekünk szolgaság. Mert mit jelent az, hogy a király helyett a törvény az úr? És ez mennyivel jobb? A király legalább maga is érző ember, tőle nyugodtan kérhetsz bármit, akár jogos, akár jogtalan. Szolgálataidat meghálálja, tetteidet jóindulattal bírálja el. Haragszik, de meg is tud bocsátani. Mindig különbséget tesz barát és ellenség között. A törvény? Süket és kérlelhetetlen. Holt betű, mely nem ismer irgalmat. Az előkelő csak kárát látja, csak a hitvány és nincstelen ember az, aki hasznát veszi. Ha a magunkfajta ember áthágja, nincs számára kímélet vagy bocsánat. Ezért aztán tulajdonképpen állandó veszedelemben élünk.

Így töprengtek, keseregtek, ami magában nem jelentett volna veszélyt az államra nézve, ha üres búsongásuk tápot nem kap . . .

Egy napon azonban követek érkeztek Rómába a Tarquiniusoktól, és szerény hangon így fordultak a szenátushoz:

— Azért jöttünk, atyák, hogy a Tarquiniusok kérését tolmácsoljuk. Azt kérik, adjátok ki Rómában maradt javaikat.

Az atyák néhány napig tanácskoztak.

— Ha nem teszünk eleget kérésüknek, az is baj, mert abból biztos háború lesz. Csakhogy baj az is, ha kiadjuk vagyonukat, mert a háború a kincsből táplálkozik, a vagyon dajkája a háborúnak. Meg kell, nagyon meg kell fontolnunk a dolgot.

A követek mindennap érdeklődtek, hogy áll az ügyük. De mert a szenátus még nem döntött, várakozniuk kellett. Várakozás közben arra is ráértek, hogy kísérletet tegyenek a királyi hatalom visszaállítására. Mert bár a királyi javak ürügyével jöttek, igazi céljuk és feladatuk ez volt: kikémlelni a helyzetet. Mivel a szenátus egyre húzta-halasztotta a döntést, a követeknek volt idejük és módjuk, hogy felkeressék, és megkörnyékezzék az általuk is ismert előkelő ifjakat. Óvatosan kezdték:

— Arról van szó, hogy támogatókat, szószólókat akarunk magunknak szerezni a szenátusban. Ügyünk akadozva halad előre, szeretnénk meggyorsítani, biztosabbá tenni, ezért volna reátok szükségünk. Kérünk benneteket, ne vonjátok meg tőlünk jóakaratotokat.

Így puhatolóztak. Ahol azután szívesen fogadták őket, ott bizalmasabbak lettek. Végül, ahol teljesen megértő fülekre találtak, és biztosak voltak a dolgukban, ott előálltak igazi mondanivalójukkal: hogyan lehetne Rómába visszahozni a királyokat? A Tarquiniusoktól levelet is hoztak — ezzel tették szavukat hihetővé —, s megindultak a titkos összejövetelek.

Elsőnek a Vitellius- és Aquilius-testvéreket avatták be tervükbe — a nemes ifjak közül ezek gyűlölték legjobban a köztársaságot. De nem elégedtek meg ennyivel. Mivel a Vitellius-fiúk rokoni kapcsolatban voltak Brutus fiaival (Brutus felesége a Vitelliusoknak volt a nővére), Brutus két fiát, Titust és Tiberiust is cinkosukká tették. Íme, az összeesküvés már a konzul házába is belopódzott! ... Rajtuk kívül még néhány ifjú vett részt a gonosz szövetkezésben.

Időközben a szenátus is határozott. Úgy döntött, hogy a vagyont mégis visszaadja a királyi családnak. A jog győzött a bosszún.

És ezzel a követség teljesítette is megbízatását, haza lehetett volna térnie. Csakhogy ez most már nem felelt meg céljuknak. Különféle ürügyeket kerestek, hogy még maradhassanak. Ezek után — mondták — szállító eszközökről kell gondoskodniuk, hogy a királyi vagyont eljuttassák a megfelelő helyre. A szenátus gyanútlanul ezt is megengedte.

Míg az atyák befejezettnek tekintették az ügyet, a követek minden idejüket az összeesküvőkkel töltötték. Ha már a Tarquiniusoktól hoztak levelet, szerettek volna vinni Rómából is, mert szavaik otthon csak így találnak hitelre.

— Csak akkor hiszik el — mondották az ifjaknak —, hogy igazat beszélünk, ha a ti kezetek írása bizonyítja szavainkat. Kérünk benneteket, bízzatok bennünk, és ne vonakodjatok írásban is adni, hogy hívek vagytok a királyhoz. Ez lesz jövőtök legbiztosabb záloga!

Addig bizonykodtak, hízelegtek, míg megkapták az írást. Arra világért sem gondoltak, hogy éppen ez az írás lesz az árulójuk. Történt ugyanis, hogy azon a napon, mely közvetlenül megelőzte a követek visszaindulását, a Vitelliusoknál lakomáztak, és szokásuk szerint terveikről tárgyaltak. Mivel avatatlan fülek nem voltak a közelben, gyanútlanul, egyre hangosabban beszélgettek. De — Róma szerencséjére! — egy rabszolgának sikerült őket észrevétlenül kihallgatnia. Ez a derék rabszolga (később még beszélünk róla) már régebben gyanúsnak találta sustorgásukat, beszélgetésüket, de nem merte őket feladni, mert egy rabszolga puszta vallomását a hatóság semmibe sem venné, és csak a saját fejére hozna bajt. Várt, hátha akad valami megcáfolhatatlan bizonyíték. Most itt volt a levél! Megvárta, míg az ifjak a Tarquiniusoknak szóló levelüket átadják a követeknek, azután szaladt, rohant a konzulokhoz. Lihegve mondta:

— Ha kedves nektek Róma szabadsága, és gyűlölt a Tarquinius név, kövessetek engem késlekedés nélkül!

A konzulok hittek a rabszolgának, és lictoraik kíséretében nyomban utána eredtek. Éppen idejében lepték meg az összeesküvőket. Valamennyiüket elfogták és megbilincselték. Nem volt ellenállás, hiszen olyan váratlanul törtek rájuk, hogy még fegyverükhöz sem kaphattak. Arra különösen vigyáztak, hogy a levélnek semmi baja ne essék. Sikerült is épségben kézre keríteniük.

— De mi történjék a követekkel? — töprengtek a konzulok. — Kétségtelen, hogy ők is bűnösök, hiszen az állam elleni gaztettre ösztönözték az ifjakat. Vagyis nyugodtan rájuk mondhatnók: ellenségeink. Viszont gondoljuk meg, hogy ők mégiscsak követek, személyük szent és sérthetetlen, bántalom nem érheti őket . . .

Így vívódtak egy ideig, végül győzött a híres római jogérzék, a népek közötti jog: a követeket szabadon bocsátották.

Hanem a királyi javakról, amiket korábban már visszaítélték tulajdonosaiknak, most új határozatot hoztak az atyák. Kimondták, hogy a javakat nem adja ki a római nép, mert a királyok nem érdemelnek semmi jóindulatot. Ezt most újra bebizonyították!

— De ne legyen az állam tulajdona sem — mondották —, osszuk szét a nép között — így aztán lehetetlenné tették, hogy a nép a Tarquiniusokkal valaha is kibéküljön. A Tarquiniusok földjét pedig, mely a város és a Tiberis között terült el, Mars istennek ajánlották fel. Mivel az itt termett gabonát most már vallásos tilalom őrizte — ez is Mars istené volt! —, és embernek elfogyasztania nem volt szabad, aratáskor a gabonát az utolsó szálig levágták, kosarakba rakták, és a Tiberisbe hordták. Nyár dereka lévén, a folyó eléggé leapadt és alig folydo-

gált. A víz a nagy tömeg gabonával nem bírt, az a sekélyebb részeken lerakódott, és az iszaphoz ragadt. Így egy kis sziget keletkezett, mely az évek hosszú során mind nagyobb lett, a víz is új meg új hordalékkal növelte, az emberek is gyarapították, végtére olyan magas és szilárd területté vált, hogy hátán még templomokat is megbírt.

A királyok megbűnhődtek, hátra volt még az arulók, az összeesküvők büntetése. Ezek az Aquilius- és Vitellius-testvérek és mindenekelőtt Brutus két fia, Titus és Tiberius voltak. Rómában mindenki izgatottan várta, mi lesz. Bíráskodni és büntetést kiszabni ez időben ugyanis a konzul tiszte volt. Most Brutus ítél majd saját fiain? Ez lesz csak jellemének igazi próbája! Minden eddigi semmi ehhez képest. Hiszen még mint néző sem lehetett volna jelen ezen a szomorú tárgyaláson, és a sors most egyenesen a büntetés végrehajtójának szemelte ki.

Róma izgatottan várt.

A konzul halálos ítéletet hozott.

Ott álltak karóhoz kötve a város legelőkelőbb ifjai. De a nép, mintha a többi ifjú ott sem lett volna, egyedül csak a konzul két fiát bámulta. Voltak, akik szánakoztak rajtuk:

— Szegény ifjak! Ha bűnösök is, sajnálni kell őket, hogy arra vetemedtek, amiért most az életükkel fizetnek.

De mások másképp vélekedtek:

— Micsoda rút bűn, mely ilyen büntetést érdemel! És éppen most, éppen ebben az évben mocskolták be magukat vele, amikor atyjuk a haza szabadítója lett, és nemzetségükből, a Junius-nemzetségből választották az első konzult. Éppen most árulták el a népet, az atyákat, saját atyjukat és mindazt, ami szent a római népnek és a római isteneknek. Elárulták a hajdani gőgös királyoknak, a dölyfös számkivetetteknek . . .

Így bámult, szánakozott, morgott a nép, miközben a konzulok elfoglalták helyüket, és a lictoroknak kiadták a parancsot:

— Hajtsátok végre az ítéletet!

A lictorok először megkorbácsolták a meztelenre vetkőztetett ifjakat, azután bárddal lefejezték őket.

Igen sokan nem a kivégzést, hanem az atya tekintetét figyelték. Brutus akárhogyan fegyelmezte is magát, akármilyen kemény és hivatalos arcot öltött is, atyai fájdalmát nem tudta eltitkolni. Szemében könny csillogott, arcvonásai nagy belső megrendülésről tanúskodtak.

A bűnösöket megbüntették; hátra volt még annak megjutalmazása, aki segített a bűnt felfedezni. A Vitelliusok rabszolgáját az állam pénztárából megjutalmazták, azonkívül visszakapta szabadságát, és polgárjogot is nyert. A rabszolga neve Vindicius volt.

Mindazt, ami Rómában történt, hírül vette Tarquinius is. Düh és kétségbeesés fogta el, hogy alaposan elgondolt tervei meghiúsultak. De ott égett benne a bosszú és gyűlölet lángja is.

„Azt hiszitek, utaimat csellel vagy erőszakkal elállhatjátok?" — átkozódott magában, és most már nyíltan háborúra készült. Megindult, végigjárta Etruriát, annak minden városát. Mindenütt segítséget kért és keresett. Különösen két várost szeretett volna megnyerni ügyének: Vejit és Tarquiniit.

— Hát ti nyugodtan tűritek — mondotta nekik —, hogy én gyermekeimmel együtt szemetek láttára elpusztuljak?

Nem származom-e közületek? Nem vagyok-e egy vér veletek? És most, íme: a nemrég még hatalmas király számkivetésben és szűkösen él — rokonai, testvérei között. Átok legyen rajtad, Róma, te, ki másokat idegen földről hívtál, hogy uralkodjanak rajtad, engem pedig elűztél! Igen, mint tudjátok, engem elűztek, és éppen azok, akik legközelebb álltak hozzám. Számkivetett a nép, pedig hány háborút viseltem, hogy növeljem városuk dicsőségét. Elűztek, és megszüntették a királyi hatalmat, mert egyikük sem volt méltó arra, hogy viselje. Javaimat, a királyi vagyont, odavetették a népnek, hogy bűnrészesükké tegyék. De én, Tarquinius, visszakövetelem trónomat, visszakövetelem vagyonomat, és jaj annak, aki hálátlannak vagy hűtlennek bizonyult! Hozzátok fordulok, vejiek, hozzátok tarquiniibeliek. Támogassatok, segítsetek! Ti is visszaszerezhetitek elrabolt dicsőségteket, megbosszulhatjátok a rajtatok esett régi sérelmet, megtorolhatjátok a sok vereséget, ami ért benneteket, lemoshatjátok a gyalázatot, amely neveteket beszennyezte. Most ti győzhetitek le a római légiókat, és visszaszerezhetitek földjeiteket, melyeket a rómaiak elraboltak. Segítsetek nekem bosszút állni!

Így beszélt hozzájuk. A vejibeliekre különösen utolsó szavai voltak nagy hatással. Zúgva, fenyegetve kiáltották:

— Igaza van! Menjünk! Támadjuk meg Rómát! Most legalább római vezér vezet bennünket, és könnyű lesz diadalt aratni fölöttük! Visszaszerezzük, amit eddig veszítettünk! A tarquiniibeliekre viszont inkább a Tarquinius név és a rokonság említése hatott.

— Mindig dicső dolognak tartottuk, hogy közülünk valók uralkodtak Rómában. Reméljük, hogy ha a mi támogatásunkkal visszaszerzed hatalmadat a bitorlóktól, a Tarquinius-család uralma megmarad az idők végezetéig!

Mi sem természetesebb, mint hogy a két város sereggel támogatta Tarquiniust, hogy bosszút állhasson a rómaiakon.

Róma felkészült a háborúra. Mikor az ellenség római földre lépett, római sereggel találta magát szemben. A sereget a konzulok vezették, Valerius a gyalogságot, Brutus a lovasságot. Brutus a lovasszázadok élén előrevágtatott, felderítést végzett. Ugyanilyen rendben jött az ellenség is. A gyalogság követte a lovasságot, amelyet Arruns Tarquinius, az elűzött király fia vezetett.

Arruns már messziről megpillantotta a római lovasokat. Látta, hogy valamelyik konzul vezeti őket, mert a lictorok ott lovagoltak mellette. Mikor közelebb kerültek egymáshoz, tisztán látta, hogy Brutus az, aki vele szembejön. Hirtelen elöntötte a vad harag:

— Hát itt az az ember, aki bennünket hazánkból elűzött? S íme, fel is öltötte magára méltóságunk jelvényeit, és itt pompázik bennük előttünk! Ó, istenek, segítsetek bennünket, és bosszuljátok meg a királyokat!

Vágtára ösztökélte lovát, és egyenesen a konzulra tört. Brutus nem tért ki előle. Úgy illett akkor, hogy maguk a vezérek kezdjék meg a csatát. Égtek is mindketten a harci vágytól. Olyan vad elszántsággal csaptak össze, akkora gyűlölet lobogott bennük, hogy mit sem törődtek saját maguk fedezésével, csak egy vágy élt bennük: leteríteni a gyűlölt ellenfelet! . . . A párviadal nem tartott sokáig. Már az első összecsapás halálos volt. Mindkettőjük dárdája átütötte a pajzsot, s az embert magát is átszegezte. Egyszerre zuhantak le lovukról, és egyszerre adták ki lelküket.

De a vezérek után összecsapott a lovasság is, és nem sokkal később már a gyalogosok is harcban álltak egymással. A harc eleinte váltakozó szerencsével folyt, de a vejiek, akik már

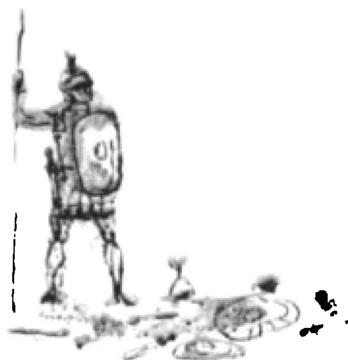
„megszokták", hogy a rómaiaktól vereséget szenvedjenek, egy idő múlva megfutottak. A tarquiniibeliek tovább tartották magukat, de a vejiek futása után őket is félelem szállta meg, és mihelyt a sötétség beállt, Tarquinius sietve visszavonult etruszkjaival.

Azt mondják, hogy a csata után az emberek csodás jelre lettek figyelmesek. Az éjszaka csendjében a közelben levő *arsiai* erdő sűrűjéből félelmetes erejű kiáltás hangzott, mint hitték, az erdők istenének, *Silvanus*nak hangja. Ezt kiáltotta:

— A csatát a rómaiak nyerték! Az etruszkok közül *eggyel többen* estek el.

De a valóságban is a rómaiak maradtak győztesek a csatatéren. Másnap virradatkor egy fia ellenséget sem lehetett ott látni. Publius Valerius konzul összegyűjtötte az elhajigált fegyvereket, és hatalmas zsákmánnyal tért vissza Rómába, ahol diadalmenetet tartott.

A végtisztességet konzultársának a nagy halotthoz méltón adta meg. De a temetés nagyszerűségét is felülmúlta az a gyász és szomorúság, amit Brutus halála polgártársainak okozott. Különösen az asszonyok siratták, kerek egy esztendeig viselték érte gyászt, mintha atyjukat vesztették volna el. Azt tisztelték, azt szerették benne olyan nagyon, hogy a női tisztesség védelmében oly bátran és nemesen harcolt, mikor a szegény Lucretián esett gyalázatot megtorolta.

HOGYAN KÖLTÖZÖTT LE VALERIUS KONZUL A DOMBRÓL?

Mennyire szerette a római nép Valeriust, Brutus fegyvertársát, konzulságának részesét! Mégis, mikor egyedül maradt, más szelek kezdtek fújdogálni. Suttogni kezdték, hogy királyságra tör, ezért nem vett maga mellé társat az elesett Brutus helyébe. Sokaknak az sem tetszett, hogy a *Velia* domb tetején épített magának házat.

— Persze — suttogták —, magas, megerősített helyen épít bevehetetlen várat!

És a gonosz pletyka, mint a gyom, mindjobban terjedt. Megtudta ezt a konzul is, és felháborította ez a méltatlan hí-

resztelés. Népgyűlést hívott hát össze, hogy ennek egyszer s mindenkorra véget vessen. A lictoroknak megparancsolta, hogy vesszőnyalábjaikból vegyék ki a bárdot, az élet és halál feletti uralom jelét, s a vesszőnyalábokat engedjék le a nép előtt, mintegy elismerve azt, hogy a nép ereje és hatalma nagyobb, mint a konzulé.

Így megnyerve a nép jóindulatát, beszélni kezdett:

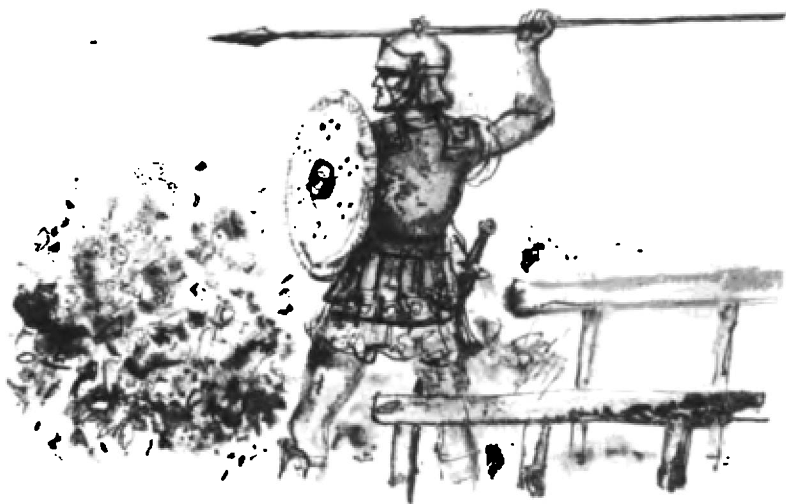
— Megvallom nektek, polgárok, hogy irigylem a derék Brutus sorsát, aki megszabadítva hazáját a zsarnokoktól, hazájáért harcolva, a legnagyobb dicsőségtől övezetten halt meg anélkül, hogy megismerte volna, mi az a rosszindulatú irigység. Mert én, aki osztoztam dicsőségében, és túléltem őt, kénytelen vagyok megismerni. Én, aki szintén részt vettem Brutus oldalán a haza felszabadításában, a ti megítéléstek szerint csaknem oda süllyedtem, ahová az Aquiliusok és Vitelliusok! Engem, aki oly ádáz ellensége voltam és vagyok a királyoknak, azzal vádoltok, hogy királyságra török? Azért, mert a Velia dombon építek házat? És ha magában a fellegvárban, a Capitoliumon laknék is, joga volna-e ezt bárkinek is hinni rólam? Hát a belém vetett bizalmatok oly ingoványra épült, hogy az számít, hogy hol vagyok, és nem az, hogy ki vagyok? Hát csak ilyen csekélységen múlik nálatok egy ember becsületének és nevének sorsa? De nem baj, polgárok, ne féljetek, Publius Valerius háza nem fog benneteket fenyegetni. Lehordatom házamat a domb tetejéről a domb tövéhez, hogy ti lakhassatok fölül és én — a gyanúsított polgár — alattatok. A Velia dombra pedig csak azok építsék házukat, akikre inkább rá meritek bízni szabadságotokat, mint Publius Valeriusra!

A konzul keserű kifakadása megtette hatását. A nép ismét kegyeibe fogadta, és többé semmiféle gonosz híresztelés nem

szennyezte be hírnevét. Valerius pedig az épületanyagot csakugyan a domb lábához hordatta, és ott építtette fel házát.

Mint a népnek kedves embere, mindazon jeles tetteiért, melyekkel a népet és szabadságát védelmezte, a Publicola,. Népszerető nevet kapta.

HORATIUS COCLES

Minden zsarnokság megszűnik egyszer, előbb-utóbb minden zsarnoknak menekülnie kell. Így jártak a Tarquiniusok is. Ámde ezek nem nyugodtak bele sorsukba, hanem várostól városig, néptől népig mentek, sorra látogatták a népek királyait, hogy segítséget kérjenek tőlük. Így jutottak el Lar Porsennához, az itáliai *Clusinum* város királyához is, és kérve kérték:

— Ne engedd, ó, király, vérbeli atyánkfia, egyazon név viselője, ne engedd, és ne tűrd, hogy mi etruszkok királyi ivadékai, számkivetve bujdossunk. Vigyázz, és ne hagyj minket

bosszulatlanul, mert még magad is a mi sorsunkra juthatsz, ha látják az emberek, hogy királyokat büntetlenül el lehet űzni trónjukról. Így aztán a hitványak kerülnek a legderekabbak helyére, és a királyság, a legszebb dolog, mit istenek és emberek alkottak, nem maradhat fenn sokáig!

Porsena e szavakat megfontolásra méltónak találta. Továbbá, mert dicsőségének tartotta, hogy Rómában ismét az ő rokonai, etruszk királyok uralkodjanak, hadba szólította seregét, és elindult Róma ellen.

Erre a hírre nagy félelem kerítette hatalmába a római szenátust; akkora volt Clusinum hadereje, akkora Porsenna királynak híre-neve. De félelmüknek más oka is volt. Adókkal és egyéb szolgáltatásokkal annyira szorongatták a szegényebb néposztályokat, hogy attól rettegtek, a sanyargatott nép most megalázkodik a gyűlölt királyok előtt, és ha szolgaság árán is, békét vásárol tőlük. Mi lesz akkor velük, az atyákkal? ... Siettek tehát számos kedvezést adni a népnek, hogy életét elviselhetőnek találja.

Eközben Porsenna serege felvonult, és a várossal átellenben, a Tiberis jobb partján tábort ütött. A folyón innen, a városban egyelőre minden biztonságosnak látszott, védték a falak, védte a Tiberis vize is. Hanem vezetett a folyón át is út: cölöphíd volt verve a Tiberis két partja között. És történt egy napon, hogy ezen a hídon csaknem felvonult az ellenség, majdnem betört a városba. Egy szál vitéz őrizte a hidat, egymaga állt ott őrt Horatius Cocles.

Őrizte a hidat, éberen vigyázott. Egyszer csak azt vette észre, hogy az ellenség hirtelen rajtaütött, és birtokába vette a jobb parton magánosan álló Janiculus dombot, és innen gyors rohamban igyekszik a híd felé. A római őrség pedig, amely a dombtetőn állomásozott, rémülten és futva menekül,

elhányja fegyvereit, szalad a híd felé, ahol ő áll őrséget, és némelyek már fel is jutottak a hídra.

Nem sok ideje volt Coclesnek a gondolkodásra. Egyre gondolt csak: a várost neki itt a hídnál kell védenie, ez az ő feladata. Elibük állt tehát a futóknak, némelyiket a karjánál fogva ragadta meg, majd keresztbe fektetve lándzsáját, feltartóztatta őket, és így kiáltott rájuk:

— Hát ez az istenek iránti hűség? Így tartjátok ti meg esküötöket? Miért hagytátok el őrhelyeteket, miért menekültök ily esztelenül? Azt vélitek talán, hogy a hídon túl nagyobb biztonságban lesztek? Tudjátok meg, hogy mire ti eléritek a túlsó partot, az ellenség is ott lesz, a Palatinus és Capitolinus dombja is megtelik majd ellenséggel, és több lesz ott, mint volt a Janiculuson! Álljatok meg hát, és ide figyeljetek! Csiholjatok tüzet, fogjatok vasat, és ezt a hidat tűzzel-vassal romboljátok le mögöttem. Én, amíg bírom, ellenállok a clusinumiak rohamának. Ti pedig rajta, gyorsan, sebesen! Romboljátok le a hidat!

Ezzel megfordult, s míg a többiek átrohantak a túlsó partra, ő szembefordult az ellenséggel, készen a közelharcra. Nyugodtan és szilárdan állt ott, mint egy sziklatömb. Oly csodás, oly meglepő volt ez a jelenség, hogy az ellenség is megtorpant rohamában. Ekkor Horatius Cocles mellett feltűnt két másik vitéz is, Spurius Lartius és Titus Herminius, akiket a szégyen és restelkedés fordított vissza futásukból. A többiek addig megfogadták Cocles tanácsát, és hihetetlen gyorsasággal nekiláttak a híd rombolásának.

Ezek hárman meg lépésről lépésre hátráltak. Az ellenség mind közelebb jutott a hídhoz. A hídromboló katonák már kiabáltak hős társaiknak, hogy jöjjenek, a híd mindjárt összeomlik. Horatius átküldte két társát a másik oldalra, maga

azonban maradt. Fenyegetően hordozta végig szemeit az etruszkokon:

— Itt állok egymagam, testemmel védve ezt a hidat. Hát nem akad közöttetek egy sem, aki párviadalra merne velem kiállani?

De azok csak álltak gyáván, hüledezve. Egyik sem lépett előre. Horatius ekkor így kiáltott:

— Rabszolgái vagytok csak gőgös királytoknak! Hitványul lemondtatok szabad voltotokról, és most mások szabadságát jöttetek elrabolni!

Az etruszkok csak álltak ámulva, egyik a másiktól várta, hogy párharcba bocsátkozzék. Végre a közös szégyen mozdulásra bírta őket, egyszerre kezdtek kiáltozni, és egyszerre minden oldalról feléje vetették dárdájukat. Repültek a hatalmas hajítófegyverek, de Horatius kivédte őket, koppanva, recsegve álltak meg a hős római pajzsában. Ő még egy-két lépést hátrált, majd egy ugrással a hídon termett, hogy még hamarjában átfusson a túlsó oldalra. Az etruszkok utána. És már ölték, taszították volna, de ekkor a híd fülsiketítő robajjal összeomlott. A híd deszkái, gerendái csattanva tűntek el a ragadó ár hullámai között, lángnyelvek csaptak fel, katonák kiáltozása hallatszott.

Az etruszkok rémülten megtorpantak. Az iszonyú zajban, por és füst közepette ott állt előttük Horatius hatalmas alakja, már ő sem jutott át a hídon, az etruszkok oldalán maradt. Ekkor fennhangon így fohászkodott:

— Tiberis atya, kérlek a te szentséges voltodra, fogadd be kegyes folyamodba ezeket a fegyvereket, fogadd be ezt a katonát! — és belevetette magát a habokba. Bár hullott rá özönével a fegyver, a nyíl és dárda, sértetlenül úszott át övéihez.

Róma megmenekült az etruszk betöréstől.

Az állam és a nép meghálálta Cocles hősi tettét. A népgyűlés terén, a fórumon, állítottak szobrot neki. Földet is kapott, akkorát, amekkorát egy napi munkával körül tudott szántani. De talán nem is a szobor, nem is a föld volt a honfitársak legnagyobb ajándéka, hanem a nagy ínségben — mert igen nagy ínségben volt akkor a város — ki-ki a maga szerény készletéből élelmet adott neki, magától vonva meg legkedvesebb falatját.

MUCIUS SCAEVOLA

Porsenna, Clusinum királya csalatkozott reményében. Megfosztotta őt a sikertől Horatius Cocles bátorsága. Megtorpant a hirtelen támadás, nem vehette be Rómát. Új elhatározásra jutott.

— Mivel a várost rohammal elfoglalni nem tudtam, más megoldást keresek. Kiéheztetem, és így kényszerítem térdre.

Így is cselekedett. Körülzárta seregével Rómát, teremtett lény a gyűrűn sem kifelé, sem befelé át nem hatolhatott.

Számítása helyesnek bizonyult, a városban napról napra fogyott az élelem, szomorúvá és csüggedtté váltak az arcok.

A szenátus tanácskozott, a fegyverbe öltözött polgárok gyűlölködve nézték a falakról az ellenség töméntelen sátrát. Az utcák üresen kongtak, senki sem járkált már fölöslegesen, az emberek — bármelyik osztályhoz tartoztak is — azon töprengtek, hogy s mint menekülhetnének a kelepcéből. De hiába tanácskoztak, hiába töprengtek, egyelőre nem láttak kivezető utat.

Élt a városban egy nemes ifjú, Gaius Mucius volt a neve. Ő is éjjel-nappal Róma méltatlan helyzetén tépelődött:

— A bosszúálló istenekre mondom, éppen mihozzánk, rómaiakhoz nem illik ez a gyáva tétlenség! Voltunk mi már elég hosszú időn keresztül királyoknak, zsarnokoknak is szolgái, de még akkor sem esett meg, hogy valamely nép legyőzött volna bennünket, vagy idegenek ültek volna győztesként a nyakunkra. Ezeknek a hitvány etruszkoknak is hányszor szalasztottuk meg a seregét! Pedig akkor még szolgák voltunk, királyok szolgái, most meg szabadok vagyunk, a magunk urai, parancsolói. Hát most tűrjük, hogy az etruszkok nyomorgassanak bennünket, és hordják fenn orrukat, mintha már le is igázták volna Rómát? Nem, ezt nem lehet tovább tűrni!

Gyorsan határozott: ki fog lopózni a városból, belopakodik az ellenség táborába, és megöli a fővezért, az etruszk Porsennát.

Ezután haladék nélkül felkereste barátait, majd elment a szenátusba, és az összegyűlt atyák előtt adta elő merész tervét:

— Azért szólok most hozzátok, atyák, mert elhatározásom a város mostani állapotában gyanúsnak tetszhetnék. Az az elhatározásom, hogy átkelek a Tiberisen, s ha tudok, behatolok az ellenség táborába. Nem pusztítani vagy kémkedni akarok, sokkal nagyobb tervet kovácsolok. Csak az istenek segítsenek!

Meghányták-vetették az atyák a dolgot, majd beleegyezésüket adták az ifjú távozásához.

— Vezessenek téged a haza istenei, a bosszúálló Mars és Jupiter atya! Menj, és bátor szándékoddal hozz kedvező sorsot hazádra! — és titkos parancsot küldtek a kapuk őreinek, hogy Muciust zavartalanul bocsássák ki, ne zaklassák kérdéseikkel, ne tartóztassák fel.

Mucius elindult. Egyszerű ruhát öltött, amely az ellenség táborában sem kelthetett feltűnést. Ruhája ráncaiba tőrt rejtett.

Már átkelt a Tiberisen, kint volt a város előtt a fénytelen éjszakában, teljesen egyedül, magánosan. Egyetlen támasza leleményessége, egyetlen bizodalma ruhájába rejtett tőre volt. Így indult az elhagyatott mezőben Porsenna tábora felé. Az ellenséges őrtüzek világa és a katonák lármája vezette. A táborhoz közel a fák árnyékában haladt óvatosan, majd gyors léptekkel a sátrak között termett. Ruhája, mozgása nem volt feltűnő, különben is eléggé zavarosnak látszott a tábor.

Arra tartott, amerre a lárma és a nyüzsgés legerősebb volt. Hamarosan egy tisztásra ért, amelynek közepén egy emelvény állt. Az emelvényen két tisztféle, díszes öltözetű férfiú tett-vett, míg az emelvény előtt rendetlen sorokban tolongtak az etruszk harcosok. Mucius hamar felismerte a helyzetet. Éppen zsoldot fizettek a katonáknak, azért sorakoztak fel, az emelvényen levő díszes ruhások egyike pedig biztosan a király maga, a másik az írnoka vagy más főembere. De melyikük Porsenna? — ez volt a kérdés. Megkérdezni nem merte, mert hát melyik katona ne ismerné királyát? Beállt hát ő is a sorba, és együtt tolongott a többiekkel, otthonosan viselkedett, belekapcsolódott a durva tréfálkozásokba, a harcosok vidám beszélgetésébe. Így jutott el végre az emelvény elé. Elérkezett a

pillanat, amikor cselekednie kellett. Sem tétovázásra, sem kérdezősködésre nem volt idő. Esküjére gondolt. Megragadta ruhájában a tőrt, hatalmas ugrással fönt termett az emelvényen, és szíven szúrta a hozzá közelebb álló férfiút. Az menten meghalt. Az írnok volt ...

Mucius ugyanolyan hirtelen, ahogy ott termett, leugrott az emelvényről, és a megriadt, zsibongó, összevissza futkározó tömegben tőrével utat vágva magának, eltűnt a sötétben. De sajnos nem sokáig. A király harsány parancsára a katonák sorai rendeződtek, őrjáratok indultak mindenfelé, és nemsokára el is fogták Muciust, és Porsenna elé vitték. Fegyverétől megfosztva, szakadt ruhában, ziháló mellel állt ott szemtől szembe a királlyal. Egy pillanatig farkasszemet néztek. Mucius még ekkor sem látszott félénknek, inkább félelmetes volt, amint a hirtelen támadt csendben lassan beszélni kezdett:

— Római polgár vagyok, Gaius Mucius a nevem. Ellenséged vagyok, ellenségemet akartam megölni. Most kész vagyok a halálra, mint ahogy az előbb kész voltam megölésedre. Római tulajdonság, hogy nagyot tenni és nagyon szenvedni egyaránt készek vagyunk. De vigyázz, ne légy tévedésben, azt ne hidd, hogy egyedül én készültem arra, hogy megöljelek. Hosszú még mögöttem azoknak a sora, akik ugyanerre a dicsőségre vágynak. És mind itt lesz a maga idején! Készülj hát arra, hogy minden órában, mindenütt, ahol nem is gondolod, halál fenyeget. Legrejtettebb zugodban is reszkess ellenségeid tőrétől. Ilyen háborút esküdött ellened Róma ifjúsága!

Porsenna az önérzetes szavak hallatára előbb haragra gerjedt, de mire Mucius szavainak végére ért, és a király megértette, milyen veszedelem fenyegeti, elsápadt. Intett testőreinek:

— Vigyétek! Tűzzel égessétek, és vallassátok, csikarjátok ki az elvetemültből igaz vallomását. Igaz-e, amit itt mondott? Mit hallgatott el? Hadd lássa Róma, hogy Porsenna nem adja olcsón az életét! Meg aztán hátha színhazugság, amit ez itt az imént mondott! A tűz majd igazmondásra kényszeríti!...

Mucius azonban fölszegte a fejét, mereven Porsennára nézett, és így szólt:

— Íme, lásd, milyen hitványság a test azok számára, akik csak a dicsőséget keresik! — ezzel odalépett az áldozati oltárhoz, és az állandóan égő tűzbe beletartotta jobb kezét, és égette jajszó, szemrebbenés nélkül. Porsenna megrémült, egy percig dermedten nézte, majd odaugrott, és eltaszította Muciust az oltártól.

— Micsoda ember vagy te, ki magaddal szemben még merészebb voltál, mint velem szemben! Magasztalnám, sőt megjutalmaznám vakmerő bátorságodat, ha engem és népemet szolgálnál vele. Most menj sértetlenül és bántatlanul, ekkora hősiességet még az ellenségben is meg kell becsülni.

Ezekre az emberi szavakra Mucius lelkében is megszűnt a gyűlölet. Így válaszolt:

— Látom, megbecsülöd a férfias erényt. Vedd hát jóságodért azt, amit fenyegetésre nem kaptál és soha ki sem csikartál volna belőlem. Tudd meg, hogy háromszázan vagyunk, a római ifjúság vezérei, akik megesküdtünk, hogy életedre törünk, mégpedig valamennyien ilyen vagy hasonló veszedelmes úton. A sors engem jelölt elsőnek, a vak véletlen azonban kiragadott téged kezeim közül. De a többi is mind a kedvező alkalmat lesi, hogy téged mint hazája ellenségét tőrével ledöfjön!

Porsenna állta a szavát, elbocsátotta Muciust, s az etruszk katonák tisztelettel nyitottak neki utat. Rómában is elterjedt

híre az eseménynek. Ünnepelték Muciust, magasztalták hőstettét. A római ifjúság példaképe és bálványa lett. És mert az etruszk oltár tüze valósággal elsorvasztotta jobb kezét, azontúl balkezesnek, Scaevolának nevezték.

Az etruszk királyt Scaevola páratlan hősiessége és a háromszáz római ifjú esküje annyira megrémítette, hogy követeket küldött Rómába, és önként ajánlott békét a városnak.

CLOELIA

Mucius Scaevola csodálatra méltó hőstette megmentette Rómát. Összeülhettek a két nép vezetői, hogy békéről tárgyaljanak. Porsenna ugyan tárgyalás közben említést tett arról, hogy a Tarquiniusokat talán vissza lehetne helyezni uralmukba, de ez teljesen hiábavaló volt. Nem is tette másért, csak mert megígérte a Tarquiniusoknak, de tudta jól előre, hogy a rómaiak visszautasítják kérését. Hanem abban sikerült megegyezniük, hogy a vejibeliek visszakapják azokat a földeket, melyeket még Romulus vett el tőlük. Porsenna még azt is kérte, hogy adjanak a rómaiak kezeseket, ha azt akarják, hogy a Janiculus dombról is kivonja őrcsapatait.

A rómaiak ezt a feltételt is elfogadták, így hát a békét megkötötték. A király elvezette seregét, és eltávozott a római földről. Nem volt többé ellenség sehol!

És mindez Mucius Scaevolának volt köszönhető! De most a római hősiességnek újabb dicsősége támadt, ezúttal egy hajadon személyében.

Cloelia egyike volt a túszul adott hajadon lányoknak. Amikor a visszavonuló etruszkok nem messze a Tiberistől tábort vertek, ő — mikor a nagy melegben az őrök elszunnyadtak — társnőit mind kicsempészte a táborból.

Mire észrevették szökésüket, ők már a Tiberisbe merülve javában úsztak a túlsó part felé. Hiába hajigálták rájuk a dárdákat, sértetlenül partra értek. Cloelia visszavitte társnőit szüleik házába.

Amikor a királynak hírül vitték Cloeliáék szökését, nagy haragra lobbant. Azonnal követeket menesztett Rómába, hogy Cloeliát kezesül visszakövetelje, a többiekkel nem törődött.

— Mondjátok meg a rómaiaknak, ha a kezest vissza nem adják, úgy tekintem őket, mint a szerződés megszegőit, és azonnal visszafordítom seregemet Róma ellen.

Az adott szó kötelezte ugyan a rómaiakat, de azért próbálták menteni a hős leányt. Azt izenték Porsennának, hogy ők a szerződés szerint átadták a túszokat, arról nem tehetnek, hogy visszaszöktek, miért nem vigyáztak rájuk jobban. Mikor erre Porsenna seregét csakugyan visszafordította, és újabb háború fenyegetett, Cloelia maga könyörgött a szenátusnak, hogy szolgáltassák ki Porsennának. Az atyák, ha nehéz szívvel is, de teljesítették kérését. Cloeliát visszavezették az etruszk táborba.

Porsennának a követek hírül vitték Cloelia visszatérésének történetét. A király nem győzött csodálkozni.

— Micsoda nép ez! Micsoda bámulatos emberek ezek a Coclesek meg Muciusok! És még Cloeliák is akadnak köztük.

A leányt maga elé bocsátva, így szólt hozzá:

— Dicsérem, leány, vakmerőségedet és hazaszeretetedet, és nemcsak hogy nem büntetlek meg, hanem megjutalmazlak érte. Jutalmad az lesz, hogy szabadon bocsátlak, és azonfelül a nálam kezességben levő túszok közül is kiválaszthatod azokat, akiket akarsz, és magaddal viheted őket Rómába.

Cloelia a túszok közül a fiatalokat választotta ki. Ezt maguk a túszok is helyeselték, hiszen az ellenség kezei közül elsősorban a fiatalokat kell kimenteni, akik majdan pajzsai és dárdái lesznek Rómának.

A béke tehát ismét helyreállt a rómaiak és az etruszkok között. A rómaiak azt a hősiességet, melyet Cloelia tanúsított, mely eddig nőben páratlan volt, páratlan ajándékkal hálálták meg. Lovasszobrot állítottak neki. Ott állt ez a szobor a *Szent út* mellett, ahol az a Velia domb tetejére kapaszkodik, századokon át hirdetve egy római nő dicsőségét.

Porsenna egyre jobban tisztelte a rómaiakat. Nem felejtette el, mit mondott a szenátus, mikor ő Tarquinius érdekében szót emelt:

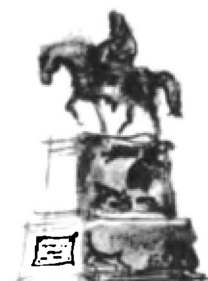
— Ha azt akarod, hogy városunk megmaradjon, akkor akard azt is, hogy szabad maradjon.

Porsenna a Tarquiniusokat nem hitegette, és megmondta nekik, hogy keressenek száműzetésüknek más helyet, mint Clusinum. A rómaiakkal kötött békét nem engedte többé zavarni. Barátságát nemcsak szavakkal, hanem tettekkel is bizonyította. Valamennyi túszt szabadon bocsátotta, és azt a

földet, melyet szerződés szerint Vejihez csatoltak volna, ismét visszaadta Rómának.

De legszebb és legbarátibb cselekedete talán az volt, hogy amikor tábort bontott a Janiculuson, megparancsolta katonáinak, hogy minden élelmiszert hagyjanak ott. Tudta, hogy Róma mekkora szükséget szenved. Az ő tábora pedig telve volt a szomszédos földek és egész Etruria gazdag termésével. Így aztán vége szakadt Rómában a sok nélkülözésnek.

Így kötöttek a rómaiak tartós és hű békét Porsennával.

ÜTKÖZET A REGILLUS-TÓNÁL

Tarquinius Porsennától sógorához, Mamilius Octavius latin királyhoz menekült *Tusculum*ba, és még egyszer, utolsó kísérletet tett, hogy az ő segítségével visszatérhessen Rómába.

A latinokkal már évek óta folyt a rómaiak viszálykodása. Most, hogy Tarquinius hozzájuk fordult, Rómában oly veszélyesnek ítélték meg a helyzetet, hogy diktátort választottak. A diktátor rendkívüli hatalommal felruházott férfiú volt, akinek kezében — de legfeljebb hat hónapig! — egyesült minden hatalom. Ő volt a legfőbb vezér és a legfőbb bíró. A diktátort a szenátus jelölte ki, aki saját belátása szerint cselekedhetett, és hivatala lejárta után sem tartozott senkinek

felelősséggel. Mellette volt mint helyettese a lovasság parancsnoka, a *magister equitum*.

A latin veszély hallatára Aulus Postumiust, ezt a hadvezetésben jeles, egyébként szelíd természetű férfiút választották diktátorrá, akinek az volt az elve, hogy az ellenséggel keményen, de a legyőzöttel elnézően kell bánni. Így tehet szert Róma hű szövetségesekre. Postumius maga mellé Titus Aebutiust vette lovasparancsnoknak.

Nagy sereggel indultak a latinok ellen. Rómától keletre a *Regillus-tó* mellett került szembe a két sereg. A rómaiakat tüzelte a harci vágy, mert tudták, hogy a Tarquiniusok is ott vannak a latinok között, a latinok pedig azt remélték, hogy mivel most kellően felszerelt és nagyszámú sereggel rendelkeznek, végre le tudják győzni az elbizakodott rómaiakat.

Nagy és nehéz küzdelmet vívtak, és sokáig kétes volt a csata kimenetele. Maguk a vezérek is harcoltak, és a diktátort kivéve nem volt egy sem, aki meg ne sebesült volna. Tarquinius Superbust maga Postumius taszította le lováról; szerencséjére övéi még kimentették a biztos halálból. Manilius Octavius, a latin király elesett, a római lovasparancsnok, Aebutius karját átszegte az ellenség kardja. Az ütközetet majdnem a latinok javára fordította Lucius Tarquinius, Tarquinius Superbus fia, aki oly dühvel és erővel támadt a római légiókra, hogy azok már hátrálni, futni kezdtek. Mikor ezt Postumius észrevette, odakiáltott testőrcsapatának, mely eddig tartalékban volt:

— Akit a mieink közül hátrálni láttok, úgy tekintsétek, hogy az már ellenség, és úgy is bánjatok vele!

Erre a hangra a hátráló katonák megtorpantak, és akik eddig menekültek, ismét az ellenség ellen fordultak. A csatasor helyreállt. A diktátor válogatott csapata most először avatkozott a harcba. Őket még karcolás sem érte, frissek és bátrak

voltak, ellenfeleik meg már fáradtak és elcsigázottak. A csata mérlege ismét a rómaiak javára billent. Mikor aztán a diktátor parancsára a lovasok is leszálltak lovukról, és beleavatkoztak a gyalogosok harcába, végleg eldőlt a csata sorsa. A keményen harcoló latinok hátrálni kezdtek, és a hátrálásból csakhamar vad futás lett. A lovasság ekkor ismét lóra pattant, és üldözőbe vette a menekülőket.

A diktátor jutalmat ígért azoknak a katonáknak, akik elsőknek törnek be az ellenség megerősített táborába. Ez fokozta a légiók lelkesedését úgy, hogy azzal a rohammal, mellyel megszalasztották az ellenséget, egyúttal elfoglalták táborát is.

A diktátor és a sebesült magister equitum hatalmas zsákmánnyal, diadalmenetben tért vissza a városba.

A latin háború szerencsés befejezése után Rómát most egy másik szomszéd nép, a volscusok részéről fenyegette háború. A volscusok, habár tartottak Róma erejétől, mégis fegyverkezni, készülődni kezdtek. Háborús terveikhez megszerezték a hernicusok támogatását, de mert erejükben még így sem bíztak eléggé, követeikkel felkeresték Latium lakóit is:

— Csatlakozzatok hozzánk! Vessünk véget Róma hatalmának! Rontsuk le Rómát!

De a latinokban feltámadtak a rossz emlékek.

— Nem tudjátok, mi történt a Regillus-tónál? Nem hallottatok arról a vereségről? Akkor megfogadtuk, hogy soha kezünket Rómára nem emeljük, sőt azok is pórul járnak, akik minket ilyen esztelenségre akarnak rábírni!

Olyan harag fogta el őket, hogy nem tartózkodtak a követek bántalmazásától sem, sőt ráadásul elfogták, elvitték Rómába, és a konzulok elé állították őket:

— Tudjátok meg, milyen veszély fenyeget benneteket a volscusok meg a hernicusok részéről.

A konzulok tudatták a dolgot a szenátussal, majd hozzátették:

— Lám, a nemrég még ellenséges latinok mily derekasan viselkednek. Hogyan hálálhatnánk ezt meg nekik?

És a szenátorok meghálálták: a Regillus-tavi vereség után hatezer túszt állíttattak a latinokkal, de a békekötést megtagadták tőlük. Most utasították az illetékes *magisztrátus*okat, hogy engedjék szabadon hazatérni a túszokat, és kössék meg a baráti néppel a békét.

Micsoda öröm támadt a latinok között! Ilyen elismerésre nem számítottak. Hálából a capitoliumi Jupiternek küldtek egy színarany koronát. Az ajándékot vivő követséggel együtt nagy tömeg is özönlött a városba: az a hatezer volt fogoly, kiket nemrégen még túsz gyanánt tartottak ott fogva. Most elmentek korábbi uraik házához, hálálkodtak a jó bánásmódért.

A rómaiak és latinok a békén kívül *hospitium*ot, vendégbarátságot is kötöttek egymással, melynek emlékéül fatáblácskákat adtak egymásnak, és ezeket nemcsak maguk, hanem utódaik is kegyelettel megőrizték. Ez azt jelentette, hogy kölcsönösen szívesen látták egymást, sőt minden köz- vagy magánügyben támogatást nyújtottak egymásnak. Ez a szent kötelék olyan őszinte és szilárd barátsággal fűzte össze Rómát a latinokkal, mint ez ideig még egyetlen néppel sem.

A Regillus-tavi ütközet tehát nemcsak győzelmet, hanem hű barátot és szövetségest is szerzett Rómának.

PATRÍCIUSOK ÉS PLEBEJUSOK

A latinokkal kötött béke és barátság öröme mögött ott fenyegetett a *volscus* támadás réme. Róma azonban, úgy látszott, nem törődött ezzel a veszéllyel. Belső meghasonlás láza égette, sorvasztotta. Kiélesedett a régi lappangó gyűlölködés az atyák és a nép, a patríciusok és a plebejusok között, főleg az adósságok miatt. A nép ugyanis a sok háború és a vele járó adó miatt nagymértékben eladósodott.

Az adósok ellen szigorú törvényeket hoztak az atyák: aki a meghatározott időben nem fizetett, annak javait a hitelező lefoglalhatta, elárvereztethette, magát az adóst fogságba vethette, sőt rabszolgának is eladhatta. Sokan az adós-foglyok

közül testi munkával igyekeztek törleszteni adósságukat. Munka közben kegyetlenül verték, és éheztették őket. Idők folyamán az adósok száma egyre gyarapodott, a plebejusok közül mind többen jutottak adós-szolgaságba, és nem csoda, hogy a zúgolódás általános lett a nép között.

— Háborúban mi ontjuk vérünket a haza szabadságáért és Róma hatalmáért, idehaza pedig a gazdagok tesznek bennünket adós-foglyaikká, ők nyomnak el bennünket kegyetlenül. Szabadabb a nép fegyverzajban, mint az itthoni „békében". Életünk biztosabb az ellenség fegyverei között, mint polgártársaink sorában . . .

Ez eleinte csak lappangó elégedetlenkedés volt, a nyílt háborgást az egyik polgár kirívó esete robbantotta ki. Történt egyszer, hogy egy derék, köztiszteletben álló polgár, kinek neve nem maradt fenn, a fórumra rohant. Külseje nyomorúságos volt, ruhája szennyes, teste visszataszítóan rút, sovány és ösztövér, arcát hosszúra nőtt torzonborz szakálla és gondozatlan haja rútította el. De bármennyire eltorzult is külsőleg, polgártársai megismerték, és szánakozva mondogatták:

— Mi történt vele? Hiszen ő még nemrég a légióban harcolt! De még magas kitüntetést is kapott!

Körülállták. Ő pedig felfedte mellét. Ott éktelenkedtek az elmúlt dicső csaták emlékei, bátorságának bizonyítékai, a sebhelyek. Eközben a nép úgy csoportosult körülötte, mintha valaki népgyűlést hívott volna össze, és minden oldalról kérdezgették:

— Szerencsétlen ember, mivel rútítottad el ennyire magadat, mit tettél? Mi történt veled? Beszélj!

Ő pedig így válaszolt:

— Végigharcoltam a szabin háborút. De a dúlások közepette elpusztult a földem, kiveszett a termésem, házamat fel-

gyújtották, mindenemből kifosztottak, még állataimat is elhajtották. Ilyen nyomorúságos helyzetben azután adót róttak rám, persze hogy nem tudtam megfizetni. Kölcsönt vettem hát fel, de ezt sem tudtam visszafizetni, a kamatok pedig egyre csak nőttek, növekedtek. Először apámtól öröklött földemtől fosztottak meg a kölcsön miatt, azután pedig házamtól és mindenemtől, amim még volt. Végezetül kórság támadta meg testemet. Hitelezőim közben szolgaságba taszítottak, de még kényszermunkát is végeztettek velem, bilincsbe vertek és megkínoztak. Ide nézzetek! Látjátok hátamon a korbács nyomait? — és levonva válláról rongyait, megmutatta hátán a véres csíkokat.

Szavait hatalmas zúgás, kiáltozás fogadta. Ekkorra már annyira megnőtt a tömeg, hogy a fórum nem tudta mind befogadni, hanem szinte az egész várost elözönlötte. Mindenki, aki csak adós-szolgaságban volt, vagy akit ez fenyegetett, kitódult az utcára.

— Egyenlőséget a polgároknak! Szabadságot! — kiáltották.

Az egész város forrongott. Sok helyen menet alakult, és indultak a fórum felé, miközben hangosan kiabáltak. Azok az atyák, akik véletlenül a fórumon voltak, és a tumultusba keveredtek, komoly veszedelemben forogtak. A nép bizonyára nem kímélte volna őket, ha a két konzul, Publius Servilius és Appius Claudius közbe nem lép, és idejében el nem fojtja a lázadást.

Most feléjük fordult a tömeg. Az emberek bilincseiket mutogatták és a szolgaság más rút nyomait.

— Ezt érdemeltük? — kiabálták mindenünnen. — Azért jutottunk ide, mert Rómáért harcoltunk! Átkozott legyen az a nap is, amikor katonáskodásra adtuk fejünket!

Fenyegetőzve követelték:

— Hívják össze a szenátust! Döntsenek az atyák! — körülfogták a kúriát, ahol a szenátus ülésezni szokott, és nem mozdultak onnan.

A konzulok a jelenlevő atyákat tanácsba hívták, de a többiek félelmükben nemhogy a kúriába, de még a fórumra sem merészkedtek. Ily csekély létszámmal a szenátus nem volt határozatképes. Mikor ezt a lázongó tömeg megtudta, még dühösebben kiáltozott:

— Kijátszanak bennünket! Most is csak az időt húzzák! Nem véletlenül és nem is félelemből maradtak otthon, hanem hogy eleve elgáncsolják, és lehetetlenné tegyék a tárgyalást. A konzulok maguk is kibúvót keresnek, hímeznek-hámoznak, de nyilván titokban ők is csak gúnyolódnak a mi nyomorúságunkon!

Már-már a legfőbb római méltóságot is kikezdték haragjukban, és úgy látszott, hogy már a konzulok hatalma sem elegendő megfékezésükre. Szerencsére időközben megérkeztek az atyák, és a kúriában megkezdődött a tanácskozás. A tömeg kissé megnyugodott, és ha türelmetlenül is, várta a tanácskozás eredményét.

A szenátus ülése is nyugtalan volt. Nemhogy az atyák, de még a konzulok sem értettek egyet, hogy mitévők legyenek. Egyik konzul, a heves természetű Appius, azt javasolta, hogy kemény eszközökkel, az úgynevezett *imperium*mal kormányozzanak:

— Majd elcsöndesedik a többi, ha egyet-kettőt a leghangosabbak közül fogságba vetünk.

De Servilius, aki jobban szerette a békés megoldást a kardcsörtetésnél, úgy gondolta, hogy a háborgó kedélyeket könnyebb és biztonságosabb meghajlítani, mint megtörni, vagyis többet ér a szép szó, mint az erőszak.

Ámde, míg a kúria körül a nép zajongott, a kúriában meg az atyák latolgatták, hogy mi volna a legjobb megoldás, egyszerre csak latin lovasok vágtattak a városba, és lélekszakadva jelentették:

— A volscusok nagy sereggel közelednek a város ostromára!

A hír megdöbbentő volt, de jellemző, hogy egészen másképp hatott az atyákra, mint a népre. Míg az atyák súlyos aggodalomban voltak, a tömeg örült, lelkendezett:

— Végre! Végre! Az istenek megbosszulják az atyák dölyfét! Nem megyünk katonának! Pusztuljon el inkább az egész állam, mint hogy mi az atyák miatt leméaroltassuk magunkat, vagy adós-szolgaságba jussunk. Katonáskodjanak az atyák, fogjanak ők fegyvert! Viseljék ők a háború terheit is, és ne csak a hasznot fölözzék le!

Meghallották ezt az atyák is, és riadtan látták azt a mély szakadékot, mely a szegény népet a gazdagoktól, a plebejusokat a patríciusoktól elválasztja. Féltek a néptől, féltek az ellenségtől. Megkérték hát a népszerű Servilius konzult, hogy csillapítsa le a kedélyeket, és szabadítsa meg az államot a volscusok okozta veszélytől. A konzul elbocsátotta a szenátust, és azonnal népgyűlést hívott össze. A felzaklatott tömeghez ily szavakat intézett:

— Polgárok, csillapodjék haragotok, hiszen az atyáknak nincs más szándékuk, mint hogy rajtatok segítsenek. Éppen most akartunk határozni a ti dolgotokban, de gyűlésünket megzavarta az aggodalom, mely a hazáért fogott el bennünket. Amikor az ellenség majdnem a kapuknál áll, semmi sem lehet előbbre való a háborús készülődésnél. Ha azonban előzőleg sikerülne tőlünk engedményt kicsikarnotok, tisztességes dolog volna-e, hogy csak ezért az engedményért lennétek haj-

landók harcolni? És vajon méltó volna-e az atyákhoz annak még a látszata is, hogy csak a félelem kényszerítette őket az engedmény megadására? Nem, polgárok, ezt ti sem akarhatjátok. Hadd tanácskozzanak az atyák erről később, amikor a népharag lecsillapodott, amikor már a veszély elmúlt Róma fölött, amikor nem lesznek félelemben, és csak a jó szándék vezeti őket. Én azonban, hogy megnyugodjék szívetek, addig is elrendelem, hogy bilincsekben vagy fogságban senkit sem szabad visszatartani, aki katonának jelentkezik, és senki a hadban tartózkodó katonának vagyonát adósság címén el ne merészelje kobozni, se katonának bárminő értékét, gyermekeit vagy unokáját el ne fogassa. Halállal bűnhődjék az, ki rendelkezésemet megszegi!

A konzul szavait leírhatatlan lelkesedés fogadta. A jelenlevő adósok, akik még az imént másképp fogadkoztak, tüstént jelentkeztek katonának. Azok is, akik kisebb-nagyobb adósságaik miatt szerte a városban magánőrizetben voltak, és hírét vették a konzul szavainak, most kirohantak az utcára, elözönlötték a fórumot, és feleskűdtek katonának. Így aztán rövid idő alatt hatalmas sereg toborzódott össze, és ami szinte hihetetlen, ők voltak a volscus háború legvitézebbjei.

Megindult a háború. A konzul a római sereget felvonultatta, és az ellenségtől nem nagy távolságra tábort ütött. A volscusok, akik értesültek a nép lázongásáról, abban reménykedtek, hogy a táborban sem csendesedtek el az adósságok miatt keletkezett viszályok. Várták, hogy az elégedetlenek közül valaki átjön hozzájuk, és az éj leple alatt bevezeti őket a táborba.

Hogy reményükben csalatkoztak, reggel támadásra indultak. Betemették a római tábort védő sáncárkokat, és több helyen lerombolták a tábor falait. A római katonák készen vol-

tak az ellentámadásra, de jó ideig hiába várták a konzul parancsát. A konzul azonban szándékosan feszítette a legmagasabbra a katonák harci vágyát. Csak akkor rendelte el a kitörést, mikor a légiók már ordítozva követelték.

A harc nem tartott sokáig. A volscusok már az első összecsapásnál megfutamodtak, nem tudtak ellenállni a római légiók erejének. A lovasság üldözőbe vette őket, a gyalogság pedig kardcsapás nélkül elfoglalta, és feldúlta táborukat. Suessa Pometia városát, ahová a volscus sereg maradványai hanyatt-homlok menekültek, pár nap alatt elfoglalták, és gazdag zsákmányt ejtettek. Servilius konzul diadalmenetben tért vissza Rómába.

MENENIUS AGRIPPA MESÉJE

A szomszéd népekkel vívott harcokban Róma a légiók vitézsége folytán számos győzelmet aratott. De a külső harcok mellett belsők is emésztették. A patríciusok és plebejusok közt a viszály szinte állandósult. A vagyon felemelte a patríciusokat, a szegénység lesüllyesztette a plebejusokat. A római társadalom két nagy rétege szembekerült egymással. Akié a vagyon, azé a hatalom, a jog — hirdették a patríciusok. Hiába vállalták a plebejusok a munka és a katonáskodás terheit, hiába adósodtak el, a patríciusok hallani sem akartak arról, hogy a plebejusoknak is legyenek jogaik. Elégedjenek

meg a kötelességekkel — vallották gőgösen mindaddig, míg egyszer a plebejusok alaposan rájuk nem ijesztettek.

Történt ugyanis, hogy Valerius Vetusius diktátor — győztesen hazatérve a szabinokkal vívott háborúból — a szenátusban az eladósodottaknak fogta pártját. Nemhiába hogy testvére volt Publicolának, a népszeretőnek. Javaslatot tett, hogyan lehetne segíteni az adósság miatt fogságban tartott, bebörtönzött embereken, kik rabszolgaként éltek, és családjuk földönfutóvá lett.

De hiába szónokolt, hiába minden érv, rábeszélés, a kapzsi atyák minden javaslatát elutasították. Erre Valerius haragra gyúlva így szólt:

— Nem tetszik nektek, hogy egyetértést akarok? Az istenekre mondom, nemsokára eljön az idő, hogy nagyon megbánjátok! Ami engem illet, tudjátok meg, hogy nem vagyok hajlandó polgártársaimat azzal hitegetni, hogy megsegítem őket, ha ez a ti ellenállástokon megtörik, és diktátor sem leszek tovább hiába. A külső ellenség és a belső széthúzás tette szükségessé ezt a kivételes megbízást. Falainkon kívül megteremtettük a békét, de a belső széthúzást, úgy látszik, nem tudjuk megszüntetni. Véleményem szerint a nép igazságosan lázong, de én ezt a lázongást már csak magánemberként fogom megélni, nem pedig diktátorként. A diktátori méltóságról ezennel lemondok! — ezzel lelépett a szónoki emelvényről, és eltávozott a kúria épületéből.

A fórumon, Róma főterén összegyűlt elégedetlen néptömeg tudta, hogy Valerius miatta fáradozott, és csak azért kényszerült a lemondásra, mert fáradozása hiábavaló volt. Körülfogták hát, és mintha csak a legnagyobb engedményeket harcolta volna ki érdekükben — valóságos diadalmenetben kísérték hazáig.

Valerius távozása után az atyák másról kezdtek tanácskozni. Az adósságok miatt lázongó nép csak hagyján, de mi történik majd, ha a Valeriusszal nemrég győztesen visszatért légiókat szélnek eresztik? A leszerelt katonák — maguk is adósok, a szegény nép fiai — veszélyesek lehetnek az államra, az atyákra, esetleg titkos összeesküvést szőnek, a nép lázongását támogatják. Nem szabad hát szélnek ereszteni őket! Egyikük így szólt:

— Nézzétek, szenátortársaim, ezt a sereget ugyan a diktátor vezette, de a konzuloknak tettek esküt a katonák. Diktátor már nincs, konzulok vannak ismét, így az eskü továbbra is köti a sereget. Úgyis kiújulófélben van az aequusok elleni háború. Használjuk hát fel őellenük ezt a sereget, és így máris eltávolítottuk a városból.

Tetszett a javaslat, mindnyájan elfogadták. A légiókat eltávolították azzal az ürüggyel, hogy új háború fenyeget. Ám ez csak olaj volt a tűzre. A forrongó hangulat nemhogy csillapodott volna, de egyenest tetőfokára hágott. Az elkeseredett tömeg dühében a konzulokat halálra kereste:

— Öljük meg őket, a nép zsarnokait! Ha nem lesznek konzulok, nem köt a nekik tett eskü sem!

Mások azonban óvatosak voltak:

— Ne esztelenkedjetek, polgárok! Nem a konzuloknak esküdtünk mi engedelmességet, hanem maguknak a halhatatlan isteneknek. Ha megöljük is a konzulokat, eskünk mégiscsak kötelez bennünket, s csak bűnnel szennyezzük be magunkat. Ne kövessetek el esztelenséget!

Az öldöklő szándékot hát elvetették, és ekkor egy bizonyos Sicinius indítvánnyal lépett fel. Ezt egyhangú lelkesedéssel elfogadták, és mindjárt végre is hajtották.

Fölkerekedtek, és kivonultak a városból, felmentek az úgy-

nevezett Szent Hegyre, mely a várostól mintegy háromezer lépésnyire, az Anio folyócska túlsó partján volt. A hegy tetején, bár nem volt vezérük, fegyelmezetten tábor építéséhez fogtak. Egyébként nyugton maradtak, a szükséges élelmen kívül semmit magukkal nem vittek. Így töltötték napjaikat, ők sem bántottak senkit, őket sem bántotta senki.

De a városban azért napról napra nőtt a rémület. Az atyák egyaránt féltek a kivonultaktól és az otthon maradottaktól. Nem tudták, hogy azok, akik a Szent Hegyre kivonultak, meddig maradnak nyugton, és nem támadnak-e a városra. Azok pedig, kik otthon maradtak, nem csatlakoznak-e hozzájuk. Talán jobb volna, ha ezek is kivonulnának, de akkor meg ki látja el a városban a munkát, ki építi a házakat, ki őrli meg a gabonát, egyszóval ki dolgozik? A rabszolgák száma ekkor még nem volt oly nagy Rómában, mint a későbbi háborúk után. Különben is a rabszolgák nem megbízhatók. Az atyák megszokták, hogy gondtalanul uraskodjanak, a fórumra, a kúriába sétáljanak, ott az állam ügyeiről tanácskozzanak. A többit, a szolgai munkát elvégzi a nép.

A nép viszont rettegett az atyáktól. Ismerte kegyetlenségüket, önzésüket, nemegyszer saját bőrén tapasztalta megvetésüket. Most vajon mit eszelnek ki megbüntetésükre? Mivel a Szent Hegyen levőket nem éri el kezük, az itthon maradottak hátán csattan majd az ostor. Nem volna-e csakugyan okosabb nekik is csatlakozni a kivonultakhoz?

Így vergődött Róma a kétség és bizonytalanság hullámaiban. A nép gyanakodva figyelt, a szenátus tanácskozott. Nagy gondot okozott, hogy elterjedt a hír: a kivonultak új várost alapítanak. Volt az atyák között egy okos, idősebb szenátor, Menenius Agrippa, akit a nép is kedvelt. Neki nem voltak bebörtönzött adósai, emberségesen bánt a szegényekkel, és

mindenkin segített, aki hozzá fordult. Amellett volt még egy tulajdonsága, népszerűségének másik forrása: szépen, higgadtan és főleg egyszerűen tudott beszélni. Nem volt olyan hallgatója, aki meg ne értette volna, akit le ne bilincselt volna beszédével.

Az atyák között eközben általános lett a vélemény, hogy ez így tovább nem maradhat. A félelem és bizalmatlanság rossz tanácsadó, a szakítás a nép és az atyák között ráadásul még veszélyes is, hátha az ellenség kiszimatolja, és váratlanul támadást indít? A népet tehát bármi áron meg kell békíteni az állammal. Abban állapodtak meg, hogy a köztiszteletben álló Menenius Agrippát elküldik békekövetül a kivonultakhoz. Ha valaki, akkor ő biztosan szót tud velük érteni.

Agrippa elfogadta a megbízást, és elindult a Szent Hegyre. A nép tisztelettel fogadta, beeresztette a táborba, és feszülten várakozott, mit fog a követ mondani. A hagyomány szerint egy mesét mondott nekik. Meséje így hangzott:

— Tudjátok meg, rómaiak, hogy volt idő, igen-igen régen, amikor az emberi test részei még önálló élőlények voltak, megvolt mindegyiknek a maga szabad akarata, hogy ezt tegye, azt pedig ne; mindegyik tudott gondolkozni, gondolatait ki tudta fejezni; megértették egymást, mint egy család vagy állam tagjai. Nos, ebben az ősi időben történt egyszer, hogy az emberi test részei összesúgtak-búgtak, előbb titkon, majd hangosabban, és méltatlankodni kezdtek, hogy így meg úgy: „Nem igazság az, hogy mi mindig csak dolgozunk, fáradozunk, a kéz kapát fog, a láb hordja a testet, a száj és a fogak rágnak, és így tovább mindegyikünk, és a mi munkánk és fáradságunk gyümölcsét a gyomor tétlenül élvezi, az ott csak *van* a középen, nem csinál semmit, nincs gondja semmire, csak szó nélkül befalja mindazt a jót, amit mi többiek

verejtékes munkával szereztünk" — és addig-addig, míg végül is összeesküdtek a gyomor ellen. Megesküdtek, hogy a kéz nem visz a szájhoz egyetlen falatot sem, de ha vinne is, a száj ne fogadja el, de ha el is fogadná, a fogak ne rágják meg. És így tovább, mindegyik fogadott valamit, és meg is tartotta. Mondom, mind kitartott amellett, amit megfogadott. A kéz nem vitt többé falatot a szájhoz, de ha vitt volna is, a száj nem fogadta volna be, de ha be is fogadta volna, a fogak nem őrölték volna meg.

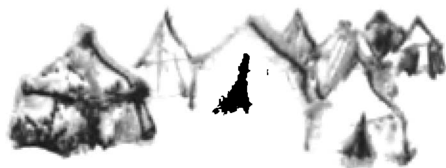
És mit gondoltok, mi történt? Egyszerre csak észreveszik ám, hogy a kéznek már nem is lenne ereje, hogy felemelkedjék a szájig, a száj a kapott falatot be sem tudná fogadni, de ha befogadná is, a fogaknak nem lenne már erejük megrágni. Valamennyit titkos kór gyötörte, meggémberedtek, elgyengültek. Most derült csak ki, milyen fontos a gyomor szolgálata. Hogy az sem henyél ám, hanem feldolgozza a sok jó falatot, azután igazságosan elosztja, és visszaadja a test részeinek. Mert ugyan mi tenne bennünket elevenné, mi táplálná tagjainkat, ha nem az a vér, melyet éppen a gyomor frissít fel mindig, újra meg újra? Belátták ezt a test részei, nem is lázadoztak többé, hanem végezte mindegyik a maga dolgát, mert rájöttek, hogy *egy* test, *egy* szervezet az, amit közösen alkotnak. Ebben a testben pedig mindegyiküknek megvan a maga feladata, amit el kell látnia. Azontúl nem irigykedtek egymásra, máig is egyetértésben élnek, és így lesz ez most már mindig.

És most jól figyeljetek! Ti is egy test vagytok az atyákkal, egy nép, egy állam, mely belőletek és belőlünk áll. Miért lázadoztok hát? Látjátok, a test tagjai is méltánytalannak tartottak olyasvalamit, ami pedig a természet törvényei szerint alakult, és ezért a legjobb is. Nem látjátok-e, hogy a társada-

lom tagjai is egymásra vannak utalva, mint a gyomor és a test egyéb részei? Lássátok be, hogy így a legjobb, ahogy van, és ne lázadozzatok! Tárgyaljunk hát az egyetértésről, azután térjetek vissza Rómába, térjetek vissza a ti rendes életkörülményeitek közé. —

Befejezte szavait. Mély csendben hallgatták végig. A csend beszéde után is tartott. Az emberek elgondolkoztak. Menenius Agrippa mézédes szavai megvesztegették őket. Követeket küldtek Rómába, akik tárgyaltak az atyákkal a kibékülésről. A tárgyalásnak az lett az eredménye, hogy az atyák megengedték: legyenek a népnek olyan tisztviselői, akik megvédik a jogtalanságoktól. Ezek a tisztviselők — *néptribunus*oknak hívták őket — személyükben szentek és sérthetetlenek, az atyák közül senki, de még a konzul sem vetheti őket fogságba.

Először kettőt választottak, Gaius Licinius és Gaius Albinust, akik még három társat vettek maguk mellé, így öten lettek. E három között volt Sicinius is, aki a Szent Hegy-i kivonulást javasolta. A nép tehát nem volt többé védtelen az atyák önkényével szemben. A történelem első „sztrájkja" sikerült.

ANNA PERENNA

— Elég volt az atyák zsarnokságából!

— Alapítsunk új várost!

Ezekkel a jelszavakkal vonult ki a nép Sicinius javaslatára a Szent Hegyre. Ott tábort ütött. Mikor a magukkal hozott eleség elfogyott, a szomszédos földekről hordták el a gabonát. Idővel azonban ez is elfogyott, és már csak néhány napra való eleségük volt. Ekkor már letettek arról, hogy új várost alapítsanak, értesültek ugyanis az atyák békülő szándékairól, hogy mást sem tesznek, mint arról tanácskoznak, hogyan lehetne a népet kibékíteni és visszavezetni a városba. Arra azonban nem számítottak, hogy a tanácskozás ilyen sokáig elhúzódik.

Egy ideig a nép türelmesen várt, de hogy az élelem egyre fogyott, zúgolódni kezdett. Vezetőik, különösen a később néptribunussá választott Albinus és Licinius, csillapították őket. Hogy már nem tart sokáig, az atyáknak hamarosan engedniük kell, még csak egy kis türelem, és győztesen térnek vissza a városba.

De az élelemmel együtt a türelmük is fogyott. Innen is, onnan is hallatszottak a kifakadások:

— Mi lesz velünk? Éhen pusztulunk!

— Nem azért hagytuk el otthonunkat, hogy még rosszabb sorsra jussunk!

— Ha nyomorúságos is volt az életünk, még mindig jobb volt, mint most, otthon mégiscsak akadt számunkra egy falat kenyér.

— Kár volt kivonulni . . . Okosabb lesz visszatérni a városba és kérni az atyákat, hogy bocsássanak meg nekünk.

Vezetőik most már alig tudták őket féken tartani. Hiába magyarázták nekik, hogy az atyák már azon vitatkoznak, kit küldjenek hozzájuk békekövetül, ez mind nem használt. Éhes gyomrot a legokosabb érvekkel sem lehet kielégíteni. Ott csak egy érv hatásos: a kenyér. És éppen ebben volt a legnagyobb hiány, már az utolsó darabokat rágcsálták. Már-már úgy látszott, hogy nem bírják tovább a „sztrájkot", és egyik reggel már zajongva követelték, hogy vezessék őket vissza Rómába, amikor a tábor kapujánál egy kis fehér hajú öregasszony jelent meg, mindegyik karján nagy kosarat cipelve, mely tele volt frissen sült, még gőzölgő lepénnyel:

— Nektek hoztam — mondta az anyóka —, tessék, osszátok széjjel. Mindenkinek jut, hozok még.

Mikor a lepényt az éhes nép szétkapkodta, és a kosár kiürült, az öregasszony fürge léptekkel leszaladt a hegyről,

majd rövid idő múlva ismét megjelent tele kosarakkal. Mindenkinek jutott, és a nép erre a napra megnyugodott. Másnap reggel ez megismétlődött, harmad- és negyednap szintén, amikor az atyák elküldték békekövetül Menenius Agrippát.

A nép győzött. Győzelmét részben ennek a kis öregasszonynak, Annának köszönhette, aki a várostól nem messze fekvő Bovillae nevű községben lakott. Egyedül éldegélt, kis háztartását gondozva. Mikor meghallotta, hogy fönt a táborban éheznek, egész éjszaka lepényt sütött számukra. Ami lisztje volt, felsütötte. Másnap aztán bejárta a szomszédokat.

— Adjatok egy kis lisztet, hadd sütöm meg nekik. Ők miközülünk valók, a mi embereink. Magatoknak adtok, ha nekik adtok.

És a szomszédok adtak. A fürge kis öregasszony megint egész éjjel lepényt sütött, és reggel vitte fel a táborba. Így tett mindaddig, míg a népnek sikerült kiböjtölnie az atyák ellenállását, és győztesen térhettek vissza Rómába.

A nép nem maradt hálátlan a jó öreg Annával szemben. A békekötés után örök emléket állítottak tiszteletére. A századok folyamán tisztelete csak gyarapodott, végül már mint istennőt ünnepelték *Anna Perenna* néven.

CORIOLANUS

Abban az időben, mikor Róma plebejus népe kivonult a Szent Hegyre, élt Rómában egy előkelő patrícius-ifjú, Gnaeus Marcius, akit az istenek okossággal és vitézséggel áldottak meg, de gőggel és konoksággal is sújtottak. A volscusok elleni háborúban részt vett, és különösen kitűnt *Corioli* ostrománál.

Ez a város a volscusok egyik népes, megerősített helye volt. A római sereg megszállta környékét, és ostrom alá vette. Egyáltalán nem számított arra, hogy a város részére valahonnan segítség, felmentő sereg érkezhessék, hiszen a közelben lakó volscusokat, mielőtt idejöttek, szétverték, és nem

gondoltak arra, hogy hamarosan összeszedik magukat. De tévedtek. Míg ők csak a városbeliekre ügyeltek, *Antium* felől volscus légiók rohanták meg a római tábort. Corioli falain az őrség jelentette a lakosságnak, hogy megjöttek a felmentők. A hír viharos lelkesedést keltett. Fegyvert ragadtak, hogy kitörve a várból, két tűz közé szorítsák a rómaiakat.

Ezek a jól megerősített táborban hősiesen ellenálltak, de az egyenlőtlen küzdelemben bizonyára alul maradtak volna, ha nincs ott Gnaeus Marcius. Ez a tábor legvitézebb ifjaiból válogatott csapatot állított össze, és szembeszállt a városból kitörő ellenséggel. Rövid tusában megállította, majd visszaszorította őket. A coriolibeliek nem számítottak arra, hogy az őrség ilyen komoly ellenállást tanúsít, és hátrálni kezdtek.

Marciusnak most választania kellett, hogy a város lakóit veszi-e üldözőbe, vagy a tábor másik oldalát ostromló volscusok ellen fordul. Ő az előbbit választotta. Csapatával vakmerően benyomult a tárva maradt kapun az ostromlott városba. A most már fejüket vesztett corioliakat szétkergette, leölte, vagy foglyul ejtette. A falakon levő faházakat felgyújtatta, majd a város házaira került a sor. A csatazaj és a máglyaként lángoló házak a tábort védő rómaiakat bátorsággal, az ostromló volscusokat félelemmel töltötték el. Nem is tartottak ki sokáig. Látták, hogy a város elveszett, tehát megfutamodtak. A rómaiak késő estig üldözték őket, csak akkor tértek vissza diadalittasan és nagy zsákmánnyal megrakodva a táborba.

Gnaeus Marcius a kivívott győzelemért a Coriolanus melléknevet kapta.

A következő évben senkivel sem háborúzott Róma, és így — ami a legnagyobb ritkaság volt — be lehetett csukni Janus templomának kapuját. A falakon belül is elcsitultak a viszályok a patríciusok és plebejusok között. De ekkor meg új veszedelem támadt. Minthogy a nép kivonulása miatt a földek nagy része műveletlenül, parlagon maradt, ami gabona pedig mégis termett, azt az aszály pusztította el, éhínség ütötte fel a fejét. Olyan volt a város, mintha az ellenség hosszan ostromolta volna! A gazdagok még drága pénzen tudtak magukon segíteni, de a rabszolgákat teljes pusztulás fenyegette; a nép is erre a sorsra jutott volna, ha a néptribunok közbelépésére a konzulok idejében nem gondoskodnak róla.

Hajókat építettek, küldötteket menesztettek minden irányba. Ostiától, Róma kikötőjétől jobbra és balra felkeresték a szomszéd népeket, az etruszkokat és volscusokat, de mivel ezek gyűlölték a rómaiakat, nem sok reményt fűztek hozzájuk. Még délebbre hajóztak le, egészen Cumaeig, de itt meg a Tarquiniusok bosszúálló szelleme kísértett. A küldöttek már nagy mennyiségű gabonát vásároltak össze, és készek voltak az indulásra, amikor Aristodemus, Cumae *tyrannus*a, akit a Tarquiniusok örökösükké tettek, visszatartotta a hajókat:

— Nem adom ezeket vissza nektek, mert ti sem adtátok ki királyaitok vagyonát!

Nem jártak jobban a volscusoknál sem. Nemhogy gabonát nem tudtak vásárolni, de még attól is kellett tartaniuk, hogy megrohanják, és felkoncolják őket. Az etruszkok emberségesebben viselkedtek. Itt a küldöttek nagy mennyiségű gabonát vásárolhattak, ez némileg enyhítette a nép ínségét.

A következő évben, mikor az éhínség még tartott, a hajók lementek egész Szicíliáig, Itália éléstáráig. Innen gazdagon megrakodva tértek vissza Rómába. A szenátus összeült, és az

atyák arról tanácskoztak, a gabonából mennyit és milyen áron osszanak ki a népnek. Voltak, akik okulva a múlton, igen olcsó árat, jóformán ingyen gabonaosztást javasoltak, de voltak, akik gyűlölték a népet, és úgy vélték, most itt az ideje, hogy letörjék, és visszaszerezzék tőle azokat a jogokat, miket a Szent Hegy-i kivonulás révén sikerült kicsikarnia. Ezek között elsőnek szólalt fel Marcius Coriolanus, aki rendkívül gyűlölte a néptribunusi intézményt. Ezeket mondta:

— Ha a gabonát olyan nagyon olcsón vagy ingyen akarják, ám legyen, de akkor adják vissza az atyáknak ősi jogaikat! Miért kell nekem népből választott tisztviselőket látnom? Miért kell tűrnöm, hogy egy Sicinius legyen hatalmon, legyen szent és sérthetetlen, fölöttem pedig úgy rendelkezzék, mintha legyőzött ellenség volnék vagy pénzen vásárolt rabszolga? Én, aki Tarquiniust nem bírtam elviselni, most a zsarnokoskodó Siciniust tűrjem? Tessék, nyitva áll az út, most vonuljon ki, most csalja ki magával a népet a Szent Hegyre meg más dombokra! Rabolják el most is földjeinkről a termést, mint három évvel ezelőtt tették! De merem állítani, hogy ha most kemények leszünk, és nem adunk nekik olcsó vagy ingyen gabonát, úgy megszelídülnek, hogy maguktól indulnak a földek megművelésére, és lemondanak becstelenül szerzett jogaikról.

Az egész beszédből csak úgy áradt az ádáz gyűlölet. A nép őszerinte választhatott: vagy az ingyen gabonáról mond le, és akkor éheznie kell, vagy a néptribunusi hivatalt adja fel, és akkor kiteszi magát az atyák kényekedvének. Ettől a szigorú, sőt kegyetlen állásfoglalástól még a szenátorok is visszariadtak, nagyon is veszélyesnek tartották. Igazuk volt. Mert mikor a kúria elé összecsődült tömeg megtudta, hogy Coriolanus mit mondott, és mit javasolt, dühös hangok hallatszottak:

— Most már éheztetni akarnak bennünket, mintha ellenségek volnánk?

— Most, mikor kenyérhez juthatnánk, Gnaeus Marcius kiveszi a szánkból?

— Szeretné, ha megkötözve átadnánk neki néptribunusainkat, és így tölthetné ki bosszúját rajtuk a mi rovásunkra!

— Íme, az új hóhér, aki előtt vagy éhen kell halnunk, vagy szolgaként csúsznunk-másznunk!

Egyszóval a nép nagyon el volt keseredve. Amikor Coriolanus távozóban volt a kúria épületéből, meg akarták rohanni és végezni vele, de a jelenlevő néptribunusok, akik ugyan nem vehettek részt a szenátus ülésén, de a nyitott ajtó mellett ülve minden szót hallottak, megvédték a nép dühétől. Törvényadta joguknál fogva azonban egy közeli napot jelöltek meg számára, amelyen felelnie kell a nép ellen tanúsított magatartásáért. A nép tisztelte tribunusait, egyelőre megelégedett ezzel, és Coriolanus sértetlenül távozhatott.

De annál kevésbé tisztelte Coriolanus a néptribunusi hatalmat. Mit törődött ő azzal, hogy törvény elé idézték! Nem jelent meg a néptribunusok előtt. Véleménye szerint a plebejusok hivatalnokai nem ítélkezhetnek patríciusok felett.

A nép haragja kemény ítéletet hozott. Gnaeus Marcius Coriolanus — hangzott az ítélet — ellenséges érzületű hazájával szemben, a törvényeket nem tiszteli, s népe romlására tör. Halált érdemelne, de Coriolánál szerzett érdemei miatt életének megkegyelmeztek, és száműzetésre ítélték.

— Menjen a volscusok közé, ott az ő méltó helye — mondták. Akkor még nem sejtették, mennyi gondot és bajt jelent számukra Coriolanus száműzetése.

Coriolanus elment a volscusokhoz. Ezek szívesen fogadták a hírneves hőst, barátságosan megvendégelték, és napról napra mind több jelét adták iránta érzett nagyrabecsülésüknek. Coriolanus csakhamar összemelegedett velük, és gyakran panaszkodott, és fenyegetőzött előttük hazája ellen.

Ezzel még jobban megnyerte a volscusok bizalmát, különösen a volscusok vezére, Attius Tullius kedveskedett neki. Attius Tullius régtől fogva ádáz ellensége volt a rómaiaknak, és most, hogy legnagyobb hősük közéjük jött, messzemenő terveket kovácsolt. Hosszas beszélgetéseik, tanácskozásaik során kialakult a terv, hogyan lehetne Rómát megbüntetni. Természetesen háborúra gondoltak, de ennek megindítása nem csekély nehézségbe ütközött. A volscus nép ugyanis oly sok balul sikerült fegyverfogás után bizonyára nehezen szánja rá magát újabb háborúra Róma ellen, meg aztán nemrég tizedelte meg soraikat valami súlyos járvány, mely elvitte az ifjak színe-javát. Rendkívüli eseménynek kell annak lennie, ami újból felébreszti bennök a harci kedvet és a szunnyadó gyűlöletet.

Hogy ez a rendkívüli esemény bekövetkezzék, Attius cselhez folyamodott. Rómában éppen arra készültek, hogy megismételjék a *Ludi Magni* (Nagy Játékok) nevű fogadalmi ünnepet, amit a szenátus Jupiter tiszteletére rendelt el. Hogy meg kellett ismételni, annak az volt az oka, hogy az első alkalommal az ünnepi játékokat botrányos jelenet előzte meg. Egy római polgár a cirkusz porondján furkósbottal ütlegelve végigkergetett egy rabszolgát. Méltatlan dolog volt ez az áldozat színhelyéhez, mert bár versenyjátékok folytak ott, mégiscsak az isten tiszteletére folytak, és áldozatnak számítottak. De mintha mi sem történt volna, kora délelőtt megkezdték a játékokat, és este ünnepélyesen be is fejezték.

Néhány nap múlva azonban egy bizonyos Titus Latinius nevű embernek csodálatos álomlátása volt. Álmában megjelent előtte Jupiter, és így szólt:

— Nem tetszik nekem, ami a játékok előtt történt. Ha meg nem ismétlitek kellő pompával az ünnepet, veszedelmet támasztok a városra. Add ezt tudtul a konzuloknak.

De Latinius, egyrészt, mert félt, hogy kigúnyolják (mert ugyan mivel tudná bizonyítani, hogy valóban megjelent neki az isten?), másrészt, mert nem merte zavarni a konzulokat, nem adta át Jupiter üzenetét. Pár nap múltán azonban hirtelen meghalt a fia. És hogy ne legyen kétsége a gyászos eset oka felől, álmában újra megjelent az isten, és így feddte meg:

— Megsértetted isteni méltóságomat. Ezért büntettelek fiad halálával. De mondom neked, még nagyobb árat fizetsz, ha parancsomat sietve nem jelented a konzuloknak!

Latinius azonban, mintha csak gonosz szellemek szállták volna meg, még mindig húzta-halasztotta a dolgot, még mindig habozott, annyira félt, főleg az emberek gúnyolódásától. Erre súlyosan megbetegedett. Olyan gyengeség fogta el, hogy nem volt jártányi ereje sem, ágynak esett. Úgy vélte: ismét Jupiter haragja sújtotta! Most már bánta habozását, és ment volna szívesen, de lábai nem bírták. Ágyához hívta hát feleségét, fiait, egész családját, és elmondta nekik látomásait, Jupiter üzenetét, magyarázatát adta a csapásoknak, melyek érték. Azok szent borzongással hallgatták. Amikor befejezte elbeszélését, így kiáltottak fel:

— Vitesd magad haladék nélkül a fórumra a konzulok elé!

Így is cselekedett. A konzulok meghallgatták, majd a kúriába vitették. Itt a szenátorok előtt újra elmondta csodálatos álmait. És alig fejezte be elbeszélését, íme, új csoda történt: akit minden ízében betegen, magatehetetlenül vittek a kú-

riába, most, hogy teljesítette Jupiter parancsát, saját lábán, ép-egészségesen tért vissza házába.

A szenátus minden halogatás nélkül elrendelte, hogy a játékokat meg kell ismételni, és ezek a játékok a lehető legpompásabbak legyenek, hadd lássa az isten, hogy akinek a római nép gazdagságát köszönheti, annak gazdagon áldoz.

Ezt az alkalmat használta fel Attius Tullius, hogy ravasz csellel háborúra ösztönözze a volscusokat. Mivel ez időben a volscus és a római nép békében élt egymással, Tullius kerülő úton elérte, hogy a volscusokat is meghívják az ünnepi játékokra. A volscusok el is jöttek szép számmal. Mielőtt azonban a játékok megkezdődtek volna, Tullius — ahogy megbeszélte Coriolanusszal — fölkereste a konzulokat:

— Van valami közölnivalóm — mondta —, ami államotok életét közelről érinti.

A konzulok kíváncsian várták, mit akar mondani.

— Ne gondoljátok, hogy szívesen mondom el azt, amit most hallani fogtok tőlem, hiszen saját népem polgárairól, honfitársaimról akarok előttetek beszélni. Nem panaszképpen mondom, világért sem, csak éppen azért jöttem, hogy óvjalak benneteket, ne adjatok lehetőséget nekik, hogy meggondolatlanul valami kellemetlenséget okozzanak. Megmondom őszintén, az én népem jelleme nagyon ingatag. Könnyen fellángol, de hamar elalszik. Ezzel magyarázható az a sok vereség, amit tőletek szenvedtünk, és ha még ma is élünk, az nem a mi érdemünk, hanem a tiétek, mert irgalmasok voltatok, és megkegyelmeztetek nekünk. Miről van tehát szó? Arról, hogy a ti ünnepi játékaitokra igen sok hazámfia jött Rómába. Nem tudok szabadulni attól a gondolattól, hogy a játékok alatt, míg a tieitek teljesen elmerülnek azok nézésében, a mieink izgága csoportja összeakaszkodik a tieitekkel, és a já-

tékből véres verekedés lesz. Vagyis megismétlődik, amire bizonyosan jól emlékeztek, az a súlyos kellemetlenség, amit néhány évvel ezelőtt a féktelen szabin ifjúság okozott. Persze mindez csak balsejtelem, bár ne történnék semmi! De én úgy éreztem, hogy ezt nektek előre el kell mondanom, mert ha már megtörtént, nem lehet meg nem történtté tenni. Így kívánta a magam érdeke, de a tiétek is. Még csak annyit, hogy a magam részéről annyira félek mindenféle esetleges összetűzéstől, hogy még ma haza szándékozom menni, hogy belé ne keveredjek itt valamibe.

Szólt és eltávozott. A konzulok ezt a szerfölött kényes ügyet a szenátus elé terjesztették. Az atyák nem látták át Attius ravasz tervét, sőt úgy gondolták, hogy ha a veszély önmagában nem is látszik nagynak, de Attius bizonyára sejt valamit, és ha már ő figyelmeztet, nem árt, ha a szenátus megfogadja a szavát, és óvatos lesz. Így hát határozatot hoztak, hogy a volscusok azonnal, még a sötétség beállta előtt távozzanak a városból. Megindultak minden irányban a kikiáltók, hirdetők: a volscusoknak el kell hagyniuk a várost.

Ezek mindenre el lehettek készülve, csak erre nem. Egyesek csodálkozva, mások megdöbbenve hallották a hirdető harsány szavát: — A volscusok azonnal, még az éj beállta előtt hagyják el Róma területét!

Ki-ki sietett haza, szállására, hogy magával hozott holmiját összekapkodja, és a legrövidebb úton távozzék. Mikor a kapukon kívül többen összeverődtek, méltatlankodni kezdtek:

— Miért csinálták ezt velünk? Hát bűnösök, gonosztevők vagyunk mi, hogy elűznek az ünnepi játékoknak még a színhelyéről is? Vagy valami fertőző nyavalyában szenvedünk, hogy az istenek és emberek gyülekezetében nincs számunkra hely?

Így mérgelődtek, méltatlankodtak, és miközben egyre távolodtak Rómától, valóságos menetté fejlődtek. Az elöl menetelők megvárták a később jövőket, együtt vonultak hazafelé. Mit sem sejtve a történtek valódi oka felől, elérkeztek a Ferentina patak forrásához, ahol egyszerre Tullius jött velük szembe. Megállította őket, és a legnagyobb felháborodást színlelte amiatt, ami Rómában velük történt. Szitkozódott, fenyegetőzött, mintha őt sértették volna meg legjobban.

Amikor azután látta, hogy szavai visszhangra találtak, az egész tömeget levezette az út mellett elterülő mezőre, és ott szónoklatot tartva felidézte előttük a rómaiak sok jogtalan erőszakosságát, és hogy hányszor kellett már vereséget szenvedniük Rómától.

Majd így folytatta:

— De ha minderről meg is feledkeztek, mit szóltok mai gyalázatos eljárásukhoz? Mit szóltok ahhoz, hogy csúfot űztek belőletek? Nem veszitek észre, hogy megint diadalt arattak rajtatok? Gondoljátok csak meg, hány idegen, hány szomszédos nép fiai voltak meghíva Rómába. Szép kis látvány lehetett, amint ti asszonyostul, gyerekestül ott vonultatok kifelé szemük láttára! Mit gondolhattak rólatok, amikor meghallották a hirdetők szavát, és aztán látták, milyen szépen engedelmeskedtek? Nyilván azt, hogy valami istentelenség lakozik bennetek, és ha részt vettetek volna az ünnepen, megszentségtelenítettétek volna, és az istenek megharagudtak volna. Bizonyára ezt gondolják, és ez egészen érthető is. Az is lehetséges, hogy ezzel a gyors távozástokkal az életeteket mentettétek meg. Hát nem ellenséges város az, ahol egyetlen napi tartózkodástoknak halál lehet az ára? Vegyétek végre észre: háborút kezdtek ellenetek. De ha ti férfiak vagytok, azok keserülik meg, akiktől kiindult.

Így beszélt Tullius. A maga szája íze szerint magyarázta nekik a történteket, és haragot akart ébreszteni lelkükben. Mikor ezt a célt már elérte, elbocsátotta őket.

— Menjetek haza — tette hozzá gúnyosan —, és meséljétek el, milyen kitűnő bánásmódban részesültetek Rómában.

Szétszéledtek hát a haragos és méltatlankodó volscusok és hazamentek. Otthon aztán mindegyik elmesélte családjának, rokonainak, ismerőseinek, hogyan jártak Rómában. Ha hozzátett, ha elvett belőle, mindegy az, egyre nőtt-dagadt a história, egyre nőtt-dagadt a gyűlölet. Így lett a gyűlöletből a szövetség felbontása. És lett a felbontott szövetségből háború.

A nép úgy határozott, hogy Attius Tullius és Gnaeus Marcius legyen a fővezér. Mindkettőben bíztak, de Marciusban talán még nagyobb volt a bizalmuk. Tudták, hogy ő mindenkinél jobban gyűlöli Rómát, ahol számkivetésre ítélték. A volscusok jól számítottak. Csakhamar kiderült, hogy egy jó vezér felér egy fegyelmezett sereggel, míg Róma a széthúzáson kívül a gyönge hadvezért sínylette meg.

Coriolanus megindult seregével Róma felé. Az útjába eső városokat sorban elfoglalta, és átadta a volscusoknak, a római telepeseket pedig elűzte. Így érkezett Róma közelébe, s a várostól mintegy ötezer lépésnyire, a Cluilius-árok közelében tábort ütött. Egyelőre nem fogott hozzá a város ostromához, ahelyett inkább a városlakók földjeit pusztította. Arra azonban vigyázott, hogy a patríciusok földjében ne essék kár. Ezt vagy azért csinálta, mert csak a plebejusokra haragudott, vagy mert Róma népe között akarta elhinteni a gyűlölség magvait. Számítása helyesnek bizonyult. Egyre többen mondogatták:

— Ki hiszi el, hogy a mi atyáink nincsenek cimboraságban Coriolanusszal? Ha nem volnának, nem kímélné az ő földjeiket sem!

Szerencse a szerencsétlenségben, hogy az ellenség jelenléte mégiscsak összetartotta őket, a belső rend mégsem borult fel. Bár a cél közös volt: Rómát megmenteni, ezt akarták a patríciusok és plebejusok egyaránt, de más-más úton. A szenátus és a konzulok a fegyverekben bíztak, fegyveres döntést akartak, míg a nép mindenáron békét, békés megoldást követelt. Végül is a nép győzött, mert az atyák belátták, hogy a népet akarata ellenére nem vihetik harcba.

A konzulok tehát összehívták a szenátust, és ott megválasztották a követeket. Ezek el is mentek Marciushoz, hogy a békéről tárgyaljanak vele. A válasz fennhéjázó volt:

— Tárgyalhatunk a békekötésről, ha visszaadjátok a volscusoknak földjeiket, amelyeket elraboltatok tőlük. Ha azt remélitek, hogy nyugodtan fogjátok élvezni, amit háborúban szereztetek, csalódtok! Én nem feledkeztem meg azokról a sérelmekről, amelyeket tőletek szenvedtem, sem vendéglátó gazdáim jótéteményeiről, és rajta leszek, hogy ti is meglássátok: megtört-e bátorságom a száműzetésben, vagy haragomtól még nagyobbra nőtt?

A követek dolguk végezetlenül tértek vissza Rómába. A szenátus újra kiküldte őket, hogy engedékenységre bírják Coriolanust, de ekkor már be sem engedték őket a táborba. Erre a papok teljes papi díszbe öltözve elébe járultak, hogy megengeszteljék, de Coriolanust ők sem tudták eltéríteni szándékától. Teljes bosszút akart állni a római népen.

Ez a nép azonban még mindig bízott abban, hogy békésen el lehet intézni az ellenségeskedést, hogy nem kell fegyvert fogni, ölni és öletni. De a remény napról napra csökkent. Coriolanus hajthatatlan maradt. Ekkor a római asszonyok, a *matrónák* tanácskozásra gyűltek össze, hogy mitévők legyenek. Az asszonyokat Veturia, Coriolanus anyja hívta meg

házába. Vele lakott menye, Volumnia és két kis unokája, Coriolanus fiai. Hosszas tanácskozás után arra az elhatározásra jutottak, hogy az idős Veturia Volumnával és két kis unokájával együtt maga megy az ellenséges táborba, és ha már a férfiak nem tudnak békét teremteni, hát esdjék ki az asszonyok sírásukkal és könnyeikkel.

Mikor ezt a férfiak meghallották, gúnyolódni kezdtek:

— Csak asszonyoknak juthat ilyesmi eszébe! Hogy gondolják ezt? Hogyan lágyíthatná meg anyai sírás és hitvesi könny annak az embernek a szívét, aki elárulta hazáját és népét? Kőből van annak a szíve! Hiábavaló próbálkozás lesz ez!

De az asszonyok nem törődtek a várható kudarccal, elindultak. Nem kellett sokáig menniük, közel volt az ellenség tábora. Nem is mentek egyedül, síró asszonyok kísérték őket.

Az őrök jelentették Coriolanusnak, hogy nagy tömeg aszszony kér tőle meghallgatást. Kelletlenül ment eléjük, el volt szánva, hogy éppoly hajthatatlan marad, mint a korábbi követségeknél. Nevetségesnek és egyben bosszantónak találta, hogy asszonyok akarják meglágyítani kemény szívét, mikor őt sem a követek ékes szavai, sem a díszbe öltözött papok vagy a vallásos félelem nem térítették el szándékától. De hát hadd sírjanak, hadd jajgassanak, ha nekik úgy tetszik!

Leült, közömbösen szemlélte az asszonyok gyászba öltözött seregét, és várta, hogy egyikük majd előlép, és mond valamit. De egy ideig nem történt semmi. Kezdett már boszszankodni, mikor szolgája, akit még Rómából vitt magával, odahajolt hozzá, s halkan figyelmeztette:

— Ha jól látom, anyád, hitvesed és gyermekeid is itt vannak.

Coriolanus erre felpattant székéről, és rohant anyjához,

hogy megölelje. De Veturia tekintete, ez a könnyekkel áztatott, sápadt, szomorú arc, egyszerre haragos és kemény lett:

— Állj meg! Mielőtt megengedném, hogy megölelj, tudni akarom, hogy ellenségemhez vagy fiamhoz jöttem-e! Mondd meg: itt a táborban anyád vagy foglyod vagyok-e? Hát ezt kellett hosszú öregségemre megérnem, hogy fiamat először száműzzék, azután meg mint ellenségemet lássam viszont? El tudtad pusztítani ezt a földet, mely szült és táplált téged? És ha képes voltál is arra, hogy messziről fenyegesd szülőföldedet, legalább akkor szűnt volna meg gyűlöleted, mikor erre a földre léptél, és megláttad a hazai tájat! Micsoda ember vagy te? Róma falai nem juttatták eszedbe: „ezek a falak őrzik házamat, abban házi isteneimet, ott van anyám, hitvesem, két szép gyermekem . . . Ó, én szerencsétlen! Ha nem szültelek volna e világra, most Rómát nem fenyegetné ellenség! Ha nem lenne fiam, most szabad házában szabad nőként halhatnék meg! Nincs olyan csapás, ami számomra rútabb, számomra gonoszabb lenne! De én legalább nem hordozom sokáig nyomorúságomat, öreg vagyok, hamarosan meghalok, de nézz fiaidra! Ha tovább járod ezt az utat, korai halál vagy hosszú szolgaság vár rájuk!

Mire Veturia végére ért szavainak, Volumnia és gyermekei már ott csüggtek Coriolanuson, ölelték, csókolták, és sírtak, sírtak a többi asszonnyal együtt.

És íme, az anyai fájdalomból, a hitvesi bánatból fakadt könnyeknek nem tudott ellenállni a makacs férfi, akit nem hatottak meg sem a követek szavai, sem a papok méltósága. De ezek a könnyek, ezek mások voltak . . . Ezek megtörték elszántságát, hiszen őt és hazáját siratták. Megölelte övéit, elbocsátotta őket, és még azon a napon tábort bontott. Visszavonta a volscus sereget a várostól.

További sorsáról kétféle hagyomány van. Az egyik az, hogy a volscusok csalódottságukban feldühödve megölték, a másik pedig az, hogy késő öregségében, hazájától távol halt meg. Egy réges-régi följegyzés megemlíti, hogy élete vége felé sűrűn mondogatta:

— Vén embernek keserű csak igazán a száműzetés kenyere!

Az asszonyok visszatértek Rómába. A férfiak nem fukarkodtak a dicsérettel, hiszen asszonyi könnyek mentették meg a várost, nem a férfiak fegyverei. Hogy ennek a dicsőséges eseménynek látható emléke is legyen, templomot állítottak Fortuna Muliebrisnek, az Asszonyokat Védő Szerencse istennőnek.

A volscusok később Attius Tullius vezérletével, az aequusok szövetségében újból megindultak Róma ellen. Nem nyughattak, Rómát mindenképpen le akarták igázni. De az aequusok nem egyeztek bele, hogy az ő seregüknek is Attius Tullius parancsoljon.

— Miénk a veszedelem, övék a dicsőség? Azt már nem! — mondogatták.

Ebből vita, a vitából veszekedés, a veszekedésből fegyveres összetűzés és heves harc támadt. És melyik lett a győztes? A két veszekedő közül a harmadik: Róma. Mert a két ellenséges had gyilkos és hosszan tartó háborúskodásban teljesen felemésztette egymást, míg Róma gyarapodott.

NÉPTRIBUNUSOK ÉS KONZULOK

A fórumon két ember hevesen vitatkozott. Ruhájukon, tógájukon látszott, hogy tisztségviselők.

— Ha azt akarod, hogy a béke helyreálljon a nép és a patríciusok közt, terjessz a szenátus elé javaslatot, hogy a nép is részesülhessen az ellenségtől elhódított földből, az *ager publicus*ból — mondta az egyik.

— Az ager publicusból csak azok kaphatnak, akiknek megvan hozzá a tehetségük, *kliens*ük és rabszolgájuk, hogy meg is művelhessék — felelte a másik.

— Vagyis a patríciusok. Úgy beszélsz, mintha a nép nem vett volna részt az ellenséges föld meghódításában. Pedig

éppen ezek miatt a háborúk miatt adósodott el, nem tudta megművelni földjét, elvesztette vagyonát, nemegyszer életét is. Nem gondolod, hogy igazság szerint nekik is juttatni kellene belőle?

— Senki sem akadályozza meg őket, hogy béreljenek belőle, ha megvan hozzá a tehetségük — ismételte a másik, holott nagyon jól tudta, hogy az eladósodott plebejusok erre nem képesek.

A két vitatkozó Gnaeus Genucius néptribunus és Gaius Manlius konzul volt. Így folyt a vita a konzulok és a néptribunusok közt hónapok, sőt mondhatni évek óta, mert ez volt a bajok forrása, a viszály magva, ezért adósodott el a nép, ezért került börtönbe vagy szolgaságba.

Genucius azonban nem olyan ember volt, hogy az üres szócsatával megelégedett volna. Népgyűlést hívott össze, amelyen megszavazták az új, igazságos földosztási törvényt. De a konzulok ellenszegültek a nép kívánságának, nem terjesztették a szenátus elé, és így nem valósulhatott meg. Ezért meg kellett bűnhődniök. Mikor hivatali évük letelt, és a konzuli méltóság személyüket nem védelmezte, Genucius néptribunus jogánál fogva törvény elé idézte, és bevádolta őket, mint a nép ellenségeit.

A két volt konzul — Gaius Manlius és Lucius Furius — nem sok jót várt a tárgyalástól. Ismerték Genucius szilárdságát és a nép gyűlöletét. Az atyákhoz, a patríciusokhoz fordultak tehát, de ezektől csak bizonytalan ígéretet kaptak, hiszen már nem voltak hatalmon. Még leginkább a patrícius-ifjakban bíztak. Felkeresték őket, és keserű szavakkal panaszkodtak:

— Tanuljatok a mi esetünkből, és ne foglaljatok el állami tisztséget. Ne törődjetek semmit az állam ügyeivel! Mert mi más a hatalmat jelentő vesszőnyaláb, a méltóságot jelentő

bíborszegélyű köpeny, a *toga praetexta*, mi más a díszes szék, a *sella curulis*, melybe a konzul ül, mint úgyszólván a halottnak kijáró pompa? E díszes jelvényekkel szinte a ravatalra terítenek bennünket! Ha mégis vágyakoznátok a konzulságra, gondoljátok meg, hogy a konzul nem más, mint a néptribunus foglya és szolgája. A konzulok csak a tribunusok bábjai: mindent csak azok parancsára, azok engedélyével tehetnek. Ha konzul vagy, és meg mersz moccanni, ha tekintettel mersz lenni az atyákra is, ha azt mered hinni, hogy a plebejusokon kívül más is él ebben az államban, jól vigyázz magadra, és ne felejtsd, hogyan járt Gnaeus Marcius Coriolanus. Ha konzul vagy, te sem várhatsz jobb sorsot . . .

Az effajta beszédek felizgatták az ifjakat, akik amúgy is gyűlölték a tribunusokat és a tribunusi intézményt. Elhatározták, hogy kiállanak a konzulok mellett. Vakmerő tervet eszeltek ki, és akadt, aki vállalkozott a terv végrehajtására . . . Elérkezett a nap, melyen a néptribunus vádat akart emelni a konzulok ellen. A nép nagy tömegben gyűlt össze, és feszülten várakozott. Zsibongott az egész fórum. A várakozás, feszültség és zaj egyre fokozódott, mindenki Genuciust várta. De az késett. Először csak csodálkozott ezen a nép, de azután gyanús lett ez a késlekedés.

— Csak nem ijesztették el valamivel Genuciust? — kérdezgették. — Még csak az kell, hogy ő is elhagyja a mi ügyünket.

— Nem, ő azt nem teszi — mondták mások —, nem olyan fából faragták. Más oka lesz az ő késésének. Inkább azt hiszszük, hogy betegség tartja vissza.

Egyesek elszaladtak Genucius házához, ahonnan sápadtan és rémülten tértek vissza:

— Ne várjátok Genuciust! Az éjjel meggyilkolták. Holtan találtuk házában.

Mint a villámcsapás, úgy hatott ez a hír a tömegre. És mint a vezető nélkül maradt nyáj, hirtelen szétszaladtak, ki erre, ki arra. Különösen Genucius tribunustársai rémültek meg, mert látni való volt, hogy nem sokat érnek azok a törvények, amelyek az ő személyüket szentnek és sérthetetlennek minősítik.

Bezzeg nem így az atyák! Alig palástolhatták örömüket, dicsérték az ifjakat, és még az is azzal dicsekedett, hogy része van a gyilkosságban, akinek Genucius vére nem szennyezte be a kezét. Nyíltan hirdették:

— Most megfékezzük a tribunusi hatalmat! Eleget tűrtünk tőlük!

Az általános rémületet felhasználva, a konzulok a fenyegető háború ürügyével sorozást rendeltek el. A tribunusok annyira meg voltak félemlítve, hogy nem tiltakoztak. A népet ez mélyen elkeserítette.

— Úgy látszik, megint visszatérünk a régi módihoz, amikor még nem voltak tribunusaink. Genuciusszal meghalt a tribunusi hatalom, és vele együtt el is temették. Most már nincs más hátra, mint hogy a nép maga védje meg magát, mástól nem várhat segítséget.

Ilyen volt a nép hangulata, miközben a konzulok sereget toboroztak. Történt pedig, hogy egy bizonyos Volero Publicius megtagadta a katonáskodást, mire a konzulok elküldték érte egyik lictorukat. Volero tiltakozott:

— Nem állok be katonának! Harcoltam már eleget, még rangot is kaptam, nem megyek!

Erre a lictor letépte ruháját, és meg akarta vesszőzni. Volero kiabálni kezdett, és a tribunusokat hívta védelmére. De azok nem jöttek. Volero a fórum felé szaladt, a lictor utána. Volero újra kiabálni kezdett:

— Fellebbezek a néphez! A tribunusok eltűrik, hogy meg-

vesszőzzék a népet, mert félnek, hogy meggyilkolják őket saját házukban!

A lictor eközben utolérte, és meg akarta bilincselni. De Volero nem hagyta magát, és mert többen jöttek segítségére, a lictor jobbnak látta elszaladni. Volero pedig így szólt a köréje gyűlt emberekhez:

— Hozzátok fellebbezek! Ne hagyjatok el, polgárok, ne hagyjatok el, bajtársaim! Ne reméljetek segítséget a tribunusoktól, inkább ők szorulnak a ti segítségtekre!

A tömeg és az indulat egyre nőtt. Mikor a konzulok a lictortól megtudták, mi történt, lictoraik kíséretében maguk indultak rendet csinálni. De pórul jártak. A tömeg elkergette a lictorokat, összetörte vesszőnyalábjaikat. A konzulok testőreikkel együtt futva kerestek menedéket a kúriában. Az atyák előtt panaszt tettek Volero és a nép ellen, de céljukat nem érték el. A józanság győzött. A nép ellen tett indítványokat az atyák sorban elvetették, és a konzulokat mérsékletre intették.

Az eset után Volerót körülrajongta a nép, és a legközelebbi választás alkalmával megválasztották tribunusnak.

Sokan azt hitték, hogy hatalmát arra használja majd, hogy megbosszulja a rajta esett sérelmet. De nem így történt. Egy szóval sem támadta a konzulokat, csupán egyetlen javaslattal fordult a néphez:

— Javaslom, polgárok, hogy ezentúl a nép tisztviselőit a *tribus-gyűlés*eken válasszák. (Eddig ugyanis a *centuria-gyűlés*eken választották, ahol a patríciusok voltak a hangadók.) Az atyák és a konzulok ezt semmiképpen nem akarták.

— Még csak az kellene! — mondogatták. — Akkor aztán csupa olyan embert választanának meg, akikkel még több bajunk volna.

Csak annyit tudtak tenni, hogy a tribus-gyűlés összehívását halogatták, de azt már nem tudták megakadályozni, hogy Volerót a nép újra meg ne válassza.

„Ha nem megy szép szóval, akkor majd pénzzel dolgozunk" — gondolták az atyák, és meg akarták vesztegetni Volero tribunustársát, Laetoriust, aki *vétó*jával megakadályozhatta volna a javaslat tárgyalását. De Laetorius erre nem volt kapható, sőt ő lett most már a javaslat leghevesebb szószólója, talán még Volerót is felülmúlta.

Az atyák erre azzal válaszoltak, hogy a patríciusok közül a nép legdühödtebb ellenségét, Appius Claudiust tették meg konzulnak.

— Majd ez megtanít benneteket! Letöri a szarvatokat! — mondogatták.

Appius Claudius kegyetlen, gőgös ember volt, és szívből megvetette a népet. De Laetoriusban kemény ellenfélre talált. Mikor kihirdették Claudius konzulságát, így kiáltott fel:

— Azt hiszitek, az atyák konzult választottak? Tévedés! Hóhért választottak, azt varrtak a nyakunkba, hogy marcangoljon bennünket! De ne igyék előre a konzul a medve bőrére! Holnap ismét gyertek el ide! Én itt a szemetek láttára vagy meghalok, vagy megszavaztatom a törvényt!

A következő napon a tribunusok elfoglalták emelvényüket. A patríciusok, készen arra, hogy bármi áron is megzavarják a gyűlést, és meggátolják a döntést, a nép között helyezkedtek el csoportosan. Mikor ezt Laetorius észrevette, felszólította a népet:

— Mindenkit el kell távolítani, aki nem tartozik a szavazók közé!

Erre Appius, a konzul válaszolt:

— Vigyázz! A tribunusnak csak a plebejusok fölött van

hatalma! Nem az állam tisztviselője ő, csak a népé, a plebejusoké. Te legfeljebb annyit mondhatsz: „Ha jónak látjátok, távozzatok, polgárok."

Laetorius erre törvényadta jogánál fogva el akarta fogatni Claudiust, mire az a lictorokat küldte Laetorius ellen. A patríciusok és a nép egyaránt kész volt a beavatkozásra, és csúnya verekedés, vérengzés lett volna ebből az összeszólalkozásból, ha Claudius konzultársa, Titus Quinctius gyorsan közbe nem lép. Ráparancsolt az atyákra:

— Fogjátok meg Claudiust, és ha másképp nem, erőszakkal vigyétek el a fórumról.

Aztán a tribunusokhoz fordult:

— Kérlek, ne lázítsátok a tömeget. Ellenkezőleg, csillapítsátok haragját. Ha nem kerül is javaslatotok fölött döntésre azonnal sor, abból nem lesz károtok. Higgyétek el, az atyák a nép hatalmában vannak, a konzul meg az atyákéban. Nyugodjatok meg tehát, és nyugtassátok meg a népet is.

A tribunusok hallgattak szavaira. A nép haragja megszűnt, nyugodtan tanácskoztak. De nem úgy Appius! Mikor a fórumra, majd a kúriába kísérték, valósággal dühöngött:

— Esküszöm az istenekre és emberekre, hogy a ti gyávaságtok teljesen kiszolgáltatja államunkat a hitvány néptömegnek! Ahelyett, hogy szembeszálltatok volna velük, engem fogtatok és hurcoltatok el. Nem a konzul nem támogatja a szenátust, hanem megfordítva: a szenátus hagyta cserben a konzult. De csak így tovább! Majd kaptok a nyakatokba olyan törvényeket, amilyeneket még a Szent Hegyen sem hoztak!

Próbálták csitítani:

— Neked és a hozzád hasonlóknak csak arra van gondotok, hogy kinek a kezében van a hatalom. Hogy közben az államot szétmarcangoljátok, azzal ugyan keveset törődtök.

— Nem állam az — kiáltotta Claudius —, ahol a nincstelen nép az úr!

Így vitatkoztak, veszekedtek. Közben a nép tanácskozott, és törvényerőre emelte Volero javaslatát, vagyis hogy ezentúl a tribus-gyűlésen válasszák a tribunusokat. Ezzel az atyák és híveik befolyását ezen a téren semmivé tették.

A római nép két régi ellensége, az aequusok és a volscusok felhasználták az ádáz viszályt, mely Róma bensejében dúlt:

— Csak hadd veszekedjenek! Hadd marakodjanak! Az a jó nekünk! — mondogatták. — Bár vonulna ki ismét a nép, mi befogadnánk, és könnyen leigáznánk az erőtlenné vált Rómát.

Ez a vágyuk ugyan nem teljesült, de a viszálykodás alatt pusztítva járták a római földeket, és igyekeztek minél több zsákmányt szerezni. Csak akkor hagyták abba, mikor hírét vették, hogy a belső harc lecsendesedett. A szenátus azonban, hogy megtorolja rablásaikat, hadat indított ellenük, és Appius Claudiust bízta meg a sereg vezérletével.

„Most majd megtanítom a »dicső« nép fiait — gondolta magában. — Engem, *engem* legyőztek, pedig azért lettem konzul, hogy letörjem tribunusaikat, hogy ne legyen törvényeikből semmi. És mégis lett! Amit konzulelődeim sokkal kisebb erőfeszítéssel meg tudtak akadályozni, én nem tudtam. Ezzel háláltam meg az atyáknak a belém vetett bizalmat. De most itt az alkalom, hogy megfizessek a hitvány plebejusoknak. Majd megmutatom, mit jelent az, hogy én vagyok a vezér. Ezt világéletükben megemlegetik . . ."

És válogatott kínzásokkal gyötörte őket, fölösleges és fárasztó menetelésekkel, gyakorlatokkal, új meg új sáncárok

ásásával, és ki tudná felsorolni, még mivel. Ám a katonák nem hagyták magukat.

„Ha te úgy, mi is úgy" — gondolták, és csak nagy ímmel-ámmal teljesítették parancsait. Ólomlassúak voltak mindenben, iszonyúan ráértek, és ezellen nem használt se szép szó, se büntetés. Ha például menetelésük magától a lendülettől meggyorsult, azonnal lelassították, ha gyorsabb mozgásra nógatta őket, már ez a nógatás elég volt ahhoz, hogy elvegye a mozgástól kedvüket. Ahol megjelent, a katonák földre szegezték szemüket, és aki mellett elment, csöndben átkot szórt reá. Claudius erre azzal felelt, hogy elrendelte az *ambulatiót*, vagyis tíz mérföldnyi utat kellett megtenniök teljes fölszereléssel, oda és vissza, meghatározott idő alatt. Vagy a *palariát*, támadást egy hat láb magas cölöp ellen, a rendesnél kétszer nehezebb fegyverzetben. De hiába volt mindez, hiába a levonás a zsoldból, a nyilvános megszégyenítés avagy a testi fenyítés: a gyűlölet mindennél erősebb volt.

Appius Claudius tajtékzott dühében. Tisztjeit vette elő:

— Ti *centuriók*, ti *duplicarius*ok, ti vagytok a hibásak, hogy nem tudtok fegyelmet tartani. Ti néptribunusok, ti volerók . . .

Mikor a volscusok ezekről a dolgokról értesültek, támadásra indultak. Claudius kivezényelte seregét a táborból, hogy megütközzék velük. De hol volt a régi római vitézség? Nyoma sem volt. Nemhogy nem akartak győzni, de egyenesen azt akarták, hogy az ellenség győzzön. Hiába biztatták őket tisztjeik, vezéreik csatára, ők bizony már lándzsájuk elhajítása után megfordultak, és menekültek vissza a megerősített táborba. Azzal sem sokat törődtek, hogy a hátul maradtakat az ellenség lekaszabolja. A sáncok tetejéről aztán visszaszorították a már-már győztes volscusokat, amiből nyilván-

való lett, hogy a római csak a táborát nem adja, de egyébként vereségét nem bánja, talán még örül is neki.

Appius dühében népgyűlést rendelt el a fővezéri sátor előtt, de tisztjei figyelmeztették:

— Vedd tudomásul, hogy katonáid mind egy szálig megtagadták a népgyűlésen való részvételt. Azt javasoljuk, hogy népgyűlés helyett bontass tábort, és vezesd ki a sereget a volscusok földjéről. Ha itt maradunk, annak nem lesz jó vége. Láttad, hogy az ellenség már itt volt a kapuknál, sőt felhágott a falakra is, és nem sok hiányzott, hogy az egész tábort elfoglalja. Okosabb, ha kiadod a parancsot a visszavonulásra.

Appius Claudius kénytelen-kelletlen engedett, és reggel a kürtösökkel indulót fúvatott. De a kürtszóra a nem messze táborozó volscusok is felfigyeltek. Megvárták, míg a római hadoszlop kivonult a táborból, és megtámadták a hátvédet. Nagy zűrzavar támadt a hátsó sorokban, és mint a láng, egyre tovább harapózott, és az elsőket is utolérte. A kavarodásban szót, parancsot érteni se lehetett. A római hadoszlop szétbomlott, a katonák mindent elfelejtettek, csak a futást nem.

— Álljatok meg! A volscusoktól féltek, akiket már annyiszor legyőztetek? — kiabált a konzul rájuk. De hasztalan. Fegyvereiket, pajzsaikat eldobálva futottak, menekültek. Végül is már az ellenség fáradt bele az üldözésbe, és így a konzulnak sikerült egy távoli mezőségen, már római földön, katonáit összeszedni és tábort ütni. Azután gyűlést hívott össze, s keserűen szidalmazta őket:

— Szép kis had vagytok ti! Elfeledtétek a fegyelmet, mindent, amit egy katonának tudnia kell! Hol vannak fegyvereitek? A tied hol van? ... És a tied? ... Íme, fegyvertelen fegyveresek ... Szégyen, gyalázat, a római név megcsúfolása, amit ti ma cselekedtetek!

Egy bátor római centurio, név szerint Lucianus, megfelelt neki:

— Tudom, hogy halállal lakolok érte, ha megmondom, de mégis megmondom: tanuld meg, konzul, hogy egy hadsereg ereje abban van, ha a katonák szívesen engedelmeskednek a vezérnek, és nem gyűlölik őt szívük mélyéből.

Appius rögtön elfogatta a centuriót, és fejét vétette tiszttársaival együtt, a sereget pedig megtizedeltette: sorba állította katonáit, és minden tizediknek elő kellett lépnie. Ezeket a vesztőhelyre vitette. A kudarc azonban, melyet a nép iránt érzett gyűlölete okozott, nem ment feledésbe.

Nem csoda tehát, hogy mikor hivatali éve lejárt, a néptribunusok törvény elé idézték, hogy feleljen konzulsága alatt elkövetett hibáiért és bűneiért. Nyilvánvaló volt, hogy számkivetésre fogják ítélni. A szenátorok azonban mindent elkövettek, hogy Appius Claudiust mentesítsék a számkivetés alól. Hivatkoztak régebbi érdemeire, hajlott korára, de még így sem mentesült volna a büntetéstől, ha váratlanul súlyosan meg nem betegszik. Nemsokára meg is halt. És bár temetésekor a halott fölött mondott, emlékét dicsőítő beszédet is szívesen meghallgatta a nép, Rómában mégis sokáig emlegették mint a fennhéjázás és az embertelen gyűlölet riasztó példaképét.

CAESO QUINCTIUS

A város alapítása utáni 293. esztendőben vészesnél vészesebb előjelek ijesztgették a babonára amúgy is hajlamos népet. Többen látták, hogy egyik este lángot vetett az ég. Másutt földrengés rémítette meg az embereket. Valaki hírül hozta, hogy a mezőn egy tehén emberi hangon szólalt meg. Egy helyen véreső esett. Másutt rengeteg madár jelent meg, és letarolta a vetést.

Mit jelentenek ezek a vészjelek? Jót nem, az bizonyos. A főpap, a *pontifex maximus,* elrendelte, hogy nézzék meg a *Sibylla-könyvek*et, talán ott választ kapnak rájuk.

A sibyllai könyvek különös módon kerültek Rómába. A hagyomány szerint még Tarquinius Superbus idején történt, hogy egy igen öreg asszony kereste fel a királyt:

— Kilenc könyvet hoztam neked, király. Vedd meg őket, a jövendőt olvashatod bennük.

— És mennyiért adod őket? — kérdezte a király.

Sibylla, aki a monda szerint ekkor már hétszáz éves volt, igen nagy árat kért. A király nevetett.

— Bolondnak nézel engem? Szó sem lehet róla! Menj, és vidd a könyveidet.

Sibylla nem válaszolt, hanem odament az égő áldozati oltárhoz, három könyvet a tűzbe vetett, aztán visszafordult a királyhoz, és vénségtől reszkető hangján így szólt:

— Hármat elégettem, de a hatot, mely megmaradt, megveheted ugyanannyiért, király.

A király még jobban nevetett. Erre a vénasszony újra a lángba dobott három könyvet, és a megmaradtakat kínálta — ugyanazon az áron. Tarquinius most már meghökkent, és kiadta a parancsot:

— Hívjátok ide az augurokat, vizsgálják meg a könyveket!

Jöttek, megvizsgálták. A cumaei Sibylla szent jóskönyvei voltak, azé a Sibylláé, aki még Aeneast vezette le az alvilágba. A király megvette a könyveket, és ezentúl mint a római állam legszentebb kincseit Jupiter capitoliumi temploma alatt egy üregben őrizték őket.

Most, hogy a különböző vészjelekre magyarázatot kapjanak, ünnepélyes külsőségek mellett előhozatták, és az arra kirendelt duumvirek tanácsot kértek a szent jósigéktől. Ezt olvasták ki belőle:

„Idegen származásúak gyülekezete veszedelmet támaszt a város ellen, de tartsátok vissza a támadást a város főhelyétől,

hogy itt öldöklés ne legyen. És tartózkodjatok minden széthúzástól!"

Sibylla jóslatát a kikiáltók mindenütt kihirdették, és hatására egy időre megszűnt a városban az egyenetlenség, annál is inkább, mert újabb vészes előjel sehol sem mutatkozott. De a nyugalom nem tartott sokáig. Híre jött ugyanis, hogy a régi ellenségek, a volscusok és aequusok ismét fegyvert fogtak, és csatlakoztak hozzájuk az antiumiak is. Amint ezt a konzulok a szenátusban bejelentették, elrendelték a toborzást is. Az egyik konzult a volscusok, a másikat az aequusok ellen jelölték vezérnek.

A tribunusok azonban ellene voltak a katonaszedésnek.

— Azt hiszitek, polgárok, hogy a háborúról szóló hír igaz? Nem igaz! Aljas csel csupán, csak arra szolgál, hogy titeket eltávolítsanak a városból, száműzzenek benneteket, mert mi egyéb ez, mint száműzetés? Tudjátok jól, hogy a volscusokat és aequusokat az előző háborúban jóformán megsemmisítettük. Nincs azoknak erejük és merszük fegyvert fogni ellenünk. Jól tudják ezt az atyák is, ezért találták ki, hogy csatlakoztak hozzájuk az antiumbeliek is. Micsoda hazugság! Ki hiszi el, hogy az antiumiak, akik maguk is római származású telepesek, fegyvert fognak Róma ellen? Átlátszó csel ez, aminek nincs más célja, mint megakadályozni, hogy ti megszavazhassátok azokat a törvényeket, melyek a javatokat szolgálják.

Ezek a szavak a fórumon hangzottak el, ahol a tribunusokkal szemben a konzulok szedték a katonákat. A nép most a konzulok ellen fordult, hogy megakadályozza a katonaszedést.

Nagy verekedés támadt, a konzulok a tribunusokra, a tribunusok a konzulokra uszították embereiket. Nem számított,

UMBRIA
PICENUM
SZABINOK
ETRURIA
ETRUSZKOK
AEQUUSOK
RÓMA
LATINOK
HERNICUSOK
VOLSCUSOK
LATIUM
RUTULUSOK
SAMNIUM
CAMPANIA
VIA APPIA
CURES
Capena
Falerii
VEJI
Crustuminum
Corniculum
Fidenae
Caenina
Antemnae
Collatia
Gabii
Labici
TUSCULUM
Ostia
Bovillae
Alba Longa
Aricia
LAVINIUM
Pollusca
ARDEA
ANTIUM
Anxur
Circei
Tibur
Anio
Fucinus tó
Sulmo
PALMARIA
SINONIA
PONTIA
PANDANTERIA
AENARIA
PROCHYTA SZ.
NÁPOLY
Cumae
Misenum
KÖZÉP-ITÁLIA
A KÖZTÁRSASÁG KORÁBAN

kinek meddig terjed a jogköre, hanem csak az, hogy kinek erősebb az ökle.

A patrícius-ifjak között volt Caeso Quinctius, Lucius Quinctius fia. Ez a fiú alaposan elütött az apjától. Míg az apa nemeslelkű, a népet szerető és ezért méltán népszerű patrícius volt, a fiú testi erejével hivalkodott, és kitűnt társai közül a nép gyűlöletében. Most is az elsők között volt a verekedésben. Aki útjába került, nem úszta meg sebek nélkül. Még a néptribunusok is menekültek előle, egyedül Aulus Verginius nem ijedt meg tőle és rákiáltott:

— Hazaárulás miatt törvény elé idézlek!

De ezzel csak fokozta Caeso dühét. Még vakmerőbben támadott, a menekülőket üldözte, és akit utolért, annak még a ruháját is leszaggatta. Verginius meg is mondta:

— Látjátok, kegyetlenebb ez a Tarquiniusoknál is! Mi lesz, ha az atyák nemsokára konzullá vagy diktátorrá teszik? Hiszen még mint magánemberrel sem lehet bírni vele. De én nem ijedek meg tőle!

Elérkezett a nap, amikorra törvény elé idézte. A patríciusok mindent megpróbáltak, hogy mentsék az ifjút, dicsérték eszét, erejét, korábbi tetteit. De a tribunus hajthatatlan maradt, követelte Caeso megbüntetését. Ekkor előállt az apa, és így szólt:

— Nem emlegetem föl fiam jeles tetteit, nem dicsérem, inkább — veletek együtt — elítélem. És ha most mégis azt kérem, hogy bocsássatok meg neki, meggondolatlanságára és fiatalságára hivatkozom. Ne fosszátok meg fiától az apát, aki sem szóval, sem tettel nem bántott meg közületek senkit.

Ezek a szavak megtették hatásukat. Már Verginius is hajlott a bocsánatra, amikor egy ember előlépett a tömegből, és Caesóra kiáltott:

— Látod ezeket a sebeket? Ezeket neked köszönhetem! Én bizony nem segítek rajtad, megérdemled a büntetést!

Alighogy elhallgatott, előállt egy másik polgár, egy volt tribunus, Marcus Volscius Fictor, és ezeket mondta:

— Tavaly történt, polgárok, mikor az a járvány volt a városban, hogy séta közben találkoztam ezzel az ifjúval. Velem volt a bátyám is, ki akkor lábadozott súlyos betegségéből, és még meglehetősen gyenge volt. Ez az ifjú valami gúnyos megjegyzést tett rá, mire bátyám azt mondta neki, hogy több tisztelettel lehetne az idősebbek iránt. Erre ez az ifjú „hitvány plebejus!" kiáltással nekirohant, és addig öklözte, míg összeesett. Félholtan vittem haza, és csak otthon vettem észre, hogy halott. Akkor hiába mentem panaszra a konzulokhoz, nem hallgattak meg. Most hát itt vagyok fájdalmammal és vádammal.

Az embereket annyira felizgatta Volscius beszéde, hogy attól lehetett tartani: nekirohannak Caesónak és széttépik. De Verginius megmentette:

— Fogjátok és bilincseljétek meg! — parancsolta a melléje rendelt szolgáknak, és mintha börtönbe vitetné, eltüntette a nép szeme elől. De minthogy Caesót most már gyilkosság vádjával illették, ügyében már nem a tribunusok, hanem a konzulok határoztak.

Addig is azonban nem engedték börtönbe vetni, hanem kezeseket kellett állítania, hogy a legközelebbi törvénynapon megjelenik. Ez persze esze ágában sem volt, hanem már azon az éjszakán átszökött az etruszkokhoz. Az ítélet napján aztán bejelentették, hogy Caeso önkéntes száműzetésbe ment, mire elterjedt Rómában ez a szólás:

— A hazáját vesztette el. A fejét nem.

De a kezeseknek kártérítés járt. Egy-egy kezes háromezer

rézpénz biztosítékot adott, és mivel a kezesek tízen voltak, a biztosíték összesen harmincezerre rúgott. Ezt most Caeso apjának kellett visszafizetnie. El kellett adnia mindenét, nem maradt semmije. El is költözött Rómából a Tiberisen túlra, és ott egy rozoga kunyhóban lakva, tenyérnyi földjét művelgette. Ide juttatta derék apját a féktelen fiú.

APPIUS HERDONIUS ELFOGLALJA A CAPITOLIUMOT

Elkövetkezett a város alapításától számított 294. esztendő. A belső viszályok nem szűntek. A tribunusok igyekeztek a nép számára újabb és újabb engedményeket kicsikarni, a patríciusok pedig körömszakadtáig védték ősi jogaikat. Tudták ugyan, hogy az igazság a plebejusok oldalán van, de hatalomvágyuk elvakította őket, és csak fogcsikorgatva engedtek.

Ahogy ilyenkor történni szokott, a városban különböző rémhírek keringtek:

— Caeso visszajött ... Az atyák terveket koholnak a néptribunusok legyilkolására ... A szenátus azt akarja, hogy úgy legyen minden, mint a Szent Hegy-i kivonulás előtt volt ...

Ugyanakkor félni kellett attól is, hogy a volscusok és aequusok ismét betörnek római területre. Mert év nem telhetett el enélkül. Úgy következett be, mint valami naptári ünnep. De most nem ők jöttek, helyettük egészen új, váratlan veszedelem szakadt a városra.

Élt a szabinok közt egy Appius Herdonius nevű ember, aki maga köré gyűjtötte a száműzötteket, szökött rabszolgákat, nincsteleneket és mindenfajta elégedetlen, nyomorúságos sorsába megnyugodni nem tudó szerencsétlent, és felhasználva az alkalmat, hogy béke lévén, a kapukat nem őrizték erősen, egy éjszaka váratlanul betört Rómába, és egyetlen rohammal elfoglalta a Capitoliumot. A mit sem sejtő őrséget részint lemészárolta, részint maga mellé állította. Herdonius emberei nem voltak többen, mint háromezren, de ez elegendő volt arra, hogy a fellegvárat elfoglalják, és kezükben tartsák. Csak néhány rómainak sikerült a sziklákon leugrálni, ezek most a városba futottak, és telekiabálták az utcákat:

— Fegyverre! Ellenség van a Capitoliumon!

Általános riadalom keletkezett. A konzulok voltak a legnagyobb bajban. Fölfegyverezzék a népet? Hátha akkor a tribunusok az atyák ellen fordítják? És tulajdonképpen miféle ellenség ez a várban? Kívülről jött? Belülről? A néppárt van emögött, vagy a rabszolgák lázadtak fel?

Végre a kelő nap felfedte az ellenséget. Ott állt Herdonius a fellegvár fokán, és fennhangon oda kiáltotta a rabszolgáknak:

— Rabszolgák, gyertek ide hozzám, én szabaddá teszlek benneteket! Dobjátok le bilincseiteket, eleget viseltétek! Minden embernek joga van az élethez és szabadsághoz!

A rabszolgák természetesen nem mertek mozdulni. Kemény kézzel őrizték őket. Mikor a konzulok megtudták,

miről van szó, és hogy Herdoniusnak mindössze pár ezer embere van, így ítélték meg a helyzetet:

— Majd elbánunk ezzel az eszelőssel! Ott fojtjuk meg a maga választotta egérfogóban!

De a tribunusok — mivel annyira képtelennek látszott ez a helyzet — a patríciusok cselére gyanakodtak:

— Nem lesz ez igazi ellenség. Attól tartunk, hogy a patríciusok felbérelt hívei és barátai. Másképp hogy tudtak volna ilyen váratlanul betörni? Az a gyanúnk, hogy elő volt készítve az útjuk. Csak azért rendezték velük ezt a komédiát, hogy megakadályozzák a törvény megszavazását, mely a ti javatokat szolgálja. Ezt ők már így szokták. De ti ne ugorjatok be nekik, ne fogjatok fegyvert, ne foglaljátok el őrhelyeiteket. Egyék meg maguk, amit sütöttek.

Eközben a konzulok a szenátussal tanácskoztak. Valaki hírül hozta:

— A nép letette a fegyvert, elhagyta őrhelyét!

Az egyik konzul — Publius Valerius — kirohant a kúriából a fórumra, és a tribunusokhoz fordult:

— Mi dolog ez, tribunusok? Appius Herdoniust követitek, az ő kedvében akartok járni és felforgatni az államot? Ilyen szerencsés fickó ez a Herdonius! A rabszolgákat nem tudta megrontani, de titeket annál könnyebben? Szép dolog, mondhatom. Amikor fejünk fölött az ellenség, ti leteszitek a fegyvert, és törvényről szónokoltok? Gondoljátok, lesz a törvénynek értelme, ha az ellenség lesz az úr a városban?

Aztán a tribunusoktól a néphez fordult:

— Polgárok! Ha már a város miatt semmi felelősséget nem éreztek, gondoljatok azokra az istenekre, akiket most az ellenség tart fogva. A Legjobb és Legnagyobb Jupiter, Juno királynő, Minerva meg más istenek és istennők mind az ellenség

markában vannak. A rabszolgák serege bekerítette a ti államotok isteneit. Ez történik itt, ez a szörnyűség, és ti a fórumon gyűléseztek, a szenátus meg a kúriában, mintha minden a legnagyobb rendben lenne. Nem az volna a kötelességünk, atyáknak, népnek, konzuloknak és tribunusoknak egyaránt, hogy fegyvert ragadva odarohanjunk a Capitoliumhoz, és megszabadítsuk a Legjobb és Legnagyobb Jupiter oltárát? Ó, Romulus atyánk, te, aki egykor ugyanezen szabinoktól visszavetted a várost, adj nekünk is hozzá erőt! Parancsold meg, hogy ugyanazon útra lépjünk, melyen te vezetted egykor vitézeidet!

Szavait így fejezte be:

— Magam is fegyvert fogok, és ti, polgárok, tegyétek ugyanezt. Ha valaki ebben megakadályozna benneteket, el fogom felejteni, hogy konzul vagyok, nem törődöm a tribunusi jogokkal, nem fogok gondolni semmilyen szent törvényre: bárki lesz is az, bárhol lesz is, a Capitoliumon vagy a fórumon, ellenségnek tekintem és megölöm! És ha a tribunusok megtiltották, hogy Herdonius ellen fegyvert fogjatok, hát parancsolják meg, hogy ellenem, Publius Valerius konzul ellen keljetek fel. Bizony mondom, nem ijedek meg: megteszem azt a tribunusokkal, amit családom őse, Publicola, megtett a királyokkal!

Ezek a szenvedélyes szavak meggyőzték a tribunusokat arról, hogy itt nincs cselvetésről szó, hogy Herdonius nem a patríciusok felbérelt szövetségese. Elérkezett a pillanat, mikor mindkét fél belátta, hogy most nem az atyák és a nép között dúl a harc, hanem a rabszolgatartók és rabszolgák között, és ebben a küzdelemben patríciusoknak és plebejusoknak közös érdekeik vannak.

Lassanként beesteledett. Az egyetértés gondolatával tértek

haza a polgárok. A nép tagjai ismét elfoglalták őrhelyüket. A konzulok biztosították a kapukat és falakat, hogy ellenség újból váratlanul be ne törhessen.

Még az este Tusculum városába is elérkezett a híre Róma veszedelmének, hogy rabszolgák foglalták el a fellegvárat, a Capitoliumot, és hogy az egész város állapota nagyon zavaros.

Tusculumban ekkor Lucius Manilius volt a diktátor. Azonnal összehívta a szenátust, és ezeket mondta:

— Azt hiszem, Rómának oly nagy szüksége van segítségünkre, hogy nem szabad megvárnunk hivatalos követeit. Induljunk késlekedés nélkül Róma segítségére! Ezt követeli tőlünk a szövetség, de még inkább a veszély, melyben közösen tisztelt isteneink forognak. Soha jobb alkalmat nem adtak az istenek, hogy a hatalmas és hozzánk közel fekvő város jóindulatát megnyerjük.

A szenátus helyeselte a tervet. Azonnal összehívták az ifjakat, és fegyvert osztottak ki közöttük. Kora hajnalban érkeztek meg Róma alá. Lett nagy rémület: mindenki azt hitte, hogy az aequusok vagy a volscusok jöttek Herdonius segítségére. Mikor azután kiderült, hogy szövetségesek jöttek, az ijedelem helyét az öröm foglalta el. Kinyitották a kapukat, és a tusculumi sereg felvonult a fórumra.

Itt rendezgette sorait a római sereg is. Valerius konzul volt a vezérük, a másik konzul a falak őrizeténél maradt. Még néhány buzdító szót intézett a nép fegyveres fiaihoz:

— Harcoljatok bátran, Róma nem lesz hálátlan. Az én őseim Publicolák, azaz népszeretők voltak. Én sem leszek rosszabb náluk, a nép gondjainak viselését én szinte örökségként vettem át tőlük. Ha visszafoglaltuk a Capitoliumot, és

megszabadítottuk a várost az ellenségtől, tudni fogom, mi a kötelességem: nem engedem megzavarni a népgyűlést, és ti megszavazhatjátok törvényeiteket.

A római sereg megindult a domb felé. Csatlakozott hozzá a tusculumi is. Rómaiak és szövetségeseik versenyre indultak: melyiküké lesz a vár visszaszerzésének dicsősége?

Herdonius és serege abban bízott, hogy a Capitolium meredek szikláira nem tud felhatolni az ellenség. Keservesen csalódott. A római és tusculumi katonák nem ismertek akadályt. Már a nagy Jupiter-templom bejáratánál folyt a küzdelem, és nem sok hiányzott a végleges győzelemhez, amikor Valeriust, aki mindvégig az első sorban harcolt, és buzdította katonáit, halálos csapás érte. Ekkor egy volt konzul, Publius Volumnis vette át a vezetést:

— Vigyétek a testét védett helyre! - kiáltotta, és már rohant tovább katonáival együtt. A katonák olyan lelkesen harcoltak, hogy szinte észre sem vették, hogy más vezeti őket. Csak mikor már győztek, tudták meg, hogy vezérük elesett.

Herdonius és serege elvérzett a rómaiak és tusculumiak kardjától.

RÓMAI VIRTUS

A FABIUSOK VESZTE

Volt Etruriában egy Veji nevű város. Nem messze Rómától, mindössze tizenkét mérföldnyire, meredek sziklákon épült, a *Cremera* patak partján. Veji lakosai gyűlölték, irigyelték Rómát. Minden alkalmat felhasználtak, hogy zaklassák. Területére be-betörtek, nyájait elhajtották, termését felgyújtották vagy elhordták. A rómaiak hasonlóval válaszoltak. Nem tartották ugyan komoly ellenfélnek a vejibelieket, hiszen a légiók legkisebb megmozdulására visszafutottak, de mégis bosszantó és kártevő népség volt, és nem lehetett egészen figyelmen kívül hagyni őket.

A város alapítása után a 275. esztendőben a szenátus azon tanácskozott, hogy Vejivel mit csináljon, amikor az ott jelenlevő egyik konzul, Caeso Fabius felpattant székéről, és ezeket mondta:

— Atyák, jól ismeritek a veji ellenséget. Tudjátok, hogy velük szemben inkább csak őrségre van szükség, mint seregre, nagy erőt nem köt le. Nos, a mi családunk, a Fabius-nemzetség úgy határozott, hogy megkér benneteket: engedjétek át neki Vejit. Ti csak törődjetek más dolgokkal, más háborúkkal, a vejibelieket mi, Fabiusok magunkra vállaljuk. Megfogadjuk, hogy erről az oldalról Rómát nem fenyegeti többé kár vagy veszedelem. Elég volt Veji pimaszkodásából! Engedjétek át Vejit a Fabiusoknak. Mi ezt a háborút családi háborúnak tekintjük, saját költségünkön viseljük, az államnak egyetlen katonát, egyetlen *obulust* sem kell Vejire áldoznia.

Caeso Fabius, aki ekkor már harmadízben volt konzul, és nagy tiszteletnek örvendett, ezek után ismét visszaült a konzuli székbe, a sella curulisba. A szenátus megdicsérte a Fabiusok elhatározását, és átengedte nekik Vejit. Időközben — mint azt már előre megbeszélték — a nemzetség tagjai összegyűltek a kúria előcsarnokában, és ott várakoztak a szenátus döntésére. Nemsokára kijött a konzul a tanácsból.

— Veji a Fabiusoké! — kiáltotta.

Az összegyűltek örömujjongással kísérték egészen a házáig. Ott, mielőtt belépett volna a kapun, kiadta az utasítást:

— Holnap korán reggel ugyanitt jelenjetek meg, teljes fegyverzetben!

A Fabiusok vállalkozásának híre villámgyorsan elterjedt a városban. Mindenki magasztalta őket.

— Egyetlen család, és magára vállalta az állami terhet — vélekedett az egyik.

— Micsoda nagyszerű emberek! Méltók nagy őseikhez — tette hozzá a másik.

— Ha volna még két hasonló nemzetség, és egyikük a volscusokat, másikuk az aequusokat választaná ki magának, akkor a római nép békében élhetne, és növelhetné erejét és hatalmát — mondta egy harmadik.

— Úgy van! És akkor csakhamar elsők lennénk Itáliában — helyeselte a negyedik.

A következő nap reggelén — úgy, ahogy a parancs szólt — a Fabiusok fölfegyverkezve összegyűltek a konzul háza előtt. Caeso Fabius teljes vezéri díszben fogadta őket. Ott látta egész nemzetségét, valamennyit egy akarattal eltelve. A Fabiusok hadirendet formáltak, Caeso Fabius vezette őket. Soha még kisebb, de soha még dicsőségesebb sereg nem vonult fel Róma utcáin. Az emberek megálltak, kezüket fölemelve üdvözölték őket és nézték: háromszázhat katona, mind egy családból való, és mind olyan, hogy bármelyikük egy légiónak lehetne vezére vagy akár egy hadseregnek.

Ment a maroknyi kis csapat, nagy tömegben özönlöttek utánuk a barátok és ismerősök, Róma egész népe. Öröm és csodálat mellett féltés és aggodalom kísérte őket: bárcsak mind épségben visszatérnének. Ha nem is hangzott el búcsúszó, a szemekből olvasható volt az üzenet:

— Menjetek csak bátran, járjatok szerencsével! Ha egyszer majd győztesen visszatértek, mindent kérhettek, mindent megkaptok, nem lesz sok semmi, sem konzulság, sem diadalmenet, tiétek lesz minden jutalom, csak járjatok szerencsével!

Ők pedig mentek vidáman, büszkén. Elvonultak a Capitoliumon az istenek templomai előtt is, hogy erősítsék lelkükben a szent kötelesség tüzét. A pontifex maximus az oltár előtt két kezét fölfelé tartva így fohászkodott:

— Őrizzétek meg, égiek, ezt a kis hadat, tegyétek útját szerencséssé, és vezessétek vissza mindnyájukat győztesen szeretett hazájukba!

A Fabiusok ezután a *Carmentai-kapun* kivonultak, és mentek egyenest a Cremera patakig. Ennek partján erős tábort ütöttek, innen jól ellenőrizhették, és meghiúsíthatták a vejibeliek minden próbálkozását.

Nem kevesebb, mint három esztendeig folyt már a csatározás a vejiek és a Fabiusok között. Néhányszor nyílt ütközetre is sor került, és ezekben mindig a vitézebb és harcedzettebb rómaiak vitték el a pálmát. Az etruszkok szégyellték magukat, dühöngtek, hogy nem bírnak velük. Végre is arra az elhatározásra jutottak, hogy ha erővel nem, majd csellel bírják le őket. Bíztak abban, hogy a Fabiusokat harci sikereik elbizakodottá, vakmerővé teszik, és így majd beleesnek a csapdába.

Ettől kezdve hagyták, hogy nagyobb erőfeszítés nélkül győzzenek, ők minden összetűzésnél gyáván megfutottak, sőt azt is megtették, hogy nyájaikat nem védték, és engedték a Fabiusoktól elhajtani. Ha a Fabiusok betörtek a veji földekre, nemcsak a szántóvetők menekültek el előlük, hanem a segítségükre küldött katonák is megfutottak.

Mindez nagyon megnövelte a Fabiusok önbizalmát. Annyira megvetették már a gyávának hitt ellenséget, hogy már nem is tartották képesnek ellenállásra, és a hadban kötelező vigyázatról is megfeledkeztek. Ez okozta vesztüket.

Történt ugyanis, hogy a Cremerától távol, a mezőség túlsó szélén ökörnyájat pillantottak meg. Nosza, rajta, nagy jókedvűen megindultak, hogy behajtsák a táborba. Nem is gondolva veszélyre, szétszéledtek, hogy a pásztorokat elkergessék, és a zsákmány birtokába jussanak. Nem vették észre,

hogy a mezőség körül, a bokrok mögött megbújva ellenség lapul meg. A veji harcosok, mikor a Fabiusok sora megbomlott, előugrottak, és gyorsan körülvették őket. Az etruszkok száma egyre nőtt, hullottak a rómaiakra a halált hozó dárdák. Az ellenséges gyűrű szorosabbra zárult. A Fabiusok is kénytelenek voltak kört alkotni. Most látszott csak meg, hogy mily kevesen vannak. Minthogy így, mint az akolba zárt juhok, biztos pusztulásnak voltak kitéve, Caeso parancsára éket formáltak, hogy minden erejüket egy pontra irányítva kitörjenek az ellenséges gyűrűből.

A vakmerő terv sikerült. A Fabiusok, akik még megmaradtak, egy dombra húzódtak. Itt megvetették lábukat, az alulról támadó ellenséget megállították, sőt egy kis lélegzethez jutva, most már ők kezdtek támadni. A terep rendkívül kedvező volt, és már-már úgy látszott, hogy a bátor kisebbség ezúttal is győz az etruszkokon. De a vejiek egy része eközben megkerülte a dombot, és felülről leereszkedve, meglepetésszerűen hátba támadta a Fabiusokat. Ez ellen már nem volt védekezés. A Fabiusok hősiesen harcolva mind egy szálig elestek, a vejiek ezután elfoglalták a Cremera mellett épült táborukat is.

Háromszázhatan estek el. A nemzetségnek mindössze egy férfitagja maradt, akkor még gyermek, ezért is nem ment harcba a vejiek ellen. Ez az utolsó ivadék nem volt méltatlan őseihez, nem hozott szégyent családja hírnevére. Későbbi nehéz időkben békében is, hadban is sok jó szolgálatot tett a bajba jutott római népnek.

A római nép meggyászolta a Fabiusok kis hősi seregét. A Carmentai-kapu jobb boltívét, amelyen át a pusztulásba vonult ki a dicső nemzetség, Vétkes Kapunak, *Porta Sceleratá*nak nevezték el.

CINCINNATUS DIKTATÚRÁJA

A kalászok már sárgállottak az itáliai mezőkön, mikor az aequusok, Róma ősi ellenségei, fittyet hányva a békeszerződésnek, ismét hadat indítottak. Fejedelmük, Gracchus Cloelius vezette őket. Előbb a *Labici* környéki, majd a Tusculum környéki földeket pusztította végig, aztán zsákmánnyal megrakodva tábort ütött az *Algidus* hegyen.

Történt pedig ez a város alapítása után a 298. esztendőben, amidőn Lucius Minucius és Gaius Nautius voltak a konzulok. Ezek a szenátussal egyetértve tüstént követeket küldtek az Algidusra, hogy tiltakozzanak a jogsértés miatt, és kártérítést

követeljenek. Az aequusok vezére azonban csúffá akarta tenni őket, és mielőtt megszólaltak volna, ezeket mondta:

— Ha a római szenátus mondanivalót bízott rátok, forduljatok ehhez a tölgyfához — és rámutatott egy hatalmas koronájú tölgyfára, amely ott állt sátra mellett, és lombjaival kellemes árnyékot nyújtott —, és mondjatok el mindent *neki*. Nekem most más dolgom van, nem érek rá meghallgatni benneteket.

Ezzel faképnél hagyva a követeket, bement a sátrába. Erre az egyik követ odalépett a tölgyfához, és fennhangon így kiáltott:

— Hallja meg hát a szent tölgy, Jupiter szent fája, hogy ti szerződést szegtetek! Mi pedig kérjük az isteneket, hogy jóindulattal tekintsenek ránk és fegyvereinkre, melyekkel az isteni és emberi jogokat védelmezzük!

És ezzel otthagyták az aequus tábort.

Mihelyt Rómába visszatértek, a szenátus parancsot adott az egyik konzulnak, hogy seregét Cloelius ellen vezesse, a másiknak pedig, hogy menjen, és pusztítsa el hátuk mögött az aequus határokat. De alighogy ezt elhatározták, újabb vészes hír érkezett. Az aequusok után a szabinok is betörtek Róma határába. Erre Nautius konzul seregét nem az aequusok, hanem a szabinok ellen vezette, és kisebb, főleg éjszakai vállalkozások során olyan pusztítást végzett a szabin földeken, hogy az ellenséget nemcsak megállította, hanem védekezésre is kényszerítette.

Hanem a másik konzulnak, Minuciusnak, nem volt sem szerencséje, sem elegendő bátorsága ahhoz, hogy feladatát hasonló sikerrel megoldja. Miután nem messze az ellenségtől tábort ütött, félénken behúzódott táborába, bár erre nem kényszerítette senki és semmi. De ő a táborba húzódott, és

nem mozdult. Mikor az ellenség ezt észrevette, úgy gondolván, hogy a rómaiaknak van félnivalójuk, éjszaka támadást intézett a tábor ellen. A támadást ugyan visszaverték, de azt nem tudták megakadályozni, hogy az aequusok ostromgyűrűt építsenek ki a tábor körül. A rómaiaknak csak annyi idejük maradt, hogy még mielőtt minden oldalról ellenséges sáncok övezték volna őket, öt lovast kicsempésztek a táborból, és átjuttatták az ellenséges őrség vonalán.

Rohant, száguldott az öt lovas, és vitte a vészhírt: a konzult és seregét körülzárta az ellenség. Váratlan és kétségbeejtő volt ez a hír! Olyan ijedelmet és fejvesztett kapkodást váltott ki a rómaiakban, mintha már nem is a tábort, hanem magát a várost zárta volna körül az ellenség. A szenátusban hevesen vitatkoztak:

— Nautius konzul hagyja a szabinokat, és menjen Minucius segítségére!

— De akkor meg a szabinok törnek előre!

— Nincs más hátra, válasszunk diktátort! Az állam veszélyben van!

Az a vélemény győzött, hogy ebben a nehéz helyzetben csak egy diktátor segíthet, aki a reá ruházott hatalommal rendet tud teremteni. Es ki legyen a diktátor?

E tekintetben nem volt véleménykülönbség. Egyhangúlag kiáltották:

— Lucius Quinctius Cincinnatus!

Ez a nemes és derék férfiú egyaránt élvezte a patríciusok és plebejusok bizalmát. Ő, aki garázda fiának, Caesónak féktelensége miatt minden vagyonát elvesztette, és a Tiberisen túl egy rozoga kunyhóban lakott, és négy *jugerum*nyi kis földjén gazdálkodott, akkor is éppen szántogatott, mikor a követek kijöttek hozzá, hogy tudtára adják a szenátus döntését.

Kölcsönösen üdvözölték egymást, majd a követek így szóltak:

— Lucius Quinctius, fontos üzenettel jöttünk hozzád. Kérlek, ölts magadra tógát, és hallgasd meg a szenátus üzenetét.

Quinctiuson ugyanis, nehéz munkában lévén, nem volt felsőruha. Csodálkozott a követek szavain, és többször megkérdezte:

— Mi az, csak nincs valami baj? — és feleségével, Raciliával gyorsan kihozatta a kunyhóból tógáját. Letörölte homlokáról a verejtéket, leverte magáról a port, és várta a követek szavát.

— Üdvözlünk téged mint Róma diktátorát — mondták ezek ünnepélyesen. — Kérünk, Lucius Quinctius Cincinnatus, fogadd el ezt a megbízást, és tégy meg mindent a hazát fenyegető veszély elhárítására.

Cincinnatus csak most tudta meg, milyen fejvesztettség uralkodik Rómában, és hogy Minuciust seregével együtt szégyenletes fogság fenyegeti. E hírek hallatára Cincinnatus búcsút vett feleségétől, és a követekkel együtt Rómába indult. A Tiberisen már díszcsónak, a túlsó parton pedig a diktátort megillető huszonnégy lictor várta. Nagy tömeg kísérte a szenátusba, ahol ünnepélyes fogadalmat tett.

Másnap már napfelkelte előtt megjelent a fórumon Lucius Tarquitius kíséretében. Őt nevezte ki a lovasság parancsnokának, mert noha szegény ember volt, bátorsága és a hadi dolgokban való jártassága őt tették legalkalmasabbá erre a méltóságra.

Cincinnatus azonnal népgyűlést tartott, és toborzást hirdetett. Bezáratott városszerte minden boltot, és megtiltotta minden magánügy intézését, tárgyalását. Azután a hadviselő korban levőknek kiadta a parancsot.

— Napnyugta előtt gyülekezzetek fegyveresen a Mars-mezőn, hozzatok magatokkal öt napra való élelmiszert, valamint tizenkét sánckarót. Akik már kiöregedtek a harcból, azoknak megparancsolom, hogy ki-ki a hozzá legközelebb lakó katonának készítse el elemózsiáját, míg ez fegyvereit szedi rendbe, és anyagot keres a sánckaróhoz.

Így aztán az ifjak készülhettek az útra, és mikorra a diktátor parancsolta, fegyverrel és sánckaróval felszerelve megjelentek a Mars-mezőn. Cincinnatus elrendezte a menetet és elindultak. A légiókat a diktátor, a lovasságot Tarquitius vezette. A hangulat a katonák között lelkes volt.

— Siessünk! Gyorsítsd a lépést!

— A konzult és seregünket ostromolják, három napja már be vannak kerítve!

— Siessünk, szabadítsuk meg őket!

— Zászlóvivő, gyorsabban!...

Így biztatták egymást, és nem is hiába. Még az éjszaka derekán megérkeztek az Algidushoz. Nem messze az ellenségtől megálltak. A katonák megpihentek, de a diktátor nem pihent, hanem körüllovagolta az ellenség táborát, alaposan szemügyre vette annak kiterjedését, fekvését. Visszatérve megparancsolta az alvezéreknek, hogy hordassák össze egy helyre a poggyászokat, a katonák pedig mindössze fegyvert és sánckarókat vigyenek magukkal.

Még nem hajnalodott, mire a diktátor a legnagyobb csendben körülvezette seregét, és az aequusok tábora kelepcébe került. Most a diktátor kiadta a parancsot:

— Ha megszólal a harci kürt, azonnal kezdjetek el hangosan kiabálni, aztán ki-ki ásson maga előtt árkot, és abba dobja bele a sánckarókat.

Nemsokára megszólalt a kürt, s a katonák vadul kiabálni

kezdtek. Előbb az ellenség hallotta meg, de a hang nem állt meg az ő táborában, hanem eljutott egészen belülre is, ahol a konzul körülzárt serege volt. Az aequusok között félelmet, a rómaiak között kitörő örömet keltett. Ujjongva kiáltották:

— Ezek a mieink! Ez a felmentő sereg!

Most már megjött Minucius bátorsága is. Azonnal kiadta a parancsot, hogy támadásra induljanak. Az aequusok először az újonnan jött és sáncot építő diktátori sereg ellen fordultak, de amikor a bezárt sereg is támadni kezdett, kénytelen voltak ezek ellen harcolni, hogy át ne törjenek táborukon, és ne egyesüljenek a külső támadókkal. Amíg ez a harc folyt, a diktátor serege befejezte a körülsáncolást, és maga is támadásra indult. Így hát új küzdelem várt az aequusokra, de ezt már nem bírták. Letették a fegyvert, és könyörgésre fogták a dolgot. Először Minucius konzulhoz fordultak:

— Nem méltó hozzátok, rómaiak, hogy örömötök telik a mi lemészárlásunkban. Kérünk, hagyjatok bennünket fegyvertelenül elvonulni!

A konzul azt izente nekik, menjenek könyörgéseikkel a diktátorhoz, az kegyelmezzen nekik, ha akar. A diktátor meghallgatta kérésüket, azután maga elé rendelte Cloeliust és az aequusok előkelőit, és így szólt hozzájuk:

— Én nem szomjazom az aequusok vérére. Elmehettek. De hogy soha ne feledjétek, hogy a rómaiak leigázták az aequusokat, iga alatt fogtok elvonulni.

Három lándzsából igát formált, kettőt földbe szúrt, a harmadikat keresztben rájuk kötözte. Ez alatt az iga alatt vonultatta el Quinctius Cincinnatus a legyőzött aequusokat.

Az ellenség táborában talált gazdag zsákmányt a diktátor saját katonáinak juttatta, a konzul serege ebből semmit sem kapott. A diktátor kemény szavakkal illette őket:

— Nem jut nektek, katonák, semmi sem a zsákmányból attól az ellenségtől, melynek csaknem ti lettetek zsákmányává. Te pedig, Lucius Minucius, mindaddig, míg bátorságod nem lesz konzulhoz méltó, mint alvezérem állsz ezeknek a légióknak az élére.

Minucius tehát lemondott a konzulságról, és a parancs szerint a seregnél maradt. A sereg sem tiltakozott a megszégyenítés ellen, hálát érzett a diktátor iránt, aki megmentette őket a biztos pusztulástól.

Mikor elvonult előttük, könnyek és ujjongások között mint megmentőjüket üdvözölték. Otthon sem feledkeztek meg róla, egy font súlyú aranykoronát adtak át neki az Algidus hegyi csata emlékéül.

A szenátus ünnepi ülésen Cincinnatusnak diadalmenetet engedélyezett. Cincinnatus kocsija előtt vezették a foglyokat, mögöttük az aranyozott szarvú, szalagokkal díszített áldozati barmokat hajtották. A diktátor kocsija után a zsákmánnyal megrakott hadsereg lépkedett. A város valamennyi háza előtt étellel teli asztalok álltak, a katonák ezekről vettek egy-egy falatot, és közben diadalénekeket meg gúnydalokat énekeltek.

Cincinnatus nem élt azzal a jogával, hogy hat hónapig tartsa meg diktátori hatalmát. Tizennégy nap alatt végzett az ellenséggel, a tizenötödiken *triumphust*, diadalmenetet tartott, a tizenhatodikon pedig levetette bíbortógáját, és indult vissza kis birtokára. Mikor marasztalták, így válaszolt:

— Az ellenséget legyőztem, de azért a földet is meg kell művelnem.

El nem halványuló példaképe ő az egyszerűségnek és tisztességnek. Jelleme kemény és tiszta, mint a márvány.

LESZ-E MÉG RÓMÁBAN KIRÁLYSÁG?

Ezt a kérdést már felvetni is vakmerőség. Kinek juthat eszébe a királyság éppen Rómában, ahol legjobban gyűlölték ezt az intézményt? És mégis fenyegetett ez a veszedelem. Emberi furfang és aljasság mindent elkövetett, hogy a királyi igát újból a rómaiak nyakába vesse.

A város alapítása után a 314. esztendő, midőn Geganius Macesinus és Menenius Lanatus voltak a konzulok, viharos időszak volt, tele bajjal, veszedelemmel, zavargással és nyomorúsággal.

Furfang és aljasság növesztette nagyra a bajokat, de tulajdonképpen az éhség volt mindnek a gyökere. Nem első ízben

látogatta meg Rómát az éhínség. Nemegyszer kellett már idegen földről üggyel-bajjal élelmet szállítani, de ilyen nagy bajban még egyszer sem volt a város. Áldást hozó eső helyett pusztító jégeső verte le a kalászokat, a tavasz nem langyos szellővel, hanem kemény faggyal köszöntött be, és ami mégis maradt a vetésből és gyümölcsből, azt a férgek emésztették meg.

Mint az már ilyenkor történni szokott, az atyák és a néptribunusok kölcsönösen igyekeztek egymásra hárítani a baj okát. A gyűléseken most már nem törvényjavaslatokat tárgyaltak, mindenütt az éhínségről beszéltek. Akit a kúria előtt vitt el az útja, ezt hallhatta:

— Higgyétek el, atyák, az éhínségnek az a forrása, hogy a nép dologtalan. Ki csődíti őket minduntalan a fórumra? Miért hagyják földjüket műveletlenül? Vétkesek a tribunusok, vétkes a munkakerülő nép! Nem istencsapás van rajtunk, hanem embercsapás!

A fórumon viszont a néptribunusok ágáltak:

— Ki a hibás, azt mondjátok meg! Ti talán, akik jogaitok megszerzésére és védelmére gyakran kénytelenek vagytok otthagyni földjeiteket? Nem, polgárok, nem! Ott vannak a vétkesek a kúriában, az atyák, akik nem viselik gondját a rájuk bízott embereknek, meg a konzulok, akik tétlenül nézik, mint sorvadtok napról napra.

De a vita nem segített. Ekkor az egyik tribunusnak, név szerint Voltarniusnak mentő ötlete támadt. Az ötlet okos volt, még az atyák sem utasíthatták vissza. Így szólt a néphez:

— Háborúban, nagy veszély esetén, diktátorra bízzuk a vezetést. Most is nagy veszély van, az éhínség, amely talán veszedelmesebb ellenség, mint a volscusok vagy aequusok. Válasszatok tehát gabonabiztost, aki kezében tartja az egész

ügyet, és gondoskodik rólatok. Válasszátok meg Lucius Minuciust!

A választás megtörtént. Minucius mint *praefectus annonae* — ez volt az új méltóság neve — azonnal munkához látott. Persze ő sem tehetett mást, mint hogy arravaló férfiakból követséget szervezett, és útnak indította őket:

— Ti a szomszédos népekhez mentek, ti Etruriába, ti a samnisokhoz, ti a görögökhöz, ti Szicíliába, ti *Korzikába*. Vásároljatok bármi áron gabonát. Az istenek kísérjék jóindulattal utatokat!

Mint nem első ízben, a követek ezúttal is hiába mentek. Itt bizalmatlanul, ott ellenségesen fogadták őket, másutt ínséges vidékre értek, ahol a nép maga is gabonára szorult. Csak Etruria adott valamicskét, de ez csak egy csepp volt a tengerben, mit sem enyhített az ínségen. Egyszóval a követek éppen olyan üres kézzel jöttek vissza, mint ahogy elmentek.

Minuciusnak cselekednie kellett. Szétküldte a kikiáltókat, akik minden utcán, sarkon, téren fennhangon kihirdették:

— Polgárok! Én, a praefectus annonae, mindenkit kötelezek arra, hogy vallomást tegyen, mennyi gabonája van még tartalékban. Mindenkit úgy szeressenek az istenek, és úgy becsüljenek a polgárok, ahogy igaz bevallást tesz!

Így tudta meg, hogy kinek mennyi a készlete. Elrendelte, hogy minden ház, ahol bőviben van még „élet", köteles feleslegét áruba bocsátani, csupán egy hónapra valót tarthat meg magának. Ha azután ez is elfogy, akkor éhezzen mindenki egyformán.

A készlet lassan-lassan fogyott, pótlás pedig nem érkezett. Meg kellett szorítani a szegények nyomorúságos napi adagját is, amit az állam biztosított számukra, és mikor ezért lázadozni kezdtek, némelyek a követekre fordították a nép haragját.

— Ők a hibásak! Hiába küldték őket, hiába vittek magukkal pénzt, dolguk végezetlenül jöttek vissza. Haszontalan népség! Rajtuk kell elégtételt venni!

De mindez nem enyhítette a nyomort. Mit csináljon a szegény ember? Ölje meg a követeket? Attól még nem lakik jól, nem fordul jobbra a sorsa. Nem volt itt kiút, nem csoda, hogy sokan kétségbeesve, a lassú sorvadás helyett az önkéntes halált választották. Fejüket betakarva, a Tiberisbe vetették magukat.

E gyászos napokban vált hírhedtté egy *lovagrendű* családból származó ember, Spurius Maelius. Dúsgazdag kereskedő volt, és most — mint mondotta — segíteni akart a népen. A legnagyobb dicséretet érdemelte volna, ha önzetlen lett volna a szándéka. De erről szó sem volt. Ekképp gondolkozott:

„Vagyonom, ismeretségem, összeköttetéseim vannak. Ki akadályozhatja meg, hogy vendégbarátaim és klienseim révén Etruriában gabonát vásároljak? Hogy ezzel elvonom az élelmet az állam küldöttei elől, és megnehezítem munkájukat? Ó, én egy szalmaszálat sem teszek útjukba, vásároljanak ők is. Hogy nekem majd sikerül és nekik nem, arról én nem tehetek.

A gabonát Rómába hozatom, és bőkezűen osztogatni fogom. Ezzel édesgetem majd magamhoz a népet. Bizonyára számíthatok hálájára, mint aki megmentettem súlyos helyzetében. És ha a konzuli méltóságra pályáznék? Nem délibábot űzök, ha azt hiszem, hogy a nép hálából és a további jótétemények reményében engem választ meg konzulnak."

Fel-alá járkálva díszes *atrium*ában, ekképp töprengett. De milyen az ember! Ha kíván valamit és megkapja, még többet akar. Van egy közmondás: „Ha már lúd, legyen kövér" — ez történt Maelius esetében is. Ahogy egyre jobban belelovalta

magát, hogy a gabonaszállítás révén milyen nagy hatalma lesz, már nem a konzulságról, hanem a királyságról ábrándozott:

„Mit nekem konzulság, azt akárki elnyerheti. Én még magasabbra török. Volt már királyság Rómában, miért ne lehetne újra?"

A hízelgő barátok és talpnyalók, akik előtt célzást tett terveire, csak szították a tüzet:

— Nagyobb szolgálatot teszel a népnek, mint eddig bármely halandó.

— Te hozod a legnagyobb áldozatot. Illő, hogy a jutalom is a legnagyobb legyen.

Maelius jóvoltából csakugyan érkezett gabona Rómába, és a nyomasztó éhínség véget ért. A nép hálás volt a „jó" Maeliusnak, a „derék" lovagnak, és bizonyára megválasztja a következő évre konzulnak, ha — jelölteti magát. De Maelius nagyra törő tervei miatt erről lemondott. Úgy vélte, hogy a konzuli méltóság inkább gátja, mint emelője volna további útjának. A hivatali eskü megszegése halálos bűn volt a rómaiak szemében.

Minuciust a következő évre is megválasztották praefectus annonaenak. Tovább is igyekezett gabonát beszerezni, hogy a tavalyi ínség meg ne ismétlődjék. Történt egyszer, hogy Minucius követei ugyanott próbáltak gabonát felhajtani, ahol Maelius emberei is jártak. A követek állami megbízást akartak teljesíteni — visszautasították őket. A másik egy magánember nevében tevékenykedett — neki sikerült. A követek erre gyanút fogtak, és Maelius embereinek adták ki magukat, és lám, ahol eddig az állam nevében hiába beszéltek, most, hogy Maelius embereiként álltak elő gabonavásárlási szándékkal, nem egy város, amely eddig hajthatatlan volt, és hallani sem akart

az üzletről, készségesen és bőviben adta a gabonát. Kiderült, hogy a dúsgazdag Maelius a legtöbb város vezetőségét megkente, és azok csak az ő embereivel álltak szóba.

Ezt jelentették Minuciusnak, aki titkos megbízást adott nekik, hogy próbálják megtudni, mik a lovag további tervei, mert hogy önzetlenül osztogatná a gabonát, egy percig sem hitte el. A legügyesebbekre ráparancsolt, hogy igyekezzenek a lovag bizalmába férkőzni és így biztos hírt szerezni az állam üdvére és Spurius Maelius vesztére.

Ettől kezdve Minucius emberei pontosan beszámoltak a látottakról-hallottakról. A gabonabiztos lassanként mindent megtudott.

Egy szép napon megjelent a szenátus előtt:

— Nem mindennapi hírrel állok elétek, atyák. Nem a gabonáról beszélek, erről most sok mondanivalóm nincs, mégis olyasmit kell elmondanom, aminek a gabona vezetett nyomára. Már bizonyára bennetek is felvetődött a kérdés: honnan veszi Maelius azt a töméntelen gabonát, amit a nép között szétosztogat? Külföldön vásárolja el a mi orrunk elől! És mivégre a pazar bőkezűség? Hogy a népet a maga pártjára állítsa! És miféle tervei vannak a néppel? Ezt is megmondom. Jól figyeljetek, atyák! Maelius háza tele van fegyverekkel, naponként titkos összejöveteleket tart, s a titkos megbeszéléseken csak egyről van szó: királlyá akarja választatni magát. Úgy véli, hogy a népet a gabonával megvásárolta, és azok egy emberként melléje fognak állani.

Az atyák felhördültek, izgatottan felugrottak, de Minucius folytatta:

— Tudjátok meg azt is, hogy az összeesküvők már mindenben megegyeztek, csupán a cselekvés időpontját nem tűzték még ki. Ezt akartam veletek közölni.

Erre aztán kitört a vihar. A szenátorok közül némelyek sápadtan az elképedéstől, mások pedig haragtól kipirulva kiáltották:

— Gyalázat!

— Átkozott gazember!

— Inkább éhen veszni, mint ilyen árat fizetni!

Sokan Minuciusra támadtak:

— Ha te ezt tudtad, miért csak most szólsz nekünk? Nem gondolod, hogy a hosszú hallgatás csaknem cinkosság?

De Minucius megőrizte nyugalmát, és így válaszolt:

— Nem, atyák. El voltam készülve erre a vádra, és elismerem, hogy bizonyos szempontból igazatok van. Valóban úgy tűnik, hogy a kelleténél később fordultam hozzátok. De azt is megmondom, miért nem szóltam hamarább. Azért, hogy az összeesküvés minden részletéről pontos híreket szerezzek, hogy meggyőződjem arról, mire is szövetkeztek valójában, hogy aztán, ha elétek állok, olyasmit ne mondjak, ami utólag túlzásnak vagy egyenesen hamis vádnak bizonyul. Későn szóltam, de mégis elég korán ahhoz, hogy a bűnösöket leleplezzétek. Afelől pedig nyugodtak lehettek, hogy minden, amit mondtam, igaz.

Az atyák helyeseltek. Minuciust nem érheti vád.

— De hol voltak a konzulok? Hogyan, hogy ők erről mit sem tudtak? — süvítette egy hang.

— Igen, igen — toldotta meg egy másik —, hol vannak a múlt év konzuljai? Itt vannak? És hol voltak tavaly? Vakok voltak, hogy Maelius üzelmeit nem látták?

A volt konzulok mentegetőzni próbáltak, de lehurrogták őket.

— Kár minden szóért! Maelius üzelmeit mindenki látta, még itt is beszéltünk róla. S ti mit mondtatok akkor? Hogy

nincs emögött semmi, hogy Maelius dicséretet érdemel jótékonyságáért.

— Még jó, hogy ki nem tüntettétek! — kiáltotta valaki.

— Úgy van! A legjobb esetben azt lehetett tőletek hallani, hogy a lovag esztelen, de ártatlan pazarló. De ti voltatok esztelenek, lássátok be!

— A gabonaügy csak hagyján. De miért nem tudtatok titkos összejöveteleikről? Megvártátok, hogy Minucius idejöjjön bejelentést tenni, holott nektek már réges-régen ítéletet kellett volna hoznotok!

Az új konzul, Quinctius Capitolinus vágta el a vitát:

— Nincs igazatok, atyák, ha a tavalyi konzulokat vádoljátok. Tegyük fel, hogy halálra ítélték volna Maeliust, de van egy törvényünk, hogy római polgár halálos ítélete ügyében a népgyűléshez fellebbezhet. Maelius is élt volna ezzel, és míg a népgyűlés össze nem ül, folytatta volna mesterkedéseit, csakhogy sokkal óvatosabban. Más szóval a konzulok keze meg volt kötve, ha tudtak volna is erről az ügyről, nem tudtak volna a végére járni.

— Ne mentegesd őket — mordult közbe valaki —, inkább minél gyorsabban intézkedj, hogy te is ne essél az ő hibájukba!

— Jó, nem folytatom a mentegetést, és azt is megmondom, mit szándékozom tenni. A konzuli hatalom, mint mondtam, jelen esetben elégtelen. Nemcsak rettenthetetlen férfiú kell ide, hanem törvényektől gúzsba nem kötött, gátat nem ismerő hatalom is. Ezért azt határoztam, hogy diktátort nevezek ki. Kérlek, járuljatok ti is hozzá.

— Hozzájárulunk! — kiáltották a szenátorok. — És kit nevezel ki?

A konzul fölemelt hangon mondta:

— Lucius Quinctius Cincinnatust!

A szenátus a kinevezést kitörő örömmel fogadta. A kinevezett, aki szintén jelen volt, annál kevesebb örömöt mutatott.

— Mit akartok velem, vén emberrel? Vannak itt fiatalok, erősek, azok közül válasszatok. Nem, arról ne is álmodozzék senki, hogy én vállalom. Rossz tréfának tartom, semmi többnek.

A szenátorok köréje sereglettek.

— Komoly a mi határozatunk, nincs kedve most tréfálni sem a konzulnak, sem nekünk. Tudjuk jól, hogy a te öreg szívedben több a bölcsesség és bátorság, mint valamennyiünkben együttvéve.

— Igen, Quinctius, nem tréfa ez — tette hozzá a konzul —, az állam veszélyben van: diktátornak nevezlek ki.

Még egy ideig kérlelték, míg végre megadta magát.

— Legyen meg az istenek akarata, és történjék ezután is az, amit ők akarnak. Adják, hogy öregségem e vészes és komor időben ne váljék az állam romlására vagy gyalázatára!

Az új diktátor első intézkedése volt, hogy a szenátoroknak szigorú titoktartást rendelt el, nehogy Maelius idő előtt értesüljön az eseményekről.

Segítőtársul, magister equitumnak, Gaius Servilius Ahalát nevezte ki. Másnap reggel huszonnégy lictor kíséretében a fórumra vonult.

Az emberek csodálkoztak, nem értették:

— Mi ez? Diktátor? Miért? Csak nem a gabonával van megint baj?

— Háború lesz? Kik? A volscusok? Ó, hát sosem lesz vége . . .

Így találgatták, mi lehet az oka, hogy diktátort nevezett ki a konzul. Nagy tömeg gyűlt a fórumra, hogy megtudja, mi

történt. A tömegben ott volt Spurius Maelius is, párthíveivel együtt. Nem tetszett nekik a diktátori kinevezés, valami rosszat sejtettek mögötte, de meg akartak bizonyosodni, hogy aszerint cselekedjenek.

A kíváncsi tömeg egyre nőtt. A diktátor azonban mit sem törődött a kíváncsiságukkal, nyugodtan és komolyan ült díszes székén az emelvényen. Tekintetét többször végigjártatta a tömegen, és mikor a nézők között meglátta Maeliust, Servilius lovasparancsnokot odaküldte hozzá.

— A diktátor maga elé idéz téged — szólt röviden Servilius.

Maelius megijedt.

— Hogy mondod? Mit akar tőlem a diktátor?

— Vád alatt vagy. Minucius bevádolt téged a szenátus előtt. Gyere, tisztázd magad a vád alól. Ezért hív a diktátor.

Maeliusnak rossz lelkiismerete rossz tanácsot adott. Nem is válaszolt, behúzódott párthívei közé, menekülni próbált. Servilius elkiáltotta magát:

— Őrség, utána!

A lovasparancsnok őrsége Maelius után nyomult. Maelius veszve érezte magát. Rövid dulakodás után az őrség elfogta, de egy óvatlan pillanatban kiugrott az őrök kezéből. Futásnak eredt, és kétségbeesetten kiáltozott:

— Nép! Nép! Segíts rajtam! Az atyák el akarnak pusztítani, amiért a ti javatokat szolgáltam. Veszélyben az életem, segítsetek! Ne hagyjatok elveszni!

De hiába kiáltozott. A lovasparancsnok és a diktátor ellen senki sem mert kezet emelni. Servilius Ahala Maelius nyomába eredt, és mikor utolérte, egyetlen tőrdöféssel megölte.

A lovasparancsnok ezután Maelius vére által pirosra festett tógájában a diktátor elé járult, és tömören, katonásan jelentette:

— Maeliust eléd idéztem, de az őrséggel dulakodni kezdett, majd a népet akarta ellenünk lázítani. Ezért tehát megöltem.

A válasz csupán ennyi volt:

— Jól tetted, Servilius. Megérdemelte. Megdicsérlek, a hazáért tetted és a szabadságért.

A fekély most már ki volt irtva az állam testéből, de a diktátor úgy érezte, hogy ezzel még nem fejezte be az ügyet. A nép morgott, zúgolódott, nem értette a történteket. Meg kell nyugtatni, meg kell neki magyarázni, hogy igazságosan, jogosan történt, ami történt. Ezért a diktátor ott mindjárt beszédet intézett a néphez. Szavait így fejezte be:

— Ez az ember, ez a dúsgazdag gabonakufár azt remélte, hogy honfitársai szabadságát egy-két *pondo* darával megvásárolhatja. Hát nem őrültség volt azt hinnie, hogy ő, egy hitvány lovag, leigázhatja ezt a népet, mely az összes körüllakó népeket leigázta? Csak egy kis kenyeret kell neki odavetni, és kész egy ilyen Maelius-féle nyomorult lovagot királyként a nyakába ültetni? Hiszen a római nép még azt sem tűrte volna el, hogy a szenátusba beüljön, hát még hogy Romulus királyi jelvényeit és királyi hatalmát kerítse kezébe, azét a Romulusét, aki Róma alapítója volt, istenek származéka, s akit az istenek maguk közé emeltek! Nem, ez már nem bűn, nem vétek, ez őrült és természetellenes szörnyűség lett volna, olyan szörnyűség, amit az ő vérével még nem mostunk le! Hanem menjetek, romboljátok le házát, romboljátok le falait, hisz azok is tanúi az istentelen terv megfogamzásának. Szórjátok szét minden vagyonát és minden kincsét, mert fertőzött, átkozott mind: királyságot akart rajta vásárolni!

Mikor a tömeg megtudta, mit akart Maelius, elrohant házához, és földig lerombolta. Kő kövön nem maradt, csak a csu-

pasz tér, néma emléke annak, hogy egy gonosz terv pusztult el itt. *Aequimaelium*nak nevezték később, Maelius telkének.

A zsarnokságtól megmenekült állam köszönetet mondott a diktátornak, de Minuciusnak sem maradt adósa: aranyszobrot kapott kitüntetésül. Ez a szobor, mely egy bikát ábrázolt, és a *Trigemina-kapu*nál volt felállítva, évszázadokon át hirdette egy őrült terv meghiúsulását.

CORNELIUS COSSUS

A város alapítása után a 316. esztendőben nagy csalódás és bosszúság érte Rómát. Fidenae városa, melyet nagyrészt római telepesek laktak, felmondta a barátságot Rómának, és az ősi ellenséghez, Vejihez pártolt. Nagy bűn a hűtlenség, de Fidenae ezt még nagyobbal tetézte, amit nem lehetett neki megbocsátani.

Az történt ugyanis, hogy az elpártolás hírére Róma azonnal követeket küldött Veji királyához, Lars Tolumniushoz, hogy tudakolják meg tőle, mi indította Fidanaet a hűtlenségre, és egyben tiltakozzanak, ha — mint feltehető volt —

Veji vette rá erre a lépésre. De a király a követek jogaival mit sem törődve, jóformán meg sem hallgatta őket, a fidenaebeliek pedig Tolumnius hallgatag beleegyezésével megölték őket.

Rómában határt nem ismert a felháborodás. Hiába mentegették magukat az etruszkok: hogy Tolumnius világért sem akarta a követek megöletését, hogy félreértés történt, sajnálatos félreértés: mikor a követek előadták panaszukat, a király éppen kockázott, és egy jó dobás után felkiáltott, és azt a kiáltást értették úgy a fidenaebeliek, mintha ő a követek megöletését parancsolta volna.

Az ilyen dajkamesét persze nem hitte el senki. Sokkal inkább hihető, hogy Tolumnius és új szövetségesei előre megfontolt szándékkal jártak el, hogy még a lehetőségét is elzárják a békülésnek.

Róma meggyászolta a méltatlanul megölt követeket, és hozzálátott, hogy megtorolja ezt az emberi és isteni jogon esett példátlan sérelmet. Légiói felvonultak, és az Aniónál megütköztek az ellenséggel. A véres ütközetben a rómaiak győztek, de a győzelem annyi áldozatba került, hogy Róma inkább gyászolt, mint örvendezett. Mivel a veszély nem múlt el, és további nehéz harcoktól kellett tartani, a sereg élére diktátort állítottak, Manilius Aemilius személyében.

A diktátor az ellenséget visszaszorította az Anio és a fidenaei dombok közé. De ez még nem volt megvert ellenség, nem futottak széjjel, tartották magukat, annál is inkább, mert újabb erősítést kaptak, ugyanis a faliscusok is csatlakoztak hozzájuk. Ezek jó harcosok voltak, és azt tanácsolták Tolumniusnak, hogy azonnal ütközzék meg a rómaiakkal, mielőtt még utánpótlásuk megérkezik. Tolumnius némi habozás után kijelentette:

— Holnap megütközöm a rómaiakkal.

Alighogy megvirradt, mindkét csatasor felsorakozott a mezőségen. Ekkor tűnt ki, hogy az ellenség számbeli fölényben van a rómaiak fölött. A diktátor azonban bízott a légiók vitézségében, és csak arra várt, hogy az augurok megadják a kedvező jelet. Hadviseléskor, ütközet előtt abból jósoltak, hogy a ketrecbe zárt tyúkok hogyan esznek. Ha gyorsan kiszaladtak ketrecükből, és oly mohón ettek, hogy egy-egy szem kiesett a csőrükből, azt jó *ómen*nek, jó előjelnek vették. Ha nem, elhalasztották az ütközetet.

Mikor az augurok megadták a kedvező jelet, a római csatasor támadásnak indult. Hatalmas volt a támadás! Az etruszkok sehol sem tudták feltartóztatni a rohamot. Már-már megfutottak volna, ha királyuk, Lars Tolumnius hősi példája meg nem állítja őket. Tolumnius lovascsapatával szembeszállt a már győztesnek látszó rómaiakkal, szétszórta őket, így késleltette a döntést, és kétségessé tette a győzelmet. Hanem rövidesen emberére talált.

A római lovasok között ott volt Aulus Cornelius Cossus *katonai tribunus*, aki mindig kitűnt erejével és bátorságával. Most szégyenkezve látta, hogy amerre Tolumnius jár, ott a római sereg felbomlik, sőt egyesek már meg is futottak. Mikor Cossus megtudta, hogy ki az a vitéz, aki tündöklő fegyverzetben villámként száguld a csatasorok között, így kiáltott:

— Hát ez szegte meg a szerződést? Ez a meggyalázója a népek közötti jognak? Én ezt az embert halotti áldozatul fogom levágni, és odaadom a meggyilkolt követek szellemeinek! Ha az istenek azt kívánják, hogy a földön is érvényesüljön a szent jog, akkor ennek az embernek pusztulnia kell!

Azzal megsarkantyúzta lovát, és előreszegzett lándzsával a királyra rontott. Rohama jól sikerült: az első lándzsadöfés

kivetette ellenfelét a nyeregből. Cossus is leugrott lováról, és még mielőtt a király feltápászkodhatott volna, pajzsával ismét hanyatt lökte. Tolumnius tehetetlenül elterült a földön, Cossus pedig lándzsájával mellét keresztülszúrva, a földhöz szegezte.

A római vitéz teljesítette fogadalmát, legyőzte az ellenség királyát — Romulus óta ilyen diadal nem született római harcmezőn!

Cossus levonta megölt ellenfeléről páncélját, győzelmi jelként lándzsára tűzte levágott fejét, majd ismét lovára pattant, és győzelmi jelvényét magasra tartva, diadalordítással vette üldözőbe a teljesen megrémült ellenséget. Nem volt többé ellenállás, a vejibeliek és faliscusok futottak hazafelé, a fidenaebeliek, akik ismerték a vidéket, a hegyek rejtett ösvényein igyekeztek menekülni.

A római diadal teljes volt. A diktátor megkapta a szenátus és a nép legnagyobb kitüntetését: diadalmenetben, triumphusban térhetett vissza a városba.

A diadalmenetben Cossus a megölt királynak, Lars Tolumniusnak a fegyvereit és páncélját hordta. A katonák erre az alkalomra külön énekeket költöttek, és ezekben Cossust mint második Romulust ünnepelték. Nem is csoda, hiszen Romulus óta ő volt az első, akinek az istenek megengedték, hogy megölt ellenséges vezér fegyvereit vihesse a Capitoliumra, Jupiter Feretrius templomába, és ott áldozati ajándékul a falra függeszthesse. Attól fogva ott függött Lars Tolumnius *spolia opimá*ja Caenina királyé mellett, melyet annak idején Romulus függesztett fel oda.

Ám az igazi második Romulus még váratott magára.

SEXTUS TEMPANIUS

A hagyomány szerint a 331. esztendőben a város alapítása után Rómában különös intézkedések történtek. Mindazoknak az idegen nemzetiségűeknek, akik az utóbbi időkben telepedtek le a városban, jelentkezniök kellett a magisztrátusok előtt. Ezek megijedtek, hogy talán ki akarják űzni őket Rómából. Erről nem volt szó, csupán óvintézkedés volt, szemmel akarták tartani a bevándorlókat.

Történt ugyanis, hogy Volturnumot, az etruszkok által lakott nagy várost úgy foglalták el a samnisok, hogy először csak bekérezkedtek. A gyanútlan etruszkok befogadták őket, s ők mind nagyobb számmal jöttek. A háborúkban kimerült

etruszkok segítőtársakat láttak bennük, és megosztották velük nemcsak városukat, hanem földjüket is. A samnisok a vendéglátást úgy hálálták meg, hogy egy ünnepnap éjjelén, mikor az etruszkok jóllakottan aludtak, megrohanták házaikat, és sorra legyilkolták őket. Így került birtokukba a város, melyet Capys nevű vezérükről *Capuá*nak neveztek el. Ettől a várostól óvakodott Róma.

Ez az esztendő sem múlt el volscus támadás nélkül. Ezúttal azonban komolyabbnak és veszélyesebbnek látszott, mint eddig. Egymás után jöttek a hírek:

— Soha még ennyire nem buzgólkodtak a vezér kiválasztásával, a seregtoborzással!

— Azt mondják, hogy most megmutatják: sem bátorságban, sem hadvezetésben nem állnak a rómaiak mögött.

— Azt állítják, hogy ha most sem győznek, akkor soha többé nem háborúznak, és nyakukba veszik a szolgaság igáját. De most győzni fognak!

Róma azonban nem ijedt meg a volscusok fenyegetőzésétől. Üres handabandázásnak tartották.

— Miért féljünk tőlük most, mikor eddig sem nagyon kellett tőlük tartani? Hitvány és gyáva nép ez, most is elbánunk velük.

Ugyanígy gondolkozott az egész volscus-ügyről Sempronius konzul is, a római sereg vezetője. Bízott a szerencsében, mint ami a világon a legállhatatosabb. És minthogy a győztes nép vezére volt azok ellen, akiket már számtalanszor legyőztek, mindent csak félvállról, felületesen intézett. Emiatt a híres római fegyelem úgy meglazult a légióban, hogy még a volscusoknál is különb volt, mint az ő seregében. Így aztán hamarosan megtanulta, hogy a szerencse forgandó, és ahhoz pártol, akiben több a megfontoltság, és kevesebb a hányavetiség.

Már mindjárt az első összecsapásnál látni lehetett, hogy valami nincs rendben a római seregnél. Hiányzott a lelkesedés, a bátor egység. Míg a volscus előretört, a római nemigen mozdult helyéről, hátra-hátra tekingetett, hogy jön-e segítség. A hadijelvénnyel kitüntetettek, akiknek az első sorban kellett volna harcolniuk, visszahúzódtak. Ki után mentek volna a harcosok? Nem mondhatni éppen, hogy megfutamodtak volna, nem látták ott egyetlen katona hátát sem, de ez nem volt elég a győzelemhez. A tétovázás, a bizonytalankodás a vereség hírnöke.

És csakugyan, minél jobban vagdalkozott a volscus, és minél tovább védekezett a római, annál közelebb volt a volscusok győzelme és a rómaiak veresége. Sempronius konzul serege lassan hátrálni kezdett, hiába volt minden szidás, fenyegetés, hiába élet és halál fölötti hatalom, a légiók hátráltak, és tudjuk, hogy a hátrálásból könnyen lesz vad futás, fegyverek elhajítása, esztelen menekülés.

Ekkor Sextus Tempanius, a lovasok *decuriója* rákiáltott csapatára:

— Lovasok, ha szabadnak akarjátok hazátokat, ugorjatok le lovatokról, és úgy harcoljatok!

Mintha maga a konzul parancsolta volna, engedelmeskedtek.

— Kövessétek lándzsámat — folytatta Tempanius —, mintha zászlótok volna! Mutassátok meg, hogy titeket sem lovas-, sem gyalogharcban nem lehet legyőzni!

A lovasok hangos kiáltozással követték Tempaniust. Utat nyitottak az ellenség soraiban, arrafelé törtek, amerre övéiket látták küzdeni. Annyit máris elértek, hogy az ellenség erejét magukra fordították, és a konzul serege lélegzethez jutott. Igaz, hogy Tempanius kis seregét körülvették a volscusok, de

a vitéz lovasok kivágták magukat, és egy dombra húzódtak. Most Sempronius igyekezett nekik segítséget vinni.

Így hullámzott a csata, miközben beesteledett, és ez vetett véget a küzdelemnek, hiszen a sötétben már nem lehetett látni, ki kire fordítja fegyverét. Míg csak egy szemernyi világosság volt, a konzul nem hagyta abba a harcot, remélve, hogy felmentheti lovasait, de azután kénytelen volt visszavonulni. És mivel nem tudta, mi történik velük, élnek-e vagy elestek, hogy a másnap fenyegető veszélyt elhárítsa, a sebesülteket és poggyászt hátrahagyva visszahúzódott a hegyekbe.

De nem tettek másként a volscusok sem. Nem tudták, hogy hányadán vannak, győztek-e, vagy vereséget szenvedtek, de mert a másnapot nagyon bizonytalannak látták, jobbnak találták visszavonulni a hegyek közé. És mintha csak utánozták volna a rómaiakat, ők is otthagyták sebesültjeiket és poggyászukat.

A csatatér üresen maradt. Ahol nemrég még fegyverek zörgése, emberek csataordítása hangzott, most ott csak nyögő, jajgató sebesültek feküdtek, vizet, segítséget kérve.

Tempanius is magára maradt, az ellenség nem támadott, neszt, zajt nem lehetett hallani. Mi történt? Nem tudta. Visszavonulás? Csel? Körös-körül minden csendes volt, nem lehetett tudni, mit rejt az éj. Katonái várakozóan lesték a szavát. Végül kiadta a parancsot:

— Maradunk. Hajnalban, ha kivilágosodik, meglátjuk, mi a teendő. Most pihenjetek le, holnap esetleg nehéz napunk lesz. Ketten álljanak őrt, én másik kettővel megpróbálom kikémlelni a vidéket.

Elindultak, lassan, tapogatózva. Elértek a volscus táborig. Ott is minden csendes, ember, őrtűz sehol. Mi történhetett? Belopakodtak a tábor kapuján, sátorról sátorra jártak. Itt már

nyöszörgő sebesültekre bukkantak. Ezektől tudták meg, hogy a volscus sereg nem várta be a reggelt, hanem sietve visszavonult. De nemcsak a sebesültek beszéltek így, erről a nagy sietségről beszélt itt minden, a sok eldobott fegyver és a sok holmi, amit a katonák itt hagytak.

Tempanius sietett vissza dombhoz, övéihez. Örömmel kiáltotta:

— Elvonultak a volscusok! És elvonult felőlünk a veszély!

A lovasok ujjongtak, örömükben ölelték, csókolták Tempaniust.

— Most mindjárt indulhatnánk a mieink táborához, de én azt mondom, mégis várjuk meg a hajnalt, és keressük meg lovainkat. Hátha megvannak valahol. A volscusok biztosan nem hajtották el őket, azok mindent elhagytak.

Az örömtől és nyugtalanságtól nem tudtak aludni, alig várták, hogy pirkadjon. Mihelyt oszlani kezdett a sötétség, elindultak. És akár az istenek vezették őket, akár az okosság, de a csatatér közelében egy ligetben megtalálták összebújva a hidegtől és félelemtől reszkető paripákat. Gyorsan hátukra pattantak, és vágtattak a római táborhoz.

Milyen nagy volt azonban csodálkozásuk, mikor ott is mindent elhagyva, üresen, rút rendetlenségben találtak, mint a volscusok táborában. Jajgató sebesültek, poggyász, fegyver szanaszét. Mindebből kitűnt, hogy a csata még korántsem dőlt el a rómaiak javára. Tempanius gyorsan határozott. A sebesülteket magához vette, és a legrövidebb úton Róma felé sietett.

Rómába ezalatt megérkezett a vereség híre. Mindenfelé arról beszéltek, hogy elveszett a csata, elveszett a tábor, elpusztult az egész lovasság. Gyászolt a város. Nem volt most már különbség patrícius és plebejus között, együtt siratták

halottaikat. Nem tudták azt sem, mi lesz ezután. A jövőtől való rettegés csak fokozta gyászukat.

Az otthon maradt konzul, Fabius, a biztonság kedvéért őrséget állított a kapuk elé. Ezek az őrök aztán ijedten jelentették, hogy nagyobb lovascsapat vágtat a város felé.

— Itt az ellenség! Jönnek a lovasaik! — hallatszott a kétségbeesett kiáltás. A konzul a kapukat gyorsan bezáratta, a falakra kirendelte az őrséget. De mekkora volt a meglepetés, mikor a lovasokban felismerték saját fiaikat! Amilyen nagy volt előbb az ijedség, olyan nagy volt most a boldogság. — A mi lovasságunk! A mi katonáink!

A gyászoló házakból csak úgy özönlött elő a sok könnyes szemű, de nevető arcú nő, remegő anyák és rettegő hitvesek. Megfeledkezve mindenről, úgy, ahogy voltak, rohantak a lovasok felé, rohantak övéik karjaiba.

A gyász így vígságba és örömbe fordult, de a boldogság nem volt teljes. Nem is lehetett: a konzul és serege még mindig nem volt sehol. A néptribunusok, hogy a sok szóbeszéd és bizonytalanság ködét eloszlassák, népgyűlést hívtak össze, amelyen Tempanius is jelen volt. Az egyik tribunus, Gaius Junius, így szólt hozzá:

— Sextus Tempanius, vitéz és bátor decurio, ünnepélyesen kérlek a nép nevében, hogy beszélj velünk őszintén és egyenesen. Mit gondolsz, mi 'a véleményed: teljesítette-e Gaius Sempronius a jó konzul kötelességét? Kellő időben bocsátkozott-e harcba, és gondoskodott-e segédcsapatokról? És mondd: mikor titeket, lovasokat, körülzárt az ellenség, küldött-e nektek segítséget? És még egy utolsó kérdés: hol van most Gaius Sempronius, hol vannak a légióink? Téged hagy-

tak el ők, vagy te hagytad el őket? Egyáltalán azt szeretnénk tudni, de egész biztosan és határozottan, hogy legyőzöttek vagyunk-e hát vagy győztesek? Újból kérlek, felelj őszintén. A magad bátorságáról és hűségéről beszélsz, mert egyedül csak ezen múlott, hogy megmaradt államunk.

Elhallgatott, és várta a választ. Feszülten figyelt a nép is. Tempanius minderre dísztelen, katonásan egyszerű szavakkal válaszolt.

— Hogy a konzul hogyan vezette seregét, azt én nem tudom megmondani. Nem is az én dolgom. Katona ne bírálja a feljebbvalóját. Tőlem hát ne is kérdezősködjetek, hogy jók voltak-e a konzul tervei és eljárásai. Szerintem jók voltak. Talán csak egyben hibázott, hogy lebecsülte az ellenfelet, pedig ez egyszer a volscusok jobban felkészültek a harcra, mint eddig bármikor. De magában az ütközetben láttam, hogy a konzul ott forgolódott a legelső sorban, küzdött, buzdított, nem kímélte életét. Később tovasodort engem a csata menete, de naplementéig hallottam a buzdítást, a fegyverzajt, és ebből tudtam, hogy a konzul még mindig harcol, és kitart a helyén.

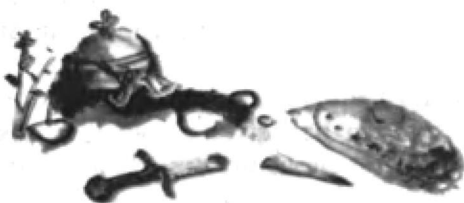
Hogy most hol van ő és a sereg, nem tudom. De azt hiszem, hogy a sötétség beálltával a konzul is ugyanúgy tett, mint én. Én, mint tudjátok, biztonságba helyeztem csapatomat, és ehhez a terep védelmét használtam ki. Ő is bizonyára visszavonta a légiókat védettebb helyre. És nem hiszem, hogy a volscusok csak valamivel is jobban állnának. Oly sötétben kellett harcolnunk, hogy gyakran nem az ellenségre, hanem egymásra támadtunk. Ezért most még nem lehet végleges ítéletet mondani.

És most kérlek benneteket, ne tartóztassatok tovább. A fáradtság és sebeim nagyon kimerítettek. —

A tribunus köszönetet mondott őszinte szavaiért és elbocsátotta. A nép tisztelettel utat nyitott neki, és nem győzte dicsérni szerénységéért, amely nem volt kisebb bátorságánál.

Még tartott a népgyűlés, mikor hírül hozták, hogy a konzul — kimerészkedve rejtekéből — a Labici úton közeledik Róma felé, és már elérte *Quies* szent ligetét. Jöttének hírére azonnal málhás állatokat és szekereket küldtek eléje. A hosszú és kimerítő gyaloglástól elcsigázott katonákat ezek vették fel. Nem sokkal később bevonult a sereg, ha nem is dicsőségesen, de hogy megmenekültek, és itthon voltak, felért egy diadalmenettel.

A konzul azután, mikor beszámolt a szenátusnak a csatáról, nem annyira azon fáradozott, hogy magát mentegesse, hanem hogy Tempaniust érdeme szerint megdicsérje és kitüntesse.

CAMILLUS

1. *Camillus, a diktátor*

A római had az ősi ellenség falait ostromolta: Veji városát. Veji dísze és büszkesége volt Etruriának. Fegyvere és fegyverforgató embere annyi, hogy nem kellett félnie, ha Rómával összetűzésre került sor. Bár ezekben a harcokban többnyire alulmaradt, mindig újra erőre kapott, és veszélyeztette Róma uralmát.

Ezért a szenátus és a nép — *senatus populusque Romanus* — elhatározta, hogy végez vele. Mikor ugyanis a város alapítása

után a 349. esztendőben a vejibeliek ismét betörtek római területre, a légiók visszaverték őket, de most nem elégedtek meg ennyivel, hanem magát Veji városát, a bajok okát és forrását támadták meg.

Az ostrom éppen tíz évig tartott. Ezalatt sok minden történt. Így az ostrom nyolcadik évében egy megfoghatatlan, különös csoda döbbentette meg az embereket. Nyár vége volt, forró kánikula. Ilyenkor nemigen esik eső Itáliában. A sok tó, folyó meg patak, amely bőven öntözi a földet, jóformán teljesen kiapadt, vagy csak éppen hogy folydogált bennük egy kis víz.

Volt azonban a közelben egy tó, a *Lacus Albanus*, az Albai-tó, amely egészen másképp viselkedett. Érthetetlen módon nemhogy apadt volna, hanem ellenkezőleg, egyre inkább dagadt. A tó hegyek közé volt ágyazva, és íme, lassan a legmagasabb csúcsokat nyaldosta vizével. Végül is annyira emelkedett, hogy minden ellenállást legyőzve, hatalmas folyamként zuhogott alá, és tört magának utat a tenger felé. Erről a rendkívüli jelenségről beszéltek egész Itáliában, de talán sehol sem annyit, mint a Vejit ostromló római seregben. Hogy miért? Mert a papok és a jósok összefüggést láttak az ostrom és a tó áradása között.

Az ostrom, mint tudjuk, már hosszú ideje tartott. Néha fellángolt, máskor alábbhagyott. Ilyenkor, midőn szünetelt a harc, beszélgetésbe elegyedtek még az ellenfelek is.

Volt a római seregben egy bizonyos Lucius nevű katona. Ő is beszélgetni szokott egyik-másik városbélivel, többek között egy idősebb emberrel, akiről az a hír járta, hogy jóstehetséggel van megáldva, és jósigék ismeretében mindenkit felülmúl. Egyszer a katona azt látta, hogy a jós nagyon örül a tó áradásának, és a rómaiak ostromáról gúnyolódva és meg-

vetéssel beszél. „Hát ezt meg mi lelte?" — gondolta a katona, és hogy kifürkéssze, így szólt hozzá:

— Hallgass ide, te jós! Nemcsak ez az egy csoda van a világon, minket más jósjelek is ijesztenek. Szeretném tudni, mit hoz a jövendő. Ha csakugyan veszedelmeket rejt magában, én a magam részéről szeretnék kimaradni belőlük.

— Miféle jósjelekről beszél ez? — kíváncsiskodott a veji ember, és elkezdte faggatni Luciust. Beszélgetés közben egyre távolodtak a kapuktól, és egyre közeledtek az ostromgyűrűhöz. Ekkor Lucius hirtelen megragadta a jóst, és bevitte a római táborba. Más római katonák is segítségére jöttek, és rövid dulakodás után a fővezér sátra elé hurcolták. Lucius jelentést tett a vezérnek, mire az így szólt hozzá:

— Azt mondják, öreg, hogy te ismered az Albai-tó áradásának jósjelentését, és hogy összefüggés van e között meg az ostrom között. Igaz ez? Rajta, mondd meg szaporán, mi ez az összefüggés. Az életedet mented meg, ha igazat beszélsz.

A jós ezt felelte:

— Nem titkolom előttetek a végzetet. Biztos jeleket kaptam, hogy városunkat előbb be nem vehetitek, míg az Albai-tó kiáradt vizét vissza nem fordítjátok, és meg nem akadályozzátok, hogy a tengerbe ömöljön.

A jóst nem bántották, de egyelőre fogságban tartották, hogy igazat mond-e. A vezér a hírt a szenátusnak is megvitte. Az atyák megdöbbentek, és mivel nem tudtak dönteni, követeket küldtek Delphibe.

— Kérdezzétek meg Pythiát, igaz-e, amit a vejibeli jós mondott.

A követek ezt a választ hozták:

— A jós igazat mondott, adjátok vissza szabadságát. Apollo meghagyta, hogy a tó vizét árkoljuk el a tengertől, és lehető-

leg vezessük vissza ágyába. Ha ez nem sikerülne árkok és csatornák segítségével, akkor is távol kell tartanunk a tengertől, és oldalt kell vezetnünk a szántóföldekre.

A szenátus meghallgatta az üzenetet, a papok pedig könyörgő és engesztelő áldozatokat mutattak be az isteneknek. A nép haladék nélkül, serényen hozzálátott, hogy eleget tegyen a jóshely parancsának.

Hogy az ostrom meggyorsuljon, az eddigi katonai tribunust, Marcus Furius Camillust diktátorrá nevezték ki. Ő azután erélyesen hozzálátott, hogy Veji ostromát immár győzelemre vigye. Először ő is a rendes, hagyományos hadigépekkel próbálkozott, de mert a falak keményen ellenálltak, titokban aknát kezdett ásatni a vár belsejének irányában. A falakat azért tovább is támadták, de ez csak arra való volt, hogy az aknáról elterelje az ellenség figyelmét.

A veji nép vitézül védte falait, és közben nem is sejtette, milyen veszedelem közeledik napról napra hozzája. Az akna eljutott a vár szívében épült Juno temploma alá. Ez a templom volt a legnagyobb és a legtiszteltebb az egész városban. A szentélyben éppen áldozat folyt, kettőzött buzgalommal és áhítattal a válságos helyzetben. A fővezér volt az áldozó, mellette állt a béljós. Éppen leölték az áldozati állatot, egy makulátlan szép tehenet. A jós, amint felbontották a szent állat belsejét, sorra átvette a belső részeket és megvizsgálta. Titkos jeleket keresett rajtuk, a város jövendőjének titkos jeleit. Amint sorra vizsgálta, öröm gyulladt ki szemében, odamutatta a vezérnek a kezében levő érintetlen belső részeket, és így kiáltott fel:

— Az istennő annak adja a győzelmet, aki részesül az áldozatban. Miénk a győzelem!

Kiáltása, melyet a szent épület boltozata és falai még csak fokoztak visszhangjukkal, oly erős volt, hogy a föld alá is lehatolt. Meghallották az aknaásók is, akik már közel jártak a föld színéhez. Érezték, hogy nemsokára célhoz érnek, amikor tisztán, hangosan hallatszott a kiáltás:

„Az istennő annak adja a győzelmet, aki részesül az áldozatban. Miénk a győzelem!"

— A győzelem a miénk! — hangzott a mennydörgő válasz. A rómaiak felszakították a padlót, kiugrottak a templom szintjére, és hatalmas ordítással, fegyvereiket forgatva törtek az áldozókra. Azok azt se tudták, hogyan szedjék a lábukat, mindent otthagytak, menekültek, ki merre látott. Otthagyták az áldozati állat belső részeit is.

A rómaiak fogták, és vitték Camillusnak. Elmondták, hogyan jutottak birtokába, és mit hallottak róla, mit kiáltott a jós, mikor megvizsgálta. Így aztán Camillus részesült az áldozatban, neki szólt a kedvező jóslat.

És Camillus nem késlekedett. Parancsot adott a támadásra, és hamarosan el is foglalta a várost. Páratlanul gazdag zsákmányt ejtett, és katonái között felosztotta.

Még mielőtt elindult volna az utolsó ostromra, hogy csapatai élén behatoljon Vejibe, és megadja neki a kegyelemdöfést, áldozatot mutatott be, és imájában fogadalmat tett. Most, hogy az ostrom sikerült, és Veji a lábainál hevert, fogadalmát teljesítenie kellett.

Fogadalma az volt, hogy a vejibeli szent Juno-szobrot hálá-

ból és kegyeletből Rómába viteti át. Hozzáértő, szakavatott műves embereket hozatott tehát, ezeknek volt dolga, hogy vigyázva leemeljék a szobrot talpazatáról, és úgy vigyék Rómába, hogy a legkisebb karcolás se essék rajta. A szobor leemelését áldozat és ima előzte meg.

— Kérünk, Juno istennő — hangzott Camillus imája —, légy hozzánk kegyes, és hallgasd meg kérésünket: lakjál te is együtt azokkal az istenekkel, akik a mi városunkat, Rómát védelmezik!

Még imájában volt elmerülve, mikor a körülállók örömteli felkiáltását hallotta:

— Az istennő meghallgatta kérésedet! Beleegyezése jeléül bólintott!

A szobrot nagy örömujjongás közepette Camillus diadalmenetében vitték Rómába. Maga Camillus négy fehér lótól vont hadiszekéren állva fogadta az atyák és a nép üdvözletét. Népszerűsége rendkívül nagy volt, és senki sem hitte volna, hogy a szeretetet nemsokára gyűlölet váltja fel.

Camillusnak ugyanis volt még egy fogadalma, amit most a diadalmenet végeztével kellett beváltania. Még az ostrom és az aknaásás előtt megfogadta, hogy ha Apollo delphi jóslata valóban igaz, és az Albai-tó elárkolása csakugyan meghozza Veji pusztulását, akkor ő az ott zsákmányolt kincsek tizedrészéből gazdag ajándékot küld az istennek. Jól tudta, hogy nagyon gazdag, soha nem látott gazdag lesz a zsákmány. De aztán, vagy mert megfeledkezett róla, vagy mert katonáinak nem akarta kedvét szegni, elmulasztotta fogadalmát betölteni, és a város bevétele után az egész zsákmányt katonáinak engedte át.

Még nem járt le Camillus diktátori hatalma, mikor a jósok aggasztó dolgokat jelentettek. Az áldozatokban Apollo isten-

nek fenyegető haragja nyilvánul meg, baljóslatú jelek mutatkoznak, amelyeket nem tudnak megmagyarázni. Félnek, hogy valami veszély fenyegeti Rómát, ezért jelentik a diktátornak.

Camillusnak azonnal eszébe jutott fogadalma. Mulasztást követett el, és az istenek rossz néven veszik, és engesztelést követelnek, különösen Apollo, aki nemcsak a napfény, hanem a dögvész istene is. Mikor erre Camillus rájött, az egész dolgot a szenátus elé terjesztette, nem hallgatott el belőle semmit. Az atyák rendkívül súlyosnak ítélték az esetet. Az isteneket, akik naggyá tették Rómát, nem szabad megbántani. Ha Camillus mint diktátor fogadalmat tett, mindenképpen teljesíteni kell, mert az egész állam lakol legfőbb magisztrátusának mulasztása miatt. Hosszas tanácskozás után elrendelték tehát, hogy aki a zsákmányban részesült, adja vissza annak tizedét, esküvel erősítve, hogy nem mérte hamisan.

Ez a rendelkezés óriási megütközést keltett.

— Hol van az már? — mondogatták. — Mi szegény, eladósodott emberek vagyunk, alig vártuk, hogy részt kapjunk a zsákmányból, hogy helyzetünkön könnyíthessünk, most pedig adjuk vissza? Nem méltányos dolog ez! Rút dolog a diktátortól, aki tudja, mennyit véreztünk!

Camillus szorult helyzetben volt. Erre népgyűlést hívott össze, és többek közt ezeket mondta:

— Nem akartalak benneteket áltatni, nyíltan bevallottam tévedésemet. Azt hiszem, ez a legbecsületesebb eljárás. Kérlek, tegyetek eleget az atyák rendeletének.

A katonák erre is zúgolódtak:

— Te azt hiszed, hogy helyesen cselekszel? Rosszul hiszed! Te akkor az ellenség javainak tizedét fogadtad az isteneknek, most meg a mi javainkat tizedeled!

Hiába magyarázta Camillus, hogy hiszen csak a zsákmány tizedét kérik tőlük vissza, erre csak az volt a válasz: „Hol van az már?..." Camillus gyűlölt személy lett a szemükben. De akárhogy is zúgolódtak, morgolódtak, a szenátusi határozatot végre kellett hajtani. Hordták is össze, ami megmaradt a zsákmányból, de bizony az még messze volt a tizedtől. Erre az állampénztárból vették ki a pénzt, és a szomszéd népektől vásároltak aranyat. De még így is híja volt a zsákmány tizedének.

Erre — mint már Coriolanus esetében — az asszonyok, a matrónák siettek az állam segítségére. Odajárultak a tanács elé, és legdrágább, legértékesebb ékszereiket adták oda a hiány pótlására. Gyönyörű karkötők, láncok, csatok, aranyedények gyűltek össze, és így már együtt volt a megajánlott tized. Az állam hálás volt a matrónáknak, akik nagy bajtól, nagy szégyentől mentették meg. A szenátus határozatot hozott:

— Hálánk jeléül megengedjük a matrónáknak, hogy ezentúl áldozatokra és ünnepi játékokra szekérrel mehessenek, ünnepnap és köznap egyaránt kétkerekű kocsin vitethessék magukat. Elrendeljük továbbá, hogy haláluk után ravataluk felett ugyanúgy dicsérőbeszéd tartassék, mint amilyet ez ideig csak férfiak felett mondtak. — Mindez a régi Rómában óriási megtiszteltetésnek számított.

Együtt volt tehát már az arany, hozzá lehetett fogni a fogadalmi ajándék készítéséhez. A szenátus elrendelte, hogy az aranyból hatalmas kehely készüljön. Róma legöregebb, legavatottabb mesterei öntötték, vésték, csiszolták a nemes fémet, míg végre elkészült az ajándék. Kijelölték a követeket is, akik majd elviszik Delphibe. Az augurok madárjóslatot tartottak, és a madarak szerencsés utat ígértek.

2. *Kalózok*

A követek a szent kehellyel hajóra szálltak. A hajó is szépen fel volt díszítve, válogatott legénység teljesített szolgálatot rajta. A tenger nyugodt volt, kedvező szél dagasztotta a vitorlákat. Úgy látszott, hogy az út akadályoktól mentes lesz.

Ámde alig hagyták el a *szicíliai tengeri átjárót*, mikor egy gyors járatú idegen hajó jelent meg a látóhatáron. Egyenest feléjük igyekezett. A követek, bízva az augurok jóslatában, nem nyugtalankodtak, a kormányos azonban jobbnak látta kikerülni az ismeretlen hajót. De hiába, mintha csak az istenek akaratából történnék, hirtelen teljes szélcsend állt be, a vitorlák leapadtak, kénytelenek voltak egy helyben vesztegelni. Az idegen hajó pedig, amelyet evezősök hajtottak, szemlátomást közeledett. *Lipara*i kalózhajó volt. A római vitorlást hamarosan elfogta, és bevontatta Lipara kikötőjébe.

Lipara szigetének lakói kereskedés és földművelés mellett kalózkodással is foglalkoztak. Ügyes hajósok lévén, ha idegen hajó járt arra, biztos zsákmányuk lett. Most is így történt. Mikor a zsákmány felosztására került volna a sor, az összegyűlt nép ámulva nézte a csodálatos kelyhet. Ujjongtak, kiáltoztak örömükben. A megkötözött rómaiak már semmi jót nem reméltek, de úgy látszik, az augurok mégsem tévedtek a madárjóslatban. Mert a liparaiak vezére, Timasitheus, csendet intett, és így szólt a követekhez:

— Kik vagytok, idegenek, és honnan jöttök?

A három követ sorra előadta útjának célját, elmondták, hogy hívják őket, honnét jöttek, de főleg az ajándékról beszéltek:

— Apollónak visszük, hálából, mert Veji ostrománál jóslatával segítette Rómát. Ha ez az ajándék nem érkeznék meg

Delphibe, ha útközben baja esnék, szörnyű baj származnék abból Rómára, de úgy hisszük, Liparára is.

A vezér, aki jelleméből ítélve inkább mondható rómainak, mint liparainak, meghallgatva a követeket, a néphez fordult, és elmondta, mi célt szolgál a kehely. S amilyen a vezér, olyan a népe is: szent tisztelet fogta el valamennyit. Dehogy akarták már feldarabolni a zsákmányt! Dehogy bántották tovább a foglyokat! Feloldozták kötelékeiket, és nyilvános lakomával vendégelték meg őket.

Másnap aztán, mikor a követek kipihenték ennek az ijesztő kalandnak a fáradalmait, visszaadták nekik hajójukat, és útnak bocsátották őket. Hogy pedig biztosan eljussanak útjuk végső céljához, és most már semmi zavaró körülmény ne akadályozza őket, a magukéból is útnak indítottak két hajót, hogy kísérjék, és védelmezzék Apollo ajándékát. A kíséret pedig nemcsak Delphiig tartott, hanem vissza, hazafelé való útjukon is, egészen Rómáig.

Amikor a szenátus mindezt megtudta, és a követség útjának részleteit megismerte, nem maradt hálátlan a liparaiakkal és vezérükkel szemben. Timasitheusszal vendégbarátságot kötöttek, az ő barátja Rómának is barátja, az ő ellensége Róma ellensége is volt, és az atyák még gazdag ajándékot is adtak neki.

3. Camillus nagylelkűsége

Két esztendővel Veji elfoglalása után a római sereg *Faleriit*, a faliscusok városát ostromolta. A faliscusok ugyanis orvul betörtek római területre, és súlyos károkat okoztak. A római sereg vezére most is Camillus volt.

Az ostromgyűrű és a város között füves mezőség terült el.

Egyik nap, mikor az ostrom szünetelt, ezen a réten, a város kapuja közelében fiúk játszadoztak. Labdáztak, birkóztak, versenyt futottak.

— Én voltam az első! — kiáltotta az egyik ifjú.

— Nem igaz, én! — válaszolt a másik.

Nevelőjük, egy idősebb ember, igazságot tett köztük, aztán a fiúk birkózni kezdtek. Mikor ebből is elég volt, sétálni indultak.

Szokás volt ugyanis a faliscusoknál (mint más ókori népeknél is), hogy az előkelőbbek nevelőt vettek gyermekük mellé. Ez nemegyszer tudós görög rabszolga volt. Az ilyen nevelő azután nemcsak tanította a gyerekeket, hanem gyakorlatozott is velük, és sétára vitte őket. Természetesen nem lehetett akárki nevelő, és ha helybeli ember volt, annak okos és tanult embernek kellett lennie.

Minthogy ostromlott városban sétára, játékra, testgyakorlásra nemigen volt hely és mód, a nevelő — ha a fegyverek hallgattak — kivitte a gyerekeket a kapu elé, a jó füves rétre, ott szokta őket gyakorlatoztatni. Ezen a napon is így történt. De séta közben, míg a nevelő a trójai háborúról mesélt a gyermekeknek, mind távolabb jutottak Falerii kapujától, és egyszer csak a mit sem sejtő gyerekekkel besétált a római tábor őrállomásai közé. Itt sem állt meg, hanem ment egyenesen a fővezér sátrába.

Camillus csodálkozva nézte a gyermekeket és nevelőjüket, majd megkérdezte:

— Mit akartok itt? Hogy kerültök ide?

A nevelő így válaszolt:

— Faleriit a kezetekbe adtam, rómaiak, amikor ezeket az ifjakat kiszolgáltatom nektek. Mert tudjátok meg, hogy ezek nem mások, mint a fejedelem gyermekei.

Camillus először csak hallgatta, nem értette, mit akar, de mikor felfogta szavainak értelmét, roppant haragra gerjedt:

— Te gazember, tudod te, micsoda gyalázatot követsz el? Azt hiszed, hogy az a nép és vezére, akihez jöttél, szintolyan, mint te? Bár a faliscusokkal nincsen szerződésünk, és nem szegnénk esküt, ha a te aljas ajánlatodat elfogadnánk, de ha ellenségeink is, mégiscsak emberek, és emberségesen kell bánnunk velük. Jegyezd meg jól: mi nem azért viselünk fegyvert, hogy védtelen gyermekekre emeljük, hisz ezeknek még a feldúlt városokban is megkegyelmezünk! Mi csak fegyveresekre támadunk fegyverrel, no meg az olyan orvtámadókra, mint a te honfitársaid. De ha orvtámadóknak is nevezem a faliscusokat, mi, rómaiak, mégiscsak *római* eszközökkel: bátorsággal, ostrommal és fegyverrel fogunk ellenük harcolni, nem pedig olyan hitvány módon, mint te javasolod.

Aztán lictorai után kiáltott:

— Gyertek, fogjátok meg és vetkőztessétek le! Kössétek hátra mindkét kezét!

Majd a fejedelmi gyermekekhez fordult:

— Vigyétek vissza szégyenszemre várostokba! Hadd lássa a faliscusi nép, hogy milyen ellenséggel és barátokkal van dolga. Induljatok!

Csípős vesszőt adtak a fiúk kezébe, azzal hajtották vissza nevelőjüket a város falai közé. Közben a vesszőkkel jó nagyokat húztak mesterük hátára, és hangosan, csúnyán szidalmazták. A város népe összefutott erre a furcsa látványra, hogy a fejedelem gyermekei ütik-verik nevelőjüket. Jöttek a szenátorok is, ezek megszabadították az öreget, majd őt is, a gyermekeket is kifaggatták, hogy mi az, mi történt, mi az oka ennek a csúf jelenetnek.

Az ifjak mindent elmondtak, és végül az öreg is töredelme-

sen bevallotta árulását, és hogy csak a római vezér nagylelkűségén múlt, hogy a fejedelem visszakapta gyermekeit.

Ámulva hallgatta a nép, ámult a szenátus, a fejedelem pedig boldogan ölelte magához fiait. Falerii lelkülete egy csapásra megváltozott. Nemrég még ádáz ellensége volt Rómának, hallani sem akart békéről, még az is halálfia volt, aki szóba hozta, de most — most a nép, mely a gyűlölt nép vezérét egyetlen tettéért szívébe zárta, könyörgött a szenátusnak:

— Ne makacsoljátok meg magatokat! Kezdjétek meg a tárgyalást, és kössétek meg a békét!

A szenátus és a fejedelem hajlott a kérő szóra. Követeket menesztettek először Camillushoz a táborba, azután az ő utasítására Rómába, a szenátushoz.

Rómában a követeket barátságosan fogadták, bevezették őket a kúriába, ahol ezeket mondták:

— Római nép atyái! A ti hadvezéretek, Camillus, legyőzött bennünket olyan győzelemmel, amelyet sem isten, sem ember nem gáncsolhat el, és mi megadjuk magunkat. Tesszük ezt abban a meggyőződésben, hogy a ti uralmatok alatt különb életünk lesz, mint saját törvényeink alatt. Ez a győztes legnagyobb dicsérete, legszebb dicsősége! Ez a háború két példával is szolgált az egész emberi nemnek. Az egyiket ti adtátok, amikor bebizonyítottátok, hogy még a háborúban is többre tartjátok a becsületet, mint a mindenáron való győzelmet. A másikkal mi szolgálunk, amikor ez előtt a becsület előtt meghódolunk, és önként nektek adjuk a pálmát. Szép két példa ez, megszívlelheti minden népe a világnak! Most pedig — a hatalmatokban vagyunk. Küldjetek embereket, hogy összeszedjék városunkból a fegyvereket, és másokat, hogy túszokat szedjenek. Vegyétek birtokba az egész várost, mostantól fogva a tiétek! Bízvást reméljük, hogy sem mi nem

bánjuk meg, hogy ti fogtok uralkodni rajtunk, sem ti, hogy megbíztatok bennünk.

A szenátus szívesen fogadta a faliscusok meghódolását. Faleriiben megtiltotta a zsákmányolást, minthogy azonban a katonáskodás miatt a római nép ebben az esztendőben nem tudott adót fizetni, ezt az összeget a faliscusoknak kellett az állam pénztárába befizetni.

Camillus volt a falerii háború hőse; a legyőzött és a győztes egyaránt hálálkodott neki. Dicsőségének napja a legmagasabbra hágott.

4. *A gallok elfoglalják Rómát*

Egy plebejus, név szerint Marcus Caedicius, mikor a mezőn munkáját bevégezte, a *Nova vián* ballagott hazafelé. Már késő estére járt az idő, nem járt arra akkor senki. Csend volt, a madarak is elültek már, szél sem zörgette az ágakat. Ebben a nagy csendben Caedicius hirtelen szózatot hallott, tiszta csengésű, félelmetes erejű szavakat:

— Te, aki ezt hallod, vidd hírül a konzulnak, közelednek Rómához a gallok!

És még egyszer ismételte: — Közelednek Rómához a gallok!

Utána teljes csend. Caedicius megdöbbenve és mégis büszkélkedve, hogy a mennyei szózat őt választotta hírnökül, sietett haza. Másnap kora reggel fölkereste a konzulokat, és elmondta nekik a csodás esetet.

— Úgy mondtam el, ahogy a szent hang parancsolta. Nincs kétségem, hogy az a hang csak egy istené lehetett.

Történt pedig ez a város alapítása után a 363. esztendőben,

amikor a fórumra kitett fehér táblán, az *annales*en, a konzulok neve alatt az év nevezetes eseményei közé a gallusok betörése is felkerült.

A konzulok azonban nem adtak hitelt Caedicius szavainak. Együgyű álomnak, ostoba hiszékenységnek tartották, csak legyintettek rá. Jó, jó — mondották, és tovább nem törődtek vele. Ezzel egyrészt az istenek haragját idézték fel, másrészt Róma jövőjét kockáztatták. Nem gondoskodtak megfelelő vezérről, aki majd útját állhatja a veszedelmes idegen népnek. Camillus az egyetlen ember, akire támaszkodhattak volna, száműzetésben volt.

Páratlan dicsősége — mint ez történni szokott — irigységet keltett sokak szívében. A katonák, a nép fiai közül is még sokan nem felejtették el a zsákmány tizedét. Mást nem tudtak ellene felhozni, mint hogy a veji zsákmány felosztása körül visszaélések történtek.

— Nem volt az egészen tiszta dolog. Magának és rokonainak többet juttatott. Meg kellene ezt a dolgot közelebbről nézni . . .

Addig-addig pusmogtak, suttogtak, míg az egész városban elterjedt, hogy Camillus így . . . Camillus úgy . . . A néptribunusok végül is törvény elé idézték, hogy tisztázza magát. A volt diktátor határtalanul megsértődött:

— Engem, engem törvény elé idéznek? Ezt érdemeltem?

Elhatározta, hogy nem áll törvény elé, inkább az önkéntes számkivetést választja. Lelkiállapotát még súlyosbította, hogy nemrég vesztette el serdülő korban levő fiát, és semmi kedve sem volt szócsatát vívni ily méltatlan vád ellen. Mielőtt elhagyta volna Rómát, így fohászkodott a halhatatlan istenekhez:

— Kérlek benneteket, ha a ti ítéletetek szerint is ártatlan

vagyok, büntessétek meg keményen azokat, akik miatt száműzetésbe kell mennem. Hamarosan érezzék meg, kit vesztettek bennem.

És az istenek meghallgatták imáját, nem is olyan sokára.

Amikor tehát Marcus Caedicius az égi szózatot jelentette a konzuloknak, Camillus már nem volt Rómában, de a konzulok nem is nagyon törték a fejüket a gall veszedelmen, nem adván hitelt Caedicius jelentésének.

Pedig a gallok valóban közeledtek. Leereszkedve a *Padus* folyó vidékéről, már Clusinum városát fenyegették. Mikor a clusinumiak meglátták az ellenséges katonák hatalmas tömegét, szokatlanul nagyra nőtt termetét, megpillantották félelmes fegyvereiket, nagy ijedség szállta meg szívüket.

— Mi lesz velünk? Egyedül nem bírunk velük. Mit csináljunk, hová forduljunk segítségért? Melyik nép fogja kockáztatni életét, hogy megvédelmezzen bennünket a gall ármádiával szemben? Talán Róma ... Bár elég messze van tőlünk, mégis őhozzá fordulunk, neki van elég ereje, hogy nehéz helyzetünkön segítsen.

Sietve követeket küldtek Rómába. A szenátus meghallgatta őket. Most már nem lehetett úgy tenni, mintha nem tudnának a veszedelemről, de az atyák egyelőre mégis tartózkodni akartak az összeütközéstől.

„Minek ingereljük őket? — gondolták. — Majd megpróbáljuk ezeket a barbárokat szép szóval leszerelni és visszatérésre bírni."

Három fiatal nemest jelöltek ki az atyák, a jeles ésköztiszteletben álló szenátornak, Marcus Fabius Ambustusnak három

fiát, hogy a gallokkal tárgyaljanak a római nép és szenátus nevében — *in nomine senatus populique Romani.*

— Mondjátok meg nekik, ne ostromolják a római nép szövetségesét és barátját, hiszen nem követtek el ellenük semmi jogtalanságot. Adjátok értésükre, hogy mi, rómaiak, komolyan vesszük a szövetséget, és ha kell, fegyverrel is védelmére kelünk barátainknak. De vigyázzatok! Ezt a fenyegető hangot végső ütőkártyának tartsátok, amikor már látszik, hogy a józan érvek nem használnak. Mert mindenképpen jobb a békés megoldás, jobb a háborút lehetőleg elhárítani, és jobb a gallokat magunkra nem haragítani, mint egész Latiumot lángba borítani, és fegyverzajban megismerni az idegen népet. Erre ügyeljetek, és így járjatok el tisztetekben!

A szenátus üzenete tehát meglehetősen szelíd és békességes volt, csakhogy a követek... Amikor megérkeztek a gall táborba, azonnal a fővezér elé bocsátották őket. A vezér meghallgatta a szenátus üzenetét, hogy ha kell, fegyverrel is védelmére kelnek Clusinumnak. Jól gondolják ezt meg a gallok, mielőtt fegyverhez nyúlnak, mert az az egy biztos, hogy jobb az ilyen ügyet békésen elintézni, mint a vak szerencsére bízni.

Így a követek. A gallok vezére így válaszolt:

— Most halljuk ugyan először a rómaiak nevét, mégis azt kell gondolnunk rólatok, hogy vitéz és bátor férfiak vagytok, ha a clusinumiak szorongatott helyzetükben hozzátok fordultak segítségért. Békés szándék nyilatkozik meg abban, hogy szövetségeseiteket ellenünk inkább követséggel, mint fegyverrel támogatjátok. Mi elfogadjuk a békét, amit ajánltok, feltéve természetesen, hogy a clusinumiak teljesítik kérésünket. A mi kérésünk pedig az, hogy adják át nekünk annak a földnek egy részét, amelyet ők birtokukban tartanak, de nem művelnek. Ők parlagon hagyják, nekünk meg égető szüksé-

günk volna rá. Ezt a követelésünket teljesítsék — máskülönben hiába kérnek békét, és ti is hiába kértek. Azt kívánjuk, hogy előttetek, római követek előtt, adjanak határozott választ. Ha ez „igen" lesz, szent a béke, de ha megtagadják, és nem adják át a föld egy részét, ugyancsak a ti jelenlétetekben kívánunk dönteni ebben az ügyben, természetesen akkor már fegyverrel. Azért akarunk pedig így tenni, hogy hazamenvén elmondhassátok: láttátok harcolni a gallokat, és most már tudjátok, hogy mennyivel különbek ők minden harcosnál.

Erre a római követek — ifjak voltak és tüzesek! — haragosan így szóltak:

— Mi jogon követelitek ti a clusinumiak földjét, hisz ahhoz nektek semmi közötök! Mi jogon fenyegetőztök ti háborúval, és egyáltalán mi keresnivalótok van nektek, galloknak itt, Etruriában? Erre válaszoljatok, ha tudtok. Ha pedig nem, takarodjatok, nehogy megismerjétek Róma fegyvereit!

Most már a gallok is indulatba jöttek. Odavágták nyersen:

— Hát jó! Döntsenek a fegyverek! Bátraké a győzelem!

A római követek elhagyták a gallok táborát, és Clusinumba mentek. A felgyúlt szenvedélyeket már nem lehetett eloltani. Mind a két oldalon magasra csaptak lángjai. Az ellenfelek fegyvereikért rohantak, és már állt is a harc.

Róma szerencsétlenségére a követek, nem törődve a népek közötti jog törvényeivel, maguk is fegyvert fogtak, és harcoltak a gallok ellen. A három bátor római ifjú az etruszk csapatok élén, a legelső csatasorban harcolt.

Az egyik ifjú követ, Quintus Fabius, még tovább ment. Lovát megsarkantyúzva előretört, és megtámadta a gall vezért. Párviadal kezdődött közöttük. Quintus volt a fürgébb: míg a vezér csak védekezett, kardjával keresztüldöfte és megölte. A gall lezuhant lováról. Quintus is leugrott, és le akarta

vonni ellenfele holttestéről a páncélt. Micsoda nagy dicsőség lett volna: Romulus után ő lett volna a harmadik, aki spolia opimával ékesítheti Jupiter Feretrius templomát!

A gallok, akik megdöbbentek, és megtorpantak vezérük elestekor, csak most látták, hogy az a vitéz, ki vezérük páncéljával vesződik, nem etruszk, hanem római. A római szenátus követe! A felháborodás viharként zúgott végig hadsoraikon:

— A római követek fegyvert fogtak ellenünk! Gyalázat! Ezért megfizet Róma!... — egyszeriben megváltoztak a gallok érzelmei. Most már nem törődtek többé a clusinumiakkal, hanem kimentve vezérük holttestét Fabius kezéből, visszavonulást fúvattak, és abbahagyták a harcot. Már jó messzire távolodtak a csatatértől, de kiáltásuk még hangzott:

— Jaj a hitszegőknek! Vesszen Róma!

Azután tanácskozásra gyűltek össze, hogy mit tegyenek. Két vélemény küzdött egymással, a vérmesebb fiataloké és a tapasztaltabb véneké. A fiatalok azonnal Róma ellen akartak fordulni, hogy még mielőtt bármiről is értesülne, kezükbe kaparinthassák. Az öregebbek azonban úgy vélekedtek:

— Ne heveskedjetek, fontoljátok meg a dolgot. Hátha Róma is úgy akarta, hogy a követei vegyenek részt a harcban. Hátha Róma tőrbe akart csalni minket, hogy aztán, ha vaktában megtámadjuk, elpusztítson minket. Nem, nem. Tartsuk csak meg a sorrendet. Küldjünk hozzájuk követséget, és kérjük a hitszegő követek kiadatását.

— És ha megtagadják? — kiáltotta valaki szilajon.

— Akkor majd magunk megyünk el értük, és az erőn kívül mellettünk lesz a jog és igazság is.

A követeket elküldték. A római szenátus nagy figyelemmel hallgatta a gallok panasztételét. Titokban mind igazat

adtak nekik, és legszívesebben teljesítették volna minden kívánságukat, de maguk is patríciusok voltak és a patrícius-ifjakat, a hős Fabiusok leszármazottait nem volt szívük kiszolgáltatni. Így hát tartózkodtak attól, hogy véleményüket nyilvánítsák, de ugyanakkor el akarták kerülni annak látszatát is, hogy ők az okai, ha a gallok megharagszanak, és bajt zúdítanak Rómára. Kibúvót kerestek és találtak. Ezt felelték a követeknek:

— Minthogy mi magunk ilyen fontos és nagy horderejű ügyben nem ítélkezhetünk, kérünk, várjatok türelemmel, míg a népgyűlésen az egész nép véleményét megkérdezzük. És a kérdést a népgyűlés elé terjesztették. Ám a nép, mely bálványozta a Fabiusokat, hallani sem akart kiadatásukról, és az ellenkező végletbe csapott. A három Fabius-testvért az ellenséggel szemben tanúsított rettenthetetlenségük miatt megdicsérte, és a következő évre az állam legfőbb tisztviselőivé, konzuli jogkörrel felruházott katonai tribunusokká választotta.

A gallokat felbőszítette a népgyűlés határozata. Méltán érezhették, hogy őket most itt kigúnyolták. Nem is titkolták felháborodásukat. Nyíltan megmondták, hogy a csorbát, mely a gallok becsületén esett, háborúval fogják kiköszörülni. Ezzel tértek vissza csapataikhoz.

A gall veszedelem közeledett Rómához. De a rómaiak, elbizakodva szerencséjükben, nagyban hetvenkedtek:

— Jöjjenek! Majd megismerkednek a lándzsáinkkal!

— Mi, akik annyi népet legyőztünk, majd éppen ilyen szedett-vedett barbár népséggel ne tudnánk elbánni?

— Diktátor sem kell ellenük, jók lesznek a konzulok is!

Pedig a gallok másféle ellenség volt, mint a volscusok, aequusok, és akikkel eddig volt dolguk. Messziről jöttek, az óceán partjáról, és azóta folyton előretörtek, fölperzseltek minden földet, ahová betették lábukat. A rómaiak talán meg tudtak volna küzdeni velük, ha — mint mondottuk — az elbizakodottság el nem vakítja őket. Toborzáshoz sem fogtak, nem gondoskodtak előre semmiről, még annyit sem tettek, mint amennyi egy közepes háború előtt volt szokásos. Odáig mentek, hogy ha valaki ijesztő híreket hozott a gallokról, börtönbe vetették, mint aki az igazságot meghamisította.

Közben a gall követek otthon mindenről beszámoltak. Hogyan várakoztatta meg őket a szenátus, hogy űzött belőlük csúfot a népgyűlés: éppen azokat jutalmazta a legfőbb állami tisztséggel, akik a jogot megsértették, és ezt a háborút előidézték. Történt pedig ez az arcátlanság az ő jelenlétükben, tehát nyilván az ő megalázásukra törekedtek.

Ezek hallatára a gallok — amúgy is rendkívül lobbanékony és hirtelen haragú nép — nem türtőztették magukat tovább, hanem hatalmas zúgással fegyvert fogtak, és erőltetett menetben megindultak Róma felé. Amerre mentek, roppant ijedtséget keltettek, a városok bezárták kapuikat, a parasztok elmenekültek, otthagyták kunyhóikat, földjeiket, a földeken szerszámaikat. A gallok kihirdették:

— Ne féljen mitőlünk senki, mi egyedül Rómát tekintjük ellenségünknek!

Rómába érkeztek a hírek mindenfelől: jönnek a gallok! Hogy milyen félelmesek, milyen erősek, milyen gyorsak! Erre a hírre már ők is sereget toboroztak.

Ott állították fel a légiókat, ahol a magas hegyekből alázuhanó *Allia* patak ömlik a Tiberisbe. Mire a római sereg elfoglalta kiszemelt helyét, már megjöttek a gallok is. Szélté-

ben-hosszában jöttek, véget nem érő sorokban, közben harci énekeket daloltak, és énekük, vad rikoltozásuk megremegtette a gyengébb szíveket.

Most megbosszulta magát a gondatlanság. A katonai tribunusok a nagy sietségben nem értek rá tábort verni, sáncokat építeni, ahová szükség esetén visszavonulhattak volna, de még arra sem volt idejük, hogy madárjóslatot kérjenek, hogy megkérdezzék az isteneket. Csak arra törekedtek, hogy a csatasort elrendezzék, mert nem lehetett tudni, a gallok mikor kezdik meg a támadást. A csatasor azonban, hogy elég széles legyen, annyira szétnyúlt, hogy a közepe teljesen elvékonyodott, majdnem szétszakadt.

Látta ezt Brennus is, a gallok vezére, és cselt gyanított mögötte. Hogy majd ha a gallok a középen támadnak, az ellenséges had szárnyai jobbról és balról oldalba, sőt hátba is kaphatják az ő hadsorait. Különösen a rómaiak jobbszárnyát tartotta veszélyesnek, mert az domboldalon helyezkedett el, és innen, a lejtőről könnyű rohamot intézni.

— Tehát a dombot támadom meg először, mert ha innét elűztem őket, a síkságon már a túlerővel könnyen győzhetek.

Serege ugyanis láthatólag nagyobb volt a rómainál.

A gallok első rohama lesöpörte az ott levő csapatokat, melyeknek nagy része a szövetségesekből telt ki. Fejvesztetten menekültek, és a zűrzavar és ijedtség átterjedt a középre, sőt a balszárnyra is. A római sereg — *horribile dictu!* még kimondani is borzalmas! — megfutott anélkül, hogy megütközött volna. Nem is esett el, de még csak meg sem sebesült senki ebben a csatában, mert hiszen oly távolságra se várták be ellenfeleiket, hogy azok fegyverei elérték volna őket. Legfeljebb ha a menekülők sebesítették meg egymást, amint futás közben fejvesztetten eldobálták fegyvereiket.

Nem lehet ezt semmiképpen sem megérteni. A bátor, kipróbált, annyi harcot látott római légiók megszaladtak, mint a nyúl! Hihető volna, hogy a gallok rettenetes üvöltése miatt szállt inukba a bátorság? Aligha. Inkább az elhanyagolt istenek büntetése volt ez a szégyenletes gyávaság.

A római sereg két részre szakadt. A balszárny a Tiberis felé, majd Vejibe menekült. Hogy a rémület mekkora volt, arra mi sem jellemzőbb, mint hogy még arról is megfeledkeztek, hogy valamiféle hírnök útján értesítést küldjenek Rómába. Hosszú időre teljesen „elvesztek".

A sereg jobbszárnya Róma felé futott. Ez a futás olyan eszeveszett volt, hogy a kapukat nyitva felejtve, még a városban is szaladtak, és meg sem álltak a fellegvárig.

Nem értette ezt senki. A gallok sem. Csak álltak és bámultak, csodálták hirtelen győzelmüket, nem akartak hinni a szemüknek. Megtorpantak, egyszerűen nem tudták, mi történt. Előbb cselt gyanítottak, és harcra készen vártak. De hogy nem történt semmi, óvatosan megindultak, hogy összehordják a szétszórt fegyvereket. Ezeket hatalmas halomba rakták, hogy a harc istenének tiszteletére máglyát gyújtsanak belőlük.

Ez a meglepetés és tétovázás volt a rómaiak egyetlen szerencséje. Ha a gallok rögtön felismerik a helyzetet . . . De csak később jöttek rá, hogy a csatát — ha ugyan csatának lehetett nevezni — fényesen megnyerték, és hogy az ellenség szinte nyom nélkül eltűnt. Hát akkor utána! — és nem sokkal naplemente előtt megérkeztek Róma alá.

A lovasság nyargalt előre. Kikémlelte a város környékét, azután visszatért a jelentéssel:

— A kapuk tárva-nyitva vannak, őrséget nem láttunk sem előttünk, sem mögöttünk. A falakon sem volt egyetlen fegyveres sem.

Újabb megtorpanás... Megint nem tudták, mennyi ebben a tettetés, mennyi a gyávaság, és mire készülnek. Mivel azonban már leszállt az éjszaka, visszavonultak egészen az Anióig, ott ütöttek tábort. A bizonytalanság még nem múlt el felőlük, csak annyit tudtak, hogy győztek, de azt már nem, hogy mekkorát nyertek ők, és mennyit vesztett Róma.

Ugyanaz az éjszaka Rómában is nyugtalan volt. Miután a jobbszárny menekültjei befutottak, és nagy nehezen meg lehetett tudni tőlük, hogy mi történt, nyitva hagyták a kapukat is, hogy a többiek is akadálytalanul bejöhessenek. De hiába vártak, virrasztottak, egy lélek nem sok, annyi sem jött. Tehát elpusztultak. Megsiratták őket keservesen.

Így hányódott Róma bánat és rettegés között. Bánkódtak övéikért, és rettegtek a galloktól. Hallották a lovak patáinak csattogását, a vad harci éneket. Várták a támadást, még a kapukat sem torlaszolták el, hiszen nem volt seregük, mely megvédte volna. De a támadás elmaradt. Várták közvetlenül naplemente előtt, de nem jöttek. Biztosra vették már, hogy éjszaka jönnek, hogy rémületük annál nagyobb legyen. Rettegtek a hajnaltól is, hogy a hajnali ködben egyszerre csak megjelennek a barbár óriások. De a gallok még mindig csak készülődtek.

Így virradt Rómára a másnap. Most már nyugodtabban cselekedhettek. Azzal tisztában voltak, hogy a város egész területét nem védhetik, olyan csekély a megmaradt sereg. Elhatározták, hogy csak a város legvédhetőbb pontját szállják meg: a Capitoliumot és a fellegvárat. Ide gyűjtötték össze a fegyverforgató ifjakat, és ide költözködtek az ostrom tartamára az asszonyok és a gyermekek, végül itt tartotta gyűlését a szenátus is.

— Fegyvereket és élelmet hordjatok a fellegvárba! —

hangzott a parancs. — Innen, erről a megerősített helyről védi majd meg az ifjúság az isteneket meg az embereket, és visszaszerzi a római dicsőséget!

A városban azonban még többen maradtak vissza, mint ahányan felmentek a várba. Főleg a bölcs öregek húzódoztak:

— Nem megyünk mi innen egy tapodtat se.

— De itt biztos halál vár rátok — unszolták őket.

— Akkor sem megyünk. Ne féltsetek, ne sirassatok bennünket. Könnyű szívvel pusztulunk, ha azzal a tudattal halunk meg, hogy a Capitolium és a fellegvár szilárdan ellenáll az ellenségnek. Nem lesz nehéz halálunk, ha épen megmarad az istenek székhelye, ha tovább is dolgozhat a szenátus.

— Engedjük, hogy ti, akik annyi dicsőséget hoztatok Rómának, az ellenség kezébe jussatok?

— Ne búsuljatok a mi pusztulásunkon, ha látjátok, hogy fiaink vitézül forgatják a fegyvert.

Azután azokhoz az öregekhez fordultak, akik még nem döntöttek, hogy mitévők legyenek:

— Mi, konzulságot viselt férfiak, hajdani diadalmenetek hősei, arra kérünk benneteket, ne menjetek a várba, ne nehezítsétek meg a védők dolgát, elég nehéz az úgy is. Ne menjetek, karotok már nem elég erős, hogy fegyvert fogjon, vállaljátok velünk együtt a halált, így harcoljatok a hazáért!

Az ifjak csapata már felkészült, és a nép buzdító szavai közepette elvonultak a várba, hogy azt, ami 360 esztendőn keresztül minden vihart kiállt, most az ő erejükkel és helytállásukkal megvédjék. A búcsú nehéz volt, különösen az anyák sírtak keservesen:

— Jaj nekünk, szerencsétleneknek, azt sem tudjuk, mi lenne jobb, férjünkkel maradjunk-e itt lenn a városban, vagy fiainkkal menjünk fel a várba?

A szenátus aztán úgy határozott, hogy nagyobb részük fiaikkal menjen. Mert bár tehetetlen tömegük nem segítette a harcot, anyai gondoskodásuk fokozza majd a vár ifjú védőinek elszántságát, és még vitézebbül harcolnak, ha nemcsak isteneiket és Rómát, hanem anyáikat is védik!

Sokan, akik féltek a haláltól, vagy ami még ennél is rosszabb, a rabságtól, kimenekültek a városból, át a Tiberisen a Janiculus dombra és környékére. Elrejtőztek a földeken, vagy ha lábuk elvitte őket odáig — a legközelebbi városokban kerestek menedéket.

Vesta papnői is készültek elhagyni a várost.

— Nem engedhetjük, hogy az istennő áldozati edényeit ellenséges, mocskos kéz megszentségtelenítse. Elvisszük jó helyre, Quirinus papjának házába, túl a Tiberisen, ott biztonságban lesznek.

— De hogyan visszük? Nincs kocsink, szekerünk — vetette közbe az egyik.

— Majd visszük a hátunkon vagy a kezünkben — felelte szigorúan a legidősebb papnő, akinek a többiek engedelmeskedni tartoztak.

Kis hordócskába tették az elrejtendő edényeket, jól leviaszolták, hogy nedvesség ne érje. Ami nem fért bele, azt elosztották egymás között, aztán a Tiberis cölöphídján átkelve Quirinus szentélye felé igyekeztek.

Már a Janiculus domb tetejére értek, alaposan el is fáradtak, amikor egy kocsi utolérte őket. Ezen a kocsin egy plebejus származású ember ült, Lucius Albinius, feleségével és gyermekeivel együtt. Ő is menekült a városból, mert hajlott kora

miatt már alkalmatlan volt a harcra. De mert jómódú ember volt, nem gyalog ment, hanem kocsin, és így vitte övéit is.

Mikor meglátta Vesta papnőit, azonnal megállította kocsiját, leszállította róla feleségét és gyermekeit, a Vesta-szűzeket sorra felsegítette, feladta nekik a kis hordót és a szent tárgyakat.

— Ti pedig — szólt oda feleségének és gyermekeinek — menjetek Caerébe, ott majd találkozunk. Inkább ti gyalogoljatok, mint Vesta istennő papnői.

Azzal megcsapkodta lovát, és vitte őket Quirinus templomához.

A Capitoliumon eközben minden előkészület megtörtént a vár védelmére. A katonai tribunus kiadta a parancsokat:

— Ti itt álltok . . . ti meg amott . . . Aki nem harcos, menjen a szállására . . . Te, Vulpius, menj, és ügyelj az élelmiszerraktárra . . . Licinius, terád bízom a templomok őrizetét . . .

A lent maradt vének pedig visszatértek házaikba. Halálra szánt lélekkel várták az ellenség érkezését. Akik valamikor főhivatalt viseltek, most magukra öltötték legdíszesebb ruhájukat, akiknek pedig diadalmenetben is volt részük — ilyenek is akadtak szép számmal —, felvették bíborszínű tógájukat. Így, teljes díszben foglaltak helyet elefántcsont faragású karszékeikben, házuk legtágasabb termében, az atriumban vagy az udvaron, és várták a jövőt, amely nem váratott soká magára.

A gallok abban a hiszemben, hogy a római sereget Alliánál teljesen megsemmisítették, és a város, valamint a vár elfoglalása nem kerül nagyobb erőfeszítésbe, nem siettek.

— Ráérünk — mondták —, néhány óra vagy legfeljebb néhány nap leforgása alatt minden a kezünkben lesz.

Így telt el a következő nap is. Harmadnap aztán minden nagyobb zenebona nélkül a *Collinai-kapun* át bevonultak a városba. Meg sem álltak a fórumig. Oda voltak a csodálkozástól:

— Milyen szép, hatalmas ez a város! Micsoda házak! És az istenek templomai . . . Ennyi pompa együtt . . .

Azzal meg is indultak szerte a városba, a fórumon csak kisebb őrséget hagytak, hogy ha netán a várban mozgást észlelnek, azonnal kürtöljék össze a többieket.

Sehol senki nem állta útjukat. A város teljesen kihaltnak látszott. Síri némaság mindenütt. Ugyanez a halotti csend fogadta őket a házakban is, akár a közeli, akár a távolabbi házakba hatoltak be. Ez a csend megrémítette őket. Cselt gyanítottak mögötte. Ismét összegyülekeztek a fórumon, és megállapodtak, hogy nem egyenként, hanem csapatosan hatolnak be a házakba.

De volt továbbra is min csodálkozniuk! Mikor sorra járták a házakat, az a különös meglepetés érte őket, hogy a szegényebb házak alaposan be voltak zárva, el voltak reteszelve, mintha tele volnának kincsekkel, míg a tetszetős, külsejükre is gazdag, pompás házak tárva-nyitva álltak, szabad a ki- és bejárás.

Bár továbbra is tartottak a cseltől, most már mégis benyomultak ezekbe a házakba. Az együgyű, tudatlan barbárok most rémültek csak meg igazán! Mit láttak? A termekben vagy a nyitott, díszes udvarokban egy-egy pompás díszruhába öltözött, mozdulatlanul ülő férfialakra bukkantak, akik szó nélkül, merev tekintettel fogadták a belépőket. A ragyogó katonai jelvények, a fényes ruhák, ünnepi öltözetük, de főleg

méltóságos magatartásuk istenekhez tette őket hasonlóvá. A gallok nem győzték bámulni őket, mint valami csodás, szent szobrokat.

Egyik ilyen gazdag ház udvarán egy volt konzul, Marcus Papirius ült díszes elefántcsont székén. Ruházata olyan, mint a többi konzulságot viselt öregé, tekintete éles, tartása, hajlott kora ellenére is, egyenes, kezében pompás faragású elefántcsont pálca. Az ő házába is bámuló szemekkel léptek be a gallok, főleg őt magát csodálták, nem tudták, isten-e vagy ember, eleven-e, vagy csak szobor. Az egyik gall katona azonban, erőt véve félelmén, odalépett hozzá, megtapogatta ruháját, majd — hogy Papirius nem mozdult — megrántotta szakállát.

Papiriust elöntötte a méreg. A szobor megelevenedett. A kezében levő elefántcsont pálcával akkorát ütött a gall katona fejére, hogy az elszédülve a földre zuhant.

A többi gall erre megdühödve kardot rántott, és megölte Papiriust. A kiömlött vértől megvadultak, és most már félelem és csodálkozás nélkül kardélre hányták a véneket. Ezek nem védekeztek, nyugodtan ültek curulisi székükön, és így várták be a halált.

A gallok egyetlen óra alatt felkoncolták Róma legderekabb öregjeit. De vérengzési lázuk nem csillapodott. Most már minden házba betörtek, az elreteszelt kapukat fölfeszegették, és ledöftek mindenkit, akit csak találtak, nem számított, ellenállt-e vagy sem, gyermek volt-e, asszony vagy aggastyán. A házak berendezését is összezúzták, nem kíméltek semmit, még azt sem, amit zsákmányul elvihettek volna.

Mikor aztán a vérengzéssel és töréssel-zúzással kitombolták magukat, tüzet vetettek a házakra, hadd pusztuljon, ami vagy aki esetleg épségben maradt.

A várbeliek elszorult szívvel látták városuk és övéik romlását. Látták maguk alatt az ellenséges katonákkal tele utcákat, az utcákon a szaladgálást. Bár attól túlságosan messze voltak, hogy pontosan lássanak, vagy halljanak mindent, mégis néha felhatolt hozzájuk a vad ordítozás, egy-egy asszonyi sikoltás, látták a lángok felcsapódását vagy a házak összeomlását.

Tehetetlenek és szánandók voltak. Saját városuk, saját házájuk fogta őket körül ostromgyűrűként.

— Menjünk, rohanjunk le közéjük! — kiáltotta sírva az egyik ifjú, kinek szülei lent maradtak, és látta házukat lángokban állni, és szinte hallotta, ahogy recsegve-ropogva összeomlik. — Menjünk, és haljunk meg inkább, mintsem ezt tovább is tétlenül nézzük!

Felzúgott az ifjú had, a vezérek komoran hallgattak.

— A ti kezeteken, a ti fegyvereiteken nyugszik Róma jövője — szólaltak meg végre. — Bármily fájdalmas is ez a látvány, akárhogy is összeszorul a szívetek, hull a könnyetek, tűrjetek! Az istenek, akiket ti itt védelmeztek, mellétek fognak állani. Az ellenség, mely ott lent pusztít, maga is el fog pusztulni. Ti csak vigyázzatok, hogy szívetek kemény és kardotok éles legyen!

A gallok még néhány napig folytatták a rombolást, mindaddig, míg a városból nem maradt más, mint hamu és törmelék. Mint aztán kiderült, nemcsak a pusztítás kedvéért tették ezt, hanem hogy ezzel a vár védőit is elrémítsék, és megadásra bírják. Várták a könyörgő követséget, de hogy nem jött, elhatározták, hogy megostromolják a Capitoliumot.

Bőrrel fedett ostromtetők alatt, hatalmas ordítással indultak

meg a vár lejtőin felfelé. A védők, akik számítottak a támadásra, és jobban ismerték a terepet a galloknál, minden feljárót megraktak őrséggel, de nem mozdultak.

— Engedjétek! — hangzott a parancs. — Jöjjenek csak feljebb! Annál könnyebb lesz letaszítani őket.

A domb dereka táján kínálkozott a legelőnyösebb hely a védekezésre. Itt vetették meg lábukat, eddig engedték föl az ellenséget. Itt aztán dühös erővel rajtuk ütöttek. Akik feljutottak, azokat letaszították, a többiek pedig — akik megmenekültek fegyvereiktől és az éles, meredek szikláktól — hanyatt-homlok menekültek vissza a fórum felé. Itt szedték csak össze magukat, és fenyegetőzve ordítoztak a fellegvár felé.

Hanem az ostromnak ezzel a nyílt formájával többé nem próbálkoztak.

— Kiéheztetjük őket — határozták el a vezérek.

Csakhogy ehhez a hosszú türelmen kívül még sok élelemre is szükség volt. Nem elég az ostromlottakat kiéheztetni, ha maguk is éhen pusztulnak a nagy éheztetésben!

Most megbosszulta magát oktalan pusztításuk. Ami készlet a városban volt, vagy elpusztult a lángok között, vagy a romok alá került. Ami a földeken lett volna található — nyár volt, aratás ideje —, azt a szomszéd népek, főleg az élelmes vejiek learatták és betakarították.

— Nincs más hátra — mondta a gall vezér —, mint hogy kettéosztjuk seregünket. Az egyik rész őrzi a fellegvárat, hogy oda senki és semmi be ne juthasson, a másik rész elindul, és megsarcolja a szomszéd népeket.

Latiumban oly nagy volt a félelem a Rómát legyőző galloktól, hogy ezt a tervet, úgy látszott, könnyen véghez vihetik.

— Hajrá, gyerünk! — özönlöttek ki a gall csapatok prédára éhesen Róma kapuin. Ellenállásra sehol sem találtak, de mivel a zsákmányt még mindig nem találták elegendőnek, mind messzebbre kóboroltak, és eljutottak Ardea környékéig.

Ebben a sziklára épült és mocsaraktól körülvett latiumi városban töltötte száműzetésének idejét Camillus, a nemrég még ünnepelt római diktátor. Itt hallotta hírét Róma veszedelmének, itt gyötrődött most már nemcsak saját, hanem hazája sorsa miatt is.

— Hol vannak most azok, akik velem együtt harcoltak Veji meg Falerii alatt, és velem együtt foglalták el a két várost? Hol vannak azok, akiknek bátorsága minden küzdelemben tündökölt? Hol vannak, akik most megmenthetnék bajba jutott hazánkat?

Így töprengett, vergődött, mikor megütötte fülét a hír:

— Mifelénk is közelednek a gallok. Egyik csapatuk már nincs messze falainktól. Mit tegyünk? — kérdezgették, és már voltak, akik a megadásra gondoltak. Népgyűlést hívtak össze, hogy döntést hozzanak.

Mikor ezt Camillus meghallotta, elment a népgyűlésre. Eddig távol tartotta magát a közügyektől, most mégis úgy érezte, hogy beszélnie kell. Cinkos az, aki ilyenkor hallgat! Ezeket mondta:

— Ardeaiak, barátaim, sőt most már honfitársaim is! Barátságtokat egyaránt köszönhetem a magam szerencséjének és a ti jóindulatotoknak. Ennek a barátságnak a nevében szólok most hozzátok. Ne vegyétek vakmerőségnek, hogy én, a száműzött, szólásra emelkedem. De tudomást szereztem róla, hogy milyen veszély fenyegeti Ardeát. Márpedig a közös ve-

szélyben szent kötelessége mindenkinek előállni, aki valami módon segíteni tud. Mikor hálálhatnám meg jobban a ti jóságtokat, ha most nem állnék elő tanácsaimmal? Vagy mikor tudnátok inkább hasznomat venni, ha nem most, mikor háború közeledik felétek?

Ismeritek az én sorsomat. Tudjátok, hogy ha fegyverre került sor, soha engem le nem győzött senki, és mindig Rómáé volt a győzelem. Mégis, mikor eljött a béke, legyőzettem: hálátlan honfitársaim elűztek. Eljöttem közétek. De ti most ne nézzétek, hogyan bántak velem. Itt az alkalom, hogy a rómaiaknak meghálájátok azt a sok jótéteményt, amivel várostokat elhalmozták. De többet mondok: most itt a lehetőség, hogy Róma helyett Ardea szakítsa le a babért, és győzze le a közös ellenséget, amely már nincs messzire tőlünk.

Előttem a gall nép nem ismeretlen. Sokat hallottam róla. Ennek a népnek a természet hatalmas termetet és dölyfös jellemet ajándékozott, de nem kell félni tőlük, mert egyáltalán nem kitartóak. Ezt bizonyára maguk is érzik, ezért üvöltöznek oly vadul, mikor csatázni mennek, mert azzal akarnak győzni, nem erővel. Ott van Róma példája: a városba be tudtak törni, mert a kapuk tárva-nyitva voltak, de a Capitolium még most is áll, pedig higgyétek el, nem nagy erő kéne, hogy azt is elfoglalják. De nem! Otthagyták, mert már unták az ostromot, elindultak kóborolni, zsákmányt szerezni. Azután, ha sikerült egyszer alaposan jóllakniuk, nézzétek meg, mit csinálnak: lerészegednek, és nem törődnek semmivel. Ahol meglepi őket az éjszaka, ott heverednek le, mint az állatok, se sánc, se őrség, se előőrs. Ha jól megy a soruk, még vigyázatlanabbak a szokottnál is. Biztosra veszem, hogy most is így tesznek. Ha tehát énrám hallgattok és nem a gyávákra, ha el vagytok szánva rá, hogy nem hátráltok meg, és nem enge-

ditek, hogy várostok a gallok martalékává legyen, akkor kora hajnalban fogjatok fegyvert, és kövessetek engem, ahányan csak vagytok. Kezetekbe adom ezeket a részeg, alvásba merült embereket, mint a vágásra szánt barmokat. Ha nem így lesz, legyen itt Ardeában is ugyanaz a sorsom, mint volt Rómában! —

Nem volt olyan ember a gyűlésen, akit ne győzött volna meg Camillus beszéde. Szinte azt kívánták, hogy ne kellene reggelig várniok, hanem most tüstént indulhatnának.

A kürt szava kora hajnalban felharsant. Még alig világosodott, mikor az ardeai sereg hiány nélkül felsorakozott a kapuknál, és követte az idegen vezért.

Nem sokat kellett menniük, a gallok nem messze táboroztak. A tábort úgy találták, ahogy Camillus előre megmondta: sehol egy őr, sehol egy sánc, de még egy egyszerű árok sem.

Hatalmas ordítással támadtak rájuk:

— Hajrá! Vesszetek, kutyák!

Nem volt ez ütközet: puszta mészárlás folyt mindenütt. A gallokat úgy lepték meg, ahogy előző este leheveredtek. Ledobták páncéljukat, sisakjukat, fegyvereik sem voltak kéznél.

Álmukból felriadva, azt sem tudták, hol vannak, mi történik velük. A félhomályban, idegen helyen tájékozódni sem tudtak. Futva próbáltak menekülni, de egy részük a nagy ijedelemben és kapkodásban éppen a támadók kardjába rohant. Nagyobbik részük, amelyiknek sikerült az ardeaiak fegyverét kikerülni, Antium környékére, a szántóföldekre menekült. De sorsukat ezek sem kerülték el. Mihelyt az antiumiak megtudták, mi történt Ardeánál, fegyvert fogtak, körülkerítették, és felkoncolták őket.

Ezzel egy időben Veji környékén is csatározás folyt. De —

szinte hihetetlen! — nem a gallokkal, hanem az etruszkokkal. Azokkal az etruszkokkal, akik miatt Róma magára vonta a gallok gyűlöletét. Akik miatt leégett a város, és Róma legderekabb vénjei méltatlan halált haltak. Most visszaélve a város szorongatott helyzetével, betörtek Róma földjeire.

Mikor ezt az Allia mellett vereséget szenvedett és Vejibe menekült római katonák megtudták, iszonyú felháborodás vett rajtuk erőt.

— Micsoda hitvány, gyalázatos népség! Most, mikor Róma végső veszedelemben van, azok, akiket megmentett, nem átallanak a rabló gallok pártjára állni és meglopni azt, aki inkább hálájukat és segítségüket érdemli!

— Mi elhárítottuk fejükről a vihart, és a magunk fejére fordítottuk, és most ezek a nyomorultak csúfolnak meg bennünket!

— Ne tűrjük, fogjunk fegyvert, és üssünk rajtuk!

Magasabb rangú tisztjük nem volt, de volt köztük egy centurio, Quintus Caedicius. Ez vette át a vezetést, és a következő éjszaka rajtaütött az etruszkokon. A katonák, akik Alliánál oly gyászosan viselkedtek, most ismét rómaiakhoz méltón harcoltak. Az etruszkokat szétverték, a zsákmányt visszaszerezték tőlük, és számos foglyot ejtettek. Volt köztük néhány tiszt is. Mikor Caedicius elé vezették őket, az rájuk förmedt:

— Ti vagytok Etruriából az egyetlen csapat? Vagy van rajtatok kívül még más rablóbanda is? Igazat mondjatok, ha kedves az életetek!

Azok rémülten bevallották, hogy van egy másik etruszk sereg is, mely a Tiberis jobb partján garázdálkodik, és már eljutott a sótelepekig. A Vejibe szorult római katonák Caedicius vezetésével a rákövetkező éjjel ezeket is megtámadták, és itt is

teljes győzelmet arattak. Az etruszkok — már akik megmaradtak — sietve menekültek vissza hazájukba.

A vejibeli kis római sereg tehát kettős győzelmet aratott, és lemosta magáról a gyászvitéz nevet. Ezzel együtt nőtt önbizalmuk, harci kedvük, de számuk is.

Azok közül ugyanis, akik a gallok jövetele elől elmenekültek Rómából, és minden cél nélkül Latiumban kóboroltak, mind többen és többen Vejibe szállingóztak.

— Itt megleszünk addig, amíg kitisztul a helyzet — mondták az aggodalmaskodók.

— Itt van egy kis római sereg is, mely megvéd bennünket — mondták a gyávábbak.

— Itt vagyunk már elegen, induljunk Róma felszabadítására — mondták, akiknek helyén volt a szívük.

És csakugyan, ahogy nőtt a számuk, nőtt a bátorságuk is. Mind többen és többen gondolkoztak azon, hogyan lehetne hazájukat az ellenség kezei közül kiragadni. De ha már elég erősnek is érezték magukat, nem tehettek semmit, nem volt vezérük.

— És Caedicius? Kipróbált, bátor katona, ő is el tudná látni a vezéri teendőket — vetette fel valaki.

— Kérdezd meg Caediciust, vállalja-e — felelte a másik.

Caedicius nem vállalta. Úgy gondolta, hogy nem volna isteneknek és embereknek tetsző dolog, ha ő, centurio létére, ilyen magas rangot töltene be.

— Nem vagyok én erre alkalmas — mondta a derék centurio. — De minek ezen töprengeni, mikor itt van a közelben, Ardeában, Camillus, kérjétek fel őt a vezérségre!

Ebben mind egyetértettek, a katonák legnagyobb része ismerte, szerette, és bízott benne. Lelkesen kiáltották:

— Menjen követség Ardeába, és hívja közibénk Camillust!

És már indultak is volna, amikor egy idősebb, megfontoltabb katona így szólt:

— Megálljatok! Vezért csak a szenátus nevezhet ki, mi legfeljebb ha kérhetjük. Camillus bizonyára nem vállalja a vezérséget, csak akkor, ha a szenátus beleegyezett. De a szenátus most a Capitoliumon van, az ellenségtől körülvéve. Nem tudjuk megszerezni hozzájárulását.

— Ez igaz — mondták, és a lelkesedést csüggedés váltotta fel.

— Kivéve azt az esetet — szólalt meg most Caedicius —, ha valaki vállalkoznék rá, hogy átoson a gallok őrségén, felhág a Capitoliumra, és tárgyal a szenátussal, majd ugyanazon az úton visszajön, és hírt hoz nekünk. Nagy és nehéz feladat. Van-e, aki vállalja?

— Én vállalom! — kiáltott fel az ifjú és bátor Pontius Caminius. A többiek csodálatától és áldásától kísérve azonnal útnak is indult. A Tiberishez ment, jó messzire a lakott vidéktől. Ott talált egy farönköt, azt bedobta a folyóba, ráhasalt, így úszott le egészen a város szívébe. Egy elhagyatott helyen kiugrott a partra, és a legrövidebb úton, egy rendkívül meredek és szinte járhatatlan sziklán — amit a gallok nem tartottak szükségesnek őrizni — feljutott a Capitoliumra.

Mikor az őrök elfogták, és faggatni kezdték, Caminius így szólt:

— Vigyetek az atyák elé. Fontos mondanivalóm van számukra.

Az atyák figyelmesen meghallgatták, majd rövid tanácskozás után a következő határozatot hozták:

— Camillust feloldjuk a száműzetés alól, visszahívjuk, és azonnal diktátorrá választjuk. Vezesse győzelemre a római légiókat.

A hírnök, ugyanazon az úton, amelyen jött, és ugyanolyan észrevétlenül, eltávozott a városból. Nemsokára meg is érkezett Vejibe. A katonák nagy lelkesedéssel fogadták a jó hírt, tüstént követeket indítottak Ardeába, hogy hozzák magukkal Camillust.

És az új diktátor Vejibe érkezett.

6. *A capitoliumi ludak*

Mialatt Vejiben ezek történtek, Róma fellegvára és a Capitolium roppant veszedelembe került. A gallok ugyanis — hogyan, hogyan nem — valahogy rájöttek, hogy a sziklának egyik, eddig megmászhatatlannak hitt oldalán, egy keskeny ösvényen be lehet lopózni a várba. Caminius merész vállalkozása nyomra vezette őket.

Megvártak egy szép holdvilágos éjszakát és megindultak. Egy fegyvertelen katonát küldtek előre, ennek csak az volt a dolga, hogy az utat kitapasztalja, hol lépkedhetnek fölfelé legbiztonságosabban. Utána nyomakodott a többi. Kézről kézre adták előre a fegyvereket. Ahol egy kicsit könnyebb volt a terep, ott kilihegték magukat, majd újra kezdődött a hegymászás. Nem volt könnyű feladat, és ezt még megnehezítette, hogy mindezt a legteljesebb csendben kellett végrehajtani. A vakmerő vállakozás tökéletesen sikerült. Olyan csendben kúsztak fel az oromra, hogy nemcsak az őrök nem hallottak semmi zajt, de még a kutyák éberségét is kijátszották. És bizonyára el is foglalták volna a várat, ha Juno istennő libái meg nem mentik a rómaiakat. Tudniillik, bármily nagy volt is az ínség, a Juno istenasszonynak szentelt szép fehér ludakat nem vágták le. Ott őrizték őket Juno templomában, és tőlük

telhetőleg jól is tartották, remélve, hogy az istennő nem hagyja el az őt tisztelő népet, majd csak segítséget nyújt a végső bajban.

És ha mást mindenkit rá is szedtek a csendben lopózó gallusok, ezeket a ludakat nem tudták rászedni. Amint a számukra szokatlan neszt, lihegést, csúszást-mászást meghallották, mozgolódni kezdtek, majd hamarjában olyan nagy zajt csaptak, hogy gágogásukkal és szárnyaik csapkodásával felriasztották az embereket.

Legelsőnek Marcus Manlius, ez a konzulságot viselt, jeles férfiú riadt fel.

— Mi baj? — kérdezte. De gondolkodásra sem volt már idő, hallotta már ő is az ellenség közeledését. Fegyvert ragadott, és kiáltott a többiek után:

— Fegyverbe! Ébredjetek! Betört az ellenség!

Ijedten ébredeztek, fegyverükhöz kaptak. Aztán ide-oda rohangáltak, a sötétben nem tudván tájékozódni, lándzsájukat lehajították, ahol ellenséget véltek látni, és kardjaikkal a libegő árnyékba döftek.

Manlius volt itt is az első, aki megtalálta a feljárót, ahol a gallok nyomakodtak előre. Mikor ezek meghallották odafönt a nagy kiáltozást, rohanást, fegyvercsörgést, már tudták, hogy felfedezték jövetelüket, és most már minden óvatosság nélkül törtek előre:

— Rajta! Kapaszkodj! Siess! Ugorj! — hallatszottak a vezényszavak, és az első gallus már fönt is volt, és megvetette lábát egy kiugró lapos szikla tetején.

Manlius ott termett, és mielőtt a gall fegyverét használhatta volna, letaszította a szikláról. A gallus nagyot ordítva hátrazuhant. És mert csak keskeny ösvény vezetett föl a meredek sziklák között, estében az utána kapaszkodókat is magával

sodorta. Aki nem tudott idejében megfogódzkodni valami bokorban vagy gyökérben, azt vagy az éles sziklák zúzták halálra, vagy akkor halt szörnyet, amikor a sziklafal tövére zuhant.

De azok sem jártak jobban, akik elkerülték ezt az eleven lavinát. Vergődtek, szitkozódtak, átkozódtak, fegyverüket elhajigálták, hogy valahogy megkapaszkodhassanak. Manliusnak és néhány társának nem volt más dolga, mint meglátni a sötétben, és sorban ledöfködni őket.

Ekkor az egyik római elkiáltotta magát:

— Hagyjátok a dárdákat, még egymást sebesítjük meg velük! Jó lesz ezeknek a szikla is.

Azzal felkapott egy hatalmas szikladarabot, és a gallok közé vágta. A többiek követték a példáját, és hullott a gallokra a kőzuhatag, mint a záporeső. Csúsztak, gurultak lefelé a gallok, csak nagyon kevesen menekültek ép bőrrel.

A harc elcsitultával a rómaiak ismét nyugovóra tértek. De kora hajnalban újból riadót fújtak. Ezúttal nem ellenség rohamozta a várat, a kürtszó most gyűlésre hívta a vár őrségét. Mikor felsorakoztak, a katonai tribunusok egyike, Quintus Sulpicius így szólt:

— Katonák, rómaiak! Hogy igazságosak lehessünk, ahhoz a helyest is, a helytelent is megfelelően kell jutalmaznunk. Először lássuk a jó példa jutalmát. Lépj elő, Marcus Manlius!

Manlius előrelépett.

— Megdicsérjük bátorságodat, Manlius, mellyel meghiúsítottad a gallok tervét. Megjutalmazunk érte. Katonák, beleegyeztek-e abba, hogy közösen ajándékozzuk meg Manliust?

— Beleegyezünk — zúgta a sereg egy emberként.

— Helyes. Akkor hát halljátok: az ajándék abból áll, hogy valamennyien fél-fél pondo gabonát és egy *quartarius* bort

visztek szállására. Látszólag persze semmiség ez az ajándék ahhoz a hősiességhez képest, amellyel te, Manlius, nekirohantál a peremre felkapaszkodó gallusnak és letaszítottad. Ám ha meglevő készletünket és ajándékunkat egymás mellé teszed, két-három maroknyi gabonát és egy kis pohárka bort, akkor láthatod csak, mennyire becsülünk és szeretünk. Megvonjuk a falatot a szánktól, csakhogy a te vitéz példád jutalmazás nélkül ne maradjon!

Megölelte Manliust, és az éjszakai harc hősének könnyek csillogtak a szemében.

— És most jöjjön a büntetés! — mondta Sulpicius. — Álljon elő annak a feljárónak őrsége, ahol a gallok betörtek. Álljon elő hát az őrség!

Előálltak. Valamennyien lehorgasztották fejüket.

— Példás büntetést szabok valamennyietekre — mondta a katonai tribunus. De a katonák elkezdtek zajongani:

— Ne sújts mindnyájunkat! Nem vagyunk mind vétkesek! Csak ez az egy! — és rámutattak arra, akinek abban az órában őrséget kellett volna állnia.

A tribunus igazat adott nekik. Nem válaszolt, hanem azt az egyet, akit a többiek vétkesnek mondtak, megragadta, és letaszította a szikláról. Ezt a büntetést is igazságosnak találták a katonák.

A Junónak szentelt ludakról pedig, melyek gágogásukkal felébresztették Manliust, évszázadokon át kegyelettel beszélt a hagyomány.

7. *Jaj a legyőzötteknek!*

A vár továbbra is biztosan a védők kezében maradt, de a veszély most máshonnan fenyegetett: napról napra fogyott az élelem. Nem csoda, hiszen az ostrom már hetek óta tartott, és mikor a gallok elől ide felvonultak, ez olyan sietve és kapkodva történt, hogy az élelem idáig is csak a legnagyobb takarékoskodás mellett volt elegendő.

De éheztek a gallok is. Hiába küldték ki a sereg felét, hogy portyázza be a környéket, még a távolabbi vidéket is, ezek vagy nem hoztak elég ennivalót, vagy nem is tértek vissza, mint például akik Ardeáig merészkedtek.

Ráadásul a gallok táborában dögvész ütött ki. Nagy forróság volt, a levegő száraz és fojtó, s a gyújtogatások füstje még elviselhetetlenebbé tette. Por és hamu lepett be mindent. Még a bennszülött lakosság is megsínylette ezt az időjárást, hát még a gallok, akik az északi vidékek hidegebb, nedves levegőjéhez voltak szokva. És most itt kellett rostokolniok a forróság, bűz és ragály közepette! Halottaikat már el sem temették, máglyán égették el őket, a csontokat úgy-ahogy elföldelték, és ezekből valóságos kis dombok keletkeztek, a sokáig fennmaradt „gall sírok".

Egyszóval az ostromot sem az ostromlottak, sem az ostromlók nem bírták már sokáig. Mindkét részről megvolt a hajlandóság a békéről tárgyalni.

A rómaiak, akik értesültek a gallok ínségéről, hogy úgy tüntessék fel a dolgot, mintha bőviben volnának az ennivalónak, egy-egy reggelen frissen sült, meleg cipókat dobáltak le az ellenség őrhelyeire. A gallok erre válaszul a fórumon lobogó lánggal — hogy a várban levők is láthassák — ökröt sütöttek.

Így akarták kölcsönösen becsapni egymást, miközben egyformán éheztek. A rómaiakat éltette a remény, hogy a diktátor hamarosan megérkezik a felmentő sereggel, a gallok pedig újabb és újabb portyázó csapataikban bizakodtak. De a remény az élelemmel együtt napról napra csökkent. A diktátor nem jött a rómaiakhoz, a portyázó csapatok pedig üres kézzel vagy véres fejjel tértek vissza a gallokhoz.

Szebb és dicsőbb lett volna, ha a vár védői, mint eddig, tovább is hősiesen kitartanak, és ha megjön a diktátor, kívülről-belülről egyszerre rohanják meg a gallokat. De az utolsó napokban már alig ettek. A lándzsa kihullott az őrség erőtlen kezéből, a pajzsot fel sem vették, hogy ezzel terheljék elgyengült testüket. Ha most támadnak a gallok, nem lett volna erejük sziklákat görgetni rájuk!

A szenátus összeült tanácskozni.

— Senki sem kívánhat tőlünk lehetetlent — mondta Sulpicius —, még maguk az istenek sem. Ha itt éhen veszünk, oda lesz Róma, oda a Capitolium, nem lesz, aki áldozatot mutasson be isteneinknek. Jól tudjátok, atyák, eddig én voltam az, aki legjobban hangoztattam, hogy nem kérünk békét, megvárjuk a diktátort, de belátom, hogy nem megy tovább. Hullákkal nem tudjuk a várost megvédeni.

A szenátus határozatot hozott:

— Megbízzuk a katonai tribunusokat, hogy tárgyaljanak a gallokkal. Mivel ők sem tagadják kimerültségüket, talán nem lesz túlságosan nagy ára, ha azt kívánjuk, hogy oldják fel az ostromzárat.

A követség Sulpicius vezetésével lement a gallok táborába, és Brennus elé vezettette magát:

— Azért küldött minket, vezér, a római nép és a szenátus, hogy megkérdezzük, mit kívánnak a gallok annak fejében,

hogy feloldják a Capitolium ostromát, elhagyják a város területét, és kivonulnak a római földről.

A gallok fellélegeztek. Végre! Elhagyhatják ezt az átkozott helyet, éspedig úgy, hogy harci becsületükön nem esik csorba, hiszen az ellenfél kéri a békét. De természetesen ezt nem mutatták, s a vezér dölyfösen válaszolt.

— Ezer pondo aranyat fizettek, és akkor elmegyünk.

Nem volt mit tenni, össze kellett szedni az ezer font aranyat az államkincstárból, a templomokból, de még az asszonyok maradék ékszereiből is, így gyűlt össze nagy nehezen a váltságdíj. A római tribunusok és Brennus gall vezér, tisztjeitől körülvéve, a fórumon felállított mérlegen mérték, méricskélték a tömérdek aranyat.

Egyszer csak felkiáltott Sulpicius:

— Hohó, nem így, vezér! Azért, mert ti sarcoljátok Rómát, nem szabad hamis súlyokat használnotok! Nem féltek az igazságos istenektől?

De Brennus csak gúnyosan nevetett. Leoldotta kardját, és odacsapta a mérlegre a hamis súlyok közé:

— *Vae victis!* Jaj a legyőzötteknek! — mondta gőgösen.

A katonai tribunusok minden megalázottságuk mellett ezt már mégsem tűrték szó nélkül. Vita támadt a mérleg mellett. A rómaiak, bár jól tudták, hogy az életük forog kockán, védték a maguk igazát, a gallok pedig már-már kardjukat rántották elő, amikor hirtelen zűrzavaros lárma, futkosás, fegyvercsörgés, kürtszó hallatszott, és egy gall katona, a kapuőrség közül való, halálra váltan berohant:

— Római sereg tört be a kapukon!

És csakugyan, a várva várt diktátor megérkezett serege élén. Egyenesen a fórumra ment. Még ott találta a mérleg körül vitázókat. Rájuk kiáltott:

— Mi dolog ez, rómaiak? Mit méricskéltek itten? Csak nem az életetek árát?

— Nem tehettünk mást, Camillus — mondta Sulpicius.

— Jó lesz ezeknek arany helyett vas is — felelte Camillus, és odarendelte néhány katonáját.

— Vigyétek ezt az aranyat a mérleggel együtt jó helyre, és vigyázzatok, hogy semmi se hiányozzék belőle! — azután a gallokhoz fordult: — Ti pedig menjetek! Nem bántunk, mert követségben vagytok, de nem alkudozunk veletek!

Azok még ellenkezni próbáltak:

— Mi már megegyeztünk, szerződést kötöttünk, és addig nem megyünk innen egy tapodtat sem, amíg az ezer pondo aranyat meg nem kapjuk.

— Miféle megegyezésről, micsoda szerződésről beszéltek? Kivel kötöttetek ti szerződést? Ha nem tudnátok, vegyétek tudomásul, hogy Róma diktátort választott, és minden más magisztrátus határozata semmis. Ti itt a katonai tribunusokkal egyezkedtetek, én ezt semmisnek nyilvánítom! Én pedig nem tárgyalok veletek, csak a csatatéren. Menjetek, és készüljetek a harcra!

Brennus és kísérete dühösen elvonult, és csatasorba állították a gallokat. Camillus ugyanezt tette, és még néhány szót intézett katonáihoz:

— Készüljetek a harcra! A hazát vassal és nem arannyal kell visszaváltani. Itt van a szent Capitolium, itt vannak az istenek templomai és oltárai, itt vannak gyermekeink, itt van hitvesünk, hazánk, még ha romokban is, körülöttünk a haza termőföldje — nem kötelességünk-e mindezt, életünk árán is, megvédelmezni, vagy visszaszerezni?

A katonák tomboló lelkesedéssel kiáltották:

— Induljunk! Menjünk! Vezess bennünket, diktátor!

A két csatasor a lerombolt város földjén állott fel egymással szemben, olyan rendben vagy inkább rendetlenségben, ahogy ezen a terepen lehetett. A gallok szokott üvöltözésükkel támadásra indultak, de most nem az Allia mellett folyt a csata! A támadásból csakhamar menekülés, vad futás lett. Csak a nyolcadik *mérföldkőnél*, a Gabii felé vezető úton gyűltek össze, és rendezték újra soraikat. Camillus a városon kívül is üldözte, és utolérte őket, és körülkerítve a már reményüket vesztett gallokat, az utolsó emberig lekaszabolta őket. Elesett Brennus is, a gall fővezér, hiába könyörgött életéért, és most a saját bőrén tapasztalta, amit a római követeknek gőgösen odavetett:

„Vae victis! Jaj a legyőzötteknek!"

A római sereg a gallok közül még hírmondót sem hagyott meg, aki elvitte volna messze északra vereségük hírét. A hazáját megmentő diktátor diadalmenetben vonult be a városba. Leírhatatlan volt a lelkesedés, amellyel a megmaradt lakosság Camillust és seregét fogadta. A Capitolium hős védői is lejöhettek végre a várból sápadtan és soványan, hogy a sok éhezés után végre újra jóllakhassanak. Mert Camillus még erre is gondolt, hozott élelmet is bőven, és ebből elsősorban a vár védői részesültek.

8. A második Romulus

Hazáját háborúban is, békében is kétségtelenül ő mentette meg — írja róla a történetíró, Titus *Livius*.

Békében? Mi fenyegette békében is a galloktól megszabadult Rómát? Pártviszály nem, mert most elhallgatott a patríciusok és plebejusok közti viaskodás, ellenség sem merészelt

támadni, mikor Camillus állt az állam élén. Hát akkor micsoda?

Nem kisebb volt a veszély, mint hogy az egész nép, atyák és köznép egyaránt, elhagyja a romba dőlt várost. A Capitoliumon és néhány épen maradt szentélyen kívül, melyet a szerencse vagy a gallok babonás félelme megkímélt, az egész város romokban hevert. Kiégett házak, gödrök, árkok, gall dombok, melyek hullákat rejtettek, emberek és lovak tetemei és a fenyegető ragály, ez volt akkor Róma. Nem csoda, hogy akadtak az atyák és a néptribunusok között is szép számmal, akik fölvetették a kérdést: nem volna-e okosabb itthagyni Rómát és átköltözni Vejibe? Amint nemrég a nép *egy része* kivonult a Szent Hegyre, most kivonulhatna a nép *egésze* egy lakott helyre, melyet megszállhatna, és magáévá tehetne. A vejibeliek nem is tiltakoznának azellen, hogy Rómával egyesülhetnek, és ők lehetnének Latium urai.

A szenátus tett ugyan néhány intézkedést: duumvirek nézzék meg a Sybilla-könyveket, mi a város szent helyeinek megtisztítási módja, továbbá annak az éjszakai szózatnak, mely előre jelezte a gall szerencsétlenséget, a Nova that emeljenek templomot, de ez nem nyugtatta meg a távozni készülőket. Mivel számuk egyre gyarapodott, Camillus, aki a szenátus kérésére a diadalmenet után sem tette le diktátori jelvényeit, jónak látta népgyűlést összehívni, és ott így szólt az egybegyűltekhez:

— Tudjátok, római polgárok, hogy engem a haza veszedelme szólított harcba. Nem a magam szerencsétlen sorsa, hanem a tietek miatt fogtam fegyvert. Nem az volt a kérdés, hogy mi lesz énvelem, hanem hogy mi lesz Rómával.

És most itt némelyek — nem is kevesen — arról beszélnek, hogy hagyjuk itt Rómát, és menjünk Vejibe. Hát akkor

miért vettük vissza, miért ragadtuk ki az ellenség karmai közül, ha most önként itt akarjuk hagyni? Ki hallott már ilyent? Mi, rómaiak, győztünk, visszaszereztük a várost, és győzelmünk nagyobb bajba sodorja a várost, mint vereségünk?

Itt vannak isteneitek, akik mindig mellettetek voltak, és csak akkor zúdult rátok veszedelem, ha elhanyagoltátok őket. Ha az istenek útmutatásait követtétek, minden jól sikerült, ha nem, minden rosszul. Tíz esztendeig — és micsoda erőfeszítéssel! — ostromoltuk Vejit. Ugye, csak akkor tudtuk elfoglalni, mikor isteni sugallatra elvezettük az Albai-tó vizét. És az egész gall veszedelmet nem tudtuk volna-e elkerülni, ha hallgatunk az isteni szózatra? De mivel ti a Capitoliumon még az ostrom alatt is megadtátok isteneinknek a kellő tiszteletet és áldozatot, íme, ők ismét visszaadták hazánkat és dicsőségünk régi fényét.

Persze mondhatja valaki azt is, hogy isteneinket tisztelhetjük Vejiben is. Nem úgy van! A Legjobb és Legnagyobb Jupiter templomát nem vihetjük el a hátunkon a Capitoliumról. Vagy szóljak-e Vesta örök tüzéről, az égből hullott kerek pajzsról, a görcsös fügefáról, ahol Romulus és Remus bölcsője megakadt, és arról a sok ősi szertartásról, mely egyidős városunkkal? Vagy Juno királynő, akinek szobrát nemrég hoztuk át Vejiből, nem segített-e, midőn lúdjaival felébresztette a vár védőit?

Nem, polgárok, mi ezt a várost nem hagyhatjuk el. Hogy itt minden fertőzött, és semmi áldozattal meg nem tisztítható? Hogy Vejiben, ahol minden épségben maradt, jobb lesz nekünk, mint ebben az elpusztult és lerombolt városban? Erre én azt felelem: ha mi annak idején vándorolunk át Vejibe, mikor legyőztük és elfoglaltuk, akkor dicsőséggel vonul-

tunk volna oda be, de ha most megyünk, akkor mint legyőzöttek megyünk, akiket az Allia melletti futás, a város elfoglalása és a Capitolium körülzárása kényszerített arra, hogy elhagyjuk isteneinket, és elmeneküljünk arról a helyről, amelyet nem tudtunk megvédeni. Ezzel szégyenszemre bevallanók, hogy a gallok fel tudták forgatni Rómát, mi, rómaiak, meg nem tudjuk helyreállítani.

És mit szólnátok ahhoz, hogy ha ti innen elmennétek, és pusztán hagynátok ezt a várost, helyetekbe az aequusok és volscusok jönnének? Mit éreznétek, ha ők neveznék magukat rómaiaknak, ti pedig vejibelieknek? El tudnátok ezt viselni? Én nem!

Tudom én, hogy mi a legfőbb érv amellett, hogy innen ki kell vonulni. Hogy nincs kedvetek ezeket a romokat elhordani és új házakat építeni. Ha annak idején Romulus, a mi dicső alapítónk, kunyhóban lakott, nem kellene-e nekünk is pásztorok és szántóvetők módjára inkább kunyhókban laknunk, mint idegen helyre mennünk? Őseink, az egyszerű pásztorok, rövid idő alatt megépítették az új várost, bár ezen a vidéken nem volt akkor más, mint erdő és mocsár, mi nem tudnók leégett házainkat újra felépíteni? Egyenként, ha házunk leégne, sietnénk felépíteni, most egy mindnyájunkat ért tűzvész után sajnáljuk ezt megtenni?

És ha titeket innen egy tűzvész elkergetne, mi lenne akkor, ha, mondjuk, Vejiben is tűz támadna, és a szélben a város nagy része leégne, akkor ti megint tovább vándorolnátok, és mennétek Fidenaebe vagy Gabiiba, vagy mit tudom én, hová?

Hát semmit sem jelent számotokra a haza földje, a föld, melyet anyánknak szólítunk? A ti hazaszeretetetek tégláktól és gerendáktól függ? Nem akarom, nem tudom ezt elhinni.

Ha elmennétek, ti is csak úgy járnátok, mint én a száműzetésben: gondolatban mindig itthon voltam, elibém tárultak a dombok és mezők, a Tiberis, a táj, mit szemem megszokott, és az ég, mely alatt születtem és nevelkedtem. Nincs ennél különb hely a világon! Nem ok nélkül választották ki az istenek és emberek a város számára a legegészségesebb dombokat, a folyót, mely alkalmas arra, hogy Itália belsejéből a termést lehozzák rajta, ugyanakkor a várossal is összekösse a közel levő tengert, mely azért még sincs olyan közel, hogy idegen hajóhad megtámadhatna bennünket. Innen, erről a helyről, ebből a városból verték le elődeink az ellenük támadó szomszédos népeket, pedig hány hatalmas várossal kellett megküzdeniök!

Ó, ti szerencsétlenek — mert nevezhetlek-e másképp benneteket? —, micsoda meggondolás, jobban mondva meggondolatlanság vezet benneteket, hogy ilyesmi jut eszetekbe? A halhatatlan istenekre kérlek benneteket, soha a kivándorlásra többé ne gondoljatok! Itt vannak Vesta lángjai, itt vannak a kerek pajzsok, itt az összes istenek, itt porladnak nagy őseitek csontjai, itt van a ti helyetek is. Újra felépítjük házainkat, és Róma nagyobb lesz, mint valaha! —

Amikor a szenátus kevéssel később a kúriában tanácskozott ezekről a dolgokról, őrhelyéről visszatérőben éppen egy katonai század menetelt a fórumon keresztül. Centuriójuk elkiáltotta magát:

— Állj! Zászlóvivő, tűzd földbe a zászlórudat! Legjobb, ha itt maradunk.

A kúria nyitott ajtaján a szenátus ezt meghallotta, kitódult a

fórumra, és kijelentette, hogy ezt az istenek akaratából elhangzott jósszónak tekinti. A kivándorlást javasló törvényt elvetették.

Az egész nép azonnal hozzáfogott az építkezéshez. Tégláról az állam gondoskodott, fát és terméskövet onnan vettek, ahol találtak. A nagy sietségben nem gondoltak az utak, utcák kijelölésére, mindenki ott építkezett, ahol üres telekre akadt. Bár így rendezetlen volt, egy év alatt mégis jórészt felépült Róma. Ebben a formájában is elég erős volt, hogy a világ ura legyen.

Camillust pedig, akinek a város új megalapítását köszönhette, elnevezték második Romulusnak.

FÜGGELÉK

1. *A római hagyomány megőrzői*

A rómaiak történelmük régmúlt eseményeit az idők folyamán éppúgy mesés formákba öltöztették, mint minden más nép — például mi magyarok is. (Gondoljunk a fehér ló, a Lehel kürtje stb. mondájára!) Ezek a mesék, mondák szájról szájra jártak. A mesélők tettek is hozzájuk, el is vettek belőlük. Amikor azután a római birodalom elérte virágzását, „aranykorát" (az időszámításunk előtti évtizedekben), és a művelt emberek érdeklődni kezdtek történelmük dicső múltja iránt, a legnagyobb írók és költők kezdtek versengeni ezeknek a mondáknak összegyűjtésében és megörökítésében.

Munkájukat siker koronázta. Valóban örökszép írásművekben hagyományozták népük ősi mondáit az utókorra, és ezekben a mondákban azóta is — mintegy kétezer év óta — szinte az egész emberiség gyönyörködik.

A Trójából menekülő Aeneas mondáját Publius *Vergilius* Maro öntötte versbe. Időszámításunk előtt 70-ben született, Észak-Itáliának egy Mantua melletti kis községében, *Andes*ben. Édesapja parasztember volt, nem is túlságosan jómódú, de azért minden áldozatot vállalt fia taníttatásáért. Publiust politikai pályára szánta, de a fiú viszolygott a zajos közélettől, zárkózott, félénk természete a költészet felé vonta.

Fiatalabbkori műveivel — a *Bucolica* (Pásztori költemények) és *Georgica* (A földművelés dicsérete) című költeménygyűjteményeivel — megnyerte kora olvasóközönségének tet-

szését, s ekkor határozta el, hogy nagyobb szabású műbe kezd: megénekli Róma eredetét. Így született az *Aeneis* című elbeszélő költeménye, eposza.

Az Aeneis meséje — Aeneas menekülése Trójából, bolyongásai, harcai Itália megszerzéséért és győzelme — kapcsolódik az ókori világ ma is legjobban csodált másik két nagy hőskölteményének cselekményéhez. Ez a két hősköltemény-elõd az *Iliász* és az *Odüsszeia*, melyekről máig azt vallja az emberiség, hogy egy *Homérosz* nevű görög költő írta őket. — Nos, Vergilius versenyre kelt Homérosszal.

Elődje megénekelte Trója pusztulását és a Trója várát elpusztító nagyeszű hősnek, a görög Odüsszeusznak tíz évig tartó, csodálatosan kalandos hazatérését — ő most meg fogja írni, hogy a várost védő trójai Aeneas hogyan menekült meg a pusztulás végórájában, hogyan mentette meg a legszentebbet: városának isteneit, és hogyan szerzett nékik új hazát Itáliában, ahová az isteni végzet vezette. Aeneas utódai voltak a rómaiak, a Julius-nemzetség hagyománya szerint pedig leszármazottja Julius Caesar fogadott fia, Augustus, aki Vergilius életében oly csodálatosan teremtett békét az egész világon.

Hármas célja volt tehát Vergiliusnak: versenyre kelni Homérosszal; megénekelni a római nép ősatyjának, Aeneasnak és vitéz társainak dicsőségét; és költői versfüzért nyújtani győzelmi jelként Augustusnak.

Így született meg az Aeneis. Vergilius tíz évig dolgozott rajta, de amikor meghalt, még nem érezte teljesen befejezettnek. Végrendelkezése szerint el kellett volna égetni a mű kéziratát, de Augustus megmentette, kiadatta, hiszen így is csodálatosan szép volt.

Magyar fordítása: P. Vergilius Maro Aeneise, *Csengery János* tolmácsolásában, Szeged, 1931.

Itáliában, az új hazában kezdődik tehát tulajdonképpen a római nép története, úgy is mondhatnánk, hogy Alba Longa városában. (Bár ekkor még csak *latin*ok voltak, Rómáról és rómaiakról csak a szabinokkal való összeolvadás után beszélhetünk — így tudja a mondai hagyomány!) Ennek a római népnek mondai hagyományait az ókorban számos író és költő dolgozta fel görög és latin nyelven. Mi Vergiliuson kívül két író és egy költő művét vettük alapul: Liviusét, Plutarkhoszét és Ovidiusét.

Titus *Livius*, Vergilius kortársa, időszámításunk előtt 59-ben született, szintén Észak-Itáliában, *Patavium* városában. Képzett ember volt politikailag is, irodalmilag is, de mert az augustusi békeidőt megelőző polgárháborúk kora kiábrándította a politikából, ezért tudományos, történetírói munkára fordította életének legnagyobb részét.

Nem volt történettudós. Bírálta, amit elődei leírtak, vagy amit a hagyomány megőrzött: ő csak a szépet, nemeset, felemelőt kereste vagy az elriasztó példát — egyszóval nevelni akart.

Így készült el 142 könyvből, *kötet*ből álló, hatalmas alkotása, melynek szerzője az *Ab urbe condita*, „A város — vagyis Róma — alapításától fogva" címet adta.

Livius befejezte művét (i. sz. 17-ben halt meg), de ami belőle ránk maradt, az sokkal csonkább, mint Vergilius Aeneise.

Sajnos, a történelem vihara a kézzel írott kevés számú másolatot alaposan megtizedelte, s így a 142 könyvből mindössze 35-öt ismerünk, a többinek csupán kivonatos tartalmát; egy buzgó olvasója jóvoltából legalább ilyen kivonatok maradtak. Mégis, ez a töredék is annyira gazdag, hogy a kötetünkben szereplő mondáknak legnagyobb részét belőle meríthettük.

Magyar fordítása csak az I. könyvnek és a II. elejének van, ez is régi és nehezen hozzáférhető: *Dávid István,* Livius mondái, Pozsony, 1901—1908.

Publius *Ovidius* Naso — Vergiliushoz hasonlóan — költő volt. Jómódú család sarjaként született *Sulmo* városában i. e. 43-ban. Gondos nevelést kapott ő is, de a költészet minden közérdekű hivatalnoki pályánál jobban vonzotta.

Költészete nem oly komoly és méltósággal teljes, mint Vergiliusé; nem a földművelés örömeit, nem a pásztori élet keserveit vagy gyönyöreit énekli: ő szerelemre, mégpedig nem is mindig a megengedett szerelemre tanítja olvasóit igen sok művében. Ez kelthette föl ellene Augustus ellenszenvét, aki szívesen vette költőinek, íróinak komoly, erkölcsös megnyilatkozásait, sőt Maecenas nevű benső barátja révén nagy anyagi és társadalmi támogatást is nyújtott nekik — de a könnyelmű témákat nem vette szívesen. Pontosan nem tudjuk, mivel telt be a pohár (akkor Ovidiusnak már egy sorozat költemény-ciklusa látott napvilágot: Szerelmek, Hősnők levelei, A szerelem művészete stb.), tény az, hogy időszámításunk szerint 8-ban a császár könyörtelenül lecsapott rá: száműzte Rómából, mégpedig messze, a Fekete-tenger melléki *Tomi* városába.

Hiába sorakoztatta fel a költő a maga védelmére életművének komolyabb darabjait, a *Metamorphoses* (Átváltozások) című mitológiai jellegű, 15 énekből álló elbeszélő költeményét és a már félig elkészült *Fasti*t (Ünnepi naptár). Augustus könyörtelen volt, és Ovidiusnak családjától, hazájától távol, a barátságtalan szkiták földjén kellett élnie 17-ben bekövetkezett haláláig. Költői levelei, melyeket innét küldözött haza feleségének és barátainak, telve vannak megbánással, keserűséggel — mindhiába . . .

A *Fasti* beszéli el azokat a mondákat, melyek az ünnepnapok kialakulásához fűződnek. Csaknem mindazt elmondja, amit Livius műveiből is ismerünk, persze rövidebben, költői céllal megformálva. — Sajnos, a mű éppen a felénél szakad meg: az esztendő első hat hónapjának ünnepei sorakoztak egymás mellé, amikor jött a száműzető parancs. A második hat hónapról szóló rész sohasem készült el.

Magyar fordítása: Ovidius Római Naptára (Fasti) *Gaál László*tól, Budapest, 1954.

Az utolsó, akinek írói munkáját fölhasználtuk, görög volt, görögül is írt: *Plutarkhosz*. Működését jó száz év választja már el az „aranykor" íróitól: 46-ban született, és 126-ban halt meg. Születési helye *Khairóneia*, Görögországnak Boiótia nevű tartományában.

Akkor élt, amikor Görögország már régen Róma tartománya volt csupán. A nagyműveltségű görög jó barátságban volt a hazájában élő előkelő rómaiakkal (akik nem pusztították el barbár módra a meghódítottak magasabb fokú kultúráját, ellenkezőleg: a legnagyobb tisztelettel szemlélték, s igyekeztek belőle mentül többet elsajátítani). Ahogyan azok tisztelték Görögországot, úgy tisztelte Plutarkhosz is Rómát, tisztelte múltját, hagyományait — így mondáit is. És amikor arra vállalkozott, hogy saját népe múltjából megeleveníti a nagy hősöket, vitézségükkel vagy bölcsességükkel kitűnt férfiakat, ezt az „életrekeltést" *párhuzamos életrajzok* formájában tette meg, minden görög mellé egy rómait választván összehasonlításképpen (például Thészeusz — Romulus, Lükurgosz — Numa Pompilius, Szolón — Publicola, Themisztoklész — Camillus, Alkibiadész — Coriolanus stb.).

Teljes fordítása *dr. Kaskovics Kálmán*tól, „Plutarchos Párhuzamos Életrajzai" címmel négy kötetben, Budapest 1894—

1900. (Lásd a köv. életrajzokat: Romulus, Numa, Publicola, Camillus és Coriolanus.) Sajnos, ez a fordítás is nehezen hozzáférhető, új, teljes fordításunk pedig még nincs.

Egyetlen kis epizódot merítettünk „*Halikarnasszoszi Dionüsziosz Római régiségek*" című művéből, a Sibylla-Tarquinius Superbus jelenetét. Dionüsziosz i. e. 30-ban költözött Rómába, megtanult latinul, megismerte a római történeti hagyományt. Ezt örökítette meg fent említett húszkötetes, görög nyelven írott művében. Magyar fordítása nincs.

Természetes, hogy a római mondai hagyomány sokkal gazdagabb annál, mint amit ez a kötet nyújthat, és sokkal több forrása van, mint amit fölhasználhattunk. De ezek a legfontosabbak és legismertebbek.

2. *A latin nyelv*

Vergilius, Livius és Ovidius latinul írtak, azon a nyelven, mely Róma lakosságának ősi idők óta anyanyelve volt. Később, a császárság korában, amikor Róma már nemcsak egész Itáliát, hanem az akkor ismert egész világot leigázta, legtávolabbi tartományaiban is bevezették a latin hivatalos nyelvet. (Ez a hatalmas birodalom a mai Portugáliától Örményország keleti határáig, a Kaspi-tengerig és az angol szigetektől Észak-Afrikán át egészen Egyiptom déli határáig terjedt.) A legelső császárnak, Augustusnak idejében — tehát akkor, amikor Vergilius, Livius és Ovidius is élt — hazánk dunántúli részei a birodalom tartományává lettek *Pannonia*, majd valamivel később, Traianus jóvoltából, a déli tiszántúli és erdélyi részek is, *Dacia* néven.

A könyvünkben szereplő latin nevek helyes kiejtése érdeké-

ben meg kell jegyezni a következőket: a latin nyelv magánhangzói közül az *a* és *e* közelebb áll a mi *á* és *é* hangunkhoz, de annál rendszerint rövidebb. A hosszú *é* hang jelölésére szolgál az *ae* is (pl. Caenina = Cénina).

Az *i*, *o*, *u* megfelel a magyarnak, de ha hosszan ejti is a latin, akkor sem tesz ékezetet rá. Ismeri az *ő* hangot is, de így jelöli: *oe* (pl. Cloelia = Klőliá). Egyáltalán nem ismeri az *ü* hangot. (Az *y* a görög nevek átírásakor került a latinba. Kiejtése *i*, mely enyhén hajlik az *ü* felé.)

Mássalhangzói túlnyomó részükben úgy ejthetők, mint a mieink, az alábbiak kivételével:

A *c* csak *e* és *i* hangok előtt *c*, egyébként *k* (pl. Caere = Céré, Ecetra = Ecetra, Labici = Labici; de Capena = Kapéna, Corioli = Korioli, Cumae = Kumé stb.)

Az *s* betű mindig *sz*-nek hangzik, az *s* hangot a latin nem ismeri.

A *t* ezekben a csoportokban: -tia, -tie, -tii, -tio, -tiu — tehát *i* előtt, ha ezután ismét magánhangzó következik — *c*-nek hangzik (Horatius = Horáciusz, Collatia = Kollácia stb.), kivéve, ha a *t*-t *s* előzi meg; mert ekkor megmarad *t*-nek (Ostia = Osztia).

A magyaron kívül új, de ismerős betűi a latinnak a *qu* (= kv) és az *x* (= ksz) (pl. Quintus = Kvintusz, Anxur = Ankszur). A görög neveket, minthogy a görögök úgysem a mi betűformáinkat használták, általában fonetikusan, azaz kiejtésük szerint írjuk át.

3. A római nevek

A rómaiak a legrégibb időkben csak egy nevet használtak: *Romulus*. Ez az egy név megfelel a mi *keresztnev*ünknek: *Sándor*.

A latin és szabin törzsek összeolvadása után már nem volt elég ez az egy név, azt is meg akarták jelölni, hogy melyik nemzetségből származik az illető. Ez a második név a *nemzetségnév*: Numa *Pompilius*. Megfelel a mi *vezetéknev*ünknek: *Kovács* Sándor.

A köztársaság korában azután a szabad embernek már három neve volt: az első kettőhöz járult az úgynevezett *cognomen (melléknév)*: Publius Ovidius *Naso* — nálunk *előnév*nek mondhatni: *Sánta* Kovács Sándor.

A cognomen igen sokszor testi tulajdonságot fejezett ki, például a Naso Orrost, Nagyorrút jelent, Cincinnatus Göndörfürtűt, és a családnak egy egész ága viselte, még ha az utódok kis orrúak vagy sima hajúak, esetleg kopaszok voltak is. A Capitolinus, Coriolanus melléknév városnévből keletkezett: abból a városéból, ahol a család egyik tagja hőstettet hajtott végre (pl. Manlius, illetőleg Marcius).

A lányok apjuk nemzetségnevét viselték nőnemű alakban: Tulli*us* lánya volt Tulli*a*. Ha több lánya volt egy atyának, akkor sorszámozták őket, vagy „kisebb", „nagyobb" jelzővel különböztették meg: *maior* Tullia = a nagyobbik, az *idősebb* Tullia, *minor* Tullia = a kisebbik, a *fiatalabb* Tullia.

4. A rómaiak időszámítása

A rómaiak nem a mi időszámításunkat használták, ez látható a mondák szövegéből is. Az évek külön-külön jelölését az annalesek, évkönyvek úgy végezték a köztársaság korában, hogy mielőtt az esztendő fontosabb eseményeit följegyezték volna rájuk, feltüntették, hogy kik voltak annak az évnek a konzulai. Ebből ugyan még nem tudjuk, hogy „hányadik" esztendőről beszélnek, de a köztársaság korában legalább el lehet már igazodni, mert ugyanaz a két ember ritkán ült ismét a konzuli székbe. Ebben az esetben az annalista, az évkönyv vezetője megjegyezte: „másodszori konzulságuk idején". — Később, Augustus császár korában kezdtek azon gondolkodni, hogyan lehetne sorszámozni az éveket. (Ekkor már ugyanis a konzulok szerepe lényegtelen volt, a császár meg haláláig uralkodott, az ő neve nem jelölhetett *egy* évet. De különben gyakorlati szempontok is sugallták ezt a megoldást.) Kézenfekvő volt, hogy Róma városának alapításától számítsák az éveket. De mikor alapították Rómát? — Marcus Terentius *Varro,* kora egyik legnagyobb tudósa (i. e. 116—28) foglalkozott ezzel a kérdéssel, sok más tudóssal egyetemben. Az ő megállapítását fogadták el; szerinte Róma alapítása arra az esztendőre esett, amit később, a keresztény időszámítás bevezetésekor a Krisztus előtti 753. esztendőnek neveztek. (Persze Varro sokkal bonyolultabban, a görögök időszámítása alapján jutott el Róma alapítási évéhez.) Ezek szerint tehát időszámításunk előtt 753-ban alapították Rómát. Ezt a „város alapításának. . .-ik esztendejében"-t fejezi ki így a latin: *„ab urbe condita . . . anno".* Ez a kifejezés lett Livius nagy történeti munkájának is címe, jóllehet ő még az annalesek konzulok szerinti évbeosztását alkalmazta.

BETŰRENDES TÁJÉKOZTATÓ

Aeneas — a trójai királynak, Priamosznak rokona, egyike a várat védő hősöknek. Atyja *Anchises* (görögül: Ankhíszész) volt, halandó ember, anyja *Venus*, a szerelem istennője. A görögök Aineiasznak ejtették nevét, a görög nevet azután a rómaiak Aeneas formában írták át, majd később egyszerűen Éneásznak ejtették. (Lásd *A latin nyelv* c. részt a függelékben!)

Aequusok — közép-itáliai nép, az *Anio* két partján

Ager publicus — meghódított, művelésre alkalmas földterület

Alba Longa — ősi itáliai város, a monda szerint *Aeneas* fia, *Ascanius* alapította. Az ősi város utóda a romjai mellett épült mai Albano

Albai-hegy (mons Albanus) — *Alba Longa* mellett emelkedő 954 m magas hegy. Itt volt az ősi latinok közös istentisztelete. Ma Monte Cavo vagy Albano. Ez a hegy koszorúzza az Albai-tavat *(Lacus Albanus)*

Algidus (mons Algidus) — *Latium* zord, sziklás hegye az *Albai-hegy*től keletre. Magassága átlag 850 m. Ma Monte Ariano

Allia (Alia) — a *Tiberis* bal oldali mellékfolyócskája *Latium*ban

Ambulatio — katonai menetgyakorlat; a katonákkal gyakorlatképpen, sokszor azonban büntetésül végeztették. Olykor teljes fölszereléssel 10 mérföldet (15 km) kellett a katonáknak megtenniük oda és vissza, mégpedig felváltva rendes és gyorsított lépésben

Anio — kis folyó Közép-Itáliában, a *Tiberis*be ömlik. Ma Anienének vagy Teveronénak nevezik

Annales — évkönyvek, gipsszel fehérített táblák, melyekre a főpap *(pontifex maximus)* az év kezdetétől fogva napról napra följegyezte a fontosabb eseményeket. Az évkönyv élén mindig az illető év két konzulának és főbb hivatalnokainak neve állott

Anna Perenna — „Örök Anna": kedvelt és tisztelt római istennő

Antemnae — ősi *latiumi* város, ott, ahol az *Anio* és a *Tiberis* találkozik

Antium — *Latium* legnagyobb városa a tenger partján. Ma Torre d'Anzo

Apollo (görögül: Apollón) — gyógyító isten, a jövendő ismerője, *Sibylla* sugalmazója, a költészet és művészet istene is. Teljes görög neve: *Phoibosz Apollón*

Ardea — *Latium* nagy városa Rómától délre. Ma is Ardea a neve

Aricia — *Latium* egyik legősibb városa Róma közelében. Ma Arriccia

Arsia (Arsia silva) — szent erdő vagy kisebb berek a római és a *veji* terület határán

Asylum — menedékhely. Az ősi Rómában Romulus a *Capitolium*on rendezte be

Atlas — az ókori mitológia óriása. Neve annyit jelent, mint „a hatalmas teherviselő". Sok más elképzelés mellett azt is gondolták róla, hogy a földkerekséget ő viseli a vállán

Atrium — a római lakóház legdíszesebb középponti terme

Augur — madárjós. Az ő előzetes ténykedése nélkül Rómában nem kezdtek semmilyen vállalkozásba. Jósolt rendkívüli égi jelekből (napfogyatkozás, csillaghullás, szivárvány stb.), a madarak repüléséből, hangjából és a csirkék evéséből. Eleinte hét augur volt

Augurium vagy *auspicium* — madárjóslat

Aventinus (mons) — Róma egyik dombja

Caenina — régi szabin város *Latium*ban.

Caere — ókori város *Etruriá*ban. Ma Cerveteri

Capenai-kapu (porta Capena) — Róma délkeleti kapuja, melyből a híres via Appia indul ki

Capitolium — a Capitolinus hegy (mons Capitolinus) déli magaslata Róma legszentebb helye. Itt lakott a római hit szerint *Jupiter*, az emberek és istenek atyja

Capua — Campania tartomány ókori fővárosa. Romjait Sta Maria di Capua mellett lehet látni

Carmentai-kapu (porta Carmentae) — a *Capitolium* déli lábánál nyíló kapu. Helyét pontosabban nem tudjuk megjelölni

Census — a római polgárok vagyoni állapotának felmérése. Ezt a munkát az ötévenként választott cenzorok (censores) végezték

Centuria — kettős fogalom: 1. Servius Tullius alkotmánya szerint a lakosság politikai egysége. Minden centuriának egy-egy szavazata volt a népgyűlésben. Mindegyik 100—100 katonát volt köteles soraiból kiállítani. 2. Száz emberből álló katonai egység. Parancsnoka a *centurio*

Centuria-gyűlés (comitia centuriata) — olyan népgyűlés, amelyen Róma lakossága *centuriánként* sorakozott fel, és adta le szavazatát. A centuriák beosztása miatt ezeken a gyűléseken csaknem mindig a gazdagokból, tehát a *patríciusok* nagy részéből álló centuriák szavazata döntötte el egy-egy törvényjavaslat sorsát

Centurio — egy százas létszámú katonai egységnek, a *centuriának* a parancsnoka. (A mai értelemben vett szakaszparancsnoknak felel meg)

Civis — polgár

Classis — osztály, néposztály. Servius Tullius Róma lakosságát hat vagyoni osztályba sorolta

Cloaca Maxima — a *fórumot*, Róma főterét átszelő hatalmas csatorna, mellyel a fórum helyét elfoglaló hajdani mocsarat a *Tiberisbe* csapolták, és később a szennyvizet vezették

Clusinum — az ókori *Etruria* városa. Ma Chiusi

Collatia — ókori város az *Anio* partján. Ma Lunghezza

Collinai-kapu — Róma keleti kapuja

Corioli — az ókori *Latium* egyik városa. Marcius Coriolanus feldúlta, azután már nem is építették újjá

Cremera — jelentéktelen kis patak, mely jobbról ömlik a *Tiberisbe*, Róma fölött

Crustuminum — szabin város Rómától északra, közel a *Tiberis* bal partjához. Ma: Monte Rotondo

Cumae (görögül: Kümé) — dél-itáliai, campaniai város volt az ókorban. Görög gyarmatosok alapították és lakták. *Apollo* istennek emeltek itt templomot; és mivel ő jós isten volt, jóshelyet is alapítottak ugyanitt. A városnak ma már csak romjai láthatók Nápolytól nyugatra

Cupido — a szerelem gyermekként ábrázolt istene. Parányi íjából szerelemmel „mérgezett" nyilat lő áldozata szívébe. Másik neve, *Amor*. Ismerték a görögök is; ők *Erósznak* hívták

Curia — lásd: *kúria*

Curtius-tó (lacus Curtius) — kis tó Róma *fórumának* a közepén

Decurio — a decuria (tíz katonából álló lovas egység) parancsnoka, „tizedes"-e

Delphi (görögül: Delphoi) — közép-görögországi ókori város. Híres volt jóshelyéről, ahol *Apollo* isten sugalmazta jóslatait *Pythia* nevű jósnőjének. Romjai a mai Kastri mellett találhatók

Diana — görög eredetű római istennő-alak. A görögök Artemisz néven tisztelték. A vadászat istennője, de az ő védelme alá húzódtak a szülő édesanyák is. Őt tisztelte az ókori ember a hold képében is

Diktátor (dictator) — rendkívüli tisztséget viselő római hivatalnok és hadvezér. Lényegében királyi hatalma volt. Csak nagyon válságos esetben választottak diktátort, akkor is csak fél esztendőre

Duplicarius — „kettős zsoldot élvező" katona, akinek az volt a kitüntetése, hogy *megduplázták* a zsoldját és élelmiszeradagját

Duumvirek — szó szerint: „két férfiak"; vagyis két emberből álló hivatali testület

Egeria — itáliai folyamistennő; az egyik hagyomány szerint Numa Pompilius király tanácsadója, egy másik hagyomány szerint a felesége. Numa halála után *Aricia* városa mellett egy barlangba vonult vissza. Könnyei forrássá lettek

Ephesus (görögül: Epheszosz) — ókori kisázsiai város, görög gyarmatosok alapították. Romjai a mai Ajaszuluk falu mellett találhatók. Most Törökországhoz tartozik ez a terület

Esquilinus (mons) — Róma hét dombjának egyike

Etruria — tartomány, Rómától és *Latium*tól északra. Ez utóbbitól a *Tiberis* választotta el. Nevét az i. e. bevándorolt *etruszk* népről kapta. Ma: Toscana

Etruszkok (Tusci, Etrusci) — körülbelül az i. e. VIII. században Itáliába bevándorolt erős és kulturált nép. Eredetét még nem sikerült megnyugtatóan tisztázni

Falerii — *etruriai* város. Romjai Cività Castellana mellett találhatók

Fátum (fatum) — végzet

Ferculum — faállvány a párviadalban elejtett ellenséges vezér vagy király fegyverei számára

Ferentina — kis patakocska *Latium*ban

Ferentinum — ókori város *Latium*ban. Közelében eredt egy szent berekben a *Ferentina* patak. Ma: Ferento

Fidenae — ősi *latiumi* város, Rómától körülbelül 9 km-re

Fórum (forum) — a város főtere, ahol a népgyűlést tartották, a bíróság ítélkezett, illetve piaci árusítás folyt. A fórumon állottak a város legfontosabb középületei, legdíszesebb szobrai stb.

Gabii — ókori város *Latium*ban. Romjai a mai Castiglione melletti tufacsúcson találhatók

Hadijelvény (latinul: signum) — a mai zászló őse. Minden római katonai egységnek volt hadijelvénye. Legtöbbször egy szent állatnak rúdra erősített ezüstszobra

Hernicusok — a szabinokkal rokon nép *Latium*ban

Hospitium — vendégbarátság, két idegen ember egymással kötött szoros barátsága, mellyel egymás megsegítésére kötelezik magukat. A vendégbarátság az utódokat is kötötte. A legfőbb istennek, *Jupiter*nek az oltalma alatt állott. Éppen azért, aki vendégbarátját megsértette, igen súlyos bűnt követett el

Imperium — a legfőbb katonai és bírói hatalom. Csak a város területén kívül érvényesíthette tulajdonosa, s csak akkor, ha a *centuria-gyűlés* ruházta rá

Interregnum — „két királyság közti állapot"; akkor lépett életbe, amikor meghalt a király, és addig tartott, míg a népgyűlés meg nem választotta az újat

Interrex — az a szenátor, aki az *interregnum* idején öt napra megkapta a főhatalmat. Ez idő elteltc után kinevezte utódját, és akkor az lett az interrex. Így ment ez addig, míg új királyt nem választott a népgyűlés

Itália (Italia) — a Földközi-tenger nagy félszigete, ma Appennini-félszigetnek nevezzük, területét Olaszország foglalja el. Északi határa az Alpok déli lába, délen magába foglalja *Szicília* szigetét is

Janiculum (mons Janiculus) — domb a Tiberis jobb partján. Az ókori Róma határán kívül esett

Janus — sajátos kétarcú római isten, minden kezdet istene. Neki szentelték az első hónapot, a januárt is

Jugerum — ókori itáliai területmérték. 1 jugerum = 2523,3 m^2

Juno — *Jupiter* isteni felesége, az istenek királynője. Védője az asszonyoknak. Az ő nevéből származik a június hónap neve

Jupiter — a római vallás fő istene, az istenek és emberek királya. A derült, világos égbolt istene, de haragjában az eső, mennydörgés és villámlásé is; ezekkel adja tudtul akaratát, jó- vagy rosszindulatú szándékát. A görögöknél: Zeusz

Katonai tribunus — 1. magas katonai rang; 2. időlegesen — i. e. 443 és 367 között — létesített főhatalom betöltője Rómában. Ezekben az esztendőkben, néhány esettől eltekintve, *konzul*ok helyett konzuli hatalmú katonai tribunusokat választottak (*tribuni militum consulari potestate*). Az volt ennek az ideiglenes változtatásnak a célja, hogy megakadályozzák az egyre jobban követelőző plebejusokat a konzuli méltóság elnyerésében: ami nincs, azt elérni sem lehet!

Kliens (cliens) — teljes jogú római polgárnak alávetett nem teljes jogú ember, aki patrónusától függött anyagilag, jogilag egyaránt. Köteles volt védnökét anyagilag támogatni, helyette bírságot fizetni, törvény előtt mellette tanúskodni, s jártában-keltében minden nyilvános helyre elkísérni, hogy annak tekintélyét növelje

Konzul (consul) — „akitől tanácsot kérnek": a köztársasági állam vezető tisztviselője. E tisztséget Rómában mindig kettesével viselték

Korinthus (görögül: Korinthosz) — gazdag ókori kereskedő és ipari város Görögországban. Ma is így hívják

Korzika (Corsica) — nagy sziget Itáliától nyugatra a Földközi-tengerben

Kúria (curia) — gyülekezőhely; Rómában a *fórum*on az az épület, ahova az atyák gyűltek össze tanácskozni. A szó változatlan alakban ma is él

Labici — ókori latin város *Latium*ban, mintegy 24 km-re Rómától

Lacus Albanus — lásd: *Albai-hegy*

Latium — közép-itáliai tartomány. Fővárosa hajdan *Alba Longa* volt, később Róma. Latium és a latin nép neve egyazon tőből származik

Lavinium — ókori város Rómától délre, csaknem a Tirrén-tenger partján. Ma már csak romjai láthatók

Légió (legio) — a római hadsereg legfontosabb egysége. Romulus idejében, de még később is sokáig, 3000 gyalogosból és 300 lovasból állt

Léthé (görög szó) — az alvilágnak egyik folyója. Ebből isznak az ott tartózkodó lelkek, s ha ittak, elfeledik haláluk előtti életüket is, haláluk utáni bűnhődésüket is — és új életre születhetnek

Libya — az ókorban a görögöknél egész Afrikát jelentette. A rómaiaknál viszont csak azt a részét jelentette Afrikának, melyet ma is Líbiának nevezünk

Lictorok (lictores) — a hivatalos személyiségek fegyveres hivatalszolgái. Helyet csináltak számukra, tisztelgésre figyelmeztették az embereket, a hivatalos személy kiszabta büntetéseket végrehajtották. Fegyverük s

jelvényük a *fasces* volt: vesszőnyaláb nyírfagallyakból, vörös bőrszíjjal összefogva, közibük tűzve egy bárd

Lipara — kis sziget *Szicíliától* északra

Lituus — a madárjósok csomótlan, görbe botja, melyet szent cselekményük közben a kezükben tartottak

Lovagrend (equites, ordo equester) — a római társadalom meggazdagodott, ezért befolyáshoz jutott, de nem *patrícius* származású, tehát nem „előkelő" rétege. A bankárok és kereskedők túlnyomórészt lovagok voltak

Ludi Magni — *Nagy Játékok*; *Jupiter*nek szentelt ünnepi játékok, melyeket lakomával és áldozattal összekötve rendeztek a cirkuszban

Lupercal — *Faunus*nak, a nyájakat őrző, növesztő és szaporító istennek tiszteletére rendezett február 15-i ünnepségek

Magister equitum — a lovasság parancsnoka. Arra a fél évre választották, míg a főhatalom *(imperium)* a *diktátor* kezében összpontosult. Lényegében a diktátor helyettese volt

Magisztrátus (magistratus) — hivatal, hivatalnok

Mars — a tavasz istene (március!) és a harcé. A görögök is tisztelték *Arész* néven

Mars-mező (Campus Martius) — nagy mezőség Róma és a *Tiberis* között a várostól északkeletre. A város fokozatos növekedtével a *fórum*ról a nyilvános élet egyes mozzanatai ide tevődtek át (például a *centuriagyűlések*)

Matróna (matrona) — családanya. Mint a családi élet tisztaságának, rendjének, komolyságának őreit, a matrónákat igen nagy tisztelet övezte a rómaiak körében

Mercurius — az istenek hírnöke, maga is isten. Általában szakálltalan ifjúként ábrázolták, lábán szárnyas saruval, fején utazókalappal, kezében a hírnökök kétágú pálcájával, mellyel utat csináltak maguknak. A görögök is tisztelték, náluk *Hermész* volt a neve

Mérföldkő — kőoszlop, derekán fölirattal, az utak mellett, éppúgy, mint nálunk a kilométerkő. Csakhogy egy római mérföld nagyobb: 1,5 km

Minerva — a bölcsesség istenasszonya, pártfogolja a művészeteket is. A görögök *Pallasz Athéné*nek nevezték

Nagy Játékok — lásd: *Ludi Magni*

Neptunus — kezdetben a lótenyésztés istene volt, csak később azonosították a rómaiak a görög *Poszeidón*nal, s így lett a tenger és a hajózás istenévé

Néptribunusok (gyakran csak: *tribunusok)* — a plebejusok főtisztviselői. Személyük szent és sérthetetlen volt, házuk éjjel-nappal nyitva állt a menekültek befogadására

Nobilis — nemes, előkelő

Nova via — Új út, Róma egyik útja, a *Palatium* dombját kerülte meg északról

Obulus — a görög *obolosz*, aprópénz nevének latinosított formája; 0,568 g súlyú ezüst értéke

Ómen (omen) — előjel, valamilyen természeti jelenség. Ennek alapján jósoltak Róma jósai. Természetesen volt rossz és jó ómen

Ostia — Róma kikötővárosa; mert Róma a tengertől mintegy 30 km-re van a szárazföld belsejében. Ostiát Ancus Martius király alapította a *Tiberis* torkolatánál

Padus — Itália legnagyobb folyója északi részén. Mai neve: Pó

Palaria — a katonai büntető gyakorlatok egyik fajtája

Palatium (mons Palatinus) — Róma egyik dombja. Ott terült el a legrégibb város

Pales — az állattenyésztés istenasszonya. Ünnepe április 21-én volt

Pallor és Pavor — lásd: *Sápadtság*

Patres — atyák, államatyák, a *szenátus* tagjai

Patríciusok (patricii) — az atyák leszármazottai voltak, akik Róma uralkodó osztályát képezték

Penates — házi istenek. Nemcsak magánembernek, az államnak is voltak házi istenei

Phoebus (görögül: Phoibosz Apollón) — „a Tiszta": a tisztaság és rend istene. Ismeri a jövendőt is, mert mindenben tisztán lát. Ő a mindeneket megtisztító és megvilágító Nap is

Plebs — nép, köznép

Pondo — font; római súlymérték. 1 pondo = 330 g

Pontifex maximus — főpap

Praefectus — elöljáró. *Praefectus annonae* — gabonabiztos, a gabonaellátás főtisztviselője

Proletárok (proletarii) — a római társadalom vagyontalan osztálya. E szó rokon a *proles* = *sarjadék, utód* szóval
Proserpina (görögül: Perszephóné) — az alvilág királynője, az alvilág királyának, *Plutó*nak (görögül: Hádész) a felesége
Pythia — a *delphi Apollo*-jóshely jósló papnője

Quartarius — szó szerint: „negyedrésznyi". Mint űrmérték: 0,1364 liter
Quies — a megszemélyesített, istenített Nyugalom
Quirinalis — Róma egyik dombja a hét közül
Quirinus — a halála után istenné vált Romulus neve. Valószínűleg összefügg vele a *quiris* és a *Quirinalis* név
Quirisek (quirites) — nem latin, hanem talán szabin eredetű szó a polgárok összességének megjelölésére. Eredetét, jelentését többféleképp magyarázzák; a *Cures*ból való eredeztetés ezeknek csak egyike

Regillus-tó — kis tó *Latium*ban az ókorban. Ma már nincs meg
Rex — király
Rutulusok — itáliai nép *Latium*ban. Fővárosuk *Ardea* volt

Saliusok — „táncoló papok" (salio = táncolók); főleg *Mars* tiszteletére alapított papi testület. Nevüket onnan kapták, hogy az isten tiszteletére rendezett felvonuláson szertartásos táncot lejtettek végig a városon
Sápadtság és Félelem (Pallor és Pavor) — *Mars* hadisten fiai. Nyilván két olyan emberi tulajdonságot istenítettek bennük a rómaiak, melyek a hadakozással együtt járnak
Sella curulis — díszes szék, a magasabbrendű hivatalnokoknak járt
Senatus populusque Romanus — gyakori rövidítése, főleg kőbe vésett föliratokon: S. P. Q. R. — „a *szenátus* és a római nép": hivatalos kifejezés annak jelölésére, hogy valamilyen határozat az *egész* római nép nevében jött létre
Sibylla — *Apollo* isten jósnője *Cumae*ban. A Sibylla önkívületbe, „extázisba" esett, és amit így öntudatlan állapotában mondott, azt az „isten súgta neki". A *Sibylla-könyvek* ennek a cumaeinek s más jósnőknek a jóslatait tartalmazták
Silvanus — az erdők istene (silva = erdő). Az erdő sűrű bozótjában lakik, onnan vigyáz birodalmára, de gondoskodása az erdő körén túl is terjed: védi a favágót, de a földművest és a pásztorembert is

Spárta — ókori görög városállam Görögország déli részén, az ún. Peloponnészoszi-félszigeten. Ma: Szpárti

Spolia opima — az a zsákmány, amit római vezér szerzett az ellenség vezérétől párviadalban

Suessa Pometia — *volscus* város *Latium*ban. Helye ismeretlen

Suovetaurilia — három állat feláldozása egyszerre: disznóé *(sus)*, kosé *(ovis)* és bikáé *(taurus)*. Csak ünnepi, ritka alkalmakkor fordult elő

Szenátus (senatus) — tanácskozó testület. A senex = öreg szóból származik, ezzel jelöli, hogy benne eredetileg a legbölcsebb, legtapasztaltabb „vének" foglaltak helyet. A szó ma is él

Szent út (via Sacra) — a *fórum*ot átszelő út Rómában, melyen föl lehetett menni a *Capitolium*ra, a *Jupiter*-templomhoz. Ezen az úton ment föl az áldozattevő pap, és ezen ment a győztes hadvezér is, diadalmenete végeztével

Szicília — a Földközi-tenger legnagyobb szigete. *Itáliá*tól délre található, földrajzilag ahhoz is tartozik. — A *szicíliai tengeri átjárón* valószínűleg a Messinai-szorost kell értenünk

Tarquinii — ősi *etruszk* város, Rómától messze, északnyugati irányban

Templom (templum) — eredeti jelentése: „levágott dolog". Jelentette a szent célra elkerített, kijelölt területet, még ha épület nem is állott rajta

Terminus — határ, határkő; megszemélyesítve pedig a határt, annak szentségét védő istenség

Tiberis — ókori neve a Rómát átszelő folyónak. Ma: Tevere

Tóga (toga) — a rómaiak felsőruhája. Egy darabból szőtt gyapjúlepel, körülbelül 5 m hosszú és 2—3 m széles. Bal vállukon átvetve és jobb karjuk alatt előrehozva hordták. Így jobb karjuk teljesen szabadon maradt. Csak szabad ember hordhatta. *Toga praetexta* — bíborszegélyű tóga; *toga virilis* — férfitóga. Ez utóbbit a római ifjak körülbelül 16 éves korukban öltötték magukra felnőttségük jeleként

Tribus-gyűlés — szemben az ún. *centuria-gyűlés*sel, ezen csak a plebejusok szavazhattak, bár a *patríciusok* is részt vehettek rajta

Trigemina-kapu — Róma egyik kapuja, az *Aventinus* dombjának északi sarkánál volt

Triumphus — diadalmenet. Ha római hadvezér jelentős győzelmet aratott az ellenségen, a *szenátus* megengedte, hogy ünnepi menetben vonuljon

be katonáival, foglyaival, zsákmányával együtt Rómába. A triumphus végén a hadvezér áldozatot mutatott be a *Capitoliumon* *Jupiter*nek

Trója — másik nevén Ilion, ókori város Kisázsia északnyugati részén, a Dardanellák bejárójánál. Romjait Schliemann Henrik tárta föl a múlt században. Modern térkép szerint Bunarbasi török városkától északra kell keresni helyét

Tunica — a rómaiak inghez hasonló alsóruhája

Tusculum — *Latium*nak nagyon régi, erős városa, Rómától délkeletre

Tyrannus — zsarnok. Nem jelenti a mai értelemben vett, feltétlenül gyűlölt zsarnokot. Az ókori kis államokban, melyek sokszor alig terjedtek túl egy-egy város határán, a királyt nevezték így igen sokszor a görögök, és az ő felfogásukat követve a rómaiak is ilyen értelemben használták a tyrannus kifejezést

Veji (Veii) — *Etruria* ősi városa; a *Cremera* folyócska mellett egy meredek sziklára épült

Velia — Róma egyik dombja a *Palatium* északi részén

Venus — a szépség és szerelem istenasszonya. A görögöknél: Aphrodité

Vesta — a családi tűzhely védelmezője, az otthon istennője. Minthogy a nép is egyetlen nagy család, Róma népének is volt „családi tűzhelye". Ezt őrizték, és táplálták Vesta kerek templomában az ő szűz papnői

Vétó (veto) — szóról szóra: „megtiltom", vagyis „nem egyezem bele"

Viminalis — Róma egyik dombja

Volscusok — *latiumi* nép, Róma hosszú időn át harcolt ellenük

Vulcanus — a tűz istene. Általában sánta kovács alakjában ábrázolták az ókorban. Műhelye, melyben kemencéjét állandóan éleszti, tűzhányók, *vulkán*ok belsejében van. Görög neve: Héphaisztosz

Megjegyzés. A mondák szövegében is, a jegyzetekben is előfordulnak olyan latin és görög nevek, szavak, fogalmak, melyeket teljesen magyaros helyesírással írtunk. Ennek az az oka, hogy a mai életben, a mi nyelvünkben is használjuk őket, és így könnyebben rájuk ismerünk, mintha eredeti formájukban olvasnánk őket. (Így például tóga, szenátus, kúria, Róma, légió, diktátor, fórum stb.)

KÉPEK JEGYZÉKE

Védőborítón: A capitoliumi farkas — az i. e. 500 körül készült bronzfarkas etruszk művész alkotása. Az ikerpár-alakokat a XVI. században illesztették hozzá; *Gulielmo della Porta* olasz szobrászművész alkotásai. A farkas-szobor már a Tarquiniusok elűzetése körüli időben Rómában lehetett — Róma, Palazzo dei Conservatori

Fedőlapon: Janus-fej — i. e. II. századi római ezüstdénár előlapja — Budapest, Nemzeti Múzeum

I. Aeneas menekül az égő Trójából — görög fekete alakos vázakép az i. e. VI. század végéről. Aeneas kézen fogva vezeti kisfiát, Ascaniust (Aszkaniosz), az agg Anchisest (Ankhíszész) pedig hátán hordozza — Würzburg

II. Aeneas áldozatot mutat be — márványdombormű az Augustus császártól fölállított Béke Oltárán *(Ara Pacis)*, mely i. e. 9-ben készült el. Aeneas fejét befödve mutatja be áldozatát. Vele szemben egy áldozatnál segédkező ifjú áll, bal kezével nyújtja az áldozati gyümölcsökkel telt kosarat, míg jobb kezében borral telt kis kancsót tart. Mögötte egy másik ifjú az áldozati bárányt vezeti. A jelenet hátterében, balra, egy dombtetőn nyitott kapujú templom áll, ajtajában két ülő istenalakkal, akik valószínűleg az Itáliába hozott trójai házi isteneket jelképezik — Róma

III. Vesta-papnő — i. sz. II. század első felében készült márványszobor — Róma, Nemzeti Múzeum

IV. Vesta kerek temploma — Rómában a régi *Forum Boviarium*on (marhavásártér) álló templom. A négy márványlépcsőn húsz nyúlánk korinthusi oszlop tartotta a tetőzetet. (A mai tető és a fal felső része utólagos, újkori pótlás.) I. e. I. század első fele; a császárkorban átépítették

V. Romulus és Remus a pásztorok között — Ostiában talált kora császárkori (i. sz. I. századi) oltár domborműve. Fő jelenete a pásztor Romulust és Remust ábrázolja a mezei élet természeti környezetében (mezei növényzet, állatok). Balra alul az anyafarkas a két csecsemővel, jobbra pedig Tiberis folyamisten alakja látható — Róma, Nemzeti Múzeum

VI. Róma építése — a római Esquilinus domb egyik épületében talált i. e. I. századi *freskó* (falfestmény). Ma már nem látható. Képünket egy múlt századi másolatról közöljük

VII. Jupiter-fej — archaikus etruszk Jupiter-fej a satricumi Mater Matuta (Hajnal Anya) templomáról; i. e. 500 körül készült. Ezt a volscus várost a rómaiak i. e. 346-ban a Mater Matuta-templom kivételével földig rombolták. A volscusokhoz menő Coriolanus is láthatta már ezt a Jupiter-fejet — Róma, Villa Giulia

VIII. Juno Sospita — a „Védelmező" Juno; valószínűleg az i. sz. II. században készült márványszobor. Az istennőt kecskebőr fedi, kezében pajzs és dárda, lábfejei között szent állata, a kígyó — Róma, Vatikáni Múzeum

IX. Temetési jelenet — dombormű egy i. e. 500 körüli *urnáról* (hamvveder). A halott fejénél két női alak magasra tartott edényből illatszert önt a holttest megkenéséhez, egy harmadik legyezőt tart kezében. A bal felé forduló férfialak siratja a halottat, két kezét fejéhez emelve — Párizs, Louvre

X. Fasces — fémbe foglalt lictorbárd — Firenze, Archeológiai Múzeum

XI. Köztársaságkori római pénz — 1. *Titus Tatius feje,* i. e. I. század eleji ezüstdénár; 2. *Tarpeia megölése,* az előbbinek hátlapja

XII. Cirkuszi kocsiverseny — i. sz. II. század eleji síremlék domborműve. A versenykocsitól balra az elhunyt képmása látható, aki a versenyjáték rendezője lehetett. A mezőnyt elválasztó fal *(spina)* közepén *kőobeliszk,* két végén pedig a 3—3 kőkúpból álló két *meta* emelkedik. (A metákat kellett a versenyzőknek megkerülniök.) A jobboldali meta hátterében egy emelvényen fémdelfineket hordozó emelvény. Egy-egy delfin megfordítása egy-egy kör lefutását jelentette. A jobb felső sarokban a versenyzők és a nép bevonulására *(pompa)* szolgáló kapu, mellette a versenylovak istállói *(carceres)* láthatók — Róma, Laterán Múzeum

XIII. Census

XIV. Bikaáldozat — a két domborműrészlet folytatólagosan összefügg egymással. Domitius Ahenobarbus i. e. I. század közepén készült oltáráról való domborművek. A „Census" balról kapcsolódik a „Bikaáldozat"-hoz, ez pedig fő jelenete egy suovetauriliát bemutató domborműnek — Párizs, Louvre

XV. Brutus — talán etruszk készítésű portré; csak később vélték benne fölfedezni a királyűző Brutust. Készítési ideje az i. e. III. század — Róma, Palazzo dei Conservatori

XVI. Köztársaságkori római pénzek — 1. *Mars-fej*, i. e. II. századi ezüstdénár; 2. *Romulus és Remus a farkassal*, tőlük balra a botjára támaszkodó Faustulus pásztor, a farkas mögött pedig a fügefa. I. e. II. századi ezüstdénár hátlapja; 3. *A szabin nők elrablása*, i. e. I. századi ezüstdénár hátlapja — Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

XVII. Az ún. *Curiatiusok sírja* a Rómába vezető via Appián

XVIII. Szónok — ún. „Arringatore"; kiváló művészettel készült etruszk bronzszobor az i. e. II. századból. A Trasumennus-tóban találták — Firenze, Archeológiai Múzeum

XIX. Etruszk harcos — bronzszobor az i. e. 400 körüli évekből — Firenze, Archeológiai Múzeum

XX. Rómaiak és gallok csatája — római szarkofág az i. sz. II. század végéről — Róma, Capitoliumi Múzeum

XXI. A Forum Romanum — a múlt század második felében kezdődött ásatások során egyre több maradvány került felszínre az antik Róma „belvárosából" Ez a képünk egy 1890-ben készült eredeti fényképfelvétel reprodukciója. A későbbi korok emlékei közé ágyazott romok közül képünkön a következők láthatóak (balról jobbra): *Vespasianus* császár templomának három korinthusi stílusú oszlopa, *Septimius Severus* császár diadalíve, emögött az ún. *Curia Julia* épülete, középtájban a *Saturnus* isten templomának bejárati részéből megmaradt oszlopcsarnok ión jellegű oszlopai, jobbra hátul *Antoninus és Faustina* templomának

bejárati oszlopcsarnoka, mögötte pedig *Romulus* kerek temploma a jóval későbbi építésű kupolával

★

E helyt mondok köszönetet *Kerényi András*nak (Nemzeti Múzeum) az érmek, és *Szilágyi János György*nek (Szépművészeti Múzeum) a többi illusztrációs anyag kiválogatásában és magyarázatában nyújtott szíves támogatásukért.

TARTALOM

A KIRÁLYOK KORA

A RÓMAI KÖZTÁRSASÁG KORA

RÓMAI VIRTUS

BORONKAY IVÁN

RÓMAI REGÉK ÉS MONDÁK

Régmúlt, csodálatos, hősies világba viszi el az olvasót Boronkay Iván könyve, a „Regék és mondák" című sorozat első kötete. Az „örök város", Róma alapítása, fejlődése, harcai elevenednek meg az olvasó előtt, a világ mondakincsének egyik legérdekesebb fejezete. A színes, érdekfeszítő könyv az olvasó művelését szolgálja, az ókori kultúrkincs értékes részét ismerteti könnyed, szórakoztató formában, a római írók: Livius, Vergilius és Ovidius műveinek alapján. A sok szép régi, ókori tárgyú kép még közelebb hozza az olvasóhoz ezt az érdekes korszakot.

*

MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ

61.0597 Athenaeum Nyomda, Budapest (F. v. Soproni Béla)
A szöveg monophoto eljárással készült
A kiadásért felel a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Schindler Frigyesné. Képszerkesztő: Szántó Tibor
Műszaki szerkesztő: Klimkó Zoltán. Műszaki vezető: Gortvai Tivadar
30 000 példány, 21,5 (A/5) ív + 16 old. melléklet, MSZ 5601-59. Budapest 1961

I. Aeneas menekül az égő Trójából (Vázakép)

II. Aeneas áldozatot mutat be

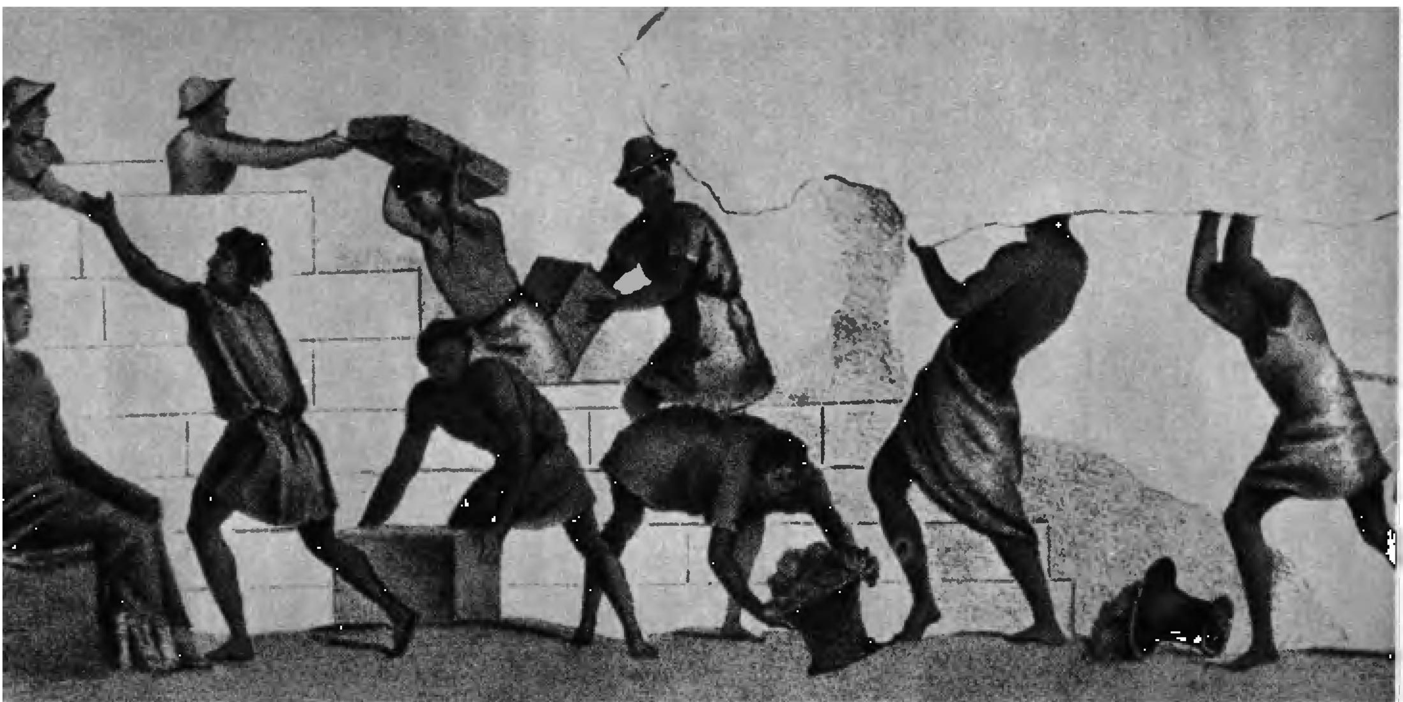
III. Vesta-papnő

IV. Vesta kerek temploma

V Romulus és Remus a pásztorok között

VI. Róma építése

VII. Jupiter-fej

VIII. Juno Sospita

IX. Temetési jelenet

X. Fasces

XI. Köztársaságkori pénz

Titus Tatius

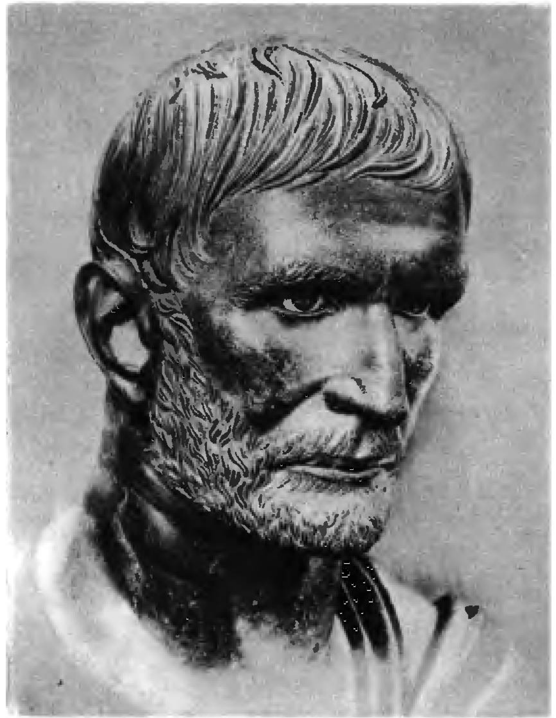

Tarpeia megölése

XII. Cirkuszi kocsiverseny

XIII. Census

XIV. Bikaáldozat

XV. Brutus

XVI. Köztársaságkori római pénzek

Mars-fej

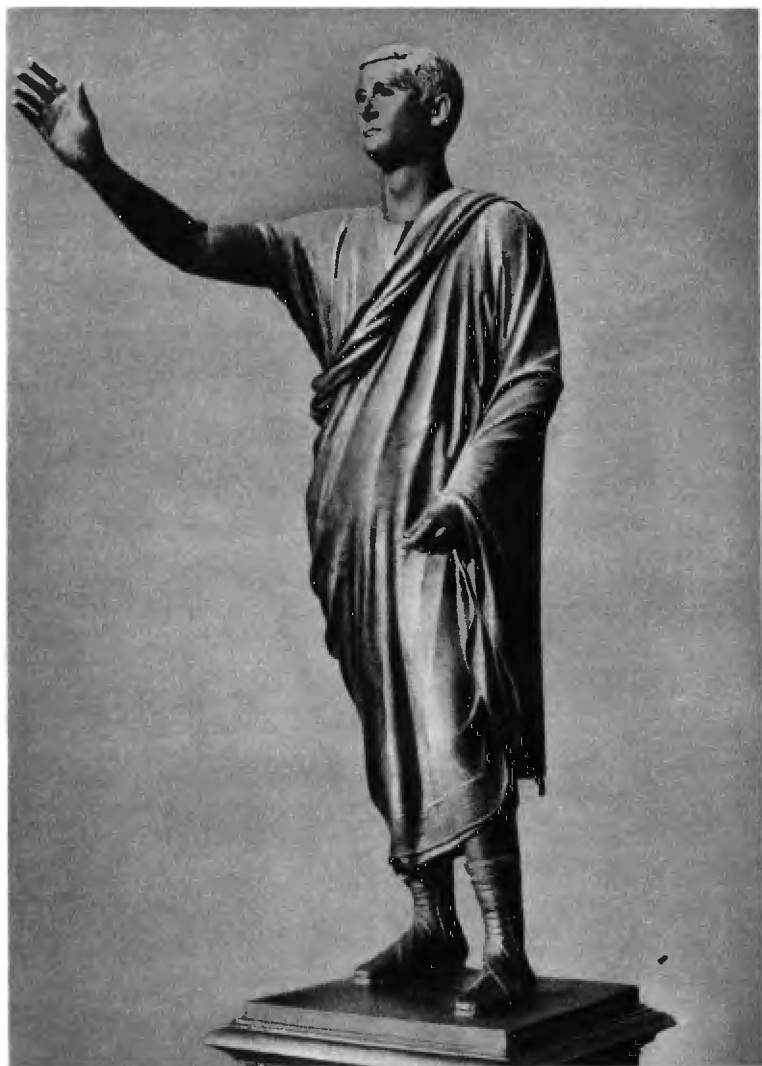
Romulus és Remus a farkassal

A szabin nők elrablása

XVII. A Curiatiusok sírja

XVIII. Szónok

XIX. Etruszk harcos

XX. Rómaiak és gallok csatája

XXI. A Forum Romanum

